De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 1

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 1. J.B. Wolters, Groningen 1907

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008190701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

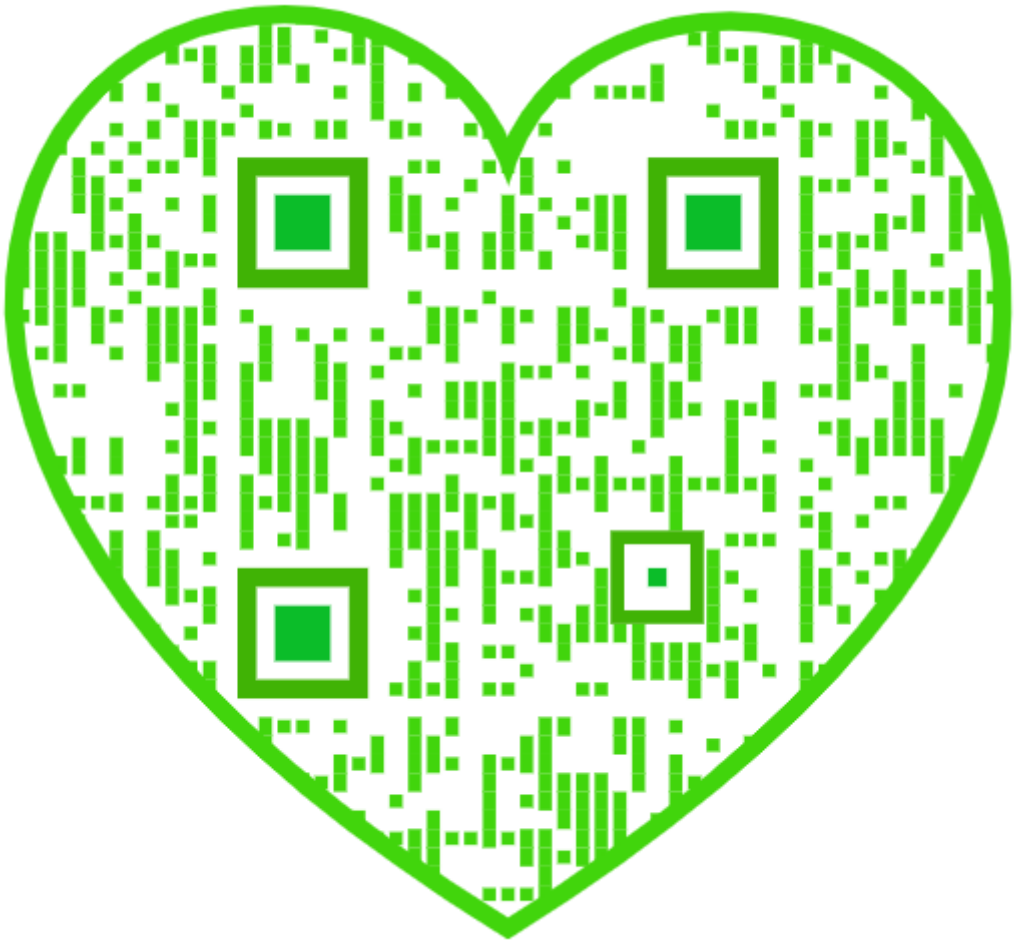

Over het schrijven.

Schrijven wordt hier genomen in de zin van ‘schriftelik zijn gedachten uiten.’ Ik wenste op de eenvoudigste wijze vast te stellen, hoe men dit doet, en leert, hoe men 't leert ook aan een ander, ook aan jonge mensen.

Schrijven en spreken zijn in 't wezen der zaak *niet* iets verschillends. De gedachte die in mij ontstaat of die ik vorm, kan ik mondeling uiten en ik kan haar (de woorden waarin ik haar denk) met tekens op papier aanduiden. Ik kan haar hardop *op volkomene wijze* uiten. Indien ik haar hardop op volkomene wijze geuit heb, dan kan ik haar ook presies zo op papier zetten. *Ik stookte de kachel nog eens op* kan ik even goed schrijven als dat ik het spreek. Dit geldt evenzeer van meer verhevene gedachten. Als ik een zeer verhevene gedachte, sprekende tot mijn vriend, in ieder opzicht volkomen geuit heb, dan kan ik haar ook net zo schrijven. Het *wezenlike* in *beide* gevallen, is de volkomenheid der stille gedachte, der denking. Ik zeg niet dat ik nooit in 't schrijven op énig punt ook maar zou mogen afwijken, in de voorgaande zin b.v. niet *der* zou mogen kiezen in plaats van *van de*, dat ik gesproken heb. Ik heb tot mijn vriend gesproken met *je* en *jij*. Indien ik die gedachten ga uiten schrijvende tot een publiek dat ik niet ken, dan zal mijn *je, u* worden, of ook ik spreek mijn publiek niet rechtstreeks aan, ik zal anders konstrueren, konstruksie, wending die ik echter ook tot mijn vriend had kunnen gebruiken. Het geval van *der* in de zin hierboven en het geval van *u* voor *je* zijn wel niet gelijk (ik wens hierop terug te komen), maar in 't algemeen vloeit uit het opgemerkte voort: schrijven en spreken zijn, in de grond, niet *iets anders*. Ik ontken niet, dat ook in 't schrijven van een sober man die zich niet afgeeft met ijdel versieren, niet zelden zich meer ‘onder-

schikking' zal voordoen dan in zijn mondelinge uiting, maar ook met niet meer onderschikking dan in zijn spreken, zal zijn schrijven volkomen kunnen zijn. Indien wij nu iemand zullen leren te schrijven, dan is in de eerste plaats hiervoor te zorgen, dat hij niet menen zal: het is de kunst om alle dingen *anders* te zeggen, maar wèl zal weten: het is het volkomene zeggen, het meest bezonnene, het meest overlegde. Allerlei mogelike verschil daargelaten, is in schrijven èn spreken het ideaal: de voldragene, de komplete gedachte, eenvoudig en natuurlik te uiten.

Hoe *ontstond* de praktijk dat alle schrijven, een eenvoudige brief zelfs, '*anders*' moest zijn dan dezelfde gedachte *gesproken*? Indien er nooit anders was te zeggen geweest als '*Ik stookte de kachel nog eens op*', zou zij nooit ontstaan zijn. Maar fijne intellekten uitten het hogere en de tààl was hoger want hun uiting was de gedachte zelve. Hierin miskenden de lagere geesten de eenheid van woord en denking, zij namen de taal als een uiterlik kleed. Dat zij schoon vonden. In hun miskennen van het wezenlike, de schoonheid der *gedachte* (schoonheid van welken aard nu), eigenden zij de hogere, organies geworden taal zich toe en *kleedden* daarin *hun gedachten*. Zo is het altijd gegaan. Zo gaat het altijd nog. Zo ontstond er een algemene stijlleer, leer van 'stijl voor allen', die het fraai-schrijven leert buiten het denken om. Maar opvoeders moeten weten, hoe een kind van vroeg aan op te leiden tot sober waar zijn en zelfstandigheid.

Indien iemand nu zeide, denkend aan allerlei kunstenaars met de pen, dat er over schrijven toch nog veel meer te zeggen viel, dan zou ik dit, voorshands, onmiddellik toegeven, maar ik zou bij hem aandringen nu en steeds, wàt voor grote kunstgeheimen er dan mogelik nog voor den dag zouden komen, het opgemerkte vast te houden als de *meest essentiële* waarheid

omtrent de Schrijf-kunst, als waarheid zo allerinnerlikst dat alle praktijk en alle beweren dààraan voor alles getoetst moet worden en, er mee in strijd bevonden, niet als goede arbeid en als gezonde philosophie zal kunnen worden gehandhaafd: Het goede schrijven, als het goede spreken, de volkomene uiting van de volkomene gedachte. Is dit zo, dan zal men de theorie omtrent het schrijven-leren in het wezenlike uit déze waarheid moeten afleiden en die haar als bagatel behandelt, als iets wat men zijn leerling in den beginne zo eens zegt om het daarna voor gezègd te houden in plaats van er altijd en altijd weer krities op terug te komen, die verliest de alpha en de omega van de 'stijlleer' uit het oog.

Bij de leerling komt het voor schrijven leren hierop aan, dat hij 1°. idealiter even goed als zijn meester, *weet* wat schrijven ìs, 2°. zich er voor interessèèrt te kùnnen schrijven. Er zijn individuen die uit zich zelf de goede weg zouden begaan, zo ze niet overal de slechte voorbeelden zagen, en hun getal is misschien niet eens zo gering. Maar èn deze èn de grote massa moet het altijd opnieuw en op steeds nieuwe wijze gezegd worden wat dat ìs, schrijven. Schrijven is wel iets dood-eenvoudigs, maar in deze averechtse mensenwereld wordt tegen de eenvoudigste waarheden het meeste gezondigd en de veelvuldigheid van het zondigen voert er tot miskenning en òntkenning van de waarheid, de slechte voorbeelden en de valse leer bederven er het beste, dat teer is, het meest. En hierom moet behalve het positieve, ook dit altijd weer gezegd wat *slecht* schrijven is, géén schrijven, hoe de menschen het nièt mogen doen. De *verkeerde* wegen moeten gewezen, op de mistred moet attent gemaakt. Want eigenlik leidt de Natuur vanzelf op de goede weg, de Natuur, de goede moeder, de kracht die, naar het middeneeuwse spreekwoord, meer trekt dan zeven ossen. De goede moeder wier huishouding wij zoveel in de war sturen. Heel de 'stijlleer' is te bergen in een notedop, ook het schrijven-lèren is iets doodeenvoudigs indien wij, tègen de misleiding der slechte voorbeelden in, de natuur in de leerling maar aan het werk weten te krijgen. Tegenòver de eenmaal algemeen heersende slechte Stijlleer

(met grote S), die met werktuigelike middelen, kunstmatig, probeerde te gewinnen wat alleen *organies* komen kan, van de levende ziel, de persoonlikheid zelve ùit, - hebben we onze kracht te zoeken in goede leer (die eenvoudig is) en wèl wetend waarschuwen en Doen door Laten.[1)]

Het is met het schrijven als met het lezen. Hoe zal de gewone middelmatige leerling goed leren lezen, indien hem niet hoe langer hoe duideliker bewust wordt wat goed lezen *is*, indien hem geen niet vaag maar lichtscheppend ideaal voor ogen staat en hij niet heel zeker kent de weg die daarheen leidt? Zo is het met het schrijven en het lezen beide. Idealiter moet de leerling hierin zo gòèd *weten* als de meester. Iemand moet in een klas kunnen komen en aan de leerlingen vràgen over lezen en schrijven. Dat zàl kunnen, zo het ene en het andere maar tot iets vol-Werkeliks voor hen geworden zijn. We zijn daar nog ver af. Dit zou een van de beste, begeerlikste en verkwikkendste dingen zijn, dat op Onderwijsexamens, op Eind-examen van Hogere Burgerschool en Gymnasium natùùrlik over Lezen en Schrijven gevraagd werd. Gevraagd kòn wòrden! Ver zijn we er nog van af.[2)] En dit moet ook zo. Want niet om de valse banaliteiten ener lang ont-zielde Stijlleer mag het er gaan, nu nog gehuldigd, beweerd en geleerd, in schoolboeken geregeld aan herdrukt,[3)] niet om nieuwerwetse schoon klinkende frase van artistieke pretensie, waarbij de behoeften der maatschappij en de belangen van het kind gelijkelik uit het oog worden verloren en het wezen der Kunst miskend, zijzelve verlaagd wordt, maar te doen moet het er zijn om het eenvoudige A B C van wat Lezen en Schrijven *is*, om het elementaire weten dat steeds verder brengt op de grote weg tòt het hoogste, - in de praktijk (het zogenaamde

1) Zie het opstel van BEETS in *Verpoozingen*.
2) Voor het Gymnasium komt het er wel is waar, gelijk bekend is, minder op aan. Daar doet men zes jaar lang Latijn en Grieks. Wat zou men daar met gewoon Lezen en Schrijven en met de Talen van de nu levende mens te maken hebben, allerminst met de eigen taal en de taal in de jongen: Droeve werkelikheid *nu*, 1900, als voor 30 jaren. En wat voor 30 jaren zijn er overheen gegaan!
3) Zie b.v. Dr. JAN WALCH's kritiek van DUYSER, Hoofdzaken van den Nederlandschen Stijl, in *Taal en Letteren*, 1905.

'Opstel', waarvan men nu eindelik gaat 'walgen'[1] hièrom of inzicht en weten tot innige bewustheid zijn gekomen, in dageliks *doen* geworden zijn tot werkende beginselen.

Het tweede waarop het aankomt *bij de leerling*, is dat hij zich *interesseert* voor het schrijven. Het spreekt van zelf maar indien het dan van zelf spreekt, laat ons eerlik de konsekwensie trekken. Want het is geen banaliteit het op te merken maar een van die primaire waarheden die niet straffeloos *vergeten* worden. Zonder zich te interesseren zal de leerling niet leren schrijven maar dàt hij zich interesseert, het is de zaak van de meester. Ik stel voorop dat ik in de eerste klas H.B.S. en Gymnasium met het schrijven *begin*. Maar voor een later begin gelden dezelfde dingen. Eerst langzamerhand zal het jonge mens tot een duidelik inzicht komen maar van meet af aan moet het wezenlike en verdere hoofdzakelike worden gezegd en prakties ingescherpt in toetsing van het door hem geschrevene. De leer moet elementair zijn: eenvoudig, van-zelf-sprekend, bevattelik. Dadelik moet de praktijk, brengen op de rechte weg. Door uitleg en doen beide moet het schrijven in den beginne al iets belangrijks voor de leerling worden, iets dat hij graag zou willen kennen, dat hij niet voor de school maar voor zich-zelve beoefent. En veel zal hiervan afhangen, of hij, met goede wil zich oefenend, inderdaad iets bereikt en na niet al te lange tijd tot een gevoel van vordering, tot een besef van kunnen komt.

Wij moeten niet beginnen met te vertellen dat als men iets gaat zeggen dit een begin, een midden en een einde moet hebben, en dat het begin begint met een inleiding.

Wij moeten ook niet over 'Stijl', 'Stileren', goede stijl, slechte stijl, stijlloosheid en zo meer gaan praten.

Indien wij *goed* beginnen, dan zullen we nooit op zulke dingen komen.

Waarvan moeten we dan uitgaan en wat moeten we zeggen.

(*Wordt vervolgd*.)

J a n . 1907.

V.D.B.

1) Zie het Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs, Nov. 1906.

Wat Justus van Effen zijn Spectator deed schrijven.

JUSTUS VAN EFFEN is, zoals we weten, 'n moralist. Hij schetst ons de zeden van z'n tijd. Z'n doel daarbij, we weten het ook, is, dat z'n tijdgenoten die zeden, aan de hand van z'n geschriften, leren zullen hunner onwaardig te beschouwen.

Hoe stelt hij zich nu voor, dit, met enige kans van slagen, te moeten doen?

Niet, met z'n lezers af te schrikken, 't zij door te zwaar op de hand te zijn, of door die lezers te parodiëren, of ze te kwetsen. En toch moet hij, zonder de waarheid te kort te doen, z'n lezers op dusdanige wijze tegenover hun eigen denken leefwijze weten te stellen, dat ze, al is 't maar voor 'n ogenblik, er zich los van kunnen denken, en in staat zijn uitsluitend met hun beter ik te rade te gaan. M.a.w. hij moet onder z'n gedachtenverkeer met z'n lezers, het standpunt van 't algemeen-menselike, onmerkbaar, in dier voege verheffen, dat de lezers, onder 't luisteren, 't overwegen en 't bespiegelen, even ongemerkt mede dat standpunt innemen, waardoor het hun eveneens mogelik wordt, de grondslag terug te vinden, waarop de beschouwing van hun wezen en innerlike waarde moet rusten. Want, - en dit is 't merkwaardige in hem, - deze bodem heeft VAN EFFEN voor zich zelve gevonden.

Niet door 't lezen van geschriften. Niet door anderen, en van anderen.

Maar, uit zich zelf.

Door 't aanhoudend betrachten van z'n eigen natuur; door z'n doen en z'n laten, z'n uitwendige levensomstandigheden en z'n innerlike levenservaringen te toetsen aan de beste ogenblikken van z'n steeds verdiept bewustzijn.

Lang en trouw heeft hij dit gedaan; lang en trouw heeft

hij het kúnnen doen, omdat hij, waakzaam geworden, zich telkens weer voelde falen of wankelen, en dan zich elke keer weer op de proef wilde stellen; hij heeft het lang mòeten doen, omdat hij, teer-conscientieus geworden, niet kon rusten, voordat hij zich zelf in volkomen harmonie bezat.

Want 't is geen gemakkelik leven, vatbaar te zijn voor tedere aandoeningen, ook jegens zichzelf, en tegelijkertijd zich in fiere onafhankelikheid standvastig hoog te houden.

In dit opzicht herinnert VAN EFFEN sterk aan CATS. CATS heeft ook de 'Self-strijt' gekend; heeft aldoor de behoefte gevoeld, zich zelf te analyseren; z'n eigen morele kracht aan de algemene moraal die Heidendom en Christendom, natuur en geschiedenis hem verkondigden, te spiegelen; die kamp te schilderen; te juichen van voldoening na de bevochten overwinning; doch dan, eensklaps stil geworden bij de gerezen twijfel, of 't wel geen ijdelheid kon zijn, die hem hoovaardig deed jubelen, zich in ootmoedige zelfbeschouwing terugtrok, en z'n juichtoon deed omslaan in 'n dankgebed tot God, die hem, de nietige struikelaar, ook tans weer, zo krachtig had gesteund.

En CATS niet alleen. Al de mannen, die 'n kracht hebben uitgestraald, welke 'n ganse maatschappij vermocht te omscheppen en van 'n verhoogd zelfbewustzijn te vervullen, hebben zich in 'n reeks van innerlike kampgevechten, van nederlagen en overwinningen, gehard. Zo hebben zich 'n Paulus en 'n Augustinus gekweekt.

De grootste vijand, die vele van deze mannen in zich bewust waren, en die ze onophoudelik hadden te bekampen, was hun ijdelheid. Zo sterk wantrouwen ze die vijand, dat, als ze de pen tot schrijven opnemen, zij zich eerst rekenschap moeten geven, of zich in het motief, dat hen in 't openbaar doet optreden, niet listig 'n dosis ijdelheid heeft gemengd, en zo niet, of het dan wel degelik en uitsluitend hun liefde voor de mensheid is, welke hen er toe brengt, ook in die mensen het krachtig zelfbesef aan te kweken, dat zij zelf na zulk 'n moeielike kamp mochten verwerven.

Zo is 't ook bij VAN EFFEN.

Is 't ijdelheid of mensenmin, vraagt hij, wat mij als zedemeester doet optreden?

Is 't waarlik wel m'n bejag, door middel van m'n waarschuwingen m'n medemensen voor teleurstellingen te sparen, en hun waarde meer in 't innerlike dan in 't uiterlike te leren stellen, en zit in m'n optreden niet wat zelfverheffing, nu ik mij in staat voel mij hoger te stellen dan zij, die naar m'n zedelessen zullen luisteren?

En z'n antwoord, na ernstig zelfonderzoek, is, - dat z'n bedoeling alleen z'n welmenendheid met anderen tot drijfveer heeft; dat hij die anderen de teleurstellingen wil besparen, die zijn deel zijn geweest; dat hij hen, zo ze slechts willen, de juiste richting wil aangeven, langs welke zij de struikelingen en afdwalingen op hun zedelike levensweg zullen kunnen voorkomen.

De *ijdelheid* dus is 't, die hij in hoofdzaak, als de grond van andere ondeugden, bestrijdt.

Wat is ijdelheid?

In z'n gewoonste vorm, 'et al te hoge gevoel van eigen voortreffelikheid, tegenover de schatting van de wereld.

Wat de wereld van hem denkt, is de ijdele niet goed genoeg. Hij wil voor de wereld méér zijn, dan hij zich laat voorkomen. Meer, dan hij kàn laten voorkomen.

De ijdelheid stelt dus voorop 'n gevoel van ònmacht, 'n Onmacht, die verbloemd moet worden. Waarvoor geveinsd moet worden iets te zijn, wat men niet is. Hij, de ijdele, verkiest, 't beter wetend, boven 't *wezen* de *schijn*. Om de waardeschatting, aan de schijn verbonden. Om geheel iets anders dus dan hij zelf bezit. Bewustzijn van eigen kracht ligt buitengesloten. 't Zelfvertrouwen ontbreekt.

Armoede, zou men zeggen, wenst de ledige ruimte met inbeelding te vullen.

Betrekkelike armoede, altans.

Want ook 't genie kan ijdel zijn. Màg zelfs, tot op zekere hoogte, ijdel zijn.

Waar 'n uitstekend aangelegd vernuft eigen kracht nog niet in daden heeft omgezet, en z'n omgeving de uitingen van z'n geest niet heeft kunnen aanschouwen; hem, zo te zeggen, achteloos voorbijgaat, daar kan die achteloosheid in die hoger-

begaafde geest reflecteren 'n gevoel van miskenning; en ook dit gevoel, miskend te worden, is 'n vorm van ijdelheid, en wel 'n ijdelheid, die zich niet openbaart in schijnvertoon van meer te willen lijken dan men is, maar een die zich hooghartig naar binnen afsluit, en zo ze onder 'n zelfvernietigende werkeloosheid niet ontaardt in wereldverachting, zich eenmaal in krachtig zelfbesef openbaart, en in haar daden aantoont, dat 's werelds achteloosheid 'n onrecht, maar eigen zelfgevoel gerechtigd was. In deze vorm kweekt de ijdelheid energiek handelen; in deze vorm, heeft ze, met haar latente kracht, recht van bestaan.

't Is ook deze vorm van ijdelheid, die VAN EFFEN bij zich zelf heeft gevonden, en die hij ook, omdat haar wezen ijdelheid is, eveneens afkeurt. 't Is z'n grondige zelfkennis, die hem doet zeggen: ‘Ik ben ijdel geworden, zoo ijdel van natuur, als ik van nature een menschelijk wezen ben.’[1)]. Doch deze zelfkennis is eerst de vrucht van 'n latere leeftijd. Eerst in z'n rijpere jaren zou hij in staat zijn, met'n aandachtige terugblik op z'n afgelegde weg, zich rekenschap van z'n geestesgang te geven. Onder 't nagaan van de omstandigheden, die tot z'n vorming hebben bijgedragen, komt hij tot het treffende inzicht, dat datgene, wat z'n hooghartigheid prikkelt, en hem 'n bron van strijd en onrust werd, tevens bestemd was om hem van z'n meerderheidsgevoel te genezen, hem met het kwade als met het goede te laten verzoenen, onder 't erkennen, dat het ene zowel als het andere tot 's mensen heil kan dienen. Wat hem, de onbemiddelde luitenantszoon, opgevoed in 'n kring van jongelieden van onderscheiding, die zich op hun aanzien en rijkdom verhovaardigden, in de eerste plaats, in z'n gevoel van minderheid en terugzetting, troost verschafte, was z'n inzien, dat rang en fortuin slechts 'n betrekkelike waarde hadden; ijdele geschenken, naar hem voorkwam, van 't toeval, en niets bijdragend tot de innerlike waarde van de mens. En zo kwam hij tot het eerste stadium van z'n zelfbeschouwing, *dat rijkdom en geboorte, welke in de wereld nog*

1) Zie de *Lettre d'un homme d'âge* in de *Nouveau Spectateur Français*, 25-28.

algemeen tot maatstaf van 's mensen waarde strekten, bij hem, Van Effen, waardeloos heetten[1] Zeer zeker, heeft hij, die zo spreekt, recht; al was 't alleen hierom, dat dit inzicht door duizende dergelijke getuigenissen uit de geschiedenis, door Indiese wijzen, de Antieken, de ganse Christelike wereldbeschouwing en de moderne opvatting - al lijdt de theorie dageliks schipbreuk op de praktijk, - gestaafd wordt. En zeer zeker, de algemene waarheid, dat stand en middelen tot de bepaling van mensenwaarde van 'n betrekkelik gering belang zijn, is altijd sterk gevoeld. Doch bij de 14-jarige VAN EFFEN was die waarheid, door de prikkel der omgeving, wel 'n inzicht, en mischien wel 'n overtuiging geworden, maar toch niet in zo sterke mate 'n deel van z'n wezen, dat ze voortaan als richtsnoer voor z'n zedelik denken en handelen kon gelden. Daartoe moest hij nog meer overwinningen op zich zelf bevechten. Want 't was niet gezegd, dat, als hij tegenover de jongelieden van 12 à 15 jaar met z'n zelfgevoel 'n akkoordje had getroffen, hij onder andere omstandigheden en in 'n ander milieu nog niet eens weer in z'n eigendunk gekwetst zou kunnen worden.

En ziedaar, het gebeurde. Eenmaal student, kan hij weer van voren af beginnen; hij ontdekt dat z'n eigenliefde zich stoot aan de schittering van 't gouden en zijden borduursel van z'n met zwier geklede mede-scholieren. Hij moet nu wéér troost zoeken; wéér nadenken over ‘de betrekkelike waarde’ van uitwendigheden, alvorens hij met innerlike overtuiging kan zeggen: ‘*Mij, Van Effen, zijn geld, geboorte en opschik waardeloos*.’ Hij ziet nu wel in, waartegen hij met z'n geesteszwakheden - zwakheden trouwens, die zeer algemeen menselik zijn, - moet kampen; n.l. tegen 't opkomende wantrouwen, dat de uiterlike onderscheidingen van rang en gegoedheid wèl waarde zouden hebben, ook al, omdat ze bij àl die anderen om hem heusselik waarde hebben. En deze kamp heeft VAN EFFEN volstreden; de bevochten overtuiging is na 'n eindeloze moeite, tegen de waan van 'n ganse samenleving in, 'n deel van z'n levensbeschouwing geworden; en eenmaal

1) *Lettre d'un homme d'áge*.

in 't bezit van dit vaste goed, wordt het hem 'n terrein, 'n basis, van waaruit hij om de wille van de mensheid de strijd aanbindt tegen de waan. Van nu af houdt hij niet op, om telkens weer te wijzen op de ijdelheden der wereld, op de ijdelheid van de opschik en van 't leven in weelde; en in z'n zedekundige vertogen, in de vorm meest van Brieven, zien wij hem z'n pijlen richten tegen ‘De waarde van de Mens naar 't Geld berekend,’ tegen ‘Tietelzucht’ en ‘Wapenpronk,’ tegen ‘Waanwijsheid’ en ‘Laatdunkendheid’, tegen ‘Woordenpraal’ en ‘Overdaad’, in allerlei variëteiten; - alle onderwerpen, welke die eigenschappen en gewoonten betreffen, die haar wortel hebben in de zucht der wereld, om zich meer te laten gelden dan men naar z'n verdienste zou kunnen of mogen doen; in 't kort, om meer te *schijnen*, dan men in werkelikheid *is*.

Dit hebben we nu gezegd. Dat van Effen, in de genoemde Vertogen, in de mensheid die gebreken blootlegt, welke hij bij zich zelf werkelikheid heeft voelen worden, en die hij zo gelukkig is geweest, te bestrijden. En dat hij dit uitsluitend ter onderrichting van die anderen heeft gedaan. Om hen op hun beurt dezelfde strijd gemakkeliker te maken. Om ze z'n eigen gerijpte ervaring als 'n steun te geven bij hun zwakkelik pogen en worstelend falen.

Maar, - is 't nu wel zo gemakkelik, om, buiten de waardeschatting van de buitenwereld om, en in 't veilig besef van eigen kracht, zich zelf tot 'n rustig spiegelvlak te vormen, zuiver en getrouw genoeg om er de verschijnselen om zich heen onbeschroomd in te laten weerschijnen?

Men zal zeggen: Zeker, voor 'n jarenlange ernstige bespiegeling van zich zelf en van de omstandigheden, die 't leven bepaalden, en voor 't verzamelen van de schatten der innerlike ervaringen, is nodig 'n buitengewone gave des onderscheids; 'n geest die zuiver weet waar te nemen, zuiver weet te abstraheren en logies te oordelen. En dat VAN EFFEN zulk 'n hoogbegaafde geest is geweest. Dat hij al onder de jonkertjes van z'n jongenstijd, die op hem neerzagen en hun meerderheid lieten voelen, de beste scholier was. Dat hij op de Akademie

de lieveling van de professoren werd. Hij wist, wie hij was, en wist ook welke de weg was om boven de anderen uit te munten. Dat hij zich kracht kon garen, en zich in z'n degelikheid van veel meer betekenis kon voelen dan de verwaande pronkers en opsnijërs om hem heen.

Maar zo ging 't bij VAN EFFEN niet. Z'n zelfkrietiek ging verder.

Hij kwam langzamerhand tot de bewustheid, dat ook in deze z'n overwegingen en handelingen 'n grote hoeveelheid ijdelheid stak. Het streven, boven de anderen uit te munten, ervoer hij bij zich zelf, was eigenliefde. De lof van z'n leermeesters, - had slechts gediend tot verhoging van 't zoete zelfgevoel. De wens, om aan 't 'even behaagzieke' dochtertje van de Rector te behagen, - z'n eerste amouretje, - had geen andere grond dan z'n opgeblazenheid. Als kennis werkelik mannekracht en zelfvertrouwen kweekt, waarom moest hij dan, student geworden, z'n kleding tegenover de degenpronk van andere jongelieden armzalig vinden! Was het wel waar, dat z'n knapheid inderdaad 'n wezenlik iets voor hem was? Had hij niet eerder knap willen worden, om z'n gevoel van minderheid te neutraliseren, om 'n tegenwicht te hebben tegenover de tietels en de schijven van de andere jongelui? Was het dus wel waar geweest, dat *adel en rijkdom voor hem waardeloos bleken*! Of zo die twee voor hem uiterlike schijn waren, had hij daar dan *zijn* uiterlike schijn niet tegenover willen stellen? Moest z'n *knapheid* niet dienen, om hèm in de ogen van derden te onderscheiden, zoals ook de *geboorte* en het *aanzien* de jónkers in de oogen van derden onderscheidden? Was dat dan geen knapheid geweest om de ijdelheid van 't knap-zijn? Was dit dan ook niet om de *schijn* geweest, om iets naar buiten te lijken? En was hij bij dat alles niet dezelfde ijdeltuit gebleven, ondanks z'n zogenaamde troost zoeken in bespiegelingen, dat 't uiterlike voor hem waardeloos was? - Waarlik, als dit reeds vroeg verworven inzicht werkelik z'n eigendom was geworden, zou hij zich nimmer meer aan ontgochelingen hebben behoeven bloot te stellen. Hij moest dus nogmaals en nogmaals weer zich zelf bekampen; niet alleen *zijn oordeel over de uiterlikheden bij anderen*, maar ook *z'n eigen onafhankelikheid ten aanzien van*

't oordeel der anderen moest aan de strengste krietiek onderworpen. Op deze weg, meende hij, zou hij tot volkomen zelfstandigheid geraken. Lof en blaam zouden hem niet aangaan. Eigen overtuiging, z'n plicht tegenover zich zelf en anderen te vervullen, zou voortaan 't criterium zijn van z'n innerlik evenwicht, hem de grond en de maatstaf voor z'n handelingen verschaffen. Om dit evenwicht te blijven handhaven, zal hij z'n begeerten beperken en z'n driften betomen, opkomende vooroordelen bestrijden en voor oppervlakkige indrukken vrij zien te blijven; bedachtzaam tevens z'n woorden wikken en wegen, vóór hij er uiting aan geeft. Daarbij zal 't in de lijn van z'n streven liggen, ook anderen op de gulden middelmaat in spreken en handelen, voor 'n geharmoniëerde gemoedsstemming te wijzen. Deze voornemens zijn 't vooral, die aan z'n arbeid 't karakter geven. Hij wordt 's volks zedelike opvoeder. Hij doet dit met de pen, eerst voor 'n beperkt, Frans-beschaafd publiek in *Le Misanthrope* (van 1711 tot einde 1712), daarna in *La Bagatelle des discours ironiques* (1718-1719) en in *Le nouveau Spectateur français* (1723) en ten slotte in z'n hoofden nationaal werk *De Hollandsche Spectator* (1731-1735), onder 't schrijven zich rekenschap gevende van de oprechtheid van z'n gevoelens, van 't innerlike van z'n wezen, en, bij 't inleiden van z'n *Spectateur Français* nog eens nagaande z'n levensloop, om z'n eigen heden nog eens te herleiden op de samenwerkende omstandigheden, die z'n geestesrichting componeerden, en uit deze gegevens wederom geleidelik z'n later wezen te ontwikkelen[1)]. Zo is z'n arbeid 'n toets voor z'n wezen, en bestraalt z'n wezen z'n werk; 't ene geeft de waarde van 't andere weer. - Nu wordt ook z'n geest, tevoren bizonder prikkelbaar, - dikwels 'n verschijnsel der eigenliefde, - langzamerhand rustiger; allengs wordt 't hem 'n gewoonte, de opwellingen van z'n gemoed aan de rede te onderwerpen, en zich 'n zielestemming te scheppen, waarin hij, bij onafhankelikheid van geest, in staat is z'n onverstoorbaar geluk te vinden.[2)]

1) Zie deze belangwekkende zelf-analyse in de *Nouveau Spectateur Français*. 1.
2) De tietel *Le Misanthrope* weerspreekt dit streven niet. Zijn *Misanthrope* is niet de mensenhater, maar de zelfstandige, die zich voor anderen wacht, en vrij wil blijven in z'n eigen doen en oordelen. VAN EFFEN verklaart, omslachtig, maar volledig tekenend wat wij mede als z'n streven kenschetsten: ‘een man, die er zich, van kindsbeen af, een gewoonte van gemaakt heeft om juist te redeneeren, en een plicht om de juistheid zijner redeneeringen in zijn gedrag te volgen; vrij van de dwalingen van 't volk, en evenmin aan de meening als aan 't gezag van anderen onderworpen; die de zaken wikt en weegt en op haar juiste waarde schat; niets voor schandelijk houdt, dan 't geen onredelijk is, en zich nooit schaamt redelijker te zijn dan anderen; die naar geen ander geluk tracht dan de volkomen vrijheid zijner rede, een welkome middelmaat van aardsche goederen, en het aangename gezelschap van een klein getal rechtschapen vrienden; die zich, zoo ver de oprechtheid het toelaat, naar den aard en manieren van hen, met wie hij verkeert, schikt; liever zwijgt, dan anderen te vervelen door een al te straffe deugd; maar sprekende, de waarheid alleen ten doel heeft, en, met zijn oprechtheid te vreden, den toorn veracht van wie zijner gestrengheid zich belgen; die eindelijk door geen andere beweegreden dan zijn liefde voor de menschheid wordt aangespoord, om hunne belachelijkheden en buitensporigheden, en de leelijkheid hunner wanbedrijven, in 't volle licht te stellen.’ (Blz. 3 en 4 van 't eerste deeltje der Holl. vertaling door P. LE CLERCQ. 2e druk, Amst. 1758).

Tot deze innerlike harmonie heeft, naast z'n onvermoeide zelfkrietiek, die telkens tot de roerselen van z'n handelingen doordrong, - gesteund door z'n verering van z'n, als karakter en opvoedende factor hooggewaardeerde, doch vroeg ontvallen vader, - ook bijgedragen z'n eigenaardige en aan lotswisselingen rijke levensloop. Als student had hij de aandacht van 'n aanzienlik heer getrokken, die hem z'n zoontje ter ‘ontbolstering’ toevertrouwde. Maar dit Gouverneurschap leek wel 'n sinecure. Hij kon zich kleden, en goede sier maken, zo mooi en zo veel als hij maar wilde. Daardoor werd hij in z'n eigen ogen 'n voornaam heer; z'n eigenliefde werd bovenmatig gevleid; hij bouwde zich allerlei luchtkastelen. Maar niet dit prinsenleven zelf, voortgezet en zonder einde, - zou voor hem heilzaam zijn geweest; het werd 't hem door de teleurstelling en de ontgocheling die er op volgden, toen z'n betrekking hem opgezegd werd.

Beter vond hij zich zelf terug in 'n latere betrekking als Gouverneur, waarin 'n vast salaris hem voor overdaad, en de hautaine trots van z'n heer hem voor 'n te hoge eigendunk behoedde. VAN EFFEN zelf laat niet weten, wat voor betrek-

kingen dit zijn geweest; wel weten we van hem, dat hij ± 1709 in Den Haag in betrekking was, als gouverneur bij de beide zonen van 'n uitgeweken Franse mevrouw, en dat hij in 't volgende jaar, bij haar vertrek naar Leiden, 'n gelijke betrekking kreeg bij VAN WASSENAAR-DUIVENVOORDE. Hier bleef hij tot 1715, toen z'n kwekeling aan de kinderpokken te sterven kwam.

Met de jonge BERNARD VAN WELDEREN, die hem nu werd toevertrouwd, ging hij in 1716 naar Leiden, om hem er bij z'n Akademiese studieën bij te staan. Na 1719 moest hij, wat z'n maatschappelike belangen aanging, alweer meer dan één teleurstelling ondervinden; nog meer leed hij door 't verbreken van 'n liefdesbetrekking; in 'n reis naar Zweden, waarheen hij 'n prins van Hessen-Filipsthal vergezelschapte, hoopte hij de nodige afleiding te zoeken. In 'n plan om zich er blijvend te vestigen, slaagde hij niet: hij kwam nog in 't zelfde jaar terug, bracht eerst enige tijd met vertaalwerk door, belastte zich in 1721 wederom met de opleiding van 'n student, de Rotterdammer HUYSMAN, en promoveerde zelf te Leiden in de Rechten (1727). In 't najaar maakte hij als gezantschapssecretaris van z'n vroegere leerling VAN WELDEREN, 'n reis naar Engeland; ook in 1715 was hij, toen VAN DUIVENVOORDE Koning GEORGE I bij z'n troonsbestijging had moeten begroeten, als tweede gezantschapssecretaris aan de ambassade toegevoegd geweest. Na Mei '28 bleef hij bij VAN WELDEREN aan huis, en begon weldra, na enige andere literaire arbeid, in 1731 z'n Spectator, waarvan de 20^{e} Aug. 1731 't eerste nummer verscheen. In 1732 werd hij door VAN WELDEREN aan 'n vaste betrekking geholpen; hij werd nu kommies bij de Landsmagazijnen in Den Bosch. Hij trouwde nu ook; van z'n twee kinderen heeft MELCHIOR later 'n tweede druk van de Spectator bezorgd. Doch reeds in September 1735 stierf echter VAN EFFEN aan 'n steeds verergerende maagkwaal, welke hem 'n half jaar tevoren genoodzaakt had de uitgaaf van z'n tijdschrift te staken.

Men mene echter niet, dat deze vele wederwaardigheden en krietiese zelfherzieningen VAN EFFEN van 't letterkundig leven van z'n tijd zouden hebben afgesloten. Integendeel. Hij was

reeds in 1710 in kennis met 'n, hoewel kleine, kring van geleerden en lid van 'n Haags letterkundig gezelschap. Van dit gezelschap ging van 1713-1721 uit het tweemaandeliks tijdschrift *Journal Litéraire*. In Engeland hield hij voeling met de stromingen in wetenschap en literatuur daar te lande. Ook geeft hij in z'n geschriften blijk van z'n belezenheid in de Franse letterkunde. De geletterde Franse consul POTIN, te Rotterdam, was z'n bizondere vriend. Nederlanders, waarmee hij vriendschappelik en geestelik verkeer onderhield, waren o.a. de dichter VAN SNAKENBURG, die hem later op allerlei wijze, ook met bijdragen voor z'n *Spectator*, tegemoet kwam. Andere meewerkers waren Mr. JACOB ELIAS te Leiden, JAN VAN RIJSSEN en WILLEM SUDERMAN te Amsterdam, z'n latere levensbeschrijver P.A. VERWER, en anderen. Ze schreven betrekkelik weinig, en onder 'n schuilnaam. Ook VAN EFFEN's auteurschap was, altans in de aanvang, onbekend.

Als moralist valt VAN EFFEN geheel in 't nationale kader, en 't is, - zoals gezegd - opmerkelik, hoe zeer hij in de manier waarop hij zich zelf bespiegelt, aan CATS herinnert. Doch de schrijftrant is anders. CATS schrijft in alexandrijnen; VAN EFFEN houdt proza-vertogen. Doch de ene zowel als de andere is 't kind van 'n periode, van 'n eigen opvatting. Bij CATS is het de verouderde, en in dekadente tijden veel gepredikte leer, dat 'et ongemene, òmdat men gewoon was het ongemene in bepaalde verschijningsvormen geopenbaard en aan latere geslachten overgeleverd te zien, ook voortaan in die bepaalde voorgeschreven vormen gezegd moest worden. En dan woog, behalve de traditie zelf, bij CATS zeker ook zwaar, dat geen nieuwheid van de vorm mocht afleiden, waar heel de aandacht voor de allereenvoudigst gezegde, maar hoog belangrijke inhoud geëist moest worden. VAN EFFEN was, ondanks 'n zelfde streven, uit 'n gans andere school. In Engeland was reeds, veel vroeger dan bij de andere volken, in 't laatst van de 17^{e} en 't begin van de 18^{e} eeuw 'n reaktie tegen 't Franse klassicisme opgekomen. Die reaktie bracht de Engelse kultuur in nationale banen. Terwijl hier de Franse invloed in kunst en letteren bleef voortduren, zo zelfs dat

hier veel Frans gesproken en veel Frans geschreven werd, zelfs - zoals we zagen - de tijdschriften met Franse tietels en Franse tendenzen de toon aangaven, schonken de Engelse schrijvers hun aandacht aan 't *volksaardige*, ja dreven hun letterkundig streven, door 'n al te geprononceerde afkeer tegen de Franse bastaardij, in 'n bepaald exclusieve *volksopvoedkundige* richting; schreven, hoe verdienstelik ook, uitsluitend zedekundige opstellen (STEELE en ADDISON) en stelden zelfs de poëzie in dienst van de moraal (POPE). Nu was in zekere zin dit nieuwe genre in Engeland nationaal in z'n recht, omdat het op natuurlike wijze uit 't organies gedachte-leven gegroeid was; in andere landen, als Duitsland, waar het als 'n nieuwe mode in de letteren beoefend werd, gaf het, omdat het geen krachten uit eigen bodem kon trekken, ook geen nieuw leven. In Nederland nam VAN EFFEN deze soort arbeid op. Nu is 't waar, dat ook hier veel viel af te keuren; menig geschrift uit de 18^{e} eeuw komt tegen 't zedenverval en 't lichtzinnig navolgen van Franse gebruiken op;[1] en ook VAN EFFEN onderhoudt z'n lezers, onder z'n menigte van onderwerpen, over allerlei nationale gebruiken en misbruiken.

Doch wat hem tot schrijven brengt, is niet zozeer wat hij onder de mensen vindt, als wel wat hij in zich zelven te bestrijden en te verbeteren vond. *Hij geeft 'n geïllustreerde zelfkrietiek, ten toets voor z'n volk*. Of de lezers zich op z'n geschriften wierpen om zich aan hem te toetsen, is 'n twede vraag; wel is 't waar, dat ze er 'n groot vermaak in vonden hem te lezen.[2] Z'n werk sloeg in. De oorzaak hiervan ligt voornamelik, behalve in de keuze der onderwerpen, in z'n schrijftrant; in z'n losser manier van zich uit te drukken, dan men van Nederlands proza gewoon was, en waardoor 't proza, zoals hij 't schreef, door 'n brede schaar van lezers kon worden verstaan. Die losheid, vooral waar 't onderwerpen van den dag betreft, is van hem iets persoonliks. Gemakkelik ging 't hem eerst niet af, al zocht hij steun in z'n voorganger

1) Zie JONCKBLOET, Gesch. der Nederl. Letterkunde, V^{4}, blz. 285 en vgg. - Dr. J. HARTOG. De Spectatoriale Geschriften van 1741-1800, 2e druk, 1889.

2) Zie JONCKBLOET, Gesch. enz. V^{4}. blz. 214. En Dr. W. BISSCHOP, JUSTUS VAN EFFEN geschetst in zijn leven en werken, Utr. 1854.

ADDISON[1]. Menige uitlating toch getuigt, dat hij veel inspanning in 't werk stelde;[2] hij wist te goed dat er 'n grens is tussen algemene verstaanbaarheid en 'n al te grote gemeenzaamheid; dat het twede evenzeer afstoot als het eerste aantrekt. Doch hij hield er naast 'n krachtige wil, tevens 'n gezond inzicht op na; aan hen, die er bezwaar in vonden of de Hollandse taal wel geschikt zou zijn voor de populaire behandeling van de vragen van den dag, als zijnde alleen geschikt ‘tot het verhandelen van ernstige deftige en verhevene stoffen’, voegde hij terecht toe, dat alle talen de nodige kleuren bezitten, om ‘'t laage, zo wel als 't hoog-dravende af te maalen,’ en 't niet de aard van 'n taal is die de stijl ‘gedwongen en stijf’ maakt, maar ‘de onbuigzaamheid van des schrijvers geest, en verbeeldingskragt’[3]. Hij heeft het getoond, en zeker is het dat hij z'n taak duidelik bewust is geweest, toen hij zich voornam de taalschat te smeden en te buigen in overeenstemming met de diensten, die hij er op 'n nog ongebaand terrein van verlangde. Hij wist, dat hij buiten de onderwerpen, het gedachteleven en de kunstvormen van de Renaissance moest gaan; dat hij, het traditionele en exotiese in de banaal geworden pseudo-klassicistiese literatuur moest afwijzen; dat hij zou moeten grijpen naar het onmiddellike woord, uit moest gaan van de onmiddellike aanschouwing; dat hij zich als 't hoogste streven moest stellen, onvermoeid en grondig te exploiteren al wat reëel was geworden, ìn hem en òm hem, voor z'n met nauwkeurige zorgvuldigheid zich zelf beoefenende en zich zelf beproevende geest; dat hij moest zijn 'n prediker van de *werkelikheid*.... Want, inderdaad, zonder dat hij zich z'n betekenis bewust is geweest, is VAN EFFEN de eerste van 'n nieuw aanbrekende tijd geworden, die zich aansloot bij het volksaardige, het in echte zin nationale; en die dit nationale trof door middel van 'n gezond en met sym-

1) JONCKBLOET, blz. 217, noot 4.

2) Zie Vertoog n°. 10. En 21. Tegen puristen en woordemeders wendt hij zich in 1, 5, 16, 179 en 202.

3) Aldaar, noot 5. Zie ook 't slot van n°. 1 uit de *Nouveau Spectateur Français* blz. 174.

pathie ontvangen realisme. WOLFF en DEKEN hebben in hem hun prikkel en voorganger gezien.

Op VAN EFFEN's *Spectator* volgden tot omstreeks 1800 een reeks van dergelijke blaadjes. JONCKBLOET schat hun aantal op minstens dertig. Ze zijn door HARTOG in z'n werk over de *Spectatoriale Geschriften* beschreven, en leveren een belangrijke bron voor de kennis van de cultuur van die tijd. Ze zetten 't werk van hun aanstichter voort, doch halen in 't navolgen z'n schaduw niet.

J.K.

Het dialekt en het taalonderwijs.

'De algemene taal is de beschaafde omgangstaal. Kinderen die deze taal niet van huis uit spreken, moeten dus, ter wille van het onderling verkeer, *leren* hun gedachten, behalve in hun moedertaal, d.i. het dialekt hunner streek, te uiten in de algemene omgangstaal, en wel zó, dat het hun even gemakkelik gaat als het bezigen van het dialekt, dat het hun *natuur* wordt. Gelukt dit niet, dan zal de eis, - zich te bedienen van de beschaafde omgangstaal - altijd een belemmering blijven bij de uiting. Ik herhaal: *leren*, want voor die kinderen is deze taal meer of minder een vreemde taal, en wie dit over het hoofd ziet, en, hetzij uit een verkeerd taalinzicht, hetzij uit een souvereine minachting voor minder beschaafde taal, onmiddellik de algemene taal verlangt, handelt tegen de hoofdeis van alle ware aanschouwelikheid: zoek bij Uw onderwijs Uw aanknopingspunten in het kind.

Elke taal die door kinderen gesproken wordt, ook die welke onze verfijnde oren onaangenaam aandoet, heeft recht op eerbiediging van de kant der onderwijzers. En *slechts geleidelik* mag van deze taal opgeklommen worden tot de hogere algemene: nooit mag men, door ruwe verstoring of kwetsende geringschatting, de taal der kinderen geweld aandoen. Elke poging om die taal te "fatsoeneren" anders dan langs de natuurlike weg, moet schade doen aan de taalkundige ontwikkeling van de leerling. Wie dit vergeet, doet zijn leerlingen te kort in het beste dat ze hebben; hij ontneemt hun de vrijmoedigheid en de kracht om zich, in enige taal, te uiten, want slechts dan is gedachten-uiting mogelik als men zich bewust is de taal te kennen waarvan men zich bedient.'

(**Van Strien, Faber en Bok**: Het Stelonderwijs, blz. 18-19).

De psychologiese beschouwing van de betekenisverandering.

‘Een vergeten hoofdstuk’ in onze spraakkunst zou men de betekenisleer kunnen noemen. Hoogstens worden er een paar bladzijden aan gewijd. Toch is dit onderdeel minstens even belangrijk als de woordvorming; voor ons onderwijs m.i. belangrijker. De leemte tracht men daar aan te vullen door de zogenaamde stijloefeningen: synoniemenbehandeling en invuloefeningen, die bijna zonder uitzondering van een verouderd taalbegrip uitgaan, en principieel verkeerd zijn. In een tweetal artikelen wil ik trachten de tegenwoordige psychologiese opvatting van de betekenisleer duidelik te maken, en daartegenover de gangbare synoniemenbehandeling te kritiseren.[1)]

1) Paul's *Prinzipien der Sprachgeschichte* hebben ook op dit gebied grote invloed geoefend. Van de Duitse monografieën noem ik STÖCKLEIN *Bedeutungswandel der Wörter* (1898), Erdmann *Die Bedeutung des Wortes* (1900), Waag *Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes* (1901) en Nyrop-Vogt *Das Leben der Wörter* (1903; naar het Deens). In het Frans: Darmesteter *La vie des mots* (1887) Bréal *Essai de sémantique*. In het Engels is mij geen monografie bekend; wel een hoofdstuk in het aardige boekje van BRADLEY *The making of English* (1904). Het Nederlands mist tot nu toe een samenvattend boek - dat door prof. TE WINKEL in uitzicht gesteld is - maar aan schetsen en bijdragen ontbreekt het niet, o.a. in de werken van Dr. NASSAU, in de *Geschiedenis der N.T.* van VERDAM en van TE WINKEL, in van MALSSEN's *Het leven der taal*. Verdienstelik zijn de studies van J. GELUK in de *Gids voor den Onderwijzer*, die zich op het taal-psychologies standpunt van PAUL plaatst (Zie *Het aandeel van het woord in 's menschen geestelijke ontwikkeling* (deel I); *Een weinig onomatiek* (deel V); *Isoleering in de taal* (deel VI); *Veranderingen in de beteekenis der woorden* (deel VII). Verder een artikel van PRINSEN in *Noord en Zuid* XVI, en de bekende rede van VAN HELTEN *Over de factoren van de begripswijzigingen der woorden* (1894). Een bespreking van ERDMANN's boek gaf SALVERDA DE GRAVE in *Taal en Letteren* 1900, een overzicht van WAAG's boek, met Nederlandse voorbeelden schreef KOLLEWIJN in *Taal en Letteren* 1901. Tegenover de genoemde litteratuur, speciaal tegenover PAUL en BRÉAL, neemt WUNDT een nieuw standpunt in (*Die Sprache* II). Daarop is mijn uiteenzetting gegrond, al moet een beknopt artikel als dit, zich tot enkele hoofdzaken bepalen.

Het uitgangspunt voor elke betekenisleer is de fundamentele waarheid, door ieder erkend, maar door velen over 't hoofd gezien: een woord staat nooit op zich zelf, maar ontleent zijn betekenis aan de zin of het zinsverband. Als we het woord *school* horen in de volgende zinnen:

Die *school* staat goed bekend.
De *school* begint in September.
De *school* wordt geverfd.
De hele *school* was op 't ijs,

dan moeten we telkens het begrip *school* losmaken uit de totale voorstelling die de zin ons geeft. Een los opgevangen zin als ‘hij gaat naar *school*’ zou op zich zelf een rebus zijn, want eerst het gehele gedachtenverband geeft er een betekenis aan. Het kan gezegd worden van een zesjarig kind, die de school gaat bezoeken; van een jongen die een boek vergeten heeft, van een jongen die om negen uur naar de les gaat enz.

Heeft die zin, in een bepaald verband, bij ons een begripsinhoud gekregen, dan gaan we daaruit het woord losmaken. Vandaar dat de psycholoog het *begrip* definieert als een isoleerbaar deel van de zin, die op zijn beurt ontstaat door de ontleding van een totale voorstelling (‘Gesammtvorstellung’). De woord*klank* is een teken voor het *begrip*. Wanneer dus op een lage trap van menselike ontwikkeling, bij onbeschaafde volken of bij het kind, het woord zich nog niet duidelik uit de zin afgescheiden heeft, dan is dit een bewijs dat het vermogen om de begrippen uit de zin te isoleren nog onvolmaakt is.

Nu zijn we gewoon te spreken van de verschillende betekenis*sen* van een woord. Het woordeboek versterkt ons daarin. Inderdaad is voor veel mensen de taal één groot woordeboek. Toch is het in de werkelikheid anders. Op zich zelf kan men zonder bezwaar zeggen: in de bovengenoemde voorbeelden heeft school vier verschillende betekenissen: 1°. inrichting van onderwijs, 2°. de lessen, 3°. het gebouw, 4°. de leerlingen. Als men daarbij maar bedenkt, dat zo'n betekenis niet een scherp omlijnde begripsinhoud is. De klank *school* kan de voorstelling wekken van een gebouw, waarin lessen gegeven worden aan leerlingen van zekere leeftijd. Die voorstelling is niet enkel-

voudig, maar bevat verschillende kenmerken, die elk op de voorgrond kunnen komen. Dat wil niet zeggen dat de andere kenmerken verdwijnen, maar ze worden vager. Bij mijn onderwijs maak ik gebruik van een treffende vergelijking, die WUNDT aan de hand doet. De gehele voorstellingsinhoud is als ons gezichtsveld. Evenals ons oog een gedeelte, b.v. één plaat aan de wand, scherp waarneemt, maar tegelijk het omringende minder duidelik opneemt, zo richt onze geest zich op de ‘im Blickpunkt der Aufmerksamkeit stehenden Partialvorstellung.’ Met een ruwe benadering zou men dus de voorstellingsinhoud

in dit geval kunnen aanduiden door het nevenstaande vierkant, waarin de rangschikking van de verschillende elementen willekeurig is. In de zin: ‘de hele school was op 't ijs’ richt zich de aandacht op de jongens, maar vager zijn we ons tegelijk bewust dat die jongens gewoonlik in een bepaald gebouw samen zijn om daar les te krijgen. Het sirkeltje rechts boven staat in dit geval ‘im Blickpunkt’; de andere behoren tot de vagere omtrek.

Nemen we nu eens een geval, waarin minder sterk dan in de vier opzettelik gekozen voorbeelden één element naar voren komt. Langs een school komende, zegt iemand: De school gaat uit! Nu is het evengoed mogelik dat allereerst aan het eindigen van de lessen, of aan het naar buiten komen van de leerlingen gedacht wordt, met of zonder de gevel van het schoolgebouw als achtergrond. Bij spreker en hoorder b.v. kan de voorstelling verschillen. Ziedaar de weg gebaand tot betekeniswijziging.

Vergelijk ook eens de volgende zinnen:

De *post* levert grote inkomsten aan het rijk.
Breng die brief naar de *post*.
De *post* is nog niet uitgezocht.
Daar rijdt de *post* voorbij.
Ik ben verlangend naar de *post*.
Kijk, daar komt de *post*!

Denkt men zich b.v. de laatste zin gezegd door iemand die voor het raam uitkijkt, dan kan de een opmerken: ‘Wat een

stapel!' en een ander: 'Zou hij aanbellen?' waaruit blijkt dat het hoofdbestanddeel van hun voorstelling verschillend was. Het kantoor, de brieven, de zak, de bus, de wagen, de besteller enz. kunnen dus bestanddelen uitmaken van de voorstelling door de klank 'post' gewekt, niet alleen beurtelings, maar ook enige tegelijk, hoewel natuurlik weer niet even helder uitkomend. In een stad met een 'Rohrpost' zou men b.v. kunnen zeggen: 'de post loopt hier onder de straat door'; dan werd in die voorstelling de buis het hoofdkenmerk. Zulke voorbeelden vallen geheel binnen de taalwaarneming van de school. Ik noem ten slotte nog een aardig voorbeeld dat BRADLEY geeft[1)] , en dat leerzaam is omdat het nauwkeuriger onderscheidingsvermogen eist; een woordeboek zou in de volgende zinnen geen zes 'betekenissen' van het woord boek onderscheiden:

Dat *boek* weegt een half pond.
Dat *boek* was ongebonden toen ik het kocht.
Dat *boek* is de mooiste band van mijn bibliotheek.
Ik las juist in dat *boek*.
Ik heb dat *boek* vroeger al eens gelezen, maar in een andere uitgave.
Ik heb dat *boek* in verschillende talen gelezen.

Dit overheersen van één bestanddeel van de voorstelling is van het grootste gewicht bij de naamgeving. Voor het gemak bepalen wij ons tot de benoeming van zelfstandigheden. Een bepaalde bewustzijnsinhoud vatten we als éénheid op; daarmee korrespondeert de eenheid van benoeming, d.w.z. de samenvattende aanduiding er van door één woord ('Einheit der Apperception'). Maar daartegenover staat het verschijnsel, dat het aantal indrukken een beperkte omvang niet overschrijden kan, of een deel er van komt naar voren, en wordt tot een eenheid samengevat ('Enge der Apperception'). Van de elementen waaruit de voorstellingsinhoud bestaat, worden er dus sommige duideliker, scherper geappercipieerd; daaraan beantwoordt de benoeming naar het overheersende kenmerk. De voorstelling van een *vlieg* bevat allerlei kenmerken: bouw,

1) The making of English, blz. 185.

vorm, kleur enz., maar op het ogenblik toen iemand dat insekt voor 't eerst *vlieg* noemde, moet de eigenschap van het snelle vliegen in zijn voorstelling op de voorgrond gestaan hebben.

Evenzo bij de *spin* de merkwaardige, onderscheidende eigenschap dat hij een web spint. Voor het onderwijs zijn vooral benoemingen uit onze eigen tijd van belang. Een uitvinder noemt een wagen die zich zonder paard voortbeweegt met een geleerd woord een *automobiel*. Een straatjongen die in de verte het eigenaardige geluid hoort, roept uit: daar heb je weer zo'n *tuf-tuf*! In beide gevallen wordt de naamgeving door dezelfde psychologiese wet beheerst: de naam verbindt zich aan het overheersende kenmerk, maar daarmee tegelijk aan de gehele voorstelling. In verschillende tijden en door verschillende volken kan natuurlik hetzelfde ding naar een verschillend kenmerk benoemd worden; het Germaanse woord *geld* werd zo genoemd als het betaalmiddel (vgl. *vergelden*), het Griekse *argurion* naar het zilver, het Latijnse *pecunia* naar het vee (pecus) dat in de primitieve tijden als ruilmiddel dienst deed.

De psychologiese opvatting, zoals WUNDT die uiteenzet, staat tegenover de gangbare. Dat blijkt wanneer hij op deze grondslag het onderneemt, de betekenisverandering te verklaren. Met de ‘gangbare’ opvatting bedoel ik niet de beschouwing van de betekenisontwikkeling als ‘ein Stück Geistesgeschichte,’ als spiegel van de kultuur-historiese ontwikkeling (‘Historische Interpretation’) of de ‘Werthbeurtheilung’,[1)] want die beide gezichtspunten zijn met WUNDT's beschouwing te verenigen. Evenmin de ‘teleologiese’ beschouwing, die de verschijnselen naar doelmatigheid en nuttigheid beoordeelt. Van de individuele taal, b.v. van een auteur uitgaande, kan een opzettelik aangebrachte betekenisschakering invloed op het taalgebruik krijgen, maar als algemene verklaring voor de taalontwikkeling faalt deze opvatting overal, en is ze als verouderd te beschouwen.

Maar de beschouwing die WUNDT door de zijne wenst te

1) In de boeken van STÖCKLEIN, ERDMANN en NYROP-VOGT vindt men vooral dit gezichtspunt. Daarop hoop ik in een afzonderlik artikel terug te komen.

vervangen, is de verklaring op grond van ‘Logische Classification’, die meestal op PAUL en BRÉAL teruggaat, b.v. bij Waag. Daarbij gaat men uit van bovenschikking en onderschikking, waarop de scherpe onderscheiding van de ‘verruiming’ en ‘verenging’ van betekenis berust. Bij de nevenschikking verlaat men de logiese indeling, om de hoofdrol toe te vertrouwen aan de metafoor, uit de oude retoriek overgenomen. Deze beschouwing, meent WUNDT, houdt niet voldoende rekening met de psychiese werkelikheid: men neemt in de taal twee tegenstrijdige neigingen aan: die tot beperking en die tot verruiming van de betekenis. Deze methode is alleen in staat, de feiten te ordenen, niet ze te verklaren.

De veronderstelling dat de beperking van betekenis de machtigste, oorspronkelikste faktor geweest is, die tot betekeniswijziging leidde, is onhoudbaar. *Praetor* (uit prae-itor) wordt dan verklaard uit: de voorganger in 't algemeen; later een bepaald ambtenaar. Of, om een Nederlands voorbeeld te kiezen, *vlieger* zou dan eerst een vliegend ding, later een bepaald vliegend voorwerp betekend hebben. Maar is dat niet een louter logiese rekonstruktie? Heeft die ‘algemene’ betekenis ooit bestaan? Het is duidelik dat deze beschouwing samenhangt met de mening dat een gering aantal ‘wortels’ van algemene en vage betekenis het grondbestanddeel van de taal geweest zou zijn. Dat voerde tot afleidingen als: *vader* = de beschermende, *moeder* = de uitdelende enz., die zichzelf veroordelen. De grondfout, betoogt WUNDT, is de miskenning van de psychologiese verhouding tussen zelfstandigheid (‘Gegenstand’) en kenmerk. De psychologiese ervaring kent alleen *voorstellingen*, die voor ons zelfstandigheden betekenen. *De kenmerken zijn bestanddelen van die voorstelling*, die wel logies geisoleerd kunnen worden, maar waar in ons bewustzijn altijd een zelfstandigheid als drager bijgedacht wordt. Daarmee vervalt de logiese onderschikking.

Dit resultaat van de psycholoog wordt bevestigd door de eenvoudigste taalwaarneming. Dat vlieg een ‘algemene’ betekenis: vliegend insekt, of misschien wel vliegend dier gehad zou hebben, is al niet waarschijnlik. Maar bij nieuwe naamgeving is alle twijfel buitengesloten. Als b.v. een soort fiets

driewieler genoemd wordt, zal niemand een ‘algemene’ betekenis: ‘voertuig op drie wielen’ aannemen, ook al worden wellicht andere wagens vroeger of later driewielers genoemd.

De oude indeling was dus onbruikbaar. WUNDT stelt daarvoor een andere in de plaats; hij onderscheidt *algemene* en *biezondere* betekenisverandering.[1)]

De algemene betekenisverandering is een verschijnsel, dat gelijktijdig bij onderscheiden individuen kan beginnen; het berust op een meermalen onafhankelik ontstaan motief. Wanneer b.v. *post* gaat betekenen postkantoor of vervoermiddel voor de post, dan is die overgang ‘regulär.’ Ook bij iemand die de nieuwe betekenis nog niet kent, kan hij elk oogenblik ontstaan.

Voor de biezondere betekenisverandering is een individuele oorsprong aan te wijzen of met waarschijnlikheid aan te nemen; dit verschijnsel draagt het karakter van een willekeurige handeling, al behoeft het niet op één persoon terug te gaan. Wanneer b.v. de Amsterdamse studenten de Universiteit de *Poort* noemen, om de nabijheid van de Oud-Mannenhuispoort, dan is die overgang ‘singulär.’ Toeval is hier evenmin in 't spel. In die bepaalde kring is de overgang *niet* willekeurig, en evengoed verklaarbaar. Maar herhaling in andere kring of tijd is uitgesloten; voor oningewijden is de overgang onbegrijpelik. Kortweg kan men de algemene betekenisverandering de geschiedenis van een *begrip*, de biezondere betekenisverandering de geschiedenis van een *woord* noemen.

In dit korte bestek is een volledig overzicht van WUNDT's beschouwing onmogelik. De verdere opzet van zijn studie zal ik dus in enkele hoofdlijnen aangeven.

Het komplex van voorstellingen dat we in ons bewustzijn als eenheid samenvatten en met een woord aanduiden, staat door allerlei associaties aan verandering bloot. Dat veranderde komplex blijft met hetzelfde woord verbonden. Bekijkt men dit verschijnsel van de kant van het woord, dan zegt men: het woord is van betekenis veranderd.

1) Deze termen koos ik voor *regulär* en *singulär*. Bevredigend zijn ze niet, maar ook de Duitsche termen krijgen eerst door de definitie hun betekenis.

Bij die wijziging kan 1° de overheersende voorstelling dezelfde blijven en de overige inhoud zich wijzigen 2° de overheersende voorstelling zelf kan op de achtergrond raken en plaats maken voor een andere.

Het eerste geval heeft men in: de *voet* van een berg, de *poot* van een stoel, enz. Ten onrechte, meent WUNDT, ziet men daarin metaforen. Overdracht is er niet; in beide gevallen is b.v. bij *poot* het dragen het overheersende kenmerk, dat een onmiddellike assimilatie veroorzaakt. Voor de persoon die 't eerst van de poot van een stoel sprak, wàs het werkelik een *poot*. De voet van een berg heeft geen gelijkenis met een mensenvoet.

Het komt mij voor dat, wat in deze gevallen opgaat, niet voor alle voorbeelden geldt die bij WUNDT genoemd worden. Bij een *ader* in de steen, de *monding* van het kanon, de *tong* van de weegschaal was men zich m.i. wel een uiterlike gelijkenis bewust. De grenslijn vervloeit dus.

Ingrijpender is de verandering als het overheersende kenmerk een ander wordt. Het eenvoudigst is, als door een gegeven samenhang momentane associaties plaats vinden, zodat telkens een ander deel van de voorstelling naar voren komt, b.v. in de verbindingen: *land* en zee, *land* en volk, *land* en stad, *land* en vee, *land* en water enz. of: *volk* en vorst, *volk* en adel, *volk* en stam, *volk* en individu, *volk* en beschaafden, *volk* en bourgeoisie, enz.

Behalve het hoofdkenmerk kan ook de gehele overige inhoud veranderen; zò sterk, dat bij het begin en het eindpunt van de ontwikkeling de begripsinhoud totaal verschillend is. Maar de schakels die de uiteinden verbinden geven ons de verklaring. Soms zijn ze alleen in de taalhistorie terug te vinden, soms kunnen ze voorgoed verloren zijn; dan kan de betekenisovergang zelfs onverstaanbaar en willekeurig lijken. Het doorzichtigst is het verschijnsel wanneer de oude betekenis naast de nieuwe bewaard blijft, b.v. *pen*. Daarin kon het hoofdkenmerk: vliegmiddel b.v., plaats maken voor: schrijfmiddel; toen werd de naam door een nieuwe associatie toegepast op een schrijfmiddel van metaal. Waar de benoeming oorspronkelik plaats had naar de stof, was de weg tot betekenisver-

andering gebaand, zodra de stof niet meer het op de voorgrond tredende kenmerk in de voorstelling was; vandaar: een houten vouwbeen, een benen dobbelsteen, een ijzeren hefboom, een mika lampeglas, een gouden oorijzer, een ijzeren touw, een zeildoeks kleed, een houten marmeren tafel, enz.

In dergelijke betekenisontwikkeling zit een stuk kultuurgeschiedenis. Bij de behandeling met leerlingen is het weer gewenst van de onmiddellike waarneming uit te gaan, en dus niet te beginnen met traditionele voorbeelden als *maarschalk*, maar met voorbeelden als: weerglas, behang, schilderij, een geborduurd schelkoord, een scheeps*timmer*werf, een pit van 't gas of elektries licht, het elektries licht wordt aangestoken, brandt, enz.

Dat heeft tegelijk het voordeel dat men goed beseft van hoe weinig belang de etymologie is in de betekenisleer. Opmerkelik is b.v. eens te onderzoeken, hoe velen bij het woord *vlieg* nooit aan *vliegen*, bij *spin* nooit aan *spinnen* gedacht hebben. En een meer voor de hand liggende etymologie is wel niet denkbaar.[1)]

Een andere groep van verschijnselen berust op verbinding van voorstellingen of bestanddelen van voorstellingen op verschillend zinnengebied.

Overdracht op grond van deze associatie vindt men b.v. in: *schelle, helle, sterk sprekende, schreeuwende* kleuren (geluiden gezichtsindrukken); een *warme* kleur (gevoels- en gezichtsindruk), een *scherp* woord, *harde, bittere* verwijten, *zoete* woordjes, *zwaar* verdriet, *drukkende* zorgen. Gewaarwordingen hebben altijd betrekking op een objekt; betrekkelik jonge kleurnamen als *oranje, indigo, violet* zijn een bewijs voor die associatie. Gemoedstoestanden krijgen een naam naar het lichamelike gevoel dat er mee samengaat: *siddering, angst* (vgl. eng), *benauwdheid* enz. Ook voor de benoeming van geestelike ver-

1) In *Noord en Zuid* XXI, blz. 383 wordt als proeve van ‘taalverbastering’ aangehaald de advertentie van een stukadoor, die zich aanbeveelt tot het *witten* in *allerlei kleuren*. Als deze taalzuiveraar konsekwent wilde zijn, zou hij heel wat op te ruimen hebben! Inzicht in de aard van de betekenisontwikkeling is dus niet overbodig in onderwijzerskringen.

richtingen: *overwegen, begrijpen, bevatten, zich voorstellen, onthouden* enz. verwerpt WUNDT de gewone verklaring, als zouden dit metaforen zijn.

Onder de ‘reguläre’ betekenisverandering wordt dan een afdeling gewijd aan de ‘Gefühlswirkungen’ en ten slotte aan de ‘Associative Verdichtung der Bedeutung.’ Daaronder worden een groot deel der verschijnselen behandeld, die vroeger onder de ‘beperking van betekenis’ gebracht werden. De ‘verdichting’ bestaat daarin, dat een voorstelling die oorspronkelik aan het woord vreemd was, zich er eng bij aansluit en ten slotte geabsorbeerd wordt. Dat kan geschieden 1° wanneer een woord herhaaldelik in verbinding met een ander woord gebruikt wordt (‘syntaktische Association’), zò vaak, dat men met het ene woord volstaan kan, omdat het begrip, door het andere aangeduid, er vanzelf bij gedacht wordt, b.v. zijn aanstaande, zorg(stoel), schort(eldoek), noot(muskaat), buiten(plaats), rek(stok), demi(saison), enz.

2°. wanneer een woord herhaaldelik in bepaalde kringen of bepaalde omstandigheden gebruikt wordt (‘Verwendungsassociation’). Een boer spreekt van zijn *beesten*. Een *drukker* of *uitgever* van *zetten, pers, letter, type, proef*. Zulke ‘verdichtingen’, meestal in beperkte kring ontstaan, kunnen algemeen worden, gesteund door het zins- of gedachtenverband.

De biezondere (singuläre) betekenisverandering is dus in de regel gebonden aan een bepaalde plaats en tijd, maar is daarom niet minder van psychiese wetten afhankelik. Begrijpelikerwijze is dit verschijnsel bij de naamgeving een belangrijke factor. Nieuw ontdekte of gefabriceerde produkten worden genoemd met de naam van de uitvinder, de fabrikant, de plaats van afkomst. De voorbeelden liggen voor het grijpen. Soms ook wordt een verschijnsel genoemd naar de stof waaraan het voor 't eerst ontdekt werd: *elektriciteit* b.v. naar electrum (barnsteen). In de derde plaats geeft de gelijkenis aanleiding tot de benoeming, b.v. de *kelk*, de *kroon* van een bloem, een *katje* van de boom enz.; in de vierde plaats bestaan er geheel willekeurig gevormde nieuwe namen (b.v. *gas*).

Ook bij de naamsoverdracht kan een persoonlike overweging

de stoot gegeven hebben. Dat blijkt wanneer we de geschiedenis nagaan van woorden als realisme, idealisme, nihilisme, enz.

Het belangrijkste hoofdstuk van dit tweede gedeelte handelt over de metafoor. Dit zou in deze vluchtige schets moeielik geheel tot zijn recht kunnen komen; het leent zich meer tot een afzonderlike behandeling. Alleen wil ik er op wijzen in welk opzicht ook deze beschouwing nieuw is. Ons bleek reeds, dat WUNDT allerlei verschijnselen, die vroeger onder de metafoor samengevat werden, er van scheidt. Om het gebied van de metafoor af te bakenen, wijst hij op de aangrenzende gebieden. Aan de ene zijde verschijnselen, die hij onder de 'reguläre' veranderingen behandeld heeft, b.v. de *poot* van de tafel. Dat is alleen een metafoor voor iemand, die achterna over het verschijnsel gaat nadenken en de nieuwe betekenis met de oude vergelijkt. Maar deze beschouwing achteraf kan nooit het motief geweest zijn dat de betekenisverandering tot stand bracht. Op het ogenblik dat de spreker zo'n woord gebruikt, is hij zich van geen overdracht bewust. Aan de andere kant zien we de poëtiese vergelijking en het beeld. In de vergelijking hebben we twee voorstellingen *naast* elkaar. Daarom gaat het niet aan, een metafoor een verkorte vergelijking te noemen. Het eigenaardige van de metafoor bestaat juist daarin, dat men één voorstelling heeft ('Gesammtvorstellung') waarin een vermenging van twee bestanddelen heeft plaats gehad, die men zich nog bewust is. Vandaar een 'psychische Doppelwirkung'. De opvatting van de metafoor als een verkorte vergelijking geeft ook een scheef denkbeeld van de oorsprong, want daaruit zou volgen dat de metafoor eerst nà de vergelijking kon ontstaan.

Achtereenvolgens bespreekt WUNDT dan het metaforiese woord, de metaforiese woordverbindingen en spreekwijzen, en de vervorming en verduistering van opgenomen metaforen. Het laatste gedeelte van zijn studie behandelt de oorzaken en wetten van de betekenisverandering.

Dit weinige zal, naar ik hoop, voldoende zijn om de lezers tot de studie van WUNDT's nieuwe beschouwing op te wekken.

Dat was dan ook de bedoeling van dit inleidende artikel. Maar tegelijk wilde ik er de aandacht op vestigen, hoe belangrijk

en leerzaam dit onderwerp, zò opgevat, kan worden voor ons taalonderwijs. De oude beschouwing gaf alleen aanleiding tot een gegoochel met begrippen en een pronken met namen. Woorden als ‘metafoor’, ‘synecdoche’, ‘metonymia’ golden voor velen als een soort toverwoorden, als sleutels die alle geheimenissen van de betekenisontwikkeling ontsloten, terwijl ze inderdaad niets verklaren. Op onderwijzersexamens zijn ze nog schering en inslag; de examinator zet een tevreden gezicht als de kandidaat er handig mee omspringt. In plaats van deze ballast zal daarentegen een juist inzicht in de betekenisontwikkeling de grondslag kunnen geven voor een behandeling die op echte taalwaarneming gebaseerd is, en die, zich aansluitend bij de ontwikkelingstrap van de leerling, zo elementair kan zijn als men zelf wil. Ook op dit gebied moet dus de grauwe theorie wijken voor de studie van het levende woord.

C.G.N. DE VOOYS.

Studie van de levende taal.

Terwijl men voor honderd jaar meende, door historische studie tot den oorsprong der taal te kunnen doordringen, houdt menig taalgeleerde het er thans voor, dat de wording der taal aan geen object beter kan bestudeerd worden dan aan de levende taal, en dat men ook omtrent haar oorsprong uit de dialecten, die nog gesproken worden, meer kan leeren dan uit eenig oud dialect, waarvan zelfs bij de beste en rijkste overlevering onze kennis altijd zeer beperkt moet blijven. Ook op dit gebied heeft nieuwe schepping dagelijks plaats, en wèl is het goed, oudere vormen der taal te kennen, omdat zij ons omtrent hare veranderingen inlichten, en omdat het zaak is, geen materiaal ongebruikt te laten, maar men moet evenmin verwachten in oudere perioden andere taal vormende krachten te leeren kennen dan in latere, als er grond voor is de hoop is, dat men ooit door de studie van oude talen een taal in haar eerste wording zal bespieden. Want oude talen kennen wij alleen uit geschreven litteratuur, maar een taal, die het ook maar tot de gebrekkigste geschreven litteratuur heeft gebracht, heeft reeds een lang leven achter zich.

Prof. R.C. BOER: *Heldensage en mythologie* (*De Gids* Jan. 1907).

Boekbeoordelingen.

I. Het leven van Nicolaas Beets, door P.D. Chantepie de la Saussaye, 2e Geheel herziene druk. Haarlem Erven F. Bohn. - 1906.

II. Herinneringen aan Nicolaas Beets, in Woord en Beeld, door Dr. Johs. Dyserinck. Geïllustreerd door Henri A. Fuik. Uitgave Fuik. Den Haag.

Het eerstgenoemde boek is 'n volledige biografie. Vollediger nog dan de in 1904 verschenen uitgaaf. De *inedita*, destijds op zij gelegd, zijn tans ernstig geraadpleegd. De twee eerste hoofdstukken zijn ‘duchtig herzien.’ Het beeld van BEETS als predikant te Utrecht is ‘nauwkeurig’ getekend. Van enige aanwijzingen, welke de brieven aan Kneppelhout en 't epistel van de heer G. VAN RIJN in *Onze Eeuw* (febr. 1906) verschaften, werd eveneens gebruik gemaakt. Ook de bibliografie, mede door de zorg van MEJ. A. BEETS er aan besteed, heeft gewonnen aan nauwkeurigheid en volledigheid. Aan de lezer wordt herinnerd, dat het boek, chronologies, in de volgende hoofdstukken is verdeeld: Haarlem (Sept. 1814-1833); Leiden (1833-1839); Camera; Heemstede (1840-1854); Predikant te Utrecht (1854-1875); Taal en Letteren; Dichter; Professor (1875-1885); Ouderdom (1884-13 Mrt. 1903). Deze tietels dekken de werkzaamheid van de dichter òf in 'n verschillende omgeving òf op 'n verschillend terrein. En niet alleen dat de arbeid verschillend is, ook dezelfde soort arbeid, op hetzelfde terrein, vertoont door de afwisselende tijdsinvloeden, de achtereenvolgende levensprocessen in de Vaderlandse Kerk, en door 's dichters eigen innerlike groei en uitgroei, nog 'n opmerkelike verscheidenheid. De werken nu zijn de op elkander volgende afdrukken van z'n groei. Daarvoor roept z'n levensbeschrijver onze aandacht in. Aan zijn hand zien we BEETS worden wat hij worden moest. En de biograaf heeft zich wegens z'n ernst, z'n piëteit, z'n korrektheid en z'n duidelikheid, in dit gedenkboek van BEETS, zich zelf 'n monument gesticht. Hij heeft het nageslacht BEETS ten voeten uit getekend.

Zeer zeker was dit 'n goed werk. BEETS wordt inderdaad te weinig

gekend. Van z'n gedichten hebben betrekkelik weinige de aandacht getrokken; van z'n overige werken, op stichtelik, letterkundig en maatschappelik gebied, in 'n ruime kring, zo goed als geen. Veel meer kende men de HILDEBRAND van de *Camera*. In de litteratuur was BEETS vrijwel in HILDERBRAND opgegaan. Waarom niet? Toen BEETS geen HILDEBRAND meer had willen wezen, was hij bij ongeluk de auteur geworden van Gwy de Vlaming, José en Kuser en dergelijke, voortbrengselen, die hij later zelf waarmerken zou als geschreven in 'n door hem minderwaardig geachte ‘zwarte tijd.’ En nog later - fluisterde de legende rond, - was HILDEBRAND geheel in de dominee opgegaan. En 'n dominee, 'n echte althans, was 'n preekheer, en ingeval orthodox er bij, 'n lichtschuwe, bekrompen monomaan, die, met het oog naar Boven gericht, zuchtte over de dingen der aarde. Zo diep, - plantte zich de legende in de gemoederen van 't jonge Holland, - was de door en door gezonde, geestig-humoristiese auteur van de familie Stastok en Kegge gezonken.

Voor wie het werk van DE LA SAUSSAYE leest, verrijst er 'n gans andere BEETS. Ja zeker, zat de echte Beets in de Camera. Altijd is hij de fijne opmerker gebleven, die in z'n jonge tijd, in z'n ‘donkere kamer’ de portretten van de Nurksen en Stastokken heeft opgevangen. Alleen, destijds had de jonge BEETS nog geen oog voor de ethies-wijsgerige inhoud van 't algemene gedachtenleven en voor de geestelike vormen waarin het blijvend menselike zich pleegt te uiten en zich laat herkennen; hij had toen alleen nog maar 'n - zij 't dan ook 'n opmerkelik juiste, - blik en 'n gave van tekening voor de dagelikse levensbeelden zoals zij in de meest karakteristieke vorm voor den dag traden. En in zoverre zou men kunnen zeggen, dat HILDEBRAND zich gaandeweg in BEETS heeft verdiept. Op deze wijze stap voor stap dit merkwaardige leven nagaande, brengt de levensbeschrijver voor onze ogen allengs de synthese, en behoeven we nog slechts te wachten op de hand, die haar in één greep samenvat. Want die greep is na kennisneming van de aangevoerde gegevens te doen. Hij die 't op zich neemt, heeft niet nodig te beginnen, waar HILDEBRAND eindigt. Immers in HILDEBRAND, met name in z'n ‘Vooruitgang’ zit de *geestelike* BEETS. Hij moet nog uitgroeien, in vele opzichten. Ook in de ‘zwarte tijd,’ is de auteur van *Gwy* en *Kuser*, - ofschoon de nog zich zelve zoekende, - toch weer BEETS. Zeer veel in z'n geschriften, schijnbaar afwijkend of tegenstrijdig, is nogmaals te herleiden op de *ware* BEETS. Juist de zwerftochten rechts of links van z'n geestelike levenslijn, kenmerken de zoekende, die zich zelf 'n weg moet banen, en die, niet wetende, of de richting van de tijd al dan niet in z'n baan zal

lopen, weifelend, z'n weg tastend vervolgt, totdat hij eindelik afhoudt, en op zich zelve bouwend, z'n eigen, tans vast voor hem liggende koers inslaat. Voor BEETS is dit tijdperk van zoeken en tasten, zoals wij uit de voor ons liggende bescheiden nagaan kunnen, voornamelik z'n leven te Heemstede (1840-1854) geweest.

Tot meer opmerkingen leidt dit belangrijke werk. Zo bewijst het duidelik, hoe kortzichtig het is gezien, wanneer men niet alleen de *Camera* stelt tegenover BEETS' *poezie*, maar er zich tevens toe bepaalt, z'n leven te willen opbouwen uit wat de *dichter* leverde. Zelfs geraakt bij de beschouwing van zulk 'n veelzijdig werkzaam leven, de vraag, of wij in BEETS wel met 'n dichter hebben te doen, op de achtergrond. BEETS wil geestelik gekend worden, is in ons volksbestaan 'n zuiver ethies element. Hij gedoogt geen onderscheid tussen *poëzie* en *proza*. Bij hem heeft wat men *proza* noemt, even hoge, zo niet hoger rechten. En ook, aestheties beschouwd, heeft dit proza, naast haar betekenis voor de waardebepaling van BEETS, dikwels 'n hoge litteraire waarde. Ook z'n histories-letterkundige arbeid is van 'n betekenis, welke niet mag worden onderschat. Men kent z'n Inleiding op de Uitgaaf van *Staring* en die van *Bogaers*; z'n letterkundige opstellen in z'n *Verscheidenheden*, z'n *Verpoozingen* en z'n *Sparsa*; daarbij moeten ook worden genoemd, naast z'n zorgvuldig bewerkte uitgaaf van *Anna Roemers Visscher*, z'n belangrijke en brede studie *Over de Paradijsgeschiedenis en de Nederlandsche dichters*, en z'n talrijke voorlezingen, waaronder *Het Populaire* (1854) en *Het doen door laten* (1859), z'n *Gesprekken*, o.a. met Vondel. Dan volgt nog z'n belangrijke theologiese arbeid, waaronder de zo hoog geprezen en veel gelezen *Stichtelijke Uren* en z'n akademiese oraties, de inaugurele; *Karakter, karakterschaarschte, karaktervorming*, en de rectorale: *Groote mannen en ware grootheid*. In deze voortreffelike arbeid heeft, onbewust, BEETS zich zelf getekend.

Nog hebben voor de lezers van ons vaktijdschrift 'n bizondere waarde de hoofdstukken *Camera, Taal en Letteren* en *Dichter*. Ofschoon kostbare bijdragen voor de opbouw van de gehele BEETS, behoren deze monografieën op zich zelf tot het gebied, waarop de taalkundige en stilistiese opvattingen en de kwesties van litterair produceren en litteraire smaak elkander ontmoeten. Maar tevens komt hierin uit, hoezeer BEETS zich de grenzen van z'n talenten bewust is geweest. Aangetoond wordt 's schrijvers keurigheid in 't zoeken van 't juiste woord, z'n gemakkelikheid van uitdrukking en z'n fijnheid van tekening; doch tevens z'n gebrek van vinding en z'n beperktheid in de uitbeelding van 't verhaal. Ook in z'n litterair-histories werk bepaalde BEETS zich

tot monografieën. In 't dichterlike eveneens, zou BEETS geen drama of epos leveren; als dichter bleef hij bij voorkeur didactikus; BEETS had namelik iets te zeggen, soms heel weinig, maar dan toch zeer dikwels in 'n gelukkige vorm. De *vorm*, juist, dit kenschetste hem. BEETS was de man van *le terme propre*, van de eenvoudigste, naastbijliggende en meestzeggende vorm. Dit was het, dat hem *Staring* en *Van Effen* deed genieten. Dat was 't ook, wat hem 't hoofd deed afwenden van de drukte en de pathos van de 18de eeuw-mannen. BEETS wist, waarin z'n kracht en binnen welke grenzen ze lag. Hij had zich zelf leren kennen.

Doch wij moeten van 't boek scheiden. Het is overigens 'n uitvoeriger bespreking, en zeer zeker BEETS zelf, al is 't ook nogmaals aan de hand van een leidsman als DE LA SAUSSAYE, 'n nadere kennismaking overwaard.

Een uitvoerige bibliografie aan 't slot wijst op 's dichters werkzaam leven.

Het boek van Dr. DYSERINCK draagt 'n geheel ander karakter, al is het in z'n soort merkwaardig. Merkwaardig n.l. door z'n ontstaan. Na BEETS' verscheiden, in 1903, organiseerde Dr. DYSERINCK, gesteund door 'n 25-tal medehelpers, 'n tentoonstelling van diens werken in proza en poëzie, vermeerderd met brieven en handschriften, en de portretten zowel van hem als van z'n bloedverwanten, vrienden en tijdgenoten, aan wie BEETS bij z'n leven 'n gedicht had gewijd. Op die wijze zou in ‘woord en beeld’ worden veraanschouwelikt, wie BEETS was geweest in z'n werkzaamheid en z'n verkeer, en werd op deze wijze 'n stuk Vaderlandse geschiedenis, op 't gebied van letterkunde en godsdienst van 'n halve eeuw (1830-'80) in herinnering gebracht.

Met deze - goed geslaagde - Tentoonstelling voor ogen, schreef de Verzamelaar deze ‘Herinneringen’; gelukkig, met hierbij gebruik te kunnen maken van 'n schat van onuitgegeven brieven van BEETS aan KNEPPELHOUT. Het boekje is met 25 op de tentoonstelling genomen foto's versierd, waaronder de portretten van de bekende onderwijzers PRINSEN, ANSLIJN en Dr. EPKEMA, enige reproducties van spotprenten (in de Spectator en De Lantaarn) en o.m. een aardig prentje van *Nurks in de Haarlemmerhout* en van *De diligence van Van Gend en Van Loos*. Bij Dr. DYSERINCK passeren nu de verschillende afdelingen van de Tentoonstelling (Poëzie, De Camera, Proza, BEETS en KNEPPELHOUT, Stichtelijke Lectuur, Handschriften en Curiosa, Portretten en Platen, Over BEETS, Verzameling YWEMA) achtereenvolgens de revue. Hier vindt men dan ook niet zozeer de geestesgang

van BEETS, als wel 'n reeks meer of minder belangrijke *inedita* aangaande BEETS, of aangaande in z'n verkeer betrokken personen. Het boek draagt dus 'n bescheiden karakter, en heeft ook volstrekt geen pretentie, meer dan 'n reeks ‘herinneringen’ te willen zijn.

Naast vele kleinigheden betreffende BEETS, komt vooral naar voren z'n geestelik verkeer met KNEPPELHOUT, werkelik 'n intimus van BEETS, aan wie hij meer dan aan iemand ongedwongen, soms in bladzijden van lange adem, z'n mening over zichzelf en personen en zaken zegt. Deze brieven hebben iets heel openhartigs: in 't algemeen, zo men weet, houdt BEETS zich op 'n afstand en beperkt hij zich. Dan nog nemen we in dit boek kennis van heel wat gelegenheidsgedichtjes aan vrienden en kennissen. Op zichzelf hebben ze weinig waarde; alleen illustreren ze z'n vriendschappelike omgang met menig man van naam. Daarbij mag niet worden vergeten, dat BEETS 'n trouw geheugen bezat, en menige verrassing bereidde hij aan de een of andere kennis van z'n jonge jaren - dikwels, bij afsterven, aan de weduwe of 'n verwant, - door hem of haar op de een of andere herinneringsdag, met 'n blijk van z'n belangstelling te vereren. Ook op hun graf vergat hij z'n vrienden niet.

De verzameling bevat verder 'n onnoemelik getal beoordelingen van z'n verschillende werken en werkjes, waaronder ook buitenlandse. Geen wonder, dat onder zoveel rechters de waardering niet altijd eensluidend is.

J.K.

Van spreken tot schrijven. Het stelonderwijs. Handleiding door H. van Strien, J. Faber en J. Bok, (Almelo - W. Hilarius - 1907).

Het woord ‘steloefeningen’ heeft in de oren van vele jongeren een slechte klank. Onmiddellik komt de gedachte op aan invuloefeningen die veel hebben van raadsels bij de teetafel, aan het fabriceren van in de lucht hangende zinnen, het uitleggen van vreemde woorden: hoe zeldzamer hoe mooier. Daar vult men uren mee van verveling of twijfelachtig nut voor de leerling, van gemak voor de onderwijzer, die zijn bekanttekend boekje weldra dromen kan. De bloeiende industrie van dergelijke boekjes bewijst dat de rol van het konservatisme en de gemakzucht in het taalonderwijs nog niet uitgespeeld is.

Maar de kentering ìs er. Voor de voormannen van *Taal en Letteren*: BUITENRUST HETTEMA, VAN DEN BOSCH en KOLLEWIJN in de eerste

plaats, moet het een grote voldoening zijn, dat hun denkbeelden, tot nu toe sporadies werkende, in het lager onderwijs veld winnen. Daarom is de verschijning van deze *Handleiding* een zo welkom symptoom. Hier zien we 'het taalonderwijs op de goede weg.'[1)]

Een eigenlike methòde willen de schrijvers van dit boek niet geven. De *Voorrede* stelt dat buiten twijfel. 'Het geven van natuurlik stelonderwijs eist een grote mate van vrijheid van de onderwijzer, een vrijheid die echter niet bestaanbaar is zonder een evenredige mate van inzicht.'[2)]

'Wie de gewone oefeningen ter aanbrenging van een goede stijl had verwacht, kan in deze Handleiding de reden vermeld vinden waarom we die niet gegeven hebben.' Het 'aanbrengen van inzicht' is due hoofddoel.

Er zijn tegen dit sympathieke boek ernstige bezwaren in te brengen. We zouden de schrijvers een slechte dienst doen door ze te verzwijgen. Op menige bladzijde blijkt dat ze geen mannen zijn met de welbekende 'gevestigde opinies', die gewoonlik gekweekt worden in een enge, opzettelik afgesloten gezichtskring. Daarom zullen ze de heilzame werking van een kritiek die tot zelf-kritiek prikkelt, erkennen.

Het zwakke deel is het gebrek aan helderheid bij de uiteenzetting van de principiële grondslagen. De denkbeelden zijn juist, en de praktiese uitwerking in hoofdzaak konsekwent. Maar de schrijvers willen allereerst *inzicht* aanbrengen; ze willen *overtuigen*. Daartoe is hun vaste overtuiging en hun oprechte ijver om de nieuw verworven denkbeelden ook van anderen mee te delen, niet voldoende. De grondbegrippen zijn niet altijd, zelfstandig doordacht, in de ware zin hun eigendom geworden. Ze zijn nog te vers, te weinig bezonken. Vandaar dat sommige paragrafen te veel door de citaten gedragen worden; vandaar de springende, onheldere betoogtrant, die noodwendig voortvloeit uit het gebrekkig beheersen van de stof. Want gebrek aan onderscheidingsvermogen is het niet: dat blijkt uit de verdere opbouw van dit werk. Vandaar ook de onvastheid in de terminologie, die op vaagheid van de grondbegrippen wijst.

1) Onder dit opschrift kondige ik het eerste gedeelte van de methode *Van Spreken tot Schrijven*, nl. het 'zuiver schrijven', aan in *School en Leven* van 17 Mei 1906. Met nog meer recht zou ik deze aankondiging zo kunnen betitelen.

2) Door de citaten in de vereenv. spelling over te brengen handel ik in de geest van de schrijvers, die zich alleen lieten weerhouden door de zekerhied dat de konservatieve schoolautoriteiten zelfs dit boek *voor de onderwijzer* van de boekenlijsten zouden waren als het niet orthodox gespeld was.

Wie het van te voren met de schrijvers eens is, leest tussen de regels dikwels hun bedoeling, en verliest de draad niet als er een sprong gemaakt wordt. Maar bij niet-overtuigden sticht het verwarring. Een paar voorbeelden tot bewijs. In § 1, 3de alinea, wordt met '*of liever - of*' tweemaal een sprong op geheel ander terrein gedaan; voor de lezer die zich nog oriënteren moet, uiterst gevaarlik. In § 2 geeft de te scherpe scheiding tussen 'dichters en schrijvers' en 'gewone mensen' aanleiding tot de gedachte dat 'gewone mensen' zich altijd van dezelfde taal bedienen. In § 3 zet de aandachtige lezer bij de zin: 'Het niet bepaald noodzakelike onderscheid tussen algemene omgangstaal en conventionele schrijftaal bestaat nu eenmaal en kan maar niet op bevel verdwijnen: het is een histories element in ònze taal', met een groot vraagteken: waar en hoe? Klopt dat met het volgende 'verschil in stand'?

Logies wordt in § 2 (blz. 4) de konklusie getrokken: 'de term schrijftaal vervalt als niet bestaanbaar met de nieuwere taalbeschouwing.' Maar is het de schrijvers wel helder wat ze *in deze zin* met 'schrijftaal' menen? De telkens terugkerende term 'conventionele schrijftaal' wekt twijfel. Temeer, als het begrip 'gespelde taal', 'taal voor het oog' daarmee vervloeit, gelijk het duidelikst op blz. 7 blijkt. En op blz. 13, waar we opeens verrast worden door de uitspraak: 'het schrijftaalbegrip dat de kinderen moet aangebracht worden.' Ten overvloede komen dan termen als 'andere taal' (blz. 9) en 'kunsttaal' (blz. 11) de verwarring voor de oningewijde lezer vergroten. Ook het teruggrijpen naar het 'zuiver schrijven,' dat vroeger al volledig gehandeld is, midden tussen de principiële uiteenzetting van het 'stellen' (§ 5, vgl. het 2de deel van § 25), is af te keuren. Het leidt hier nodeloos op zijpaden, en werkt het dooreenhaspelen van taal- en spellingsverschillen - die in een boek als dit niet scherp genoeg gescheiden kunnen worden! - in de hand.

Dit eerste gedeelte (§ 1-9) dient dus goed krities gelezen te worden, wil het zijn doel niet missen. 'Tot nadenken opwekken' kan het in elk geval. De vele goede en nieuwe gedachten prikkelen tot eigen onderzoek en verdere studie; telkens vindt men aardig materiaal uit de onderwijs-ervaring van de schrijvers. Ze willen niet dat de lezers 'bij hun uitspraken zweren', maar wijzen de weg naar de bronnen. De rijk gedokumenteerde aantekeningen en de gerangschikte lijst van de voornaamste artikelen uit *Taal en Letteren* (blz. 139-142) maken dit boek in de beste zin van het woord tot een 'handleiding' die er toe leidt, de hand van de gids te kunnen ontberen.

De tekortkomingen hebben we dan ook niet voorop gezet om er

het volle licht op te laten vallen. Ze mogen vooral niet blind maken voor de grote verdienste van dit boek, dat uit ernstige overtuiging en echte studielust voortkomt. De schrijvers maken de indruk van gasten die met een gezonde eetlust aan een rijkbeladen tafel komen. Van alle gerechten - het een ziet er al smakeliker uit dan het ander - doen ze zich te goed. Is het oog eerst wat groter dan de maag, geen nood! De tafel blijft gedekt.

Ook in het eerste deel zijn verscheiden bladzijden die ik onder het oog en de aandacht van alle taalonderwijzers zou willen brengen, o.a. over het verschil tussen schrijven en spreken (blz. 6) en over de geleidelike opklimming van dialektiese kindertaal tot de algemene (blz. 18). Maar de kern van het boek is het tweede gedeelte (§ 10-24). Hier voelt men dat de schrijvers vaste bodem onder de voeten hebben, en dat ze weten wat ze willen. En wat ze nièt willen. Want vóóraf gaat een aardige klassificering en analyse van de gangbare ‘steloefeningen’, waarvan achtereenvolgens wordt aangewezen waarom ze principieel verkeerd zijn. Deze paragrafen lijken mij allesbehalve overbodig. Daarna komt de hoofdzaak. Alle onderwijs in het ‘stellen’ moet deze beide regels volgen: ‘Houd uw leerlingen eenvoudig: geef ze niet de indruk dat mooie stijl bestaat in mooie woorden’, en: ‘ontneem uw leerlingen niet, door uw optreden of uw onderwijs, de vrijmoedigheid om zich te uiten, door een taal te eisen waarin ze zich niet thuis voelen.’ Zorgvuldig wordt dan overwogen welke hulpmiddelen tot dit doel kunnen voeren, bij klassikaal onderwijs. Nooit mag ‘ter wille van klassikale gelijkheid de vrijheid van uiting belemmerd worden’ (blz. 38). Wel acht de schr. met zijn beginsel verenigbaar de klassikale behandeling van veel voorkomende fouten, op grond van materïaal, uit kinderopstellen verzameld. Zeer juist gezien vind ik het, dat hij na rijpe overweging tot het besluit gekomen is, daar geen boekje van te maken. ‘Zo licht ontaardt het onderwijs volgens een boekje in een gedachtenloos laten maken der oefeningen’ (blz. 51) Zulk onderwijs moet ‘occasioneel’ en tegelijk aktueel zijn. Elk onderwijzer moet daarin zijn eigen weg vinden en volgen. Dat kost meer inspanning dan het toepassen van een pas-klare methode. Maar alleen zo komt men tot levenwekkend taalonderwijs. Wie met ernstige wil VAN STRIEN's raad volgt, zal hem er ongetwijfeld dankbaar voor zijn.

De aardige boekjes met *Verhalen in Tekeningen* die de schrijvers als hulpmiddel bij hun stelonderwijs uitgeven, zijn bedoeld als ‘aanwijzing van stof die door haar algemeenheid voor elke school als surrogaat kan dienen en een natuurlike wijze van oefening toelaat.’ (blz. 36). Ze liggen geheel in de lijn van het ontwikkelde beginsel

en lijken mij, ook door de uitvoering, biezonder aantrekkelik. De beoordeling van de praktiese waarde ligt buiten mijn bevoegdheid.

Het derde gedeelte van dit boek bestaat eigenlik uit studies, die deels uitwerking of toelichting bevatten van het voorafgaande, deels met min of meer losse band er aan verbonden zijn. De schrijvers noemen deze hoofdstukken in de voorrede ‘niet bepaald onmisbaar.’ Toch hebben ze m.i. een goed werk gedaan door ook deze resultaten van hun studie aan anderen ter opwekking voor te leggen. Er staat veel nuttigs in, dat de studerende onderwijzer nòch in zijn spraakkunst, nòch in zijn stijlleer vinden kan, en dat voor zijn taalonderwijs uitstekend te pas komt. De overschatting van de ‘ontleding’, die op examens en bij de opleiding van onderwijzers helaas nog schering en inslag is, wordt in § 25 krachtig onderhanden genomen. Een monografie over de verwaarloosde betekenisleer vindt men in § 26-37. Daaruit is veel te leren: het gegevene is niet bedoeld ‘als een leergang voor de lagere school’, maar als studiemateriaal voor de onderwijzer om daar op zijn manier gebruik van te maken. Bij de behandeling ‘dient al wat naar zogenaamde geleerdheid zweemt, zorgvuldig vermeden’ (blz. 74). Zulke gezonde opvattingen nemen voor de schrijvers in. Terecht heeft hij van het mooie boek van ERDMANN een ruim gebruik gemaakt. Overigens houdt hij in deze uiteenzetting, op het voetspoor van WAAG en VAN HELTEN, nog vast aan de logiese beschouwing van de betekenisverandering, die m.i., vooral in het onderwijs, door de psychologiese van WUNDT vervangen dient te worden. Maar op grond van aantekening 47 mogen we in een volgende druk een omwerking van dit gedeelte verwachten.

De laatste paragrafen dragen het karakter van aanhangsels en aanvullingen. Daaronder interesseerde mij de treffende parallel in § 39: ‘tekenen en stellen.’ Vooral bij dit slot rijst de vraag of dit boek, dat bij het bewerken van onder en van boven uit de kleren gegroeid blijkt te zijn, bij een herdruk niet verdoopt kon worden. De titel ‘ons taalonderwijs’ zou een ruimer kader verschaffen en tot een betere kompositie van de rijke stof aanleiding geven. Ondertussen kunnen de schrijvers hun studie in deze richting voortzetten, en vooral ook materiaal *uit de praktijk* blijven verzamelen, waarmee in dit boek een zo goed begin gemaakt is. Met hun resultaten zullen ze menige weifelaar overtuigen.

De bezwaren, in het begin van deze beoordeling geopperd, wegen dus niet op tegen de belangrijke diensten die ik van dit boek voor het taalonderwijs op de lagere school verwacht. Daarom aarzel ik niet om de lezing van dit boek, liefst gevolgd door kritiese studie,

warm aan te bevelen. Laten ook de leraren bij het middelbaar en gymnasiaal onderwijs het niet voorbijgaan. Velen kunnen aan dit ernstig zoeken naar nieuwe wegen een voorbeeld nemen. De vernieuwing van het taalonderwijs op de lagere school kan bovendien een prikkel zijn om de zo nodige aanraking en aansluiting met hun eigen taalonderwijs te zoeken, die nu maar al te veel ontweken wordt.

C.D.V.

F. Buitenrust Hettema. Uit Alle de wercken van Jacob Cats. Bij Kemink en Zoos, Over den Dom te Utrecht, 1905. - ƒ1.50, geb. ƒ1.90. - Met Portret naar Miereveld en andere reproduksies.

Dit boek verdient, uit verschillende oogpunten, de belangstelling van velen, en men moet er de samensteller zeer erkentelik voor zijn. Het is niet uit een gril of uit speculatie op de boekemarkt geworpen. De mening omtrent CATS is in de laatste vijftien jaren veranderd. En onder degenen die daartoe hebben meegewerkt, moet zeker wel vooraan de Heer BUITENRUST HETTEMA genoemd. Hij opende de reeks der Zwolsche Herdrukken met een voortreffelike uitgaaf van het Spaans Heidinnetje. In het Tijdschrift Taal en Letteren werd ook door hem steeds weer op de betekenis van CATS gewezen. Het verschijnen van het uitmuntend opstel over de dichter van BARON VAN HEECKEREN in hetzelfde Tijdschrift, 1895, was aan hem te danken. Deze voorliefde tot de meest volksaardige van al onze grote schrijvers, is in volkomen harmonie met heel het voelen en denken, met heel de arbeid van de Heer BUITENRUST HETTEMA. Jaren en jaren lang heeft hij CATS gelezen en bestudeerd met fijn gevoel voor zijn biezonderheid, en grote scherpzinnigheid. En zo iemand, dan was hij de man om in ‘Bloemlezing’ CATS nader te doen kennen. Zulk een ‘Bloemlezing’ was broodnodig. Wel hebben tans verschillende Letterkundigen, voor en na, CATS in het goede licht trachten te brengen, wordt ook in meer dan een schoolboek meer plaats aan hem afgestaan, maar nog altijd werkt de oude mening van POTGIETER en JONCKBLOET door en weet menigeen niets anders over de populairste (eenmaal!) aller Nederlandse schrijvers te vertellen dan het begriploze relletje over zijn platheid en langdradigheid en dat hij wel eens een aardig beeld gebruikte. Er komt bij, dat zijn werk bij her-uitgeven meestal op half-bakkene wijze behandeld wordt. Bij de verhalen uit de Trouwring liet men de proza-samenspraken weg! Menig ‘beoefenaar’ onzer Letteren kent ze niet eens. Die iets meedeelde

uit de Emblemen (CATS is onze voortreffelikste in dit internationale genre!), uit de Spiegel, liet weg de spreekwoorden en de citaten. De illustratie bestond niet. En daarmee verdween voor een niet gering deel het karakter van CATS z'n arbeid als voortbrengsel van algemeene Renaissance-Kultuur en Nederlandse Volksaardigheid.

In het boek van de Firma KEMINK kan tans ieder die de oorspronkelike uitgaven niet gaat studeren, zich van 'Vader CATS' een behoorlike voorstelling vormen, hem leren kennen als auteur. De tekst beslaat 216 bladzijden. Het is de keus van iemand bij wie deze niet uit toeval maar uit kennen voortkwam. De voornaamste werken zijn vertegenwoordigd en aan de Spiegel is terecht ruime plaats toegekend. Jammer dat niet meer illustratie kon worden gegeven, de uitgaaf zou te duur zijn geworden. Al blijkt echter, bij de Zinnebeelden, de voorstelling meestal wel uit het Bijschrift, enige beschrijving van de prent was hier en daar niet overbodig geweest. Een Inleiding van 39 pagina's bevat een uitvoerig overzicht van het Leven en opmerkingen over de Werken. Overal doet de Heer BUITENRUST HETTEMA zich kennen als een omzichtig, fijn en nuchter onderzoeker en criticus, die altijd zich zelf is. In de beoordeling van man en werk geen spoor van die hatelike oude zuurdesem. Hier en in de Inleiding op Spaans Heidinnetje (Zwolsche Herdrukken I) wordt een kijk op CATS gegeven die nog veel kan doen leren. Wij gaan hem *zien* en hij wordt een belang-rijke figuur. Men kan gerust zeggen (zeker van reeds nu de instemming van velen), dat CATS een heel andere plaats verdient in onze Philologie dan hij inneemt, èn wat de Litteratuur en de Volksbeschaving, èn wat het Zeventiende-eeuws en de geschiedenis van het Nederlands in 't algemeen betreft. CATS mag niet ongekend zijn. Zeer welkom moet in de Inleiding de bibliografiese meedeling zijn pag. XXXI-XXXVIII, opgaaf der drukken tijdens het leven van de auteur. Wij vinden er ook de opmerking dat een komplete CATS naar de eerste drukken (der afzonderlike werken) met de varianten van later, nog ontbreekt, Een mooie wens die nog wel lang onvervuld zal blijven.

Voor het onderwijs is deze uitgave niet direkt bestemd en wij onthouden ons daarom hier de vraag te stellen, of de lektuur van CATS waarde heeft voor het onderwijs.

V.D.B.

Over versbouw. (*Vergelijking van de Virgilius-vertaling bij Vondel en Van Mander*).

Elk vers is een soort van compromis tusschen het rythme, de uiting der persoonlijke aandoening, ‘de onbepaalde maat van al wat in schoonheid leeft’ en het metrum, in onze prosodie de min of meer regelmatige opeenvolging van betoonde en onbetoonde lettergrepen. Het rythme is de inhoud, die het doode maatschema vult en levend maakt. Op welke wijze dat nu gebeurt, hoe het rythme zich invoegt, gedwee of weerbarstig, in het maatschema, dat bepaalt het karakter van een vers. Nu nemen wij waar dat dit bij VONDEL en bij VAN MANDER belangrijk verschilt. Bij den eersten regelmatige gedragenheid, een grootsche gang, waarbij rythme en maat gewoonlijk ongeveer samenvallen. Sterker ontroering, krachtiger uitdrukking uit zich dus bij hem in een versterkte betoning van den zwaren tijd. Het schematische overheerscht, of liever, de dichter is zichzelf en zijn aandoening zoo zeer meester, dat zij haar natuurlijkste uiting vindt in streng-klassieke regelmatigheid. Hij behoeft den vorm niet te doorbreken, zijn schijnbare gebondenheid is welbewuste, ingehouden kracht. En zoo stroomen zijn verzen voort met dat volle, gouden geluid, gespannen van klank en breed van periode, zoo streng en majestueus van stijl als een oude orgelfuga.

Bij VAN MANDER daarentegen een veel sterker geaccentueerd en levendiger rythme, dat zich veel vrijer beweegt, dat vaak en vooral in het begin van een vers tegen de maat ingaat, - minder rust, minder statigheid, minder breedheid van klank. De ontroering spreekt bij hem sterker en onbedwongener, zijn stem stamelt soms: hij kàn zich niet in streng-schematische verzen uiten. En nu zegge men niet, dat de onbeholpen VAN MANDER nog jamben moest leeren schrijven. Zijn verzen zijn er niet minder om, al gaan ze tegen de maat in, en juist de ‘maatlooste’ zijn vaak de mooiste, daar die het sterkst van uitdrukking en uitbeelding zijn.

R. JACOBSEN, *Carel van Mander*, blz. 102-103.

Over vertalen.

Alleen hij zal goed vertalen, die klaar heeft ingezien dat goed vertalen meestal onmogelijk is. 't Is waarlijk niet moeilijk duidelijk

te maken, waarom dit zoo is. Laat ik *drieërlei* noemen. 1°. Er zijn geen zuivere, volmaakte, exacte equivalenten. Nooit dekken in twee talen twee woorden elkander volkomen in beteekenis. Bovendien, niet iedere taal heeft al de ideeën, alle gedachtenwendingen, fijnere schakeeringen van uitdrukking, spraakfiguren, associaties en abstracties van elke andere taal.

2°. Wie vertaalt, vertaalt niet enkel de *woorden* van een tekst, maar immers de *uitdrukking* van gedachte en gevoel van een schrijver, welke uitdrukking natuurlijk óok ligt in de woorden, maar toch ook in de gekozen schikking der woorden, ook in het karakter, in de beweging der volzinnen. In een tekst van eenige beteekenis is altijd iets, dat doet denken aan het bloed in het lichaam, aan het sap in de plant, dat immers niet zit op één hoopje. Het komt hier dikwijls aan op de fijnere en intiemere bijkomstigheden, die door een slordig vertaler gewoonlijk verwaarloosd worden, het komt aan op datgene, waarop het voor den oningewijde niet aankomt. Zoo luchtig spreekt men soms van ‘iets steken in een Nederlandsch gewaad.’ Het veel genoemde Nederlandsch gewaad is niet zelden een luchtig, dun japonnetje. Aan het gekozen beeld kan men al merken dat men de plank mis is: men *kleedt* niet een gedachte in den een of anderen vorm, men kleedt haar dan *aan* of misschien ook *uit*. Gedachte en uitdrukking der gedachte staan tot elkander als ziel en lichaam: ‘de ware vertaling is metempsychose.’ - Soms kan men letterlijk vertalen, men reikt dan, om zoo te zeggen, een gesloten brief over. B.v. ‘God tempers the wind for his shorn lamb.’ Men behoeft over deze woorden maar een transparant heen te leggen en ze na te trekken, dan is men er: God tempert den wind voor zijn geschoren lam. Maar zóo gelukkig is men maar zelden. Meestal is het zoo dat men een boodschap niet kan overbrengen, zonder dat men zelf het *geheim* kent, anders verplaatst men enkel een blok woorden. Er is niet alleen ‘*mind* in style’, er is ook ‘*soul* in style’.

3°. Men kan den *klank*, de muziek, de musicale plaatsing der woorden onmogelijk overbrengen. Men kan dit het best merken, als men het oorspronkelijke en het vertaalde *hardop* leest. Wie is nooit wanhopig geworden over een op zich zelf onberispelijke vertaling? Men vertaalde goud of koper, en het resultaat was soms: blik. Woorden zijn er niet alleen voor de oogen van onze nauwkeurige geleerden, zij zijn er ook voor hun lijfelijke *ooren*, of liever voor de ziel, die luistert in het oor.

(Prof. DR. IS. VAN DIJK, in *Onze Eeuw*, Febr. 1907).

Uit de tijdschriften.

Deze rubriek is niet bedoeld als inhoudsopgave, maar als kort karakteriserende aanwijzing van artikelen in maandschriften en weekbladen, die ons belangrijk voorkwamen. Poëzie, belletrie en toneel vallen buiten het kader van dit tijdschrift; we beperken ons dus tot wat voor de studie van onze taal, de geschiedenis van de letterkunde en de letterkundige kritiek van belang is, zonder op volledigheid aanspraak te maken.

Januarie. De Gids bevat een studie van Prof. R.C. BOER over *Heldensage en mythologie*, waarin helder uiteengezet wordt op welk standpunt de tegenwoordige wetenschap staat tegenover de oorsprong der heldensage. De romantiek vatte de helden op als verbleekte goden, en vond steun in de vergelijkende mythologie. De anthropologie, maar vooral de nieuwe godsdienstwetenschap hebben die opvatting onhoudbaar gemaakt. De moderne kritiek der heldensage wordt dan in biezonderheden toegelicht door een ontleding van de Nibelungen, waarin de dichterlike vinding een groter rol speelde dan de spontane schepping der ‘volksziel’. Aan de hand van GRANT ALLEN ‘Die Entwicklung des Gottesgedankens’ schetst de schr. de evolutie op het gebied der godsdienstgeschiedenis en de wijziging van het begrip ‘mythe’ als ‘primitieve verklaring van al wat in de buitenwereld verklaring behoeft.’ De samenhang tussen goden en helden bestaat in hun gemeenschappelike afstamming, als scheppingen van de menselike geest.

Elsevier's Maandschrift begint met een geïllustreerd opstel van H. ROBBERS ter gedachtenis van H.J. SCHIMMEL (1823-1906), een schrijver die uit de Gids-traditie voortkwam en door de letterkundige beweging van '80 zozeer op de achtergrond gedrongen werd, dat hij levende dood was. Het geeft een korte biografie en een beknopte karakteristiek van SCHIMMEL's kunst, met verscheidene aardige opmerkingen.

De Twintigste Eeuw. L. VAN DEYSSEL schijft in de rubriek ‘Nederlandsche Letterkunde van den tegenwoordigen tijd’ over VAN

HULZEN, BUYSSE, de dichter FRANS BASTIAANSE (Natuur en Leven, 1900) en het tijdschrift ‘Onze Eeuw’.

Onze Eeuw. Mr. S. MULLER, die onlangs de *Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink* publiceerde, geeft hier als aanvulling van die uitgave o.a. een viertal te laat ontdekte brieven van POTGIETER, ‘aardige, levendige brieven’, die een ware aanwinst zijn.

GERARD VAN ECKEREN behandelt het streven van de Kalvinistiese jongeren die hun orgaan hebben in ‘Ons Tijdschrift.’ Zijn opschrift: ‘*Christelijke’ kunst*? spreekt voor zich zelf: 't is een betoog over ‘het niet-wezenlijke eener antithese op 't gebied der Kunst.’

Groot-Nederland. Herdrukt een Zuid-Afrikaans gedicht *Die Vlakte*, ten dele, evenals PERK's ‘Iris’, geïnspireerd door de maatval van SHELLEY's *The Cloud*.

De Beweging. ALBERT VERWEY bespreekt AUG. VERMEYLEN, naar aanleiding van zijn laatste boek. MAURITS UYLDERT schrijft, onder het opschrift *Nieuw Nederlands proza*, een interessante kritiese bebeschouwing over *Santos en Lypra* van NINE VAN DER SCHAAF. C.G.N. DE VOOYS bespreekt *Twee belangrijke proefschriften*, nl. KNUTTEL: *Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de Kerkhervorming*, en JACOBSEN: *Carel van Mander*, en trekt aan het slot een parallel tussen die beide boeken.

De Nieuwe Gids. JAN VAN NIJLEN schrijft een onbeduidend stukje: *Heeft Gezelle dertig jaar gezwegen*, waarin ‘zonder materieele bewijzen’ eenvoudig beweerd wordt, dat dit niet het geval geweest kan zijn. KLOOS behandelt in de *Literaire Kroniek*: ‘De heer Charles Boissevain over Bilderdijk’, waarin de lezers van zijn Bilderdijk-bloemlezing niet veel nieuws zullen vinden. Verder een prijzende beoordeling van Adriaan van Oordt's Warhold.

Mercure de France. In dit tijdschrift van de Franse jongeren, dat niet dikwels in onze lijst zal voorkomen, schreef ALBERT VERWEY: *L'orientation de la Littérature hollandaise*. De lezers, die in hetzelfde tijdschrift de vaste medewerker H. MESSET keer op keer zijn grenzenloze bewondering voor QUERIDO hoorden uitspreken, zullen verrast zijn door de verschijning van de redacteur van ‘De Beweging’, die overtuigd is dat het naturalisme zich overleefd heeft, en dat ons proza andere banen zoekt. Voor de vreemdeling is hier in hoofdtrekken de ontwikkelingsgang van onze letteren geschetst; de landgenoot herkent er dadelik de schrijver in van *Nederlandsche Dichters, Toen de Gids werd opgericht, Het leven van Potgieter* en de *Inleiding*. Het zwaarte-

punt ligt in het laatste gedeelte, dat de kennisneming overwaard is, vooral omdat de schrijver het talent bezit zijn denkbeelden in enkele kernachtige zinnen uit te drukken. Dat men hier geen zogenaamde objektiviteit - vaak gelijkstaande met karakter-loosheid - te zoeken heeft, behoeft nauweliks gezegd.

Vlaanderen bevat deze maand louter litteraire bijdragen.

Museum. Prof. HEIJMANS kondigt aan E.B. LEROY: *Le Langage* (Paris 1905). Dit boek, door een medicus geschreven, behandelt de taal als psychiese funktie; het geeft daarvoor niet zozeer nieuwe gezichtspunten, als wel een duidelike, zorgvuldig geordende en bij elk vraagstuk tot de laatste gegevens teruggaande samenvatting der verkregen uitkomsten.

Dr. BEETS bespreekt HERM. SMOUT, *Het Antwerpsch dialect* (Gent 1905), een uitvoerig boek, dat zich aansluit bij prof. COLINET's *Het dialect van Aalst*. Men vindt erin een klankleer, een vormleer, en als aanhangsel: 'syntactische eigenaardigheden', 'proeven van Antwerpsche volkstaal' en een schets van eene geschiedenis van de volkstaal te Antwerpen in de 17de, 18de en 19de eeuw. Vooral de laatste afdeling is van belang met het oog op het Brabants dat in de blijspelen van BREDERO, HOOFT en HUIJGENS voorkomt. Daarbij blijkt dat het Antwerps in HUIJGENS' klucht van *Trijntje Cornelis* doorlopend echt is. Op deze klucht werpt de studie van SMOUT een nieuw licht. Leerzaam is ook de toetsing van het 'Antwerps', dat bij Zuid-Nederlandse schrijvers als CONSCIENCE, SLEECKX, DE CORT en VAN BEERS voorkomt, en dat nog al te wensen schijnt te laten.

De Nederlandsche Spectator verschijnt in nieuw gewaad, onder een nieuwe redaktie, maar met het oude program van 1860. Afl. 1 bevat: *Een niet-wetenschappelijk vraagstuk* door. A. KLUYVER.

Naar aanleiding van KLUGE's werkje 'Unser Deutsch' vergelijkt hij KLUGE's opvatting van 'Sprachreinheit und Sprachreinigheit' met de zijne. De taalzuivering kan nooit een wetenschappelik vraagstuk zijn, blijkens het geheel verschillende standpunt door grote geleerden en door onderscheiden naties ingenomen. De Engelsen zijn hierin zeer liberaal; de Duitsers kiezen meestal het andere uiterste. Prof. KLUGE maakt geen bezwaar tegen vreemde bestanddelen die geen inbreuk maken op 'die Einheitlichheit des Sprachbildes.' Woorden als *park, koffer, möbel* zijn dus welkom; *bureau, regiment* dienen vertaald te worden. Dit zou, op het Nederlands toegepast, de deur wijd openen voor alle Germanismen; vandaar dat Dr. KLUYVER deze stelling voor . onze taal verwerpt.

F. BUITENRUST HETTEMA geeft in afl. 1-4 een reeks aardige artikelen over *Bijbellektuur in 't fries*, met proeven toegelicht, zowel uit de moderne vertalingen als uit Oud-friese geschriften en glossen. De reeks wordt nog voortgezet. In afl. 4 kondigt Dr. A.S. Kok het proefschrift van JACOBSEN over *Carel van Mander* aan.

School en Leven van 3 Jan. bevat een aardig stukje van C.: *Teekenen en stellen van jonge kinderen*, met proeven van spontane toelichting bij vrije tekeningen. Die 'producten van ongedwongen kinderlijke uiting' zijn zuiver weergegeven, 'behalve dat de foutieve woorden zijn verbeterd.' In het nummer van 24 Jan. betuigt J.H. GUNNING WZ. zijn ingenomenheid met deze 'allerbelangrijkste' bijdrage maar wijst zeer terecht op het bedenkelike van dat *korrigeren* in die opstelletjes. Bij zijn oproep om meer dergelijke mededelingen te doen sluit de redakteur JAN LIGTHART zich aan. Hij belooft 'alles zonder correctie of mooimakerij te doen afdrukken.'

Met de grootste belangstelling zien we die publicatie tegemoet. Waarschijnlik zal een van onze medewerkers dan in dat materieel wel aanleiding vinden om het onderwijs in het schrijven op de L.S. grondig te bespreken.

Noord en Zuid. TACO H. DE BEER herdenkt SCHIMMEL in een kort artikel: een beknopt overzicht van zijn werk en zijn betekenis voor het toneel, met enkele persoonlike herinneringen. Dezelfde schrijver geeft een inleiding en verklarende aantekening bij *De overwintering* van TOLLENS. Verder een degelik artikel van E. RIJPMA over STARING's *Jaromir-cyclus*, dat vooral nuttig is voor hoofdakte-kandidaten die zonder leiding moeten studeren. B.H. PETERI zegt *Iets over naamvallen en de verdeeling van den genitief*, naar aanleiding van een examenvraag. Bij de konklusie: 'een naamval is een groep verwante functies, vroeger gekenmerkt door een eigen vorm, die te beschouwen is (was) als het uiterlijke familiekenmerk' ziet de schrijver 't feit over 't hoofd, dat de naamvallenleer in onze spraakkunsten op Latijnse leest geschoeid is. Ook zonder dit te weten zal de scherpzinnige lezer wel merken dat deze definitie b v. voor de vierde-naamvals-gevallen moeielik juist kan zijn. Onder de *Boekbeoordeelingen* geeft T.H. DE BEER een scherp-afbrekende kritiek van DUYSER's *Nederlandsche Taaloefeningen*, die geheel in de lijn van ons tijdschrift ligt. Alleen dient daarbij niet vergeten te worden, dat de stijloefeningen van DEN HERTOG, APELDOORN en VAN VLIET, e.a. ondanks de nieuwerwetsere inkleding, van hetzelfde verkeerde beginsel uitgaan.

C.D.V.

Gemakkelike en moeilike talen.

Voor alles wat de esthetiese beoordeling van de taal betreft, staan ons uit den aard der zaak weinig positieve middelen ten dienste. Men zal licht denken dat we vaster grond onder de voet krijgen, minder subjektief behoeven te blijven, wanneer we de talen willen onderscheiden naar de grotere of kleinere inspanning die 't kost om ze aan te leren. Maar bij nader inzien is dat anders, zo zelfs dat ik meen met evenveel recht twee stellingen te kunnen verdedigen die elkaar lijnrecht schijnen tegen te spreken. De these zou wezen: *De ene taal leert men veel gemakkeliker dan de andere*. De antithese zou luiden: *Alle talen zijn even moeilik aan te leren*.

De eerste stelling schijnt gemakkelik genoeg te verdedigen. Ieder weet dat de spraakkunst van het Engels of het Maleis heel wat beknopter is dan die van het Duits; de grammatikale vormen van het Duits vertonen weer veel minder verscheidenheid dan die van het Grieks of het Russies, en er zijn genoeg talen die in ingewikkeldheid van samenstelling de twee laatstgenoemde ver achter zich laten. Ze zijn niet alleen voor ons lastig omdat ze zich van zo geheel andere middelen bedienen dan onze talen, maar zij munten ook uit in tal van onderscheidingen die wij wel kennen maar veel minder volledig toepassen. Er zijn talen die niet alleen enkelvoud en meervoud onderscheiden, maar ook een tweevoud, een drievoud, een viervoud kennen, die tweeërlei *wij* hebben, al naar mate de spreker al of niet de aangesprokene mee rekent[1)]; in de Bantoe-talen richt niet alleen het adjektief zich naar het substantief dat het bepaalt, maar een kenteken dat 't substantief onderscheidt wordt her-

1) Von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft*, Leipzig 1901, blz. 393, 420. Hier vindt men nog meer soortgelijke voorbeelden.

haald bij alle woorden die als praedikaat of attribuut bij dat substantief behoren; de Basken geven een andere vorm aan hun woorden wanneer zij tot kinderen spreken dan wanneer zij zich tot volwassenen richten[1]. Somtijds staat tegenover uitvoerigheid in het ene, beknoptheid in het andere, maar er zijn genoeg talen die al wat maar lastig is schijnen te verenigen; een oppervlakkig waarnemer zou kunnen menen, dat de volken die ze spreken hun uiterste best gedaan hebben om hun taal ontoegankelik te maken voor vreemden. Kortom, de beschrijving der vormen van de ene taal vereist evenveel duodecimobladzijden als men kwartobladzijden nodig heeft voor die van de andere. Het spraakgebruik geeft dan ook onvoorwaardelik de juistheid der eerste stelling toe.

Maar nu de antithese: alle talen zijn eigenlik even moeilik of gemakkelik. Als bewijs der juistheid zou men kunnen volstaan met er op te wijzen dat normale kinderen van alle nationaliteiten even gauw hun moedertaal leren spreken. Het Engelse kind heeft even lang nodig om 't Engels van zijn omgeving te leren, als het Russiese kind het Russies van zijn ouders. Dit schijnt algemeen als een vanzelfsprekendheid te worden beschouwd; te minste ik heb nergens in de literatuur over het leren spreken van kinderen iets gevonden dat deze onderstelling betwijfelde, noch ook een poging om die te bewijzen of te verklaren. Wij vinden 't dan ook bij het eerste horen heel natuurlik. En toch kan men bij enig nadenken niet ontkomen aan de gedachte: is 't niet vreemd dat voor een kind er geen langer tijd mee gemoeid is om al die onderscheidingen van de Russen te leren toepassen dan die weinig talrijke verschillen van vorm die de Engelse taal kent? - Het is zeer te betreuren dat men tot voor korte tijd zo weinig aandacht heeft geschonken aan de wijze waarop kinderen leren spreken. Hoe menige vraag zouden wij kunnen beantwoorden indien we over een groot aantal waarnemingen beschikten, gemaakt op zeer verschillende punten van de aardbodem. Het zouden meestal niet anders behoeven te wezen dan vertrouwbare antwoorden, door elke moeder te geven, op

1) Uhlenbeck in *Verslagen en Meded. der Kon. Akad.* 1906, blz. 17.

enkele vragen. Natuurlik moeten die vragen aan een groot aantal personen gedaan zijn vóór men 't recht heeft om een algemene konklusie te trekken.

Tot zulk een enquête op grote schaal heeft mij tijd en gelegenheid ontbroken, maar ik heb toch bij wijze van proef iets in deze richting willen doen. Zo informeerde ik dan - of informeerde men voor mij - bij betrouwbare vrienden in Japan, in Finland, in Engeland en elders naar 't volgende: ‘Op welke leeftijd kunnen respectievelik Japanse, Finse, Engelse, Poolse, Griekse kinderen behoorlik spreken?’ Om niet te zeer in persoonlike appreciaties verward te geraken van 't geen men onder ‘sprekenkunnen’ verstaat, werd een algemene maatstaf aangenomen; ik vroeg naar 't tijdstip waarop de kinderen het gebruik kennen en toepassen van 't persoonlik voornaamwoord. Dit leren zij van alle grammatikale kategoriën 't laatst, hetgeen psychologies zeer begrijpelik is[1]. Onvolkomenheid in klankvorming en afwijkingen op verschillende punten der vormleer blijven ook na 't bedoelde tijdstip nog lang bestaan, maar toch kan men zeggen dat als 't kind behoorlik *ik* van *hij* en *U* of *jij* weet te onderscheiden, het de taal van zijn omgeving machtig is. Ik begreep dat de uitkomst geen zeer nauwkeurige gegevens kon opleveren, omdat, afgescheiden van de invloed die de aard der talen op het leren zou kunnen hebben, men rekening moet houden met de zeer deugdelik gekonstateerde invloed die bij elke taal de naaste omgeving op het kind heeft. Kinderen waarvan de ouders zich veel met hen bemoeien, leren sneller spreken dan kinderen die aan zich zelf worden overgelaten. In de gunstigste konditie verkeren zij die een ouder broertje of zusje hebben, dat met ze babbelt over dingen die dichter bij hun bevatting liggen dan de zaken waarover grote mensen spreken[2]; 't allerslechtst zijn ook in dit opzicht de arme schapen er aan toe die een

1) Preyer, *L'âme de l'enfant*, Paris 1887, blz. 425, 432. De oorspronkelike Duitse uitgave, *Die Seele des Kindes*, heb ik niet bij de hand. Men zie ook Rzesnitzek, *Zur Frage der psychischen Entwickelung der Kindersprache*, Breslan 1899, blz. 32.

2) Meumann, *Die Sprache des Kindes*, Zürich 1903, blz. 36.

groot deel van de dag, vaak zonder gezelschap, in huis opgesloten moeten blijven terwijl de ouders uit werken zijn. 't Elimineren van zulke faktoren wordt het best bereikt door een zeer groot getal waarnemingen; mijn kleine enquête kan daarop geen aanspraak maken. De uitkomst er van was, dat met grote eenstemmigheid mijn berichtgevers meedeelden dat na 't derde levensjaar de kinderen van die zo verschillende nationaliteiten vlot spraken. Bij één taal, het Japans, bleek mijn maatstaf niet goed gekozen; men berichtte mij dat in Japan karakter en taal uiterst onpersoonlik zijn en dat, in overeenstemming daarmee, het persoonlik voornaamwoord heel weinig gebruikt, wordt. 't Is dus begrijpelik dat kinderen het weinig horen en, naar ik vernam, eerst tussen het vierde en zesde levensjaar *ik* en *U* goed gebruiken, al zijn ze voor 't overige de taal volkomen machtig. Vóór die tijd gebruiken ze de liefkozende woordjes die tot hen gezegd worden van zich zelf, en tot de personen die ze toespreken zeggen ze niet *U* maar *vader, moeder* enz., in één woord gebruiken ze nog meer en nog langer dan onze kinderen een derde persoon. Dit is een biezonderheid die tot de hoofdzaak niet afdoet; op dezelfde leeftijd kunnen alle normale kinderen de taal van hun omgeving spreken.

Verbazen zal deze uitkomst zeker geen mens. Voor 't Frans, 't Duits en het Engels stond ze reeds vast door 't geen op valt te maken uit dagboeken die Franse, Duitse en Amerikaanse ouders hebben gehouden. Op hetzelfde wijst ook dat in alle beschaafde landen het eerste schoolonderwijs op ongeveer dezelfde leeftijd aanvangt.

Nu zal men misschien zeggen: ‘zeker, Russies leert een kind even gauw als een ander kind Engels, mits dat eerste kind een spruit van Russiese en 't andere van Engelse ouders is. Ze zijn erfelik gepraedisponeerd om te leren denken en te leren spreken op dezelfde wijs als hun ouders.’ Ik meen dat de psychologen ernstig bezwaar tegen deze redenering zullen hebben. Zij leren ons dat de mens erfelik heeft de aanleg en de behoefte om te spreken, maar meer ook niet[1)];

1) Preyer, *L'âme de l'enfant*, blz. 368 vlg.

zij nemen aan dat bij een kind dat gedeelte van de hersenen waarin gewoonlik het spraakvermogen zetelt, het zogenaamde centrum van Broca, zich eerst begint te ontwikkelen wanneer het spreken leert[1]. Wordt bij het kind door een oorzaak van buiten die ontwikkeling zeer vroeg gestuit, zodat het kind stom, in de zin van niet-sprekend, blijft, dan, zo meent men, atrofiëren die cellen van de hersens. In normale omstandigheden ontwikkelt zich dat deel van het brein volkomen parallel met, ja door, het leren spreken van het kind[2].

Ik moet aan deskundigen overlaten te beslissen of hiermee nu afdoend de mogelikheid van erfelike praedispositie voor een bepaalde taal is weerlegd. Graag verlaat ik dit voor mij vreemde terrein om te onderzoeken wat de ervaring omtrent de kwestie leert. Ik heb mijn eigen ondervinding omtrent dit punt trachten aan te vullen, door aan mijn berichtgevers de vraag te stellen of hun voorbeelden bekend waren van kinderen die als eerste taal niet de taal hunner ouders geleerd hadden, en zo ja of dan ook bij die kinderen enige achterlikheid viel waar te nemen in 't leren spreken. Het antwoord luidde eenstemmig dat van zo iets niets viel te bespeuren. In Tokio leren de meeste Europese kinderen eerst Japans van hun kindermeisjes, en dan de taal van hun ouders. In een Duitse familie b.v. praat een dreumes van drie jaar vlot Japans, zonder een woord Duits te kennen. In Chinese havenplaatsen

1) Fauth, *Der fremdsprachliche Unterricht auf unseren höheren Schulen vom Standpunkt der Physiologie und Psychologie beleuchtet*, Berlijn 1905, blz. 11 vlg.

2) Bij Helen Keller, het blinde en doofstomme meisje, moet de ontwikkeling van het spraakvermogen met geheel andere delen van het brein verbonden zijn. Bij haar moet een geheel ander sisteem van gemeenschap tussen gevoelsindrukken van de handpalm en vingerbewegingen in werking zijn getreden, waarvoor geen erfelike praedispositie aangenomen kan worden, en dat toch alles heeft kunnen presteren wat bij normale mensen door middel van het centrum van Broca geschiedt. Hieruit blijkt hoe voorzichtig men moet zijn met het trekken van konklusies naar aanleiding van het lokaliseren der hersenfunkties, en tevens hoe weinig men aan erfelike praedispositie voor meer dan algemene aanleg en behoefte kan geloven. Deze opmerkingen zijn ontleend aan Stern, *Helen Keller, Die Entwicklung und Erziehung einer Taubstummblinden als psychologisches, pädagogisches und sprachtheoretisches Problem*, Berlijn 1905, blz. 36

gaat het evenzo. De Europese kinderen spreken even gauw en even goed Chinees als de inlandse bedienden aan wie ze worden toevertrouwd. Dikwijls leren ook Finse kinderen eerder de taal van de bedienden dan die van hun vader en moeder; soms is die laatste taal Zweeds en die van de kindermeid Fins, soms is de verhouding juist omgekeerd; het resultaat is 't zelfde.

Deze drie voorbeelden haal ik hier bij voorkeur aan, omdat in de drie gevallen tegenover een Indogermaanse taal andere staan die niet alleen in 't vokabularium, maar in alle opzichten zo sterk mogelik afwijken. Men denke er slechts aan dat in 't Chinees de betekenis van een woord geheel en al verandert naar de zeven verschillende tonen waarop het kan worden uitgesproken. Blijkbaar heeft die afwijkende bouw van de taal voor kinderen niet de minste moeilikheid, al heeft hij voor volwassenen de studie van het Chinees lange tijd bijna onmogelik gemaakt. Dat die kinderen, ook al horen zij weinig van de taal hunner ouders, toch allicht er iets van zullen leren, schijnt zelfs geen bezwaar te wezen. Een Griekse familie had de zorg voor hun enig kind aan een Engelse bonne toevertrouwd en vader en moeder spraken zo veel mogelik ook Engels tegen 't jongentje; 't resultaat was dat het kind even gemakkelik Engels leerde spreken als zijn bonne. Zulke voorbeelden zou ik nog in menigte kunnen noemen. Ik ben er dan ook van overtuigd dat erfelike praedispositie voor 't aanleren van een bepaalde taal niet waarneembaar is.

Dit alles slaat echter alleen op het weergeven van de gedachten, op de psychiese zij van het spreken. Anders is het gesteld ten opzichte van de spraakwerktuigen zelf, van de organen die het spraakgeluid vormen. Van een kind gelijken in de regel allerlei lichaamsdelen, en dientengevolge ook allerlei bewegingen, op bewegingen en lichaamsdelen van zijn ouders of voorouders; dat ziet men ook bij de organen die dienst doen bij 't spreken. Hetzelfde geldt in 't groot van geslachten en rassen: alle negers hebben dikke lippen. Natuurlik moet verschil van formatie der spreekinstrumenten wijziging van geluid meebrengen, en zo is 't gemakkelik te begrijpen dat voor de uitspraak van een taal de afstamming van het

individu van grote betekenis is. De ervaring leert dat trouwens dageliks. Men ziet dikwels dat kinderen wier voorouders uit Frankrijk kwamen, zich gemakkelik een goede uitspraak van het Frans eigen maken. Maar zulke kinderen met Frans bloed in de aderen moeten even goed alles wat in de grammatika van die taal van 't Nederlands afwijkt door studie leren, en daarmee hebben zij, als ze de studie op iets later leeftijd, b.v. op school, beginnen, evenveel last als hun schoolkameraden van zuiver Nederlandse oorsprong. Ik ken iemand die van vaders- en moederszijde van Franse afkomst is, en die zich op school dadelik onderscheidde door een goede uitspraak van het Frans. Zijn themaschriften zouden echter kunnen bevestigen, wat hij uit herinnering weet, dat hij als schooljongen zich aan evenveel Batavismen schuldig maakte als zijn medeleerlingen. Een volkomen analoog geval is mij bekend van een Grieks meisje, in Frankrijk opgevoed. Eerst op haar achttiende jaar ging zij Nieuwgrieks leren en al heel spoedig had zij een voortreffelike uitspraak, maar zij maakte evenveel en precies dezelfde fouten als degenen met wie zij tegelijk les kreeg. 't Verband tussen afstamming en uitspraak is evenwel volstrekt niet altijd waar te nemen. Mij zijn ook voorbeelden bekend van kinderen van Franse afkomst die bij 't aanleren van de taal die hun voorouders spraken, evenveel te tobben hadden met de Franse klanken als de kinderen van Hollandse ouders en voorouders.

Ten slotte kunnen wij dus, als we de uitspraak niet in aanmerking nemen, de waarheid erkennen van de antithese: alle talen zijn even gemakkelik aan te leren.

Ik wil nu beproeven de vraag te beantwoorden hoe het komt dat voor kinderen alle talen even moeilik zijn. Daardoor wordt tegelijkertijd de oplossing gegeven van de schijnbare tegenstrijdigheid die de beide stellingen opleveren.

Om zich de zaak te verklaren, moet men zich er rekenschap van geven hoe kinderen spreken leren. Als zij de eerste stadia doorlopen hebben, als dus hun aanvankelike doofheid verdwenen is, als zij meer heerschappij over hun spieren hebben verkregen en de eerst onwillekeurige klankvoortbrenging willekeurig kan plaats hebben, - als zij, zeg ik, zover ge-

komen zijn, begint, gewoonlik met het tweede levensjaar, het spreken leren in de eigenlike zin van het woord[1]. Zij gaan de inhoud van 't geen hun omgeving zegt in, natuurlijk zeer elementaire, vorm begrijpen; misschien is *begrijpen* nog iets te veel gezegd voor het vage van hun aanvankelike noties. Zeker is 't dat zij bij hun eerste poging om zelf iets mee te delen zich bedienen van iets dat men beter zinnetjes dan woorden zou kunnen noemen, al gelijkt het naar de vorm op het laatste. Indien toch een kind er in slaagt van hetgeen hij hoort een deel te herhalen, dan is dat woord in zijn mond een uiting van 't vaag, uiterst onvolkomen begrepen geheel. Hij ziet de mooie glimmende kachel en hoort zijn moeder hem er voor waarschuwen met de woorden: ‘pas op, dat is heet, je zal je bezeren.’ Hij herhaalt van dat alles het woordje *heet*, en als hij nu wat later de glinsterende knop van papa's wandelstok, een lepeltje of desnoods een fel verlicht plekje op een donkerkleurige tafel ziet, dan wil hij al dat moois, al dat schitterende hebben, waarin hij telkens weer 't zelfde bewondert wat hem in de kachel trof, en hij roept *heet*. Een naamgeven kan men dit niet noemen, nog oneindig veel minder 't vormen van een algemeen begrip, iets wat het kind eerst na lange jaren, - misschien zelfs nooit - zal gelukken. Het zijn veeleer wensen; de eerste woorden zijn ‘zinwoorden’ en eigenlik ‘wenswoorden’ hebben de geleerden[2] terecht gezegd. Van lieverlede, naarmate 't verstand zich ontwikkelt en 't gemoedsleven minder allesoverheersend blijft, krijgen die gevoelsuitingen, die ‘wenswoorden’, een intellektueler karakter; de betekenissen worden helderder, er komt meer scheiding, en woorden als dragers van enkele konkrete begrippen ontstaan. In plaats van uitingen krijgen we aanduidingen te horen. Tevens wordt het geheugen kieskeuriger, 't kind gaat meer onthouden datgene wat het beter begrijpt[3]. Die verschillende woorden weet het kind nog niet te verbinden; zij staan als 't ware los en onafhankelik naast elkander in de vorm waarin

1) Meumann, *Die Sprache des Kindes*, Zürich 1903, blz. 13.
2) Idelberger, *Die Entwicklung der kindlichen Sprache*, Berlijn 1904, blz. 37 vlg. en vooral blz. 43.
3) Preyer, *L'áme de L'enfant*, blz. 433.

zij 't meest van de volwassenen zijn gehoord, b.v. *Jan stoel Mama zitten*, voor *Jan wil op Mama's stoel zitten* of iets dergelijks, want nog steeds kan één uiting velerlei betekenis hebben. De scherpzinnigheid van de omgeving doet nog altijd meer dan het kind zelf bij de konversatie. Dit verschijnsel van onvermogen om de woorden te verbinden, noemt men agrammatisme; het komt ook als ziekteverschijnsel bij volwassenen voor[1]. Op welke wijs het zich openbaart bij individuen van zeer verschillende taal, zou voor de linguistiek zeker een belangwekkend punt van onderzoek wezen.

Wat doet nu het kind bij voortgaande vorderingen in het spreken? Het gevoelt meer en meer dat de woorden in verschillende verhouding tot elkander staan. Elke taal groepeert of wijzigt de woorden op een eigenaardige manier; in sommige zijn de groepen groter en daardoor minder talrijk, in andere (de talen waar velerlei onderscheidingen gemaakt worden, de z.g. moeilike talen) zijn de groepen kleiner van omvang, maar groter in getal. Of om een ander beeld te gebruiken, de ene taal kan men vergelijken bij een loketkast waarin veel, de andere met een waarin minder hokjes zijn. Het kind wordt bij 't onthouden van de vormen geleid door het vermogen om wat op elkaar gelijkend is te associëren; het plaatst dus, om ons aan 't beeld te houden, die nieuwe vormen in hokjes. De hoofdmoeilikheid bestaat in het opnemen van de betekenissen; het schiften en groeperen levert veel minder bezwaar, vooral omdat het aanleren van nieuwe woorden en vormen zo langzaam en geleidelik gaat. Wie, stuk voor stuk, 50 brieven ontvangt in de loop van een week, kan die hoeveelheid even gauw verdelen over 25 verschillende hokjes als over 15 of 10. Leert nu een Engels kind dat reeds begrijpt *I see the book* de uitdrukking *I see the dog*, dan zal het dat nieuwe woord *the dog* in 't hokje plaatsen waar alle enkelvoudige woorden liggen, maar een Duits kind dat verstaat *Ich sehe das Buch* en nu leert *Ich sehe den Hund* zal de nieuwe aanwinst plaatsen in dat bepaalde, voor de Engelsen niet bestaande hokje, dat de

1) Liebmann, *Die Sprachstörungen geistig zurückgebliebener Kinder*, Berlijn 1901, blz. 7; blz. 24 noot.

taalkundigen noemen het loketje voor alle accusatieven van mannelike woorden in het enkelvoud. Het is duidelik dat, daar dit alles van lieverlede gaat, het *aantal* loketjes van weinig invloed is op de snelheid der handeling. Zowel 't Engelse als 't Duitse of Hollandse kind zal zich wel eens, en dat nog lange tijd, vergissen van loketje, en dan krijgt men vormen als *gespringt* voor *gesprongen, de boek, het man* enz.[1)].

Dit alles zonder beeldspraak uitgedrukt, komt hierop neer: het leren van de wijze van uitdrukking der volwassenen berust op het zich eigen maken van hun groeperingen, en niet de grotere of geringere talrijkheid van die groeperingen zelf, maar de uitgebreidheid van het woordental dat gegroepeerd moet worden, vormt de moeilikheid.

Geheel anders dan een kind gaat een volwassene te werk - en moet hij te werk gaan - die een vreemde taal leert. In hem bevindt zich reeds een sisteem van groeperingen, een bepaalde loketverdeling; hij moet beginnen met er zich van te doordringen dat ook een andere verdeling dan de steeds door hem gebruikte mogelik is. Voor hem, niet voor 't jonge kind, is 't leren van een nieuwe taal ontwikkelend, maar tevens moeilik. Hij wordt als 't ware voor een nieuwe loketkast geplaatst en ontvangt tegelijk een groot aantal voorwerpen die hij moet schiften. Nu spreekt het van zelf dat zijn taak lichter zal wezen naarmate het aantal hokjes kleiner, en ook 't aantal te verdelen voorwerpen kleiner is; vooral zal 't hem veel helpen als de wijze van verdeling der loketjes veel

1) Is deze uiteenzetting juist, dan bijkt ook hieruit dat het niet aangaat om met von der Gabelentz (*die Sprachwissenschaft*, blz. 400) te menen dat moeilike talen 't verstand der volken die ze spraken ontwikkeld heeft. De ‘moeilikheden’ maakt men zich onbewust eigen en ze blijven ons onbewust, gelijk ze dat ook waren en bleven voor onze voorouders. Van oefening, en dientengevolge van ontwikkeling, kan dus geen sprake zijn. Geen wonder dan ook dat menig volk met een ‘moeilike’ taal op een zeer lage trap van ontwikkeling is blijven staan (Hottentotten, Bosjesmannen, Eskimo's, Australiërs enz.). Ook Bleek heeft in een voor 't overige mooi boekje (*Über den Ursprung der Sprache*, Weimar 1868, blz. XXII) 't geloof uitgesproken dat de ‘grammatische Form der Einbildungskraft den höheren Schwung’ geeft. Ook bij hem 't misverstand dat aan bewust denken wordt toegeschreven wat produkt is van onbewuste imitatie.

gelijkt op die van zijn eerste loketkast. Of zonder beeld: hij zal 't gemakkelikst die taal leren waarin weinig onderscheidingen worden gemaakt, weinig woorden zijn en die veel gelijkt op de zijne. Hierdoor wordt de oplossing van de tegenstrijdigheid als volgt: De antithese (er is geen verschil van moeilikheid) is waar voor de taal die men leert in de eerste levensjaren; de these (er is wèl verschil van moeilikheid) geldt ten opzichte van alle vreemde talen, van alle die men na zijn prille jeugd leert.

Hoezeer voor kinderen de moeilikheid wordt weggenomen door 't geleidelike van 't aanleren, blijkt ook bij de z.g. tweetalige kinderen. Door die geleidelikheid is de wijze van groeperen zo zeer bijzaak dat een klein kind, zonder dat van veel verschil blijkt in de duur van 't opnemen, in plaats van één twee talen zich eigen kan maken. Heeft eens 't kind beseft dat de dingen een naam hebben, kan het b.v. zijn ledematen aanduiden met een woord, dan is, vergeleken bij die grote stap vooruit, het een weinigbetekenend onderscheid dat het ene lichaamsdeel '*de* arm', het andere '*het* been' heet, en 't kost ook maar weinig meer moeite om diezelfde dingen zowel *jambe* als *been, bras* als *arm* te noemen, al naar de persoon tot wie het spreekt. Ik ken een klein meisje, geboren uit een Franse vader en een Hollandse moeder, dat tegelijk Frans en Hollands geleerd heeft, zonder in 't begin te bemerken dat ze twee verschillende talen leerde. Het was voor haar blijkbaar even gewoon om haar vader *pain* en haar moeder *brood* te horen zeggen, als te zien dat haar vader een jas en haar moeder een japon droeg. Toen zij vijftien maanden oud was bracht zij haar hand aan 't hoofd, zowel wanneer men *chapeau* als *hoed* tegen haar zei. Zij was twee jaar oud toen zij, als 't ware plotseling, tot de ontdekking kwam dat door haar 't zelfde ding op twee manieren gezegd kon worden: haar wetenschap werd haar bewust, en die ontdekking deed haar zoveel genoegen dat zij een dag lang zich er mee amuseerde om alle dingen die ze kende aan te raken, en dan beurtelings de Hollandse en de Franse naam te noemen. Van de twee talen die ze kent is tans nog het Hollands de taal die zij 't best machtig is, en haar Frans vertoont meer Batavismen dan er Gallicismen in

haar Hollands zijn, maar als zij over een paar jaar naar school zal gaan (zij woont in Frankrijk), zal stellig de omgang met haar kameraadjes gedurende een paar weken voldoende zijn om haar Frans even zuiver te maken als dat van de andere kinderen in de klas. Dan zal haar tweetaligheid hoe langer hoe minder volkomen worden, en met nieuwe talen zal zij evenveel moeite hebben als een ander kind van gelijke aanleg. Het grote gemak van aanleren - en 't daarmee gepaard gaand spoedig vergeten - van talen, verdwijnt naar mate 't verstand meer ontwikkeld wordt.

Ten slotte kan men nu nog de vraag stellen: wat maakt de ene taal rijker aan onderscheidingen dan de andere, dus moeiliker voor volwassen vreemdelingen om te leren? Dat is ongetwijfeld aan zeer verschillende oorzaken te wijten, waarvan de meeste ons nog verborgen zijn. Maar de hoofdfaktor die een bestaande taal eenvoudiger maakt, het aantal verdelingen geringer, is, meen ik, met zekerheid aan te wijzen: het is het verkeer. Vooral wanneer twee verschillende-talen-sprekende individuen of volken plotseling tot een zeer intieme omgang gedwongen worden, eist de nood dat alleen de hoofdverdelingen in acht worden genomen: men schikt wat men waarneemt alleen in hoofdgroepen, heel wat loketjes worden verenigd tot een groter loket. Dat ziet men 't allerduidelikst in de z.g. Kreoolse talen, maar een goed voorbeeld van vereenvoudiging ten gevolge van ineensmelting van twee volken die ieder een tamelik gekompliceerde taal spraken, levert ook het Engels. Hier ging alles veel minder plotseling in zijn werk; toch is 't resultaat, geweest een taal waarvan de vormleer weinig verscheidenheid vertoont. Tevens bewijst 't Engels dat zulk een taal in staat is als voertuig van de diepste gedachten en gevoelens te dienen.

D.C. HESSELING.

Over interpunksie; grondtrekken voor het onderwijs.

Er is in beginsel tweeërlei soort van interpunksie, een ‘redekunstige’ en een fonetiese. De redekunstige is een logies onderscheiden van zinsdelen, een ‘redekunstige ontleding’ *en action*. De fonetiese is een ruwe aanduiding van zinsritmen.

In een schrijftaal-periode, als de taal weinig gehoord wordt, als 't simpel te doen is om gedachten-mededeling voor het oog, dan is de interpunksie van zelf redekunstig, en dit wordt dan eindelik tot het uiterste gedreven: niet meer de eis van onderscheiding om wille van duidelikheid doet komma's plaatsen maar er is een behagen aan veel tekens zetten met pretensie van nauwkeurigheid. In een tijd dat het schrijven weer een natuurlik zeggen wordt, de taal, als ritmiese persoonlike rede, weer met bewustheid wordt gehoord, openbaart zich een lust aan meer ritmies interpungeren met een verzet tegen het verstandeloos scheiden van hetgeen bijeenbehoort, waartoe de redekunstige interpunksie, ontaardende, vervalt.

In de schrijftaal-periode, wanneer het schrijven weinig persoonlik is, deftige gekleedheid ‘stijl’ heet, litterair gevormde lieden alle dezelfde zinnen konstrueren, en het spraakkunstig denken over taal altijd maar in de uiterste uiterlikheden blijft hangen, is er éne vaste interpunksie, een eenvoudig stel regels, die zich met een weinig attensie vrij wel mechanies laten toepassen, van zulk een vriendelike eenvoudigheid dat ze het nadenken vrijwel overbodig maken, zodat de min of meer geletterde z'n tekens bijna slapende op de rechte plaats zou brengen. En deze regels zijn te vinden in de grammatica en ze horen ook nergens anders thuis, want een zin wordt gekonstrueerd naar de grammatica en wat is een zin zonder

komma's en zonder punt. Het is zeer *kenmerkend* voor de schrijftaal-periode dat de interpunksie dan tot de grammatica behoort, *en daaruit geleerd wordt*. In een tijd van meer persoonlike zegging, uiting van krachtiger, dieper en fijner persoonlik leven en in haar zoveel innerliker ontstaan zoveel verwanter aan het spreken en aldus zoveel meer als klank gehoord en genoten, zal van zelve de interpunksie een meer persoonlik en foneties karakter vertonen; mèt de ritmen zal er een interpunksie gegeven zijn, en tevens, voortkomende uit een fijnere bezinning en dus niet meer gebonden door de onwezenlike logica ener al te grove gedachte-ontleding, zal zij de aanduiding van de wezenlike, de organiese samenhang van de elementen der gedachte kunnen zijn. Voor zodanige interpunksie is men met een zeker aantal uit een oppervlakkige redekunstige analyse afgeleide, algemene regels niet geholpen; haar theorie behoort niet tot de ‘grammatica’ maar tot de *leer van het zeggen* (‘stijlleer’), haar praktijk wordt slechts geleerd in beluistering van het gesproken woord en ìn de praktijk van het schrijven.

Een boek naar de oude grammatiese voorschriften geïnterpungeerd, kan niet hardop daarnaar gelezen worden. Indien er goed gelezen werd, zou zich daarin vanzelve een andere interpunksie verwerkeliken. *Lezen* heeft een dubbele beteekenis, het stille nagaan en het doen horen, en de *lees-tekens* voor het oog zijn niet de *lees-tekens* voor de luide vertolking. Het zou in hoge mate verkeerd zijn in overeenstemming met de ouderwetsche regel die zonder uitzondering een komma eist voor de relatieve zin, vóór het relatieve woord altijd maar te pauseren Maar sluiten de redekunstige interpunksie en de fonetiese elkaar in allen dele uit? In een tweede klas H.B.S. en Gymnasium die in de eerste goed is geworden, kan een vraag als deze in hoofdzaak door de leerlingen zelf worden beantwoord. Waar redekunstig een punt staat, staat foneties een punt: de zin loopt ten einde, en het ritme daalt. In de meeste gevallen misschien waar in de samengestelde zin het ritme in rijzing een hoogtepunt bereikt met pausering en een komma dit aanduidt, daar is het ook de plaats van een met komma

aangeduide organiese geleding. Tal van andere komma's in de tweeërlei interpunksie's vallen samen. Dit is in biezonderheden te bestuderen. Ook héèft de oude ‘logiese’ interpunksie zuiver fonètiese aanduidingen. O.m. het uitroepteken. Hoe staat het met de komma-punt of punt-komma? Een aardig teken en een aardige naam! Een schrander man moet het hebben uitgedacht, we zouden z'n naam wel eens willen weten. Het scheidt en laat de zinnen, de gedachten, zelfstandig door konstruksie en kompleetheid, ieder op zich zelf, naast elkaar staan; maar die zinnen hebben in de geest van de schrijver een nauw onderling verband en de komma verbindt ze. Op zich zelf is de komma-punt niet foneties want het zins-ritme daalt, àf is de zin en de punt is hiervoor het teken. Maar zouden we dit vernuftige teken willen missen? Het vergemakkelikt zozeer, te vatten de samenhang van de gedachten, het geeft die op zulk een eenvoudige wijze te kennen. Hier blijkt duidelik, dat indien wij al niet tevreden zijn met de oude regels, wij toch niet de traditionele manier zómaar moeten verwerpen en zonder nader bedenken ènkelfonètiese interpunksie tot onze leus moeten maken. ‘Onze ouders waren ook niet dom!’ Houden moeten we de komma-punt. Ons in ons schrijven wel rekenschap te geven wanneer het te plaatsen, is een uitstekende verstandelike oefening. Er kan wel eens uit blijken dat een jongen terdege met z'n hoofd er bij geweest is en dat hij verstand van de zaken begint te krijgen. En wat van dit teken nu geldt, geldt ook van de dubbele punt. Er zijn wel schrijvers die heel foneties interpungeren maar die, ter aanduiding van samenhang, de dubbele punt, buiten het fonetiese òm gebruikt, niet gaarne zouden missen. Wij moeten voorzichtig zijn! In de oude en nog de grote massa van de nieuwere boeken staan tal van komma's die ontwikkelde mensen *niet mogen* schrijven, door en door foutief als ze zijn, en waarvoor een Engelseof Franse jongen een lelike blauwe streep zou krijgen; maar we zouden er gauw genoeg berouw over gevoelen als we ons bij ede gingen verbinden om *nooit* een nièt fonetiese komma te plaatsen.

Taal is klank en schrijven (nu in de gewone eerste betekenis

genomen), is taal met tekens *aanduiden*. Die zijn taal hoort en schrijvende zich voorstelt tot mensen te spreken, zal er van zelve toe komen ook zijn ritmen aan te duiden, zijn interpunksie zal foneties zijn. Als iemand dit met uiterste konsekwensie op volkomene wijze deed, dan zouden we de ritmiese muziek van zijn taal in tekens voor ons hebben: rijzing, daling, zweving, de zwaardere en lichtere klemtonen, al het golven van zijn rede, al zijn pauseringen, langer, korter, zijn verwijlen op woord en syllabe, het snellere en langzamer tempo, eenparigheid, versnelling, vertraging daarin[1)]. Zou dit mogelik zijn met onze enkele tekens? Een heel stélsel van tekens zou er toe nodig zijn. Zo zouden dan onze redevoeringen en onze romans op muziek komen staan en onze boeken zouden hun omvang vertiendubbelen. Zouden de boekhandelaars er voor zijn te vinden? En een andere vraag: hoe zou het gaan met het schrijven zelf, en hoe met het lezen? Zowel het ene als het andere moet berekend zijn op het gemak. Wat het lezen betreft, moeten we in 't oog houden, dat het voor een individu geheel onmogelik zijn kan in eens anders ritmen te komen. Het is er mee als met heel de klankeigenheid van iemands spreken, zij kan niet werkelik door een ander worden weergegeven. En zoals de articulatie, de vorming van de spraakklanken in hun opeenvolging zeer momentaan is, afhangt van onze biezondere lichamelike en geestelike gesteldheid op zeker ogenblik, zo doet ook al het ritmiese van iemands spreken. Het ritmiese is ook van heel de taal het fijnste en gevoeligste, het ene werkt licht op het andere, ook een geringe wijziging kan weer gevolgen hebben. Nooit zal iemand iets wat hij zelf geschreven heeft, tweemaal op volkomen dezelfde manier lezen. Trouwens niet alles in onze ritmen is wezenlik, niet alles is van betekenis voor de vertolking en voor het volledige verstaan[2)]. Een zelfde stuk, in de leesles, kan wel in menig opzicht heel verschillend geritmeerd worden. Al zal vaak het ene lezen beter zijn dan het andere, het zou zeer onprakties zijn als de auteurs ons in

1) Ik onderstel dat in de leesles al deze dingen tot bewustheid komen.
2) In de leesles kan dit gebleken zijn.

biezonderheden wilden afvergen, en 't gingen aanduiden, wat zij schreven op hùn manier te doen horen. Een dergelijke taalaanduiding zou geheel onnodig zijn. Voor wèl verstaan en wèl vertolken is het beginsel der fonetiese interpunksie van groot belang, dit werd vroeger, wordt ook nu nog al te veel uit het oog verloren; maar het moet worden toegepast op *verstandige* d.i. op eenvoudige, sobere wijze. Meer tekens moeten wij niet aannemen; en die wij hebben, moeten we aanwenden met overleg.

De praktijk van 't interpungeren. Het is gemakkelik de ouderwetse dogmatiese interpunksie te doen aanleren. Maar het moet in het onderwijs niet om het gemakkelike om der wille van de gemakkelikheid begonnen zijn. Het is ons te doen om het juiste begrip en om een praktijk van zelfstandigheid. Het uit inzicht geboren juiste begrip maakt zelfstandig, het is de moeder van het zelf-doen. Niet alles in ons taalonderwijs kan wezenlik-elementair behandeld en geleerd worden maar het is een groot ideaal zoveel mògelik de dingen tot het wezenlike terug te brengen. Het onbegrepen slaafs dogmatiese is slechts daar op zijn plaats (binnen de kring van een *prakties* onderwijs), waar in verband met de leeftijd van onze leerlingen of door de gekompliceerdheid van 't geen gekend moet worden (veel in de etymologiese spelling, b.v. dat klooven en kloven beide naast kluiven kunnen staan, heete naast hitte), waar inzicht onmogelik is. Indien wij het interpungeren tot een oefening in taal-bezinning, zelf-kritiek en zelf-doen kunnen verheffen, dan mogen wij het, ook om ons-zelve, niet iets van lagere en lage rang doen blijven.

Wij scheppen tans, uit de levende mens, uit het individu dat daar zit zelve, een taalonderwijs dat één grote eenheid is, waarin niets buiten het andere om gaat (de Nieuwe Taalgids heeft dit waar te maken), waarin een de gehele werkelikheid van de taal in ons omvattende conceptie alles doordringt, en vervangen de oude school van dressuur tot konvensionele werktuigelikheid door een school van opvoeding tot zelfstandigheid. Is nu in deze eenheid de interpunksie, mee taal-aanduiding, tot iets beters en hogers geworden,

dan zullen we haar in verband met heel ons taalonderwijs moeten doen begrijpen en beoefenen. In de eerste plaats hebben wij dan nodig een leesles, waarin de leerlingen zich niet met een àftreksel van taal maar met de levende persoonlike uiting der gedachte bezig houden, waarin dus voortdurend de dingen van het ritme ter sprake komen en het gevoel daarvoor zich, met besef, allengs ontwikkelt.[1)]. Aan deze leesles laat zich in de eerste klasse al spoedig accentoefening verbinden. In het leesboek zelve worden thuis in stukken taal de hogere en lagere klemtonen met teekens aangewezen, en dit werk wordt, ten dele, klassikaal behandeld[2)]. Is bij het lezen, in bespreking en kritiese praktijk (krities ook vooral van de zijde der leerlingen ten opzichte van elkander[3)]), is daarbij op alles gelet, dan is in de tweede klasse een oefening van hoger rang mogelik geworden: individuele bezinning van het ritme. Het kan moeielik anders dan huiswerk zijn. De leerling geeft zich in biezonderheden rekenschap hoe hij een bekend stuk taal voor zich zou lezen (rijzing, daling, zweving, de klemtonen, de pauses, het tempo en meer) en hij beschrijft dit. Dit is iets voor mensen die niet geloven dat de jeugd leerzaam is en zich geestelik *graag oefent*. Men moet de jeugd niet vervélen; indien de school zijn zal een instituut tot ontwikkeling aller krachten en gaven, dan hebben we allerlei arbeid te vinden waarbij de intellekten inderdaad loskomen, arbeid waarbij door eigen kracht iets bereikt wordt, die brengt tot bewustzijn van kunnen, die zelfvertrouwen schenkt en de arbeid zelve lief doet krijgen. Een verbazingwekkende ijver kan men bij dit vaststellen van eigen ritmen aan den dag zien leggen. Maar het goede begrip moet voorafgaan en het lezen met wat daartoe hoort, moet van 't begin af iets belangrijks zijn geworden.

Het is gemakkelik in te zien, dat uit een door oefeningen gesteund leesonderwijs als hier is aangeduid (wij krijgen langs

1) Zie de afzonderlike Inleiding op het Lees- en Taalboek van VAN DEN BOSCH en MEIJER, bij KEMINK en Z. te Utrecht.
2) Zie de aangehaalde Inleiding.
3) Zie de aangehaalde Inleiding.

deze weg *derde* klassen van *goede* lezers, en onder hen vele *uitstekende*!), *spontaan* zal voortkomen een interpungeren dat zich regelt naar de ritmen.

Is *dit* nu wat wij hebben moeten?

Het is-et *niet*. Zo goed als zijn meester zal de leerling zelf begrijpen, dat de fijnere aanduiding der ritmen (individueel en momentaan naar hun aard) voor een levende, persoonlike vertolking door anderen *niet* nòdig, en *ongewenst* is zo wij in 't algemeen aan het geschrevene (meer stil gelezen dàn hardop vertolkt!) de eis moeten stellen onmiddellik begrepen te kunnen worden. Die de taal heeft leren horen met bewustheid en schrijvende zich spreken hoort en spreken voelt, hij gaat van zelve interpungeren. Maar dan begint eerst het interpunksie-*onderwijs*.

Wat nu de natuur geleerd heeft, wat van zelve gekomen is, dat zal het interpunksie-onderwijs (in de aangegeven enger zin) niet weer te niet doen, de interpunksie zal in haar wezen foneties blijven. Voor zo ver zij samenvalt met de oude redekunstige zinsscheidingen, zal er dit verschil zijn dat ze niet maar redekunstig maar redekunstig *en foneties* gevoeld zal worden. Er zijn nu twee dingen te leren. In de eerste plaats: zich te beperken. Te veel tekens werkt in 't algemeen storend. Het fonetiese teken (,) (-) (,-) (woord-accent), moet leiden tot een lezen, ook niet-hardop, waarbij de gehele uitdrukking der gedachte in kracht en klaarheid wint. Bij verwaarlozing van het ritmiese in de uiting, verliest niet zelden een gedachte haar scherp en karakteristiek oorspronkelik relief. Telkens bij opeenvolgende gedachten, zijn de ritmen de expressie van de fijnere samenhang. Op dit soort dingen komt het aan. Niet op wat zich zelve regelt, niet op velerlei onverschilligs dat bij hem die schrijft toch niet konstant zal zijn. Niet ook op artistieke subtiliteit, die zo licht spitsvondigheid wordt. Het gebruik van het eenvoudige woordaccent (klemtoon-teken) is voor jeugdige scribenten zeer aan te bevelen. Menig leerling in een eerste klas die in elk opzicht goed is, - voor wie taal inderdaad klank begint te worden, die zijn zinnen begint te horen, gaat zijn opstel tot een doorlopende accentoefening maken en dit is de ware weg voor de ontwikkeling van het

ritmies gevoel. In de hogere klasse zal men hem moeten zeggen, niet te accentueren dan wanneer, voor de lezer, heel de zin daarmee gebaat is.

In de tweede plaats moet geleerd, duidelikheidshalve, met overleg ook buiten het ritmiese om, ja ook tegen het ritmiese in, een teken te plaatsen, een komma-punt, een dubbele punt, - een komma.

Niet van algemene regels moet dit onderwijs uitgaan. Het moet beoordeling zijn van gegeven taal. Het Leesboek biedt overvloed van materiaal; al staan onze Leesboeken hierin niet met elkaar gelijk. Beoordeling dus ook van een gegéven interpunksie, ook van een slecht, of onvoldoend interpungeren. Dit is alles weer oefening tevens in ritmies en zakelik-logies onderscheiden. De *Leesles* zelve geeft, in het hardop lezen, dikwils de prachtigste gevallen. Eindelik is daar het 'Opstel', de *eigen gedachte-uiting* van de leerling. Klassikaal moet dan behandeld, wat er zich opmerkeliks in voordoet.

V.D.B.

Ter verklaring van Potgieter's tijdzang 'De stilstaanders'.

.... En nu tot mijn raadsel, de man wiens pose alleen een post waard is, wie is hij anders dan de ex-liberaal M.C. VAN HALL, vader van den Minister, die raasde tegen de petitionarissen voor de Grondwetsherziening toen het verzoekschrift rondging, en wien het nu (zoo men zegt) diep ter harte gaat, dat al die knappe lui, die de petitie teekenden, onder Willem II nooit een post zullen hebben? De pose, wie is hij anders, dan het tegenwoordig Lid der Eerste Kamer, vriend van allen stilstand, die in zijn jeugd als procureur der gemeente de Carmagnole danste, en daarom nu zoo goed weet, 'Jongetje! wat al die volksbewegingen om het lijf hebben!'

(*Brief van Potgieter aan Bakhuizen van den Brink*. Amsterdam 8 Junij 1845. Gedrukt in *Onze Eeuw*, Jan. 1907, blz. 117-118).

Kanttekeningen bij Den Hertog's Nederlandse Spraakkunst.

Het standpunt. De halfheid van de meeste Nederlandse spraakkunsten uit de laatste jaren is kenmerkend voor een overgangstijd. De nieuwe taalbegrippen werken langzaam door. Als de oude opvattingen genoodzaakt worden te wijken, gaan ze zich assimileren. Zo ontstaat een mengeling van oud en nieuw, die in de grond het oude is, gedekt door een nieuw vernis. Men hoeft daar geen listig ‘meegaan met zijn tijd’ in te zien; de schrijver kan voor zich zelf overtuigd zijn het oude standpunt geheel verlaten te hebben. Maar die onbewustheid vergroot het gevaar van onhelderheid en verwarring bij schrijver en lezer.

Er is nog een andere halfheid, die vergeefliker is, en die sommigen zelfs als een noodzakelik kwaad beschouwen. De schrijver kan voor zich zelf tot volkomen helderheid gekomen zijn, maar om praktiese of taktiese redenen niet willen afwijken van verouderde termen, definities of indelingen, die door eksamen-dressuur of door onze verouderde spelling nu eenmaal geëist worden. Ik denk b.v. aan de spraakkunsten van KUMMER en HOLTVAST. In boeken van deze tweede soort voelt de studerende lezer dat de schrijver zich aan zijn eigen halfheid ergert, en niets liever zou willen dan de opgelegde dwang verbreken. Er ademt een frissere geest in, die tot kritiek opwekt, en op de goede weg kan brengen.

In spraakkunsten van de eerste soort wordt de middenweg met een zelfvoldaanheid betreden, die de kritiek eer buitensluit dan prikkelt. Daarin ligt het grote gevaar van zulke halfheid.

Een breed opgevatte spraakkunst, van het nieuwe standpunt, laat nog steeds op zich wachten. De voorstudies in de reeks jaargangen van *Taal en Letteren* door KOLLEWIJN, BUITENRUST HETTEMA, TALEN e.a. hebben veler oogen geopend. De schoolspraakkunst van VAN WIJK is een verdienstelike proeve van principieel-zuiver werk in die richting. Maar de toongevende spraakkunsten bij de onderwijzersstudie zullen niet zo gauw verdrongen zijn. Daarom koos ik juist de veelgebruikte

spraakkunst van DEN HERTOG, om daarin aan te wijzen wat ik als verwarring stichtende halfheid aanduidde. Mijn bedoeling is niet, het in veel opzichten verdienstelike werk van DEN HERTOG af te breken, maar om studerenden en hen die bij onderwijzersstudie leiding geven, op te wekken dit werk krities te bekijken en te doen bekijken.

Als uitgangspunt neem ik *De Nederlandsche Taal* I en II (1897), omdat dit van jonger dagtekening en volledediger is dan de *Nederlandsche Spraakkunst* I (1892) II en III (1895) (herdrukt in 1903), waarin alleen de leer van de zin en de woordsoorten behandeld zijn.

De oude spraakkunst stelde de 'schrijftaal' voorop. TERWEY behandelt wel 'schrijf- en spreektaal', maar de voorbeeldenkeuze bewijst dat hij de spraakkunst schreef van de negentiende-eeuwse *auteurs*. Bij hem was de schrijftaal de norm. Daaruit werden bindende regels afgeleid. Wie zich aan die regels niet hield, maakte *taal*fouten.

Wat was nu DEN HERTOG's standpunt? In 1892 begon hij met de scherpe scheiding van schrijf- en spreektaal over te nemen (*Ned. Spr.* I, 2de dr. blz. 3), met deze koncessie aan de nieuwe taalbeschouwing: 'er bestaat niet alleen tusschen de spreektaal van verschillende menschen verschil, maar ook in de wijze, waarop een zelfde persoon in verschillende omstandigheden spreekt, is onderscheid.' Evenzo zijn er 'honderden soorten van schrijftaal'. Toch blijft '*de* spreektaal en *de* schrijftaal de gemiddelde taal, waarin gesproken en geschreven wordt' (blz. 4). De slotsom is: 'Door de meerdere regelmaat der schrijftaal wordt deze bij de beschouwing der taalverschijnselen op den voorgrond geplaatst. De afwijkende eigenaardigheden der spreektaal komen eerst in de tweede plaats in aanmerking.'

In 1895 - waarschijnlik onder invloed van zijn verzet tegen 'vereenvoudiging' - werd deze onderscheiding nog wat aangescherpt (*Ned. Spr.* III, blz. 2): 'De vergankelijke spreektaal leent zich minder tot rustig onderzoek. Waarneming van de spreektaal is gewoonlijk niet meer dan waarneming van ongewaarborgde herinneringen van gesproken taal. Men zou tot de phonographie of stenographie [?] de toevlucht moeten nemen, om de spreektaal tot een ernstig voorwerp van onderzoek te maken.'[1)]

1) Men lette er op hoe hier weer de begrippen: gesproken taal en spreektaal, geschreven taal en schriftaal verwarrend door elkaar lopen. Die verwarring en waagheid ten opzichte van het begrip en het woord '*schriftaal*' is karakteristiek voor de oude taalbeschouwing. (Vgl. mijn opstel over TE WINKEL's *Gesch. der Ned. Taal* in *Taal en Letteren* 1906). Wie, van het nieuwe stadpunt redenerende, op helderheid prijs stelt, kan niet genoeg voor het gebruik van het woord *schrijftaal* gewaarschuwd worden.

In 1897 deed de schrijver een nieuwe en belangrijke koncessie aan de richting, die sedert in *Taal en Letteren* veld gewonnen had. De onderscheiding van schrijf- en spreektaal werd opgegeven. ‘Deze onderscheiding geeft niet voldoende den stand van zaken aan. Alle spreektaal toch kan afgebeeld worden.’ (*De Ned. Taal* I, blz. 10).

Nu heet het: ‘Nader aan de werkelijkheid staat de onderscheiding van persoonlijk, plaatselijk en algemeen taalgebruik. Daarnaast komt voor gemeenzaam, vormelijk en hooger spraakgebruik.’ Dit kon een goede opzet zijn. Alleen zal niet ieder duidelik zijn hoe die onderscheidingen *naast* elkaar kunnen voorkomen. Maar in de uitwerking blijkt dat deze onderscheiding niet doordacht is. Onder het etiket ‘algemene taal’[1)] werd het oude ‘schrijftaal’-begrip weer binnengesmokkeld, zoals blijkt uit het volgende citaat:

‘De algemeene taal is eigenlijk eene abstractie, omdat meest alle taal wel iets persoonlijks heeft. Waar dit persoonlijk karakter geheel of nagenoeg geheel wegblijft: in de taal van de overheid, van balie en kansel, van handel en nijverheid, van de wetenschap en de school, van dagblad en tijdschrift, daar komt de algemeene taal het duidelijkst voor den dag (*De Ned. Taal* I, 11). Wat is dat anders dan de “schrijftaal” van TERWEY? De inkonsekwentie komt weer voor den dag, wanneer daarnaast gewezen wordt op het individuele van alle auteurs-taal: Men zou spraakkunsten kunnen schrijven van VAN EFFEN, WOLFF en DEKEN, BILDERDIJK, POTGIETER, DA COSTA, ALBERDINGK THIJM, en mettertijd [?] van sommige nog levende auteurs’ (blz. 10). Dezelfde inkonsekwentie zal natuurlik in de praktijk uitkomen.

Typies voor het door elkaar halen van ongelijksoortige taal is altijd de behandeling van het voornw. van de 2de persoon; in de meeste gevallen kan de geest van een spraakkunst daar onmiddellik aan getoetst worden. TERWEY gebruikt natuurlik regelmatig *gij* in zijn voorbeelden; DEN HERTOG, die zijn voorbeelden niet aan schrijvers maar aan de ‘algemene taal’ ontleent, geeft op de eerste bladzijde al naast elkaar: *je* en *gij*.

1) De term ‘beschaafde’ taal, die DEN H. eerst in zijn *Ned. Spr.* gebruikte, moest wijken voor ‘algemene’ taal, omdat de eerste ‘een zekere aanmatiging in zich sluit’: sommige dialekten klinken ‘liever’ en ‘aangenamer’ dan de algemene taal. (*De Ned. Taal*, I, 11). DEN H. vergeet bij dit bezwaar dat hij zelf op het ‘indirekt’ gebruik van het adjektief gewezen heeft. *Beschaafde* taal toch kan immers betekenen: taal zoals die door beschaafden gesproken wordt. De welluidendheidskwestie blijft er' buiten. Ik blijf aan de term Algemeen Beschaafd de voorkeur geven.

Nog één tekenend staaltje van dergelijke verwarring uit dezelfde *Inleiding* (blz. 9): ‘Het voorbeeld van veelgelezen en gewaardeerde prozaschrijvers en dichters is van groote beteekenis. Hieruit volgt, dat ook de taalregels mettertijd anders worden. Zoo is b.v. het verbuigen der lidwoorden en voornaamwoorden in den loop dezer eeuw zeer afgenomen. De genitief mannelijk enkelvoud behoort thans bijna uitsluitend tot den hoogeren stijl.

Toegenomen daarentegen is het gebruik van voorzetsels en in de laatste jaren vooral het gebruik van tegenwoordige deelwoorden.’

Nu leert de geschiedenis van onze taal, dat vormen als *des, eens, mijnen* in het toongevende, Hollandse taalgebied, vóór het einde van de middeleeuwen al zo goed als verdwenen waren uit het gewone taalgebruik en beperkt bleven tot het archaïserende taalgebruik en het traditionele schrijven. De *taalregels* zijn in dit opzicht in de 19de eeuw niet veranderd, wel het taal*gebruik*. Merkwaardiger nog is de tweede alinea: het toenemend gebruik van voorzetsels berust evenmin als het bovengenoemde verschijnsel op veranderde *taalregels*, maar wijst op een terugkeer van het schrijven tot de levende taal. In één adem wordt daarmee genoemd de voorkeur van jongere auteurs voor participia. Alsof de syntaktiese *taalregels* daardoor veranderd waren! Juist in dit geval, dat binnen het bereik van onze waarneming ligt, leert een oppervlakkig onderzoek al, dat zulk litterair taalgebruik buiten het Algemeen Beschaafd omgaat. De geschiedenis van het Nederlands kan dat bevestigen: zulke litteraire invloeden raken een beperkte taalkring, zijn dus weinig diep, en voorbijgaand.

Tot tweemaal toe resumeert DEN HERTOG zijn uiteenzetting van de verhouding tussen spreken en schrijven, in BUSKEN HUET's woorden: ‘*Spreek, zooals men spreekt, en schrijf, zooals men schrijft.*’ Dit citaat is ongelukkig gekozen. In de eerste plaats omdat HUET er allerminst een aanprijzen van karakterloze stijl, het uitbannen van het individuele mee bedoelde, want hij laat onmiddellik volgen: ‘De groote auteurs van alle eeuwen worden hieraan herkend dat zij ieder zich uitdrukken in hunne eigen taal, natuur geweest, kunst geworden, weerklank van een gemoed waarin de wereld en het leven bij ieder zich op eigen trant weerspiegelen.’[1)] In de tweede plaats om de pessimistiese stemming waarin BUSKEN HUET die woorden in 1880 schreef. Hij had alle hoop op een toekomst voor ons volk, op de toekomst van onze taal verloren. Alleen een ‘bij de 17de eeuw geborgde soort van proza is nog leesbaar; bij ons begint de kunst waar zij bij

1) *Liter. Fantas.* XI, 53.

andere volken dreigen zou in gemaaktheid te ontaarden,' schreef in hetzelfde jaar 1880.[1)] Het blijft een 'doelloze inspanning' in onze taal materiaal te zoeken voor een nieuwe nationale kunst.

Nu de feiten HUET's pessimisme hebben gelogenstraft, zoeken we niet langer naar een klassieke taalnorm in het verleden, en achten we de ontmoedigende raad: 'schrijf zooals men schrijft,' juist het omgekeerde van wat het opgroeiend geslacht behoeft.

Met de *grammaire raisonnée* schijnt DEN HERTOG gebroken te hebben: 'Niet het gebruik volgt den regel, de regel vloeit voort uit het gebruik' (*De Ned. Taal* I, 9). Hoe is daarmee te rijmen: 'De regels, die de spraakkunst aan de hand doet, zijn geen geboden, maar aanbevelingen'? (blz. 12). Het niet volgen van een echte regel, in de taal zelf ontdekt, zal toch wel een taalfout zijn? Wanneer we uit het Algemeen Beschaafd de vormen je *ben* en je *bent* optekenen, mogen we dan ook voor de variatie wel eens gebruiken: je *zijt*?

Men voelt al, dat DEN HERTOG het zo niet bedoelt, maar dat hij bij de laatste uitspraak de *grammaire raisonnée*, of liever de taalregelende spraakkunst in verzachte vorm door een achterdeur binnenlaat. Duideliker is in dit opzicht de *Nederl. Spraakkunst* I, blz. 7 (vgl. III § 4): 'De spraakkunst formuleert hoofdzakelijk wat gebruikelijk is, maar treedt ook nu en dan richtend op, als het taalgebruik zich al te vrij en inconsequent [!] gedraagt. Dan is er reden om tegen deze ongebondenheid op te komen, en wie iets voelt voor de wenschelijkheid om de vervormingen in de taal onder den invloed van regel en harmonie te brengen, zal dan gaarne aan de waarschuwingen der grammatica gevolg geven.'

Deze 'waarschuwingen' zijn dus tot 'aanbevelingen' verzacht, maar het 'gezag' van de Spraakkunst blijkt niet geheel prijsgegeven, al maakt DEN HERTOG er een uiterst gematigd gebruik van.

Een derde, zeer gewichtig punt in elke spraakkunst, is het juiste inzicht van de verhouding tussen de taal, en de gebrekkige aanduiding van de taal in het letterschrift. Ook hier zweeft DEN HERTOG tussen het oude en het nieuwe standpunt, maar veel dichter bij het oude dan bij het nieuwe. Dat is trouwens bekend uit zijn hardnekkige oppositie in de spellingkwestie. Zijn taalbeschouwing gaat maar al te veel van de *letter* uit. Wel toont hij de nieuwere Duitse taalwetenschap bestudeerd te hebben (*Ned. Spr.* III, 7 vlg.), maar hij

1) In het opstel C. TERBURCH (*Lit. Fant.* XI, 177).

geeft bij nieuwe inzicht alleen weer; hij neemt het niet in zich op. In de *Inleiding* van *De Nederlandsche Taal* zoekt men vergeefs naar een principiële uiteenzetting van de verhouding tussen klank en teken. Maar op de tweede bladzijde van die spraakkunst (blz. 14) vindt men al een bewijs voor het boven uitgesproken oordeel. 'Wanneer alleen met woorden iets gezegd of gevraagd wordt, dan is de uitdrukking *lang niet zoo volkomen* als door een zin. *De stembuiging moet dan meest de bedoeling aanvullen*. Zoo kan de uitdrukking: *De deuren sluiten*, eene mededeeling zijn, antwoordende op de vraag: Wat moeten we nu nog doen? - het kan eene vraag zijn: *De deuren sluiten*? - maar ook een gebod: *De deuren sluiten*!'

Afgezien van de onjuistheid van deze onderscheiding - want van de 'zin' *Jij gaat mee* geldt precies hetzelfde! - is het duidelik dat we hier te maken hebben met een 'taal'-beschouwing die niet van de taal, maar van de letter uitgaat.

Voornamelik op deze drie punten schiet de spraakkunst van DEN HERTOG als '*praktiese* spraakkunst van het *hedendaagse* Nederlands' dus te kort: 1° het dooreenmengen van ongelijksoortige taal; 2° het toekennen van gezag aan willekeurige spraakkunstregels; 3° de gebrekkige onderscheiding van taal en teken. De bedoeling van de volgende kanttekeningen zal zijn, dit nader toe te lichten.

C.G.N. DE VOOYS.

'Buigings-uitgangen mogen niet verwaarloosd worden.'

Dit opschrift pronkt anno 1907 weer boven sommige opgaven voor onderwijzers-examens.[1)] Blijkens de afgedrukte diktee's is daarmee niet alleen de naamvals-*n* in *den* bedoeld - die mag men nog niet 'verwaarlozen'! - maar antiquiteiten als *eenen, mijnen* (b.v. uit een

1) b.v. te Haarlem en te Middelburg. De Haarlemse kommissie eist het zelfs *in strijd met de ministeriële uitspraak* in het schriftelik werk van andere vakken dan taal. Ondertussen schrijft de Haarlemse examinator zelf: 'mij*n* liefhebberijen.'

diktee: ‘te voet spoedden zij zich naar een*en* kant der hel verlichte bloemenwinkels en bestelden een*en* reusachtigen krans’).

Dat is niet konservatief, maar reaktionair. En dat op het ogenblik, dat de meerderheid van de Nederlandse onderwijzers aan de Minister verzoeken hun onderwijs van de nutteloze naamvals-*n* te verlossen! Zulke examinatoren zijn minstens een eeuw ten achter.

In **1819** al schreef WISELIUS in de voorrede van een toneelspel: ‘Het zal ongetwijfeld sommigen vreemd, misschien wel ongepast voorkomen, dat ik in dit stuk, en dus ook in proza, de voornaamwoorden doorgaands niet verbuig naar het geslacht of den naamval van het zelfstandige woord; de reden is: op onze Tooneelen heeft men over het algemeen de gewoonte, om *letterlijk* van buiten te leeren, wat men gedrukt ziet staan. Men hoort daarom gedurig zeggen *mijne moeder, mijnen vader* enz., iets dat allerhinderlijkst klinkt, dewijl wij zoo niet spreken, en geheel ondraaglijk wordt, als men het hoort in hartstochtelijke gesprekken en toestanden; en dit is het, wat ik getracht heb te vermijden.’

In **1820** schrijft STARING, in een *Voorberigt*: men zal in deze verzameling, *hun* voor *hunnen, zijn* voor *zijnen* enz. vinden.

Omstreeks diezelfde tijd zegt BILDERDIJK: ‘Afgrijslijk klinken thans die voornaamwoorden den rechtschapen Hollander in het oor, sedert dat men zich dit zoogenaamd *declineren* als een Grammaticaal vereischte heeft ingebeeld.’

Misschien zullen sommige examinatoren deze eis willen verdedigen als hulpmiddel om te zien of de kandidaten op de hoogte zijn van geslachts- en naamvalsonderscheiding. Maar dan nog is het middel verre van onschuldig. De kandidaten verliezen in hun taalbeoordeling het verschil tussen het belangrijke en het onbelangrijke uit het oog. Hoe velen brengen die onmogelike ballast van buigingsuitgangen die ‘niet mogen verwaarloosd worden’ in de lagere school, tot schade van hun onderwijs. Zie er de lees- en taalboekjes maar op na! Hoe velen bederven er hun leesonderwijs mee!

De Groningse examen-kommissie voor de hoofdakte schreef verleden jaar in het verslag: ‘Verscheidene candidaten lieten angstvallig alle buigingsuitgangen hooren, zoodat vooral bij het lezen van eenvoudig proza de voordracht onnatuurlijk werd.’ Aan wie de schuld?

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

I. Van Spreken tot Schrijven. Methodisch gerangschikte oefeningen voor het zuiver schrijven op de lagere school, door H. van Strien, h.e.s. te Amsterdam. (5 stukjes, met Handleiding en Boek voor den Onderwijzer. Almelo, W. Hilarius Hzn.
II. Het zuiver Schrijven der Naamvalsvormen. [Vervolg van het zuiver Schrijven der Werkwoordelijke vormen, in aansluiting met de Handleiding bij het aanvankelijk door M.B. Hoogeveen. - Leesonderwijs]. P. Noordhoff. 1907. - Groningen.

Beide werkjes getuigen van ernstige arbeid. Beide laten zien, dat de bewerkers zich de eigenaardige verhouding tusschen klankbeeld en en letterbeeld volkomen bewust zijn, en dat zij de wijze waarop bij 't onderwijs de klankaanduiding door middel van het letterbeeld tot zijn recht moet komen, tot een punt van ernstig onderzoek hebben gemaakt.

De een als de ander weet waar de schoen wringt. De aard van de fouten, die ze onder 't oog kregen bij gewezen leerlingen van lagere scholen, wees hun de weg aan, die ze hadden in te slaan. Fouten, zeggen zij, zijn afwijkingen van de conventionele schrijftaal, en het taalonderwijs moet dus in de eerste plaats op die afwijkingen letten.

In zoover zijn 't beide eens.

Doch nu komt het verschil. En dit verschil is zeer principieel.

Wat is afwijken, en wat wijkt nu af? En waarvan?

Is de norm de taal van de leerling-zelf, dat is, de taal die hij in z'n klanken uiting geeft?

Of is het de gedrukte of geschreven taal in z'n boekjes, waarin hij de opeenvolgende letterbeelden voor zich ziet, zoals ze door de conventie zijn vastgesteld?

VAN STRIEN zegt: ‘uit de eisch van *aanschouwelijkheid* volgt dat men het punt van uitgang moet zoeken in de taal waarmee de leerling vertrouwd is.’[1)]

1) Handleiding § 3.

HOOGEVEEN zegt: voor 't zuiver schrijven zij aanschouwing, *hooren en* **zien der juiste vormen** de *grondslag*, enz.[1)]

Beide spreken dus van aanschouwing.

Maar bij de een gaat de aanschouwing uit van 't *oor*, bij de ander in de eerste plaats van 't *oog*. 't Oor werkt associérend.

De een zegt: hoe kom ik van de *gehoorde klank* tot de *conventioneele klankaanduiding*?

De ander zegt: hoe handhaaf ik, tevens de leerlingen voerende tot het inzicht van *waarom*, het goed recht van 't *geschreven letterbeeld*.

VAN STRIEN gaat uit van 't nieuwe taalbegrip, dat de taal is de *klank*, en 't bewust leren gebruiken van 't afwijkende letterteken het rechtstreeks doel;

HOOGEVEEN gaat uit van 't geschreven woord als *de juiste vorm* en wil door 't *goed zien* en 't *juist lezen* van 't juist geschrevene, oog en oor door 't gevoel voor de conventionele taal laten leiden.

Zodat hier alles aankomt op 't verschil in taalbegrip:

de een voelt de gesproken taal als de levende taal, en waarmerkt dat wat in 't geschrevene alleen nog als blote *vorm* voortbestaat, als dood; -

de ander voelt in 't geschrevene nog die vormen meeleven in de tot zinnen aaneengeschakelde woordcomplexen.

Elk hunner werkt nu met z'n ‘afwijkingen’ ten opzichte van de gestelde ‘norm’ op zijn manier, en 't is merkwaardig bij 't volgen van hun leergang te zien, in hoeverre de een als de ander zich aan hun principes hebben weten vast te houden, en in hoeverre zij bij 't aanwenden van hun leerstof als opvoedend en taalvormend materiaal de goede zijden van 't beginsel der zelfwerkzaamheid hebben getoond.

Want deze heren zijn zo maar niet de eerste de beste.

Zij hebben ingezien, de een meer hier, en de ander meer daar, dat het constateren van de ‘afwijkingen’ en de korrectie van de ‘foutieve’ klankaanduidingen in de richting van 't geschrevene woord, is te brengen op de zuiver kritiese, en voor 't lager onderwijs de enig waarachtig-vormende bodem.

Het verschil in inzicht bepaalt al dadelik, in de leerstof, een verschil in de kwantieteit.

HOOGEVEEN zegt: de letterbeelden *melk, zus, pijp* vertonen zich voor de ogen van de leerling nooit anders dan in de vormen *melk, zus*

1) Handleiding bij het aanv. Leesonderwijs. Uitgaaf firma B r i n k g r e v e , Deventer.

pijp. Hierbij doet zich alzo geen andere eis voor dan goed onthouden. Vooreerst associeert zich de voorstelling van de zaak aan 't letterbeeld, en beide worden door 't geheugen gedragen. Verder laat ik 't juist geschrevene ook juist lezen, en nu eis ik, met de physieke steun van 't spraakorgaan, van welke eveneens de voorstelling bewaard blijft, dat het zuiver gelezene op zijn beurt ook weer zuiver wordt geschreven. Bij mij zijn *lezen* en *schrijven* evenwaardig. Beide is 'combineeren van door teekens vertegenwoordigde lettergeluiden'[1]. En daarom laat ik de leerlingen geen woord lezen, waarin zij, bij 't uitspreken van een letter zich niet steeds de door dat teken vertegenwoordigde klank, in de door mij gebruikte normaalwoorden[2] herinneren, voor zij in staat zijn enigszins te begrijpen, waarom men in de spelling van de hoofdregel afwijkt.

VAN STRIEN echter redeneert anders. Hij ontkent niet, dat het letterbeeld *melk* steeds blijft het letterbeeld *melk*. Maar hij herinnert. er aan, dat het letterbeeld *melk* een onjuiste aanduiding is van het klankbeeld *melk*, en dat de letterbeelden *zus* en *pijp* slechts bij toeval de juiste aanduidingen van de klankbeelden *zus* en *pijp* zouden kunnen zijn[3]. En daarom is het hem een gewetenszaak geworden, ook het constateren van het verschil tussen het gebruikelike letterbeeld *melk* en wat feitelik het letterbeeld zou kunnen of moeten zijn, mede een punt van bespreking en van gehoor- en schrijfoefening te doen maken. En dus, omdat hij uitging alleen van de *klank*, is de d i a e r e s i s als één der vele gevallen onder z'n opgaven **Van Spreken tot Schrijven** gebracht.

HOOGEVEEN's methode is een 'schrijf-leesmethode'.

Z'n hoofdregel is: 'schrijf, wat ge hoort.' Mits natuurlik, 'zuiver' gelezen.

En dus onderwijst hij lezende weg de spelling.

Eerst, in z'n vier eerste leesboekjes, door trouw de regel te volgen[4]. Einde 4de boekje wordt gelezen en geschreven de afwijkende aan-

1) Handl. blz. 10.
2) Zie de 'Toelichting' bij HOOGEVEEN's Leesplankje enz.
3) Immers, het letterbeeld zou ook kunnen zijn *sus* en *peip*. Het eerste gewestelik, het laatste bijna overal.
4) In het 1e en 2e komen alleen woorden voor, van welke de uitspraak ontstaat door eenvoudige samenvoeging van de samenstellende letterklanken; in 't 3de komen aan de orde de *h, p, k, t, b* en *d* als beginletters. Zie 'Toelichting'.

duiding van de ‘toonloze klinker’ door middel van de stomme *e*, en de eveneens afwijkende klankaanduidingen *aai, ooi, oei, ij, ei, au, ou*: in 't 5de komen de enkele *a, e, o* en *u* op 't einde van een lettergreep aan de orde; in 't 6de de *d* en *b* als sluitletter. Daar al deze afwijkingen de woorden op zich zelf, en de vaste schrijfwijze van die woorden betreffen, (*hoeden* is altijd *hoeden, ramen* altijd *ramen*), valt deze leerstof bij HOOGEVEEN buiten z'n eigenlike ‘taal’ methode. Ook hierin is lezen = schrijven, en schrijven = lézen. De ‘taal’ als zodanig beperkt zich bij hem tot de twee aan 't hoofd genoemde oefenboekjes: Het zuiver Schrijven der Naamvals- en der Werkwoordelijke vormen.

Bij VAN STRIEN, lieten we reeds merken, wordt het constateren van de genoemde afwijkingen en het oefenen in het zuiver schrijven van de gebruikelike letterbeelden, met bewustwording van de aard der afwijkingen, tot het Taalonderwijs gebracht. Dit ligt in de konsekwentie van z'n taal-opvatting.

Het leren lezen, wordt verondersteld, is dan reeds achter de rug.

Hoe eenvoudig dit lijkt, - het is, op de keper beschouwd, een punt van groot belang. Van een ernstig belang zelfs. Zo ernstig, dat dit achter-de-rug-zijn van 't leren lezen, het standpunt van VAN STRIEN alles behalve versterkt. 't Is juist z'n zwakke punt. Als VAN STRIEN z'n leerlingen, volgens welke methode dan ook, heeft leren lezen, en zij na afloop van 't eerste leerjaar vertrouwd zijn geworden met de vormen *hoed, zaaien, doffe, jaren* en dergelijke, is het onderwijzen van die zelfde vormen, maar tans als oneigenlike klankaanduidingen, van zijn standpunt, een principiëel en een paedagogies tekort. Principiëel, omdat z'n beginsel: ‘Schrijf, zoals je spreekt’ in botsing komt met het doodgewone geval, dat de leerlingen de gebruikelike letterbeelden bij 't schrijven al onder de knie kunnen hebben. Paedagogies, omdat de kennis van 't gebruikelike letterbeeld, bij de leerling de zelf-correctie overbodig maakt, en het schone, aan deze methode ten grondslag liggende heuristies beginsel in z'n eerste en teerste openbaringen ondermijnt. Dezelfde man, HOOGEVEEN, van wie wij zo aanstonds zullen opmerken, wat het geweest is, dat hem van een streng principiële arbeid heeft teruggehouden, heeft in z'n spelling-onderwijs de juiste weg gevolgd, en er is geen leesmethode te vinden, waarin zo van meet af aan en zo streng heuristies-krities de *letter* in dienst heeft gesteld van het grondig kennen en kunnen. Steeds corrigeert de leerling zich zelf. Bij de toonloze *e* is *laffe* een correctie

van *laf-fu* (het normaalwoord is *juk*); *aai* in *ik aai* de poes is gecorrigeerd uit *aaj*; *ooi* is een wijziging van *ooj, rā men*, later *ra-men* van *raamen*. HOOGEVEEN laat het niet bij één geval. Van formuleren van de ‘regel’ na zo'n correctie houdt hij niet; elk nieuw woord wil hij behandelen als een nieuw voorbeeld van de ‘regel’ en niet als een woord waarin de regel is ‘toegepast’; hij stelt de leerling niet op het standpunt, ‘alsof die regel reeds *in* hem was, met zijn taalkundig gevoel reeds één was geworden’; maar op het standpunt, dat ‘die regel in hem nog tot klaarheid moet komen,’ en dit zal eerst het geval worden, wanneer hij er, maanden door, voorbeelden en telkens weer voorbeelden van aanschouwt.

Deze zelfcorrectie heeft VAN STRIEN in z'n speloefeningen niet ingevoerd. Hij laat eerst de conventionele letterbeelden òverschrijven: *tulp, hulp, balk, volk*, enz. Daarna laat hij de woorden uitspreken, en laat opmerken dat de uitgesproken klanken, korrekter aangeduid, een afwijkend letterbeeld zouden vertonen. Daarna volgt een dictee: Een *tulp* is een bloem, enz.; zinnetjes dus, waarin de leerlingen zich de eenmaal door 't oog opgenomen letterbeelden moeten herinneren, en ze op de gebruikelike wijze moeten neerschrijven. VAN STRIEN ontneemt dus aan de kinderen de gelegenheid *phoneties juist* te schrijven; iets wat HOOGEVEEN in de lijn van z'n methode wil. VAN STRIEN is 't om het *schrijven* van 't conventionele letterbeeld te doen, waar de uitspraak van 't woord, phoneties, een ander letterbeeld zou vragen, terwijl 't HOOGEVEEN is te doen om de *wijziging* die het phonetiese letterbeeld moet ondergaan om te komen tot het gebruikelike letterbeeld. En omdat VAN STRIEN de afwijking van het phonetiese beeld van het gebruikelike beeld eenvoudig constateert, en HOOGEVEEN de leerling zelf laat vinden waarìn die afwijking bestaat en hoe hij zelf, schrappende, of anders schrijvende, komt tòt het gebruikelike beeld, staat HOOGEVEEN, waar hij aan 't werk gaat, paedagogies hoger. Principiëler ook, wat de konsekwentie van z'n ganse methode betreft.

Doch hiermee verandert niet, dat VAN STRIEN's taalbeginsel zelf zuiverder is. Niet van 't teken, maar van de klank gaat hij uit. Vandaar, dat hij ander, en veel rijker materiaal heeft. Ook is een logiese volgorde in acht genomen.[1)] Hij verbindt dit aan het *leren*

1) Zo wordt de lange a-klank op 't einde van een lettergreep gecorrigeerd tot het enkele a-teken, maar omdat dit teken de aanduiding is van de korte a-klank, wordt in 't woord *kameel* de *mm* gecorrigeerd in *m*.

lezen, in strenge konsekwentie, met dezelfde nauwgezette heuristiek[1] en in dezelfde zeldzaam-zuivere inductieve lijn[2] als in de 'Handleiding' van HOOGEVEEN.

Dit, wat aangaat de spelling.

Volgt: het zuiver schrijven van de naamvalsvormen.

Zoals we weten, kan deze kwestie worden teruggebracht tot de vraag: wanneer schrijven we *de* + **n**, wanneer we *de* horen. En dat in de zinnetjes: *de man slaat de hond*, en *de hond wordt door de man geslagen*, zuiver geschreven, nog een *n* achter een van de woordjes *de* dient geplaatst. En dat, wanneer bij 't zich rekenschap geven van 't al of niet plaatsen van die *n*, minstens de begrippen *onderwerp* en *bepaling* moeten worden aangebracht.

Doch ook tans eerst, als die begrippen vaststaan, komt, en terecht, VAN STRIEN voor den dag met een zin als: *de leeuw vocht met den tijger; de tijger overwon den leeuw*, om te laten opmerken, dat de *de-den*-kwestie samenhangt met het al of niet *onderwerp*- of *bepalingzijn*. Vóór dit ogenblik, heeft VAN STRIEN er voor gewaakt, bij de leerlingen met *den*-vormen aan boord te komen. In de boekjes voor de eerste 4 leerjaren krijgen z'n leerlingen die vormen niet te zien.

We behoeven niet te zeggen, hoezeer hier op prijs moet worden gesteld de konsekwente doorvoering van het door VAN STRIEN vooropgestelde principe: 'Schrijf zooals je spreekt, tenzij het je anders geleerd wordt!'

VAN STRIEN's methode verdient dan ook de naam die hij er zo kenschetsend aan heeft gegeven: V a n S p r e k e n t o t S c h r i j v e n .

Van 't spreken gaat hij uit: *Ik zag hem op de kant van de wal staan*.

Om te komen tot het schrijven: *Ik zag hem op den kant van de***n** *wal staan*.

De leerling komt er dus toe, de **n**'s te beschouwen als voor 't gedachteleven onnodige vormen, die hij bij 't schrijven hier en daar (in bepalingen, mann. enk.) heeft aan te hechten. En dat z'n taal er niet minder door wordt, wanneer hij door het mannelik-zijn van een woord, waar hij in de praktijk van 't schrijven zooveel gewichtiger dingen heeft te behartigen, te verzaken, de **n** netjes achterwege laat.

Alleen reeds het aanbrengen van dit *inzicht* zouden we reeds een voordeel achten. Doch ook voor het doel, waarvoor deze methode is samengesteld, de vaardigheid in het schrijven der naamvalsvormen, achten we deze krities-heuristiese weg de veiligste en de gezondste.

1) Dus geen overschrijvingen.
2) En geen 'Mededeelingen'. Verg. HOOGEVEEN, Handl. blz. 42 en 52.

HOOGEVEEN, niet uitgaande van de *gesproken klank*, maar van 't *letterbeeld*, redeneert anders. Ook hij zal voor de ogen van z'n leerlingen leggen de zinnen: *De leeuw vocht met den tijger. De tijger vocht met den leeuw*.[1] Ook hij maakt, als VAN STRIEN, opmerkzaam op de vormen *de* en *den* vóór eenzelfde woord, en maakt door vergelijking het bewustzijn wakker van een vaststaand verschijnsel in de geschreven taal. Doch hij appeleert, van zijn kant, niet op de klank in de omgangstaal. Hij supprimeert zelfs 'n beroep op de klank. Hij supprimeert dit, door het overbodige teken te verheffen tot de aanduiding van 'n levende spraakklank, en de kinderen op 't hart te drukken bij 't ontmoeten van 't woordje *den* de *n* te laten horen.[2] Hij stelt dus 't geschrevene voor als gesproken zijnde.[3] Hij wil het gezichtsbeeld *n* associeren aan het spiergeheugen der spraakorganen, en beide indrukken laten steunen door het *oor*. Zo, door de wederkerige steun van 't gezichtsbeeld en 't klankbeeld, wil hij het 'gevoel voor naamval', 'hetwelk moet gebracht worden onder de rubriek taalgevoel in 't algemeen' allereerst 'ontwikkelen'. Daarom acht hij 't ook wenselik, 'dikwijls na de lezing in 't boekje, uit het hoofd te doen herhalen'.

De fout achten we hier, principiëel, de identificiëring van het toevallige schriftteken *n* met een als bestaand veronderstelde aanduiding van een levende spraakklank *n.*

VAN STRIEN zegt: die *n* bestaat niet, maar ik zal je schrijvende de gevallen leren, waarin de mensen in hun schrijven door 'n schriftelike aanduiding getuigenis plegen te geven van hun mening, dat die spraakklank hier of daar moet worden gehoord.

HOOGEVEEN zegt: de spraakklank *n* als naamvalsuitgang bestaat; - niet, omdat we hem horen - want juist we horen hem bijna nooit[4] - maar omdat we hem geschreven zien; en nu zal ik je - tot verhoging

1) HOOGEVEEN gaat namelik alleen van voorzetsel-bepalingen uit. Het begrip *voorzetsel* (een woordje dat men voor een naam van een ding zet, is gemakkeliker dan 't algemene begrip bepaling = niet-onderwerp).
2) 'in deze oefeningen' staat er. Niet te eischen bij *alle* lezen (Voorbericht, VIII). Maar ook: 'opletten, als anderen het in uitdrukkingen en zinnen gebruiken' (blz. 1). Bedoelt HOOGEVEEN hier mondeling, schriftelik, of beide? - Doch niemand doet het, tenzij met opzet zoekende. En kinderen, zonder leiding, hebben er in 't geheel geen aandacht voor.
3) Inderdaad stellen we ons alles, wat we schrijven, al *gesproken* voor (Naamvalsvormen, blz. 1).
4) blz. 1.

van je taalgevoel - eveneens, schrijvende, gevallen leren, waarin we die *n* geschreven zien.

't Is VAN STRIEN te doen, om die 'naamvals-*n*' te leren kennen als *conventie*. Hij wil versterken, krities onderwijzen, het gevoel voor de taal als *klank*.

't Is HOOGEVEEN te doen, om de 'naamvals-*n*' te leren kennen als 'n *element*. Hij wil versterken, oefenend *oog* en *oor*, het gevoel voor de taal als *letterbeeld*.

De diepte van het verschil in 't taalbegrip wordt vooral gewaarmerkt door de hier gebruikte term *gevoel*.

Want nooit en nergens ter wereld kan het zuiver schrijven van de conventionele letterbeelden iets te maken hebben met de verfijning van het *taalgevoel*.

Deze dwaling is 't, die HOOGEVEEN heeft misleid, en aan z'n verdienstelike arbeid het recht ontneemt te zijn, wat het wezen kon: een zuiver krities-heuristiese methode.

En - merkwaardig genoeg - dit hangen aan de letter heeft HOOGEVEEN in z'n geprezen *Handleiding* in dezelfde fout doen vervallen, welke wij, in onze aanvankelike bespreking, bij VAN STRIEN meenden te moeten wraken.

VAN STRIEN toch, - merkten we op, - komt in het tweede leerjaar met oefeningen in 't zuiver schrijven voor den dag, wier krities-heuristiese bewerking, ook al was ze in de praktijk van z'n methode doorgevoerd, haar doel mist, doordat na het leesonderwijs in het eerste leerjaar; *hond, hooi, fraai* en dergelijke reeds vaste letterbeelden zijn geworden, terwijl HOOGEVEEN ze reeds bij 't aanvankelike leesonderwijs na zelfcorrectie door de leerlingen liet ontstaan. En deze zelfcorrectie, zagen wij, betroffen de woorden, die nooit anders dan in dezelfde vorm voorkomen; *hond, mooi, tusschen, citroen, Cato, thee*, enz. Uitzonderingen op de streng-heuristiese gang van dit schrijf-leesonderwijs zijn *de* en *het*; immers vóór het 4e leesboekje, waar eerst de stomme *e* uit correctie van de korte *u*-klank ontstaat, zouden moeielik leeslesjes samen te stellen zijn zonder aanwending van de lidwoorden *de* en *het*; en 't is voor ons geen bezwaar dat de uitspraak van deze woordjes bij uitzondering wordt gedecreteerd. Maar hierbij had het dan ook moeten blijven. De logiese gang had niet op 'n andere wijze moeten worden verbroken. Zo lezen we op blz. 39 (1e boekje): *wie vilt* **de** *os? het vet van* **den** *os is niet voor de rot*[1)]

1) Zie ook blz. 6 en 7: **den** *muur* naast **de** *muur* (blz. 21); *op* **de** *muur* (2e boekje, blz. 7 is allicht een schrijffout; zie **den** *muur* (3e boekje blz. 35). In de hogere boekjes komen bij ruimer leerstof, deze gevallen talrijker voor

Hebben hier de zo conscientieus volgens de normaalwoorden opgeleide leerlingen aan HOOGEVEEN niets te vragen? Men begrijpe ons goed. Eerst in de aanvang van 't 6e leesboekje komt bij hem de sluitletter *d* aan de orde; het enkelvoud van *hoeden* laat hij phoneties *hoe*t schrijven, om na de correctie, met oplettendheid te laten aanschouwen wat hier gebeurt, en nog eens, en nog eens. Dan eerst gaat hij van de leesoefeningen met woorden als *lood, rood, hard, rond*, enz. Steeds heeft hij gestreefd bij de leerling bewust te laten worden welke klank door 't teken wordt aangeduid; alles vermeden, om vormen te laten schrijven waarvan 't ontstaan door de leerlingen niet zelf is beproefd en geregistreerd. En toch laat hij lezen, **onze** *hond* naar **onzen** hond; *van* **den** *bakker, van* **den** *smid*, **den** *hoed afnemen*, enz. enz. Hierin heeft de aanhanger van het onwezenlik taalbegrip parten gespeeld aan de voorvechter van de wetenschappelikheuristiese opvoeding. Hij doe voortaan in z'n Leesboekjes wat VAN STRIEN heeft gedaan in z'n *Spreken tot Schrijven* en schrappe, vóór hij z'n leerlingen tot het *Zuiver Schrijven van de Naamvalsvormen* voert, de verbogen vormen voor de onverbogen vormen. Een geringe moeite voorwaar, om te komen op een zuiverder terrein. En wat z'n verdere hier besproken werkjes betreft, - hij, die in z'n Handleiding het krities-heuristies beginsel weet door te voeren, kan, zich plaatsende op het standpunt der nieuwe taalbeschouwing, ook dit beginsel in praktijk brengen bij z'n onderwijs in de ‘naamvallen’. VAN STRIEN deed het reeds, minder streng dan volledig, doch desondanks gevende aan ons toekomstig onderwijs het ware gezonde beginsel en een schat van 't keurigst materiaal.

En waarom zou bij een nieuwe uitgaaf de een niet aanvullen wat hij bij de ander het strengste doorgevoerd vond?

J.K.

Onze Taalschat. Stijl- en Taaloefeningen voor Normaalen Kweekscholen, door T. Pluim, h.e.s.t. Baarn I-IV. J. Muusses, Purmerend 1907.

Het werkje onderscheidt zich, wat de geest betreft, is niets van soortgelijke werkjes. Integendeel, het heeft er al de gebreken van.

Hier troont nog in volle majesteit het schrijftaalbegrip.

Er is gegeven een vast materiaal ter ‘uitdrukking van onze gedachten’ vaste woorden, een vaste wijze van combineren, van versieren, van inkleden en omhullen; - en wie nu door middel van het oog, gesteund door z'n geheugen, deze gebruikelike formules zich

eigen weet te maken, in die mate zelfs, dat wanneer hij van een staande uitdrukking de helft geschreven ziet, ook de andere helft er naast kan bijvullen, heeft ‘taalgevoel’.

Zo zegt men.

Oef. I geeft een versje:

De noodstorm giert, de winden blazen,
En huilen om mijn venster heen;
De hagel klettert op de glazen
En smijt mijn bloemperk onder een.
- - - - - - - - - - - -

Vraag 3 luidt:

Welke geluiden worden in dit couplet genoemd?

Geef nu ook de volgende geluiden op: het windje...; de orkaan...; het beekje...; En nog een aantal meer.

Wij weten wel wat de heer PLUIM hiermee bedoelt. Zeer zeker.

Hij wil vragen: Welk woord, kinderen, ben je gewoon in 't geschreven Nederlands naast ‘het windje’ te zien staan; welk woord gemeenlik bij ‘orkaan’, welk bij ‘beekje’?

En verder is z'n bedoeling te zeggen:

Wanneer je nu, kinderen, zelf eens een opstel moet geven, denk er dan om, dat je neemt 't gebruikelike woord.

Want op de examens vragen ze naar die *normen*.

En uit de verslagen van de examen-commissiën blijkt, dat ‘bij de voorbereiding (tot onderwijzer n.l.) de kracht en de beteekenis van woorden en uitdrukkingen wel tot een voorwerp van nadere beschouwing mocht worden gemaakt, meer dan aan sommige opleidingsinrichtingen schijnt te geschieden’.

Zodat op dit gebied wel eens een nieuw oefenboek tot zijn recht kan komen.

Maar een andere vraag is, of door 't opzettelik aanleren van gangbare normen ‘de kracht en de betekenis van de woorden en uitdrukkingen’ wel tot haar recht kunnen komen.

De heer PLUIM kon zich wel eens vergissen.

Hij heeft in examenwerk en in oefenboeken wel eens dicht-fragmenten zien opgeven, en over de woorden en de uitdrukkingen er in wel eens vragen zien stellen.

Maar heeft hij wel gezien, wat in de goede oefeningen de vragen voor strekking hadden?

Was het niet, om aan de hand van de uitgezochtste taal er op te

wijzen dat daar ter plaatse een woord 't meest kenschetsend was gebruikt, karakteristieker dan een ander woord het kon doen, en dat van al de op- en aflopende betekenissen van datzelfde woord, ook weer daar ter plaatse wederom een tekenend geval te bekijken en te begrijpen viel?

Dat was dan tot scherping van het taalgevoel.

Om te komen ùit de norm, tòt de preciese vorm.

Elk woord kan vaag en algemeen zijn, maar elk woord kan ook, onder de hand van de bewerker, z'n geslepen facetten tonen, waarvan de oppervlakten aansluiten bij het daaraan passende begrip.

Hiervan inzicht te geven, is geen gemakkelik, werk. Van docenten vergt het veel voorbereidende arbeid.

Gemakkelik wel is het, te doen alsof het inzicht reeds is gegeven, en oefeningen te geven als examen-commissieën zouden mogen doen.

Doch voor de taalvorming kiest men de averechtse weg.

In oef. III zal het couplet in proza worden overgebracht.

Het is b.... noodweer; de storm b.... in den schoorsteen en g.... langs de ramen; de hagelsteenen kl.... tegen de ruiten en verpl.... de laatste bloemen, die de h.... ons nog gelaten had.

Meent de bewerker nu in alle ernst, dat hij op deze wijze vordert?

De heer PLUIM onderwijst al dadelik ook ‘Beeldspraak.’

‘Deze *beeldspraak* is wel geschikt om onzen stijl aantrekkelijker en en fraaier te maken.’ (blz. 10).

Bezig nu in de volgende zinnen ook beeldspraak:

1. De sneeuw dekt heinde en ver het veld (lijkkleed des winters). - 2. Een wolk hing juist voor de maan (aangezicht). - 3. Zijn haar was reeds lang grijs geworden (sneeuw des ouderdoms).

Zoals wij zeiden: hier domineert het oude taalbegrip.

Telkens is de vraag: hoe komen we tot de vaste formules, zoals wij ze geschreven zien, en die nu - volgens welke noodlottige leer dan ook - normgevend zijn voor allen die onze scholen volgen?

Maar waar blijft bij dit alles de grote waarheid, dat een beeld is een voorstellingsvorm van een zich aan de zinnelike wereld spiegelende geest?

En waar blijft de wet der zelfwerkzaamheid in de opvoeding, dat ook in dezen slechts eigen geesteswerk, gedragen door eigen temperament en eigen stemming, de juiste en eerlike voorstelling, hoe ze dan ook moge zijn, moet geven?

Er zijn in de vier deeltjes ook wel geschikte oefeningen.
Doch de basis waarop ze staan is de verouderde.
Boekjes als deze mogen niet meer geschreven worden.
Zij voeren vàn de weg.
J.K.

Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland, door Dr. J.A. Worp. Eerste Deel. - (Gron. J.B. Wolters).

Het is niet zozeer mijn bedoeling het laatste boek van Dr. WORP hier te beoordelen, als wel door het aan te kondigen de belangstelling van onze onderwijzers te wekken voor dit éérste vrij volledige overzicht van onze toneelletterkunde. 't Verschenen deel (het tweede en laatste zal weldra het licht zien) behandelt de dramatiese poëzie van de middeleeuwen, de 16de en grotendeels ook van de 17de eeuw.

De mening dat wij in de middeleeuwen nog 'n voortleving of ook maar rechtstreekse invloed zouden kunnen bespeuren van 't drama van de Grieken en Romeinen, wordt, naar het mij voorkomt op goede gronden, door Dr. WORP bestreden. Het nieuwere drama is in de middeleeuwen ontstaan als geestelik toneel, en wel uit de katholieke eredienst met zijn dramaties karakter. De dialoog ontwikkelde zich in die dienst meer en meer; eerst in het Latijn, toen in de volkstaal. Weldra kwam er de aktie bij, de vertoning, en werden er toneelstukken gedicht waarvan de inhoud was ontleend aan de bijbel of wel aan boeken die men toen tot de Heilige Schrift rekende.

Die stukken droegen de naam *misteries* (het woord betekent waarschijnlik niet *geheimenis*, maar *verrichting, dienst*).

Tot de weinige middelnederlandse misteries die bewaard zijn gebleven, behoren het maastrichtse Paasspel uit de 14de, en *Die erste bliscap van Maria* uit de 15de eeuw.

Toen eenmaal het misteriespel bestond, groeide al spoedig het *mirakelspel* er naast, waarin behalve bijbelse en allegoriese personen (als Jezus, Maria, Gebet, Ontfermicheit) ook gewone mensen van vlees en bloed optraden.

De vertoners van die geestelike stukken waren aanvankelik priesters; later, toen 't aantal spelende personen te groot werd, priesters en leken; nog later leken alleen. De voorstelling had eerst plaats in de kerk; soms ook op 't kerkhof (de tuin bij de kerk); daarna veelal op het marktplein.

De vaak verkondigde mening als zou het toneel niet zelden uit

drie verdiepingen hebben bestaan - hemel, aarde, hel - schijnt onjuist te wezen. Wel kwamen de drie genoemde afdelingen meermalen voor, maar dan niet boven doch naast elkaar.

De wereldlike drama's (*abele spelen*) zijn in ons land òf uit de mirakelspelen ontstaan (zoals in Frankrijk) òf uit het Frans vertaald. Dat Esmoreit, Gloriant en Lanceloet oorspronkelik zouden zijn, acht Dr. WORP niet waarschijnlik.

De middelnederlandse KLUCHTEN vonden hun oorsprong in het vastenavondspel.

Abele spelen en kluchten werden in de open lucht vertoond; ook wel op zolders. Vermoedelik door dezelfde toneelspelers die ook de geestelike drama's vertoonden.

In de 16^{en} eeuw duikt de *moraliteit* op, het *spel van sinne*, waarin niet, als in misterie en in mirakelspel ènkele, maar uitsluitend allegoriese figuren optreden. De moraliteiten schijnen uit twistgesprekken (pleidooien) in de grotere misteries te zijn ontwikkeld; zij bewegen zich niet enkel op godsdienstig gebied, ook op maatschappelik. Zij trachten ‘eene quaestie op te lossen en antwoord te geven op de vragen: wat moet men voor waar houden, naar welke beginselen moet men zijn leven inrichten, wat is het beste, om te doen in de gegeven omstandigheden.’

Tot de allegoriese figuren van de moraliteiten behoren de ‘Sinnekens’, dat zijn de personen die de mens tot het kwade trachten te verleiden. Niet zelden doen zij zich als duivels voor of potsemakers.

De moraliteiten werden gedicht en vertoond door de Rederijkers, die zich ook toelegden op bijbelse en klassieke spelen (als *Het Meyspel amoreus, daer Pluto Proserpina ontscaect*).

In de *esbattementen* leefden de oude kluchten voort.

Over 't *latijnse schooldrama* vinden wij heel wat nieuws bij WORP.

Al in de 14de en 15de eeuw voerden schoolkinderen latijnse komedies op, waarvan de inhoud aan de bijbel was ontleend. Na de renaissance werden stukken van TERENTIUS en PLAUTUS, soms ook van SENECA vertoond.

In de 16de en 17de eeuw legden pedagogen en geleerden zich toe op het maken van latijnse drama's, geschikter om door gymnasiasten vertoond te worden dan de meeste klassieke stukken. De Acolastus (waarin de geschiedenis wordt behandeld van de Verloren Zoon) van de Hagenaar de Volder (Gnapheus) beleefde in een halve eeuw bijna vijftig drukken.

Wat de vorm betreft komt het schooldrama in de meeste opzichten

overeen met TERENTIUS' blijspelen. 't Heeft echter na elk der vier eerste bedrijven een reizang.

Blijkbaar heeft het schooldrama op niet weinig nederlandse toneelstukken uit 16de en 17de eeuw invloed uitgeoefend.

In de 17de eeuw wordt echter voornamelik SENECA nagevolgd. Zijn treurspelen waren ingedeeld in 5 bedrijven, waarvan het eerste gewoonlik het kortst was. Behalve het laatste eindigde elk bedrijf met een koor of rei.

De stukken waren geschreven in verzen van zes jamben; de reien hadden een andere maat. Duidelik blijkt SENECA's invloed o.a. op HOOFT, COSTER, DE KONING en VONDEL, wier treurspelen vrij uitvoerig besproken werden.

Na de behandeling van de *klassieke drama's* die zich door een streven naar eenheid van tijd, door de verdeling in 5 bedrijven, gewoonlijk ook door reien onderscheiden, beschouwt Dr. WORP het *niet klassieke treurspel* dat onder engelse en spaanse invloed staat.

Daarop komt het *frans-klassieke treurspel* aan de beurt, waarvan CORNEILLE de vader genoemd kan worden. ‘Van verwikkeling is (in deze stukken) nauwelijks sprake; een enkel feit wordt voorgesteld als gevolg van allerlei gebeurtenissen, die vooraf zijn gegaan. Vandaar gemis aan handeling. Maar men vindt in die treurspelen lange alleenspraken, lange beschrijvingen en verhalen... Boden en voedsters vervullen een belangrijke rol.’

Dan volgt een bespreking van de *treurspelen met kunst- en vliegwerk* (JAN VOS, PELS).

Een nieuw hoofdstuk behandelt de *tragi-komedie* (het blij-eindend treurspel) waartoe o.a. drama's van COSTER, BREDERO, STARTER en RODENBURGH behoren. Als dan nog een overzicht is gegeven van 't *Herderspel*, dat vooral TASSO's Aminta (1573) en GUARINI's Il pastor fido (1590) navolgt, zijn wij tot het *Blijspel* genaderd.

Treffen wij in de 16de eeuw nog enkel kluchten aan, in de 17de komen de blijspelen; van BREDERO, van HOOFT, PELS, BUYSERO, ASSELIJN enz.

De *klucht* wordt o.a. beoefend door BREDERO, STARTER, BIESTKENS, W.D. HOOFT, JAN VOS, IZAAK VOS, PAFFENRODE.

Het zou te veel plaatsruimte vorderen wanneer ik meer wilde doen dan de inhoud van WORP's eerste deel vluchtig aanstippen.

In zijn tweede deel zal het slot van de 17de eeuw worden behandeld, de 18de en de 19de eeuw. Als dat laatste deel met een uitvoerig register verschenen is, zijn we een werk rijk, onmisbaar voor wie

zich op de hoogte wil stellen van de geschiedenis van onze toneelletterkunde.

Van de geschiedenis er van. Blijkbaar trekt de historiese kant de schrijver meer aan dan de esthetiese.

WORP heeft merkwaardig veel gelezen en nageplozen. Van een groot aantal stukken geeft hij in zijn boek de korte inhoud weer, en voorzover ik kon nagaan steeds nauwkeurig.

Zijn boek, dat een grotendeels braakliggend terrein wil ontginnen, munt naar het mij voorkomt meer uit door het bijeenbrengen en beschouwen van 't materiaal, dan door de zorgvuldige ordening er van.

Meer bepaaldelik waar het de 17de eeuw betreft. De schrijver gaat daar te veel af op in de grond vrij onbeduidende of toevallige omstandigheden, te weinig op het karakter, de geest van het stuk. Of 'n auteur, onbewust navolgend, uit sleur, in een luim, zijn stuk betitelt als treurspel, spel, of tragi-komedie; als blijspel of klucht - dat behoeft toch voor òns geen reden te zijn om z'n werk naast ongelijksoortige en tegenover gelijksoortige drama's te stellen!

Ook de vraag of de hoofdpersoon (of een der hoofdpersonen) al dan niet sterft in het laatste bedrijf, is op zich zelf niet gewichtig genoeg om als kriterium te dienen.

De oude onderscheiding in klassiek en romanties treurspel, wordt verworpen door de auteur, maar waartoe komt hij nu? BREDERO's Rodderick ende Alphonsus b.v. wordt als treurspel tot een andere rubriek gebracht als zijn Griane, en daarentegen in eenzelfde met VONDEL's Lucifer. Maar is het komies intermezzo voor de Rodderick dan niet veel meer karakteristiek dan de dood van Alphonsus?

En is dat sterven in 't laatste bedrijf zo allergewichtigst, dan had ook COSTER's Tijsken vander Schilden niet bij de tragi-komedies mogen staan. Zeker, scherts en ernst zijn er in gemengd. Maar geeft dàt de doorslag, dan hoorde de Rodderick ende Alphonsus (met z'n Nieuwen-Haen en Griet Smeers) ook weer niet bij de treurspelen thuis.

De Leeuwendalers heet een herderspel. Goed. Maar waarom KRUL's Faustina niet, als toch de hoofdpersoon in de lijst van vertoonders nog wel aangeduid wordt als ‘herderin’? Ik weet wel dat KRUL niet van *herderspel* of van *landspel* spreekt. Maar is dat een afdoende reden?

Zo worden ook COSTER's Teeuwis de Boer en HUYGENS' Trijntje Cornelis (allebei in 5 bedrijven) kluchten genoemd; ASSELIJN's Stiefvaer daarentegen een blijspel, omdat de auteurs hun produkten zó beliefden te betitelen. En dientengevolge worden COSTER en HUYGENS ook niet in hetzelfde hoofdstuk met HOOFT (de blijspeldichter) en PELS b.v. behandeld.

Maar genoeg. Men mag wat de indeling betreft met Dr. WORP hier en daar van mening verschillen, zijn degelik en nauwkeurig werk blijft in ieder geval voor de beoefenaars van onze literatuur een grote aanwinst. En met verlangen zien wij uit naar het 2de deel.

R.A. KOLLEWIJN.

Uit de tijdschriften. (Febr.-April).

De Gids. Febr. W.H. HASSELBACH bestrijdt in een opstel *De spellingkwestie* de Vereenvoudigde spelling als onaf en zwevend; daartegenover stelt hij zijn voorstellen die op het hoofdpunt, een nieuwe 'vaststelling' van het woordgeslacht, niet minder zwevend, en bovendien onwetenschappelik willekeurig zijn (Vgl. Dr. KOLLEWIJN in de April-afl. van *De Beweging*). Ten slotte dringt hij aan op een Staatskommissie. In dezelfde aflevering toont de redakteur A.G. VAN HAMEL dat hij wel met het denkbeeld van een staatskommissie, maar niet met HASSELBACH's 'getemperde' vereenvoudiging instemt.

Maart. J. ALEIDA NIJLAND geeft een uitvoerige, waarderende bespreking van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde I*, waarin tevens de hoofdlijnen van dit werk worden aangegeven.

April. C. SCHARTEN schrijft in het *Overzicht der Nederlandsche letteren* (*Realisme II*) breed uitgesponnen beschouwingen over de nieuwste werken van JEANNE REYNEKE VAN STUWE, ANNA VAN GOGH-KAULBACH, ROBBERS, KOENEN en DE MEESTER.

De Twintigste Eeuw. Maart. L. VAN DEYSSEL ontleedt de kunst van JAN HOFKER - als Nieuwe-Gids-schrijver bekend onder het pseudoniem Delang - in 't biezonder de schets *Een verbeelding*.

April. *In de Nederlandsche Letterkunde van den tegenwoordigen tijd* herhaalt de redakteur zijn meermalen uitgesproken mening: 'wij hebben tegenwoordig een betere letterkunde dan de ons omringende rijken,' herhaalt zijn veroordeling van het tijdschrift *Onze Eeuw*; analyseert dan bewonderend een van de vroegere sonnetten van KLOOS.

De Beweging. Febr. *De bijdrage tot de techniek van Potgieter's Gedroomd Paardrijden* van ALBERT VERWEY geeft een verrassend kijkje in de zeer kunstige samenstelling van dit gedicht, die hier scherpzinnig aangetoond wordt. Belangrijk is de beschouwing die VERWEY vastknoopt aan de *Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink* (*Boeken, Menschen en Stroomingen*), vooral door de treffende

tegenstelling tussen BAKHUIZEN met zijn Leidse wetenschappelike vrienden, en de dichter POTGIETER. - J. KOOPMANS zet zijn studieën over de romantiek in Nederland voort in zijn opstel *Aernout Drost*, waartoe VERWEY's uitgave van 'De Pestilencie te Katwijk' aanleiding gaf. M. UYLDERT beoordeelt onder het opschrift *Nieuw-Nederlands Proza* Van OORDT's roman *Warhold*; Gutteling beoordeelt het leerdicht *Lof der Wijsheid* door Th. VAN AMERDE.

Maart. ALBERT VERWEY opent de aflevering met een beschouwing: *Vijf en twintig Jaar*, een terugblik op de ontwikkeling van de nieuwere poëzie, een strijdbare verdediging van de dichterlike beweging die zich bij POTGIETER aansloot, die nu als vaderlands geestesbezit aanvaard is, en waarvan de toekomstwaarde alleen door kortzichtigen ontkend wordt. MAURITS UYLDERT beoordeelt onder het opschrift *Nieuw Nederlands Proza* NICO VAN SUCHTELEN's roman *Quia Absurdum*.

April. Aan *De Nederlandsche Renaissance-Dichter Jan van Hout* wijdt J. PRINSEN J. Lz. een breed opgezette studie, die een aanwinst voor de geschiedenis van onze letterkunde belooft te worden. Tot nu toe was voor de meesten JAN VAN HOUT niet meer dan een naam. Deze aflevering geeft nog maar een inleiding. R.A. KOLLEWIJN bestrijdt in uitvoerig artikel, *De Vereenvoudigde Verdedigd*, HASSELBACH's Gids-artikel.

Groot Nederland. April. Van NOUHUYS kritiseert twee Nederlandse vertalingen van BOCCACCIO's *Decamerone*: één, onder toezicht van Dr. Burgersdijk, is 'lang niet onberispelik'; die van Rensburg zeer slecht, zoals met bewijzen wordt gestaafd. R.A. KOLLEWIJN bespreekt beknopt KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, deel II.

De Nieuwe Gids. Febr.. In de *Literaire kroniek* polemiseert KLOOS tegen de onartistieke litteratuur-beschouwing van JONCKBLOET, om dan over te gaan tot een bespreking van VERMEYLEN's *Verzamelde Opstellen II*, die tengevolge van de polemiese stemming, weinig zakelik uitgevallen is.

Maart. JAN VAN NIJLEN neemt in zijn artikel *Waarom Gezelle dertig jaar gezwegen heeft* zijn vroegere voorbarige bewering terug (Zie Jan.-afl.); het overige bevat, na wat HUGO VERRIEST schreef, weinig nieuws. De schrijver dringt aan op een onpartijdige levensbeschrijving. In de *Literaire Kroniek* bespreekt KLOOS Emant's *Loki* en prijst GORTER's *Een klein Heldendicht* tegenover de diepgaande afbrekende kritiek van STELLWAGEN in het weekblad *De Kroniek*.

Onze Eeuw. Febr. Het artikel van Is. VAN DIJK: *De Leidsche vertaling van het oude Testament* is ook uit taalkundig oogpunt belangrijk. De inleiding bevat mooie opmerkingen over het vertalen in 't algemeen in aansluiting bij VINET. Bij de beschouwing van de Leidse bijbelvertaling houdt de schrijver zich ‘overwegend aan den *letterkundigen* kant.’ Met treffende voorbeelden wordt in biezonderheden aangetoond, dat de zeventiende-eeuwse vertaling nauwkeuriger dan de moderne, bewaard heeft ‘de kleur van het origineel, het concreete, den aanschouwelijken stempel van den oorspronkelijken tekst’ (blz. 265-274), Wat menigeen intuïtief voelt, is hier scherpzinnig en artistiek ontleed.

Wetenschappelijke Bladen. Febr. D.C. HESSELING schrijft in een paar bladzijden een referaat van prof. MEILLET's jongste brochures over het verband tussen *Taalstudie en Sociologie*. Enkele interessante biezonderheiden, o.a. sociologiese oorzaken van betekenis-wijziging worden met Nederlandse voorbeelden toegelicht. Verder bevat deze aflevering een verslag van Prof. AUG. WÜNSCHE *Die Pflanzenfabel in der Weltliteratur*, voornamelik in de Duitse litteratuur, maar waarbij ook enkele Mnl. gedichten vermeld worden.

Nederland. Febr. BEZEMER schrijft een kort artikel over HOFFHAM's *Theorie der hedendaagsche Poëzy* (1788), een bespotting van de konventioneel-dichterlike taal (Vgl. Dr. B.'s *Analecta* V, 1-22). De schrijver beperkt zich tot het mededelen van enkele ‘stellingen’ uit dit werk, toegelicht met proeven.

Museum. Febr. VAN HAMEL geeft een brede aankondiging en bestrijding van Saran *Der Rhythmus des französischen Verses*. Deze Duitse geleerde tracht in een lijvig boek aan te tonen dat het Franse vers, met name de alexandrijn, een vaste iambiese beweging heeft, onafhankelik van het accent van de zin. VAN HAMEL geeft toe, dat dit oorspronkelik zo geweest kan zijn, maar blijft overtuigd, dat het ritme van het klassieke en moderne Franse vers, binnen zekere grenzen, vrijelik door de dichter bepaald wordt, dat de dichter zijn klanken kiest en zijn accenten groepeert naar zijn eigen gevoel voor rythmus en muziek, overeenkomstig de emotie die hij wil uitdrukken en in harmonie met de woorden die hij voor die uitdrukking behoeft

Maart. VERDAM kondigt met ingenomenheid de nieuwe uitgave van LODEWIJC VAN VELTHEM's *Spiegel Historiael I* aan, door H. VAN

DER LINDE en W. DE VREESE, een noodzakelike vernieuwing van de oude 18de-eeuwse tekst (1727). Hij is ‘van alle kanten, histories, geografies, filologies met grote nauwgezetheid en angstvuldige zorg toegelicht.’ Volgens de beoordelaar zelfs met overgrote nauwkeurigheid in onbelangrijke kleinigheden. Een reeks opmerkingen en aanvullingen besluit de bespreking.

De Katholiek. Febr. H.W.E. MOLLER bestrijdt in zijn artikel *Vondel's Overgang* KALFF's opvatting van de motieven die VONDEL tot het Katholicisme brachten. Bovenal de stelling: ‘Zich een levensbeschouwing te vormen, een zedelijk standpunt te kiezen, onafhankelijk van eenig kerkgenootschap - daarvoor was de tijd niet rijp en VONDEL niet de man.’ Daartegenover voert MOLLER aan: ‘zijn machtige liefde voor de waarheid was de stuwkracht die hem dreef waar zijn vrijheidsdrift niet heen wilde.’ De aantrekkingskracht van een artistieke ‘zinnenstreelende eeredienst’ zou op VONDEL geen vat gekregen hebben ‘als aan zijn scherp onderzoekende geest was gebleken, dat die prachtvertoning het hulsel was van de twijfel, dat ook die praal van buiten geen vaste onwankelbare waarheid waarborgde.’

Ook KALFF's mening dat VONDEL's temperament en aanleg hem naar het Katholicisme dreven, wordt door de schrijver niet aanvaard. Die zouden hem eer van de Katholieke kerk afgestoten dan aangetrokken hebben. ‘Juist met zijn vrijheid-willend karakter heeft hij een harde strijd moeten voeren.’ Dit alles wordt met citaten uit gedichten van vroeger en later tijd, en met het prozageschrift *Grotius Testament* (1645) nader toegelicht, waarbij ook nadrukkelik gewezen wordt op VONDEL's studie van de eerste eeuwen der Christenheid.

Maart. B.H. MOLKENBOER O.P. begint een grondige studie over *De Bronnen der Altaergeheimenissen*: als inleiding een krachtige opwekking om de ‘Roomse Vondel’ in 't volle, ware licht te plaatsen, met een nuttig overzicht van de Katholieke Vondel-litteratuur. Dan volgt het betoog dat VONDEL naast het mirakelboekje van Marius, in de eerste plaats als hoofdbron de *Disputationes* van de Jezuiet Bellarminus gebruikt heeft. De vervolgartikelen zullen dit in biezonderheden aantonen.

Mercure de France. Maart. H. MESSET protesteert in een artikel *M. Albert Verwey et l'Imagination* verontwaardigd tegen VERWEY's overtuiging: ‘En Hollande le naturalisme est vaincu.’ Hij toont zich vurig vereerder van QUERIDO, wiens laatste roman ‘Kunstenaarsleven’

‘dépasse tout ce que notre litérature a produit jusqu' ici.’ Duidelik is het dat hij onder ‘imagination’ iets anders verstaat dan VERWEY. Maar ook zonder dat was er niet veel kans dat zo tegenover elkaar staande kunstopvattingen aanleiding zouden geven tot een verhelderend debat.

De Tijdspiegel. Febr. *Taalonderwijs en Taalwaarheid* is de titel van een opstel van H. CANNEGIETER TZ., waarin de wenselikheid besproken wordt om bij het onderwijs in de klassieke talen niet langer van de letters uit te gaan, maar te trachten ‘de wezenlike klankwaarden van de lettertekens voor de klassieke periode vast te stellen.’ De konklusie is, dat de reeds voorgestelde wijzingen van de ‘wetenschappelik absurde uitspraak’ onaannemelik zijn, omdat deze evenzeer bezijden de waarheid blijven, maar dat er binnen zo kort mogelike tijd verbetering moet komen. De kwestie zelf valt buiten het kader van dit tijdschrift, maar als teken des tijds verdient het hier vermelding, omdat het moderne taalbegrip waarvan de schrijver doordrongen is, onder de classici in ons land - zeer tot schade van het moedertaalonderwijs - maar al te zeldzaam blijkt.

Noord en Zuid. Febr. X. IJ. Z. geeft een frisse kritiek *Onze taal op toelatingsexamem voor Hoogere Burgerscholen*, waarin wordt aangetoond hoe de onzinnige opgaven, voortvloeiende uit een ouderwets taalbegrip, op de lagere school drukken. Dit artikel, waarmee de redakteur zijn volle instemming betuigt, zal ongetwijfeld veel nut doen. Hoe het mogelik is dat de schrijver zich geen overtuigd voorstander van het Kollewijnisme noemt, blijft mij een raadsel. Louter negatief radikalisme werkt ten slotte weinig uit. TACO H. DE BEER zet in deze en de volgende aflevering zijn aantekeningen bij *Tollens' Overwintering* voort, en tekent protest aan tegen de HUET's bespreking van de *Philemon* van TOLLENS.

Maart. In een artikel *De raadselachtigheid van Examen-Verslagen* schrijft H.H.J. MAAS een vergelijkend-kritiese beschouwing over de Hoofdakteverslagen (1903-4) omtrent Lezen, Nederlandse taal en Letterkunde. De kommissies spreken elkaar op allerlei punten tegen of doen onbegrijpelike uitspraken. De aard en de geest van die examens kan men dus - zoals trouwens begrijpelijk is - uit de verslagen slechts gebrekkig leren kennen. - J. MONSMA vervangt de overleden medewerker A.M. MOLENAAR als bloemlezer uit het Nederl. Woordenboek. B.H. PETERI bespreekt het woord *volmondig*; J.L. VAN DALEN oordeelt terecht, in overeenstemming met VAN WIJK's *Nederl.*

Taal dat de term '*voorwaardelike wijs*' uit onze spraakkunst diende te verdwijnen. C.J. VIERHOUT zegt *Een en ander over Jacob Geel en Beets*, naar aanleiding van de publikatie van Geel's brieven in De Gids.

Tijdschrift v. Ned. Taal- en Letterkunde (XXVI, afl. 1): MEJ. J. SNELLEN toetst in haar artikel *Hadwigiana* de gissing van FREDERICQ dat de dichteres HADEWIJCH de ketterin Bloemardinne zou zijn, en KALFF's veronderstelling dat zij dezelfde zou zijn als de abdis HADEWIJCH. Met het negatieve resultaat, dat voor het aannemen van deze identiteit nog geen grond bestaat. N.V. WIJK geeft een grondige studie over de *Zoogenaamde d-epenthesis* (geschie*d*en, kastij*d*en) en over *Vocaalrekking voor r + dentaal* in het Nederlands, voor een groot deel gebaseerd op het materiaal, in de dialekt-spraakkunsten van de laatste jaren bijeengebracht. A. BEETS schrijft over de zeeterm *Waarloos*; J. VERDAM over het Mnl. woord *dac* in de betekenis van *riet*.

Volkskunde (XVIII, afl. 10-12). A. DE COCK geeft in een uitvoerige studie de ontwikkelingsgeschiedenis van het bekende verhaal *Hansje met zijn gansje*, dat hij tot in het Oosten volgt. BOEKENOOGEN drukt een gedicht van LE FRANCQ VAN BERKHEY af over kinderspelen, en vervolgt zijn verzameling *Nederlandsche sprookjes en vertelsels*. De COCK besluit zijn reeks *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk*.

School en Leven van 21 Maart bevat een belangrijk artikel van R. CASIMIR over HEYE. Daarin wordt gewaarschuwd tegen de overschatting van HEYE als dichter; gewaardeerd zijn 'voelen en denken,' in zijn verzen geuit, die zo doortrokken zijn van POTGIETER's idealisme. Mooie opmerkingen over het wezen van de volkspoëzie sluiten zich daarbij aan. Als volbloed burgerlik liberaal kon HEYE geen eigenlik volksdichter zijn: 'hij spreekt *tot* het volk, maar was niet *uit* het volk.'

In een vervolgartikel 'Wat hij ons kan zijn?' (18 April) wordt gewezen op HEYE's verdiensten. Zijn verzen ademen een krachtige kloeke geest; ze hebben iets *eigens*. Maar bovenal zijn de puntdichten verdienstelik; in dit genre komt hij STARING nabij.

C.D.V.

Over het schrijven. (*Vervolg.*)

Ik stel mij een nieuwe klasse voor. Ik moet hen tot Schrijven brengen. Ik heb te zorgen dat hun duidelik voor de geest staat, waar 't om te doen is.

Ik heb iemand iets te zeggen maar hij is ver weg en mijn stem kan hem niet bereiken. Nu kan ik me in verbeelding tot hem wenden, ik zie hem in mijn verbeelding en ik spreek tot hem als was hij daar, stil voor mij heen, en hij hoort niet maar ik duid mijn zeggen met tekens aan op het papier. Een tijd later hoort hij mijn woorden uit mijn schrijven tot zich komen. We zouden in de geschiedenis van het mensdom kunnen nagaan hoe zich die manier van doen langzamerhand ontwikkeld heeft; want de mensen hebben het eerst niet gekund en toen is het heel eenvoudig begonnen. De *Geschiedenis van 't schrift* zouden we dan krijgen, en van 't schrijfgereedschap en 't papier, en van de posterijen. Zo zouden we een belangrijk stuk *Beschavings-geschiedenis* krijgen. Maar zou er nog niet meer mee in verband staan? Het Boek! Zou het schrijven maar éénmaal, bij een zeker bepaald volk zijn uitgedacht?

Dus Schrijven is spreken op een afstand als er niet meer gehoord kan worden[1)]. Als ik nu iets te zeggen heb aan mijn grootvader, die ver af is, zal ik dan niet gewoon tot hem spreken, met dezelfde woorden als ik het mondeling zou doen? Zeker, want ik *spreek* immers tot hem, hij is immers alleen maar wat verder af dan als ik bij hem logeer? Verbeeld je dat ik op een andere manier tot jullie zou gaan spreken als

1) Niet *alle* Schrijven is ‘spreken op een afstand’. Maar ik heb daar nu niet mee nodig. Dat komt later.

ik daar post vat bij 't bord dan wanneer ik hier zit. Toch denken de menschen wel veel, dat Schrijven eigenlik in een andere taal moet dan spreken. Zo gauw je de pen in de hand neemt, dan verandert alles. De grootvader is dezelfde grootvader niet meer en de kleinzoon is niet meer de kleinzoon. Je eigen broer kijkt je op een afstand aan als een ‘Broeder’, als een niet zo gemakkelik te naderen deftig wezen, dat je met ‘Gij’ aanspreekt. Allerlei woorden en uitdrukkingen gaan ze gebruiken die ze onmogelik zouden kunnen *zeggen*, zonder te worden uitgelachen. *Maar* wordt *doch, weer* wordt *weder, mee* wordt *mede, zou* wordt *zoude*. Hele zinnen komen anders. 't Allergewoonste ‘*Ben je daar al weer*?’ wordt *‘Zijt gij daar reeds weder?’ ‘’t Was heel mooi weer*, verandert in *'t Was zeer fraai weder*.’ Vroeger werd het op de scholen ook wel zo geleerd, dat het zo moest. Maar je brengt er een kind natuurlik mee van de weg, en van de wijs, als je 't gaat vertellen: ‘Pas op met schrijven hoor, dat 's zo gemakkelik niet, het is heel wat anders als spreken; b.v. *je* en *u* is er dan niet meer, dan is 't *gij* of *ge*, net als in de Franse thema-boeken; *daar* - een woord dat bij iemand die schrijven kan, nooit ontbreekt; 't is een fijn werk schrijven: b.v. pas op dat je nooit geen tweemaal *die* zo dicht bij mekaar laat staan: als 't ene *die* een betrekkelik voornaamwoord is dan is 't makkelik, dan schrijf je natuurlik *welke*: dat *welke* moet je gebruiken, *welke*, 2de nv. *welks*, 3de nv. *welken*, 4de nv. *welken*, daarmee begint je taal al dadelik iets op schrijven te gelijken; *diens* is ook een kostbaar woord als je 't goed weet te plaatsen; ook op de woordenkeus komt het aan; *proberen* zèg je, maar *beproeven* schrijf je, *hardop* zul je zeggen, je schrijft *luide*, dan kan iemand dadelik zien dat je niet voor niemendal op school geweest ben; uit *be-hooren, be-hoeven* blijkt onmiddellik dat men weet hoe het hoort’[1)]. Zo werd er vroeger wel geleerd. Er is een tijd geweest dat het algeméén zo geleerd werd, dat het als een paal boven water stond Schrijven was in een andere

1) Tegenwoordig wordt natuurlik nergens in Nederland meer zo geleerd. Er worden ook geen taalboekjes meer gedrukt die uit de geest van deze wijsheid zijn voortgekomen.

taal dan gewoon beschaafd spreken. Dat noemde men dan de schrijftaal. Dat was zo iets hoogs en edels, dat was eigenlik eerst *De Taal*, dat wàs de Taal eerst. Je kon ook nog wel van ‘sprééktaal’ spreken, maar wat was dit anders dan een verbastering, een geheel ongrammaticaal iets, produkt van ontaalkundig en slordig maar heen praten. Er was in die dagen een allerbedroevendst gebrek aan inzicht in al wat de taal betrof. De hele boel stond scheef voor de mensen hun ogen. Het lag aan hun ogen, of liever aan 't iedee waarmee ze alles bekeken. Want hoe of je dingen ziet, hangt altijd veel af van 't iedee waar je van uitgaat. De mooiste dingen kunnen je wel heel lelik en slecht voorkomen, omdat je er een lelik iedee van in je hoofd heb, dat de Hemel weet hoe er in gekomen is. Daar moet je eens aan denken. Met de taal en het Schrijven is dit nu zo ongelukkig, dat die oudere inzichten (kijkjes door een kromgetrokken stuk glas!) nog lang niet uit de wereld zijn, je kan ze onwillekeurig nog op allerlei manieren in je opzuigen. We zullen er nog heel veel over moeten praten. Later zullen we ook zien *hoe* die oude verkeerde denkwijze *ontstaan* is en *hoe 't komt* dat er tegenwoordig een beter denken in de wereld is.

Maar nu kom ik weer op die brief aan de grootvader terug. Het spreekt toch wel van zelf dat als ik goed heb leren spreken, dat ik dan op die manier ook aan m'n grootvader *schrijven* mag. Was dat anders, dan zou dat hierop neerkomen dat er geen *goed*, geen overal als goed erkend spreken in Nederland bestond, dat men zich in 't Nederlands niet fatsoenlik mondeling uiten kon! En dit is natuurlik gekheid. Maar pas nu eens op! Nu schrijf ik een brief aan mijn broer, die 'k niet heb maar jullie hebt er misschien allemaal wel een. Goed! - een broer die niet zoveel ouder is als je zelf ben. Zul je je nu heel en al op dezelfde wijze uitdrukken als tegenover die eerwaardige oude heer tegen wie we eerbiedig opzien? Al hebben kinderen geleerd ook *onder elkander* een behoorlike taal te voeren, die konversatie zal toch wel wat losser, vrijer, krachtdadiger zijn. Het is volkomen natuurlik dat het verschil ook in het brief-schrijven uitkomt. Zó kan ik mij nog verschillende gevallen denken, dat mijn houding in de brief telkens enigszins anders zijn zal en wel telkens zó als mijn houding

zijn zal in de onmiddellike omgang met iemand, als ik werkelik tegenover hem sta. Er is dus niet maar één bepaald maniertje van schrijven, het schrijven is nog weer verschillend. Men moet zijn mensen aanzien. Kinderen en jongelui zijn hierin nog onervaren, wel eens wat onbedachtzaam ook, of onverschillig, ze hebben het thuis soms te weinig geleerd. Maar in de loop van je leven zal je hoe langer hoe beter je positie tegenover allerlei mensen gaan begrijpen. Met de een ben je gemeenzaam, in een ander geval blijf je helemaal op een afstand. Nu kom ik tot deze regels: in de eerste plaats, als je schrijft bedenk goed tegenover wie je staat, sla de goeie toon aan; dan: stel je voor dat je *rechtstreeks* tot die man, of die vrouw, het woord richt, zie hem in z'n ogen, *spreek*; eindelik: spreek natuurlik, maar beschaafd, spreek beschaafd, maar natuurlik. Ook als je groot geworden je tot een Minister wendt, mag je naar deze regels te werk gaan. Wat inderdaad goed tot hem, Zijn Excellentie, gesproken zou zijn, dat is ook goed aan hem geschreven. Merk jullie wel wat dus eigenlik de kwestie is? Juist! Dat we ons leren uitdrukken, onze gedachten; wat wij menen, leren *zeggen*. Wij moeten ons toeleggen op ons *spreken*[1]. Maar daar zal ik later, we zijn er nog lang niet aan toe, nog wel eens wat over zeggen.

Nu komt er een heel voornaam punt. We hebben 't er nog niet over gehad en je moet goed luisteren. Ik schrijf aan iemand - ik heb hem dus iets te zeggen. Dat spreekt wel van zelf, zou men zo denken, dat iemand die de pen in de hand neemt, of die zijn mond opendoet, iets te zeggen heeft. En dat is toch nog niet waar! 't Gebeurt wel dat iemand zich verplicht acht, of ook zowat gedwongen wordt iets te spreken, b.v. bij een feest, bij een biezondere gelegenheid, treurig of blij, zonder dat hij iets op zijn hart heeft, terwijl hij zelf vindt dat hij veel beter deed met te zwijgen. Jullie weten wel wat een toost is? Op zo'n toost zit een mens soms wel een uur van te voren bij zich zelf te ‘piekeren’. Hij móét toosten, ‘een toost

1) Dat we dus ‘spreekoefeningen’ zouden moeten houden, mag hier niet uit afgeleid worden. Ik wens dit voorloopig aan te stippen.

afsteken', hij ziet het aankomen, er is niets aan te doen. En eindelik kan hij 't niet langer verschuiven en nu gaat hij wat 'frases verkopen' zoals men 't noemt, wat mooie 'frases'. Hij brengt een aantal zinledige, holle zinnen voor den dag, wat fraaie woorden die je elke dag zo niet hoort, hij overdrijft en zegt driemaal hetzelfde, hij beweert mogelik wel een en ander dat hij niet eens van harte meent, dat helemaal niet in hem op zou komen als hij niet wat *zeggen* moest. Want dit is het lelike van taal, je kan met taal veinzen, op allerlei manieren veinzen. Je kan spreken met de schijn alsof je nu uitte wat in je was en dat het toch volstrekt niet in je *is*, wat je daar staat voor te geven. Hoe dunkt je moeten we dit beoordelen? Moeten we deze kunst soms gaan beoefenen op school, mooie woorden weten te spreken en te schrijven zò maar? Neen, de hoogste regel van wèl spreken en wèl schrijven is: Als je niets te zeggen heb, zwijg! We moeten in 't algemèèn niet zoveel praten. Vrouwen mogen een beetje meer praten, het keuvelen ligt in hun natuur schijnt 'et; maar ze mogen ook wel een beetje leren zwijgen. Je heb mannen die zo gauw ze maar iemand zien, als oude vrouwen beginnen te snappen, die tong moet altijd gaan. Dat is een lelike, kindachtige eigenschap. Het zijn 'oude-wijven'. Eigenlik beledig je de vrouwen wel een beetje met die term want onder hun zijn er genoeg, die bedachtzaam en spaarzaam met hun woorden zijn; en een hele boel vrouwen die lang geleefd hebben, zijn heel en al geen 'oude-wijven'. Maar vooral bij mannen is het altijd moeten praten, een naar teken; ze houden zich in hun geest met weinig belangrijks bezig, ze zijn dikwils erg vervuld met zich zelf en hun eigen kleine zaakjes, daar zit 'et 'em in. Maar toch is dit babbelen nog iets heel onschuldigs vergeleken bij dat uitstallen van allerlei fraaiigheid van taal waar we 't over hadden. Zo in 't gewone praten als we bij elkaar in de kamer zitten of lopen wandelen, komt dat ieder ogenblik niet zo voor. Maar bij zulke biezondere gelegenheden. In bijeenkomsten en vergaderingen. Met allerlei soort van redenaars. En zo dan ook in 't schrijven. Jullie weten dat noch zo niet, 't gaat buiten je om, maar als we verder zijn, in andere klassen, dan zullen we 't daar noch dikwils ge-

noeg over hebben. Er zijn lieden die er bepaald een kunst van maken. De mensen denken dan wel dat dat Welsprekendheid is maar 't is een valse welsprekendheid, de echte welsprekendheid heeft daar niets mee uit te staan. De echte welsprekendheid is vervuld van belangwekkende dingen en van mooi, groot gevoel, zij spreekt uit een inwendige drang en de woorden om alles mee te delen die komen van zelf en ze zijn eenvoudig. De valse welsprekendheid komt te kort in gedachten en gevoel allebei en nu zoekt ze zich met woorden een schone schijn te geven. Daar spreken we later dus meer over. Nu begrijp je wel waarom de eerste regel van zeggen en schrijven is: Zwijg veel, en als je inderdaad niets te zeggen heb, kortweg zwijg! En als het nu toch moet, mòèt? Wel doe je mond dan even open en doe hem zo gauw mogelik weer dicht. Dan loop je ook de kans niet, een belachelik figuur te maken en in je eigen woorden te verwarren.

En nu: je *hebt* iets te zeggen en je schrijft. Waarop komt het nu aan? Wel, *om* te zeggen wat je *hebt* te zeggen. Zeggen is *uiten*, de gedachte *uit* brengen. De gedachte is stil in je en niemand weet 'em, niemand merkt 'em. Nu *uit* j'em! Daar *is* hij? *Hoe* uit hij zich? In het *woord*! Kijk, nu moeten we kunnen zeggen: Dit woord *is* mijn gedachte. Dat is het ideaal, het hoogste, dat het woord *gelijk* de gedachte is. We zullen het opschrijven op bord, alsof het wiskunde was: Woord = Gedachte, W = G. Het woord moet, om zo te zeggen, als een ongeschonden, zuiver kristal zijn zonder vlek of barsten, de zichtbaar geworden gedachte. Bij heel goede Schrijvers is het zo; maar bij heel eenvoudige mensen, als ze spreken, kan 't evengoed zo zijn. Hoe zouden wij dit nu noemen, dat Woord = Gedachte is, die volkomene overeenstemming? Het is de *Juistheid*. Dat is wel duidelik, is niet, dat van *uiting* de eerste en voornaamste kwaliteit (eigenschap) de *juistheid*[1] zijn moet.

1) Mag ik voorlopig, om misverstand te voorkomen, opmerken: Niet de *helderheid* (*duidelikheid*) is *primaire* eigenschap. De juistheid is verhouding van uiting en gedachte. De helderheid is secundair. Ze bestaat ten opzichte van de lezer (hoorder). Ze ontstaat eerst in de wisselwerking van het lezend intellekt en 't geschrevene ('t gesprokene) Wat helder is voor de een, kan onhelder zijn voor de ander. Hoe het geschrift uitwerkt, hangt aan vele omstandigheden. Onhelderheid *kan* gevolg van onjuistheid zijn. Etc. Ik heb natuurlik ook in de klasse over de helderheid te spreken, kom hier dus op. Maar, naar mijn inzien, niet in de lagere klassen. Ik zal hiervoor reden geven.

Zo als het eigenlike van een schaar daarin bestaat dat er mee geknipt kan worden, en van een stoel dat hij zitten toelaat, zo bestaat het eigenlike van een uiting met mond of pen daarin dat zij de preciese gedachte werkelik uitdrukt, dat zij niet onjuist maar juist is. Uiting die niet juist is, is in zó verre ook geen uiting, 't is als vensters waar je niet behoorlik door kijken kon, als een spiegel waarin je gezicht heel en al verwrongen en groezelig zien zou, of als een lamp die slecht licht gaf. En dus: die wèl weet te schrijven, zit zich al maar rekenschap te geven of hij inderdaad zegt wat hij bedoelt, of hij niet al was 't ook nog maar zo gering, dit of dat anders zegt dan hij meent. Schrijven is toch wel iets moois. Want bij spreken is er iemand tegenover je die antwoord moet hebben, die *wacht*; er is geen tijd voor bedenken, je moet maar klaar zijn. En zo is er in 't spreken vaak veel onpreciesheid. We scharrelen niet zelden al maar om onze eigenlike gedachte heen om hem te pakken en kunnen hem maar niet krijgen. We sleuren hem soms bij kop of staart mee in 't ronde en hij kan maar niet behoorlik op z'n voeten komen te staan. Nu gaan we schrijven. Zie dat papier daar eens stil en bescheiden voor ons liggen. 't Is als een uitnodiging om ons nu eens het beste voor te nemen, om nu eens te willen proberen de meest volkomen juistheid te bereiken. Je kan er de uiterste zorg nu aan besteden, het papier is geduldig. Je bedenkt je, wikt en weegt, je haalt door, je doet over. Als wij schrijven dan is het de beste gelegenheid om ons in korrektheid te oefenen. En weet je wààrom dit oefenen van zo'n ontzaglik grote betekenis is? Dit zal ik je nu eens uitleggen.

Er zijn twee dingen in 't schrijven nie-waar? - de gedachte en het geuite woord. Nu hebben we 't altijd nog over de juistheid *van dat woord* gehad. Maar als nu *de gedachte-zelf* je niet duidelik en klaar voor de geest staat? Als je denken zelf nu onhelder en verward is? Zou er dan wel een goede uiting geboren kunnen worden? Verbeeld je, je moet in de repetisie

een aardrijkskundige kwestie behandelen. De zaak is je onhelder: kan nu je uitleg goed zijn? Dit spreekt dus van zelf. Maar nu is er een heel biezonder geval, een geval dat zich o zo dikwils voordoet. De kwestie kan ons zo klaar zijn ‘als koffiedik.’ Dan moeten we toepassen de regel: als je niets te zeggen heb, zwijg; ook bij een repetisie, dan verraadt je niet, met allerlei malligheid, hòè groot je onwetendheid of je domheid wel is, waarom zou je dat nu zo maar verraden? Maar we kunnen ook het innerlik gevoel hebben, dat we er met nadenken wel zouden kunnen komen. We vatten heel goed wat het uitgangspunt zijn moet; we kunnen er niet aan twijfelen of wij moeten in die of die richting met onze uitleg. Nu gaan we bedaard zitten denken. We stellen ons alles eens goed voor. We kijken 't ene met 't andere eens rustig aan. Laten ons niet afleiden. Welnu, voor dit werk is het o zo best een stuk papier voor ons te hebben. We proberen eens op te zetten wat ons al vast duidelik schijnt. Gaan bedachtzaam verder. Nu concentrèèrt ons denken zich gemakkeliker. Concentreren, dat komt van centrum, middelpunt. Hoe langer hoe meer gaat onze kwestie het middelpunt van ons hele denken worden. We laten ons niet meer afleiden. Er komt rust in onze gedachten. Met de ogen op ons papier, het puntje van onze pen in 't vizier, verdiepen we ons. Wij dènken op het papièr, al doorhalende en overdoende. Wie van jullie meent dat hij zo iets wel eens ondervonden heeft? Heel veel denkers, onderzoekers, schrijvers werken hun gedachten zo op het papier uit.

Het gebeurt vaak genoeg dat iemand zich verbeeldt dat dingen hem wel duidelik zijn, dat hij inziet. Maar nu zet hij zich om het uit te drukken, - en nu wil het niet. Het is hem ernst, het is hem niet te doen om maar iets te beweren, neen, hij houdt zich zelf niet voor de gek; hij heeft echt gemeend dat alles was zoals hij 't zich voorstelde. Hij zet dus door. En nu raakt hij dieper in de kwestie in, hij beschouwt haar van alle kanten, en hij komt tot het *inzicht* dat hij *dwaalde*, dat hij er nog niet was, misschien wel totaal verkeerd ging. 't Is een gewoon verschijnsel dat de man nu meteen op de *rechte weg* komt, nu werkelik *komt* waar hij dacht te zijn: dat hij waarheid vindt. Je kunt hetzelfde hebben als je met iemand

een of ander loopt te beredeneren, als je met een vrind zo aan 't redetwisten ben, aan 't disputeren, mits je dan namelik allebei eerlik ben, er geen gelijkhebberij in 't spel is. *Op 't papier, ben je dan met je zelf aan 't redetwisten*. Je beoordeelt je eigen gedachten, je kritiseert je-zelf. Zo leer je met je eigen gedachten omgaan. Je oefent je stil in denken. Zo wordt je eerlik tegenover je-zelf. Je wordt voorzichtig. Je leert af zo maar wat te beweren. En zo wordt je *zelfstandig*. Zo zal je als je groot ben, meer of min je-zelf zijn, niet een echo maar van een ander. Je hebt je-zelf gevormd, je ben geen stuk namaaksel. Het goede schrijven voedt de geest op, maakt haar sterk en snel. Nu wil is één vraag doen. Dit:

Zou *oefening in goed schrijven* dus wel ooit kunnen bestaan in *napraten*, in *napraten* van wat niet wezenlik onze *eigen* gedachten zijn? Natuurlik niet. Oefening in goed schrijven is altijd z'n *eigen* gedachten zeggen. En daarom zal ik ook nooit heengaan en praten jullie't een en ander voor en zeggen dan: Ziezo, maken jullie daar nu maar eens een opstel over.

We zijn er nog niet. Er zijn nog twee vragen:

Waarover moeten jullie dan nu schrijven?
En: In wat voor taal moet je schrijven?

(*Wordt vervolgd*).
V.D.B.
J u n i 1907.

De ‘Gwy de Vlaming’ van Nicolaas Beets.

De ‘Gwy de Vlaming’ noemt Beets een geschrift uit z'n ‘zwarte’ tijd. En met recht. Want 't onderwerp was zeer donker.

Even donker als z'n ‘José’ en z'n ‘Kuser.’ Donkerder nog dan z'n andere, naar BYRON vertaalde gedichten. Maar in elk geval een sprekend type van de soort, die na BYRON hier in zwang was gekomen, en die als een wolk van uit het westen, ook over deze landen was getrokken.

Niet alleen BEETS toch was een man van ‘zwarte’ stemmingen geworden. Allen, die BYRON hadden gelezen, hadden zich aan 't werk gezet, hem na te volgen, en hadden, onder het vertalen en verwerken, zich als sponsen van z'n biezondere eigenschappen laten doordringen. Onder die eigenschappen waren, zeker, zeer voortreffelike, die z'n navolgers een ruimer en dieper blik leerden slaan op het gebied, dat in de Engelse Lord een nieuwe ontginner vond. Doch onder de betere kwalieteiten waren ook andere gemengd. In BYRONS werken heerst de twijfel, spot het ongeloof, vloekt de mensenhaat, drukt 't pessimisme. En 't een en ander heeft z'n invloed ook bij onze dichters laten gelden. Na te speuren is het bij de besten van ons; bij de jonge BEETS, bij HASEBROEK, bij TEN KATE, en ook bij POTGIETER. Alleen is het bij de een wat anders dan bij de ander. Zo is bijvoorbeeld de haat tegen de mensheid bij de ene auteur enkel in personen belichaamd, en blijven deze figuren losse Byroniaanse gestalten; bij een ander schrijver is van wantrouwen jegens de mens als maatschappelik element of als zedelike macht niet eens sprake, maar lost zich de twijfel aan het menselik geluk en het geloof aan de noodzakelikheid van z'n bestaan op in een weemoedig bepeinzen van z'n scheppingsgaven, z'n schoonheid, jeugd, moed en kracht, en 't aanheffen van de treurtoon over de ijdelheden van wat 't schepsel gevierd maakt bij z'n medemensen. Kortom, naast het schokkend verhaal met z'n weerzinwekkende monsters laten zich de klanken hooren van 'n schone doch zwaarmoedige lyriek. Bij de

Fransen is het VICTOR HUGO, die de toonschaal van de weemoed tot de mensenhaat doorloopt; bij ons laat BEETS zich van beide kanten kennen; weemoedspoëten echter, rustiger, harmonies bezonken, zonder zich met het hun tegenstaande gedrochtelike van de Byroniaanse en Frans-romantiese figuren, in te laten, zijn HASEBROEK en POTGIETER. De grondtoon zoals gezegd, is de weemoed. Hoog roemen zij de schoonheid van 't sterfelike, om uit te meten hoe zeer het juist het ijdele is wat aan de vergankelikheid gebonden werd. Niet als de bloei, als het leven, als de openbaring van 't eeuwige schoon, prijzen zij de schoonheid; zij prijzen de schoonheid als de misleidende levensvorm van het ter dood verwezene. Voor hen schuilt achter de zinnenstreling de kiem der vernietiging. Niet altijd zei men het in die woorden, zoals het iemand uitdrukte: ‘dat de schoone sekse voedsel voor de wormen is,’[1] maar hij die zingende afwees:

> Een heilwensch bij de wieg? Wat wilt ge u zelf bedriegen?
> De tranen van het kind, ziedaar zijn voorgevoel! -
> Wie louter weelde speelt, heet zijn ervaring liegen,
> Of doet den langen togt, onwetend van zijn doel![2]

of hij, die treurde:

> Ja, treur vrij omdat u de Jonkheid ontvlood,
> En met haar de droomen der hoopvolle jeugd.
> Want arm wordt ons 't leven aan heil en geneucht,
> Zoo ras ons verbeelding haar lusthoven sloot.[3]

of hij, die bepeinsde:

> Gelukkig kind; ik wenschte als gij te zijn!....
> Gij wenscht nog niets in droomen noch in waken;
> Maar eenmaal zult gij dwaze wenschen slaken,
> Als anderen u vergapende aan den schijn.[4]

- zij zagen in de onschuld de verborgen kiemen van de zonde, de wroeging en de rouw, in de ontluikende bloei de naderende dood. Wel kwam de een na de ander allengs tot een helderder en ruimer inzicht van de waarde van 't menselik leven. Alleen HASEBROEK houdt, als 't zwaarmoedigst aangelegd, de weemoedstoon zo goed als

1) Utrechtsche Volksalmanak van 1837.
2) Potgieter in z'n ‘Levensbeschouwing van eenen vriend’ in de Nederl. Volksalmanak voor 1837.
3) Hasebroek in z'n ‘Weemoed’ (Poezy Haarlem, 1836.).
4) Bij een Kind, van Beets. 1836.

blijvend in z'n ‘Waarheid en Droomen’ vol. Doch allen hebben omstreeks 1832 tot '36, in hun beste jongelingsjaren, de tijd waarin de jeugd met vrolike overmoed het leven hoopvol intreedt, en de stralende zon 't vriendelikst op alle mensengezichten ziet schijnen, een periode doorgemaakt van moedeloosheid en van twijfel, waarin ze zich telkens afvroegen of het leven zelf wel de moeite van het leven vergold. Zoo trokken zij tussen de schoonheid van 't leven en hun blik op dat leven opzettelik een floers; en 't is in het bovengenoemde dichtstuk ‘Gwy de Vlaming’ van BEETS, dat wij wensen aan te tonen, op welke wijzen dat floers tussen de persoonlikheid van de dichter en het object, dat wij de wereld en z'n verschijnselen noemen, zich aan onze ogen vertoont.

Een zeer kenmerkend verschijnsel in de Legende is het nachtelik kleed. Het toneel van de handeling is of het schemerend avondduister, of een landschap bij maanlicht. In elk geval, heeft het zonlicht er afgedaan. De volle dag mag er aan de voorwerpen geen scherpe omtrekken, en duidelike in 't oog vallende kenmerken geven. Ze mogen niet onmiddellik worden herkend, niet in hun ware wezenlikheid voor de ogen staan. De omtrekken moeten vaag zijn; de vormen moeten vervloeien; de verbeelding moet met de grenzen der dingen kunnen spelen, de gedachte verder kunnen reiken dan de zinnen; het brein, in ongedwongen vrijheid, z'n zelfgekweekte beelden kunnen leggen over de beelden van de werkelikheid heen. En dit is eerst mogelik in een wereld waar de beelden niet bepaald worden door vaste lijnen, maar daar waar ze zweven, in hun onvastheid, door een schaars verlichte en in nevelglansen gedompelde natuur. In zulk een natuur kunnen de omtrekken de dingen grillig opzetten tot spookgestalten. In zulk een natuur kunnen de geluiden der nachtdieren en de adem van de wind worden opgevangen als heksengekrijs en geestengefluister. Voor de ontstelde verbeelding is bij 't beschrijven van haar, onwerkelike, wereld de nacht een toevlucht, een dienares. Zij dient, wie de werkelikheid schuwt. De nachtelike wereld werd één van de sferen, die de afkeer van de werkelikheid, de haat jegens de mensenmaatschappij en de troosteloze weemoed zich hebben gekozen, om er met haar geest te verwijlen en ze te bevolken met de gestalten van haar eigen verbeelding. Zij werd er één, naast het verre verleden, naast de onbetreden wildernissen. Ze is het in de Middeleeuwse nachtelike maneschijn, die ‘Gwy de Vlaming’ omgeeft. Ze tovert er spookgestalten in z'n sombere cel, ze omringt z'n demonensabbath in z'n waanzinnig brein.

't Is in de nacht, dat JOSÉ in z'n onafwentelbare mensenhaat de mensheid vervloekt.[1)]

't Is in de nacht, dat KUSER's zelfopoffering een einde maakt aan z'n door slopend verdriet wegkwijnend vereenzaamd leven.[2)]

't Is wederom in de nacht, dat aan Gwy de Vlaming en Machteld, het Noodlot z'n straf voltrekt

Aan de vaagheid van de nachtelike verlichting sluit zich aan de ongewisse kennis omtrent de herkomst en de vroegere lotgevallen van de voor onze ogen gestelde personen. De duistere geboorte werd een kenmerk van 't romanties verhaal. Wie is Van Lennep's ‘Pleegzoon,’ wie zijn Reinout en Deodaat in z'n ‘Roos van Dekama’; wie is Klaasje Zevenster? enz. enz. En zo was het in al de verhalen van heinde en verre. Men stond, lezende, voor de grootste verrassingen. De roverhoofdman bleek, ontmaskerd, een minnaar; de vriend een verkapte doodsvijand te zijn.[3)] Deze ontknopingen gaven aanleiding tot schokkende tonelen; het drama deed er zijn voordeel mee; de dekoratie steunde de regie; en er kwam een genre tot bloei, dat door 'n jacht op effectvolle verrassingen en schokkende katastrofen, de ontwikkeling van het drama in de breedte en de diepte ten zeerste heeft geschaad. Zoals in de roman en in het drama, verdwenen, of kwamen plotseling te voorschijn, de helden van de legende. Het was, alsof men behoefte had, het natuurlike en geleidelike te ondervangen door het raadselachtige en verbazingwekkende. In Van Lennep's dichterlik verhaal ‘Jacoba en Bertha’ wordt de val van Gorkum en van VAN ARKEL geregeld door bedekte drijfveren, het zwarte verraad en het duistere misverstand; in z'n ‘Adegild’ zinken Wirons tempelmuren en daarmee de Heidense dienst in Radbouds rijk ineen, door een voor mensen onverklaarbare, wonderdadige macht; in z'n ‘Huis ter Leede’ wordt Ameide's wilde dodenrit bestuurd door een Satanies vermogen, met bovennatuurlike middelen, in 't leven geroepen door een voor de lezers evenzeer in 't duister liggend, met de Boze gesloten verbond. Onmiddellik sluit zich hierbij aan, wat ‘Gwy de Vlaming’ hierin te beschouwen geeft. Noch in ‘Jose,’ noch in ‘Kuser’ zouden de hoofdpersonen ons ter nadere in-

1) Jose, een Spaansch verhaal. Amst. 1834.
2) Kuser. Een verhaal van den auteur van Jose. Haarlem 1835.
3) Zie b.v. in SCHIMMELS ‘Mylady Carlisle’, de persoon van UGHETTI, die onder de naam van JEAN van VERVIERS de verschalkte minnaar van VIOLETTA CONTARINI, en tegelijkertijd de pauselike nuntius ROSETTI moet zijn.

lichting van de geheimzinnige schuilhoeken hunner harten de fakkel van Belzebub vermogen aan te reiken; bij de verdwaasde Vlaming echter spoken de furieën van de hel; zonder van hun voorgenomen sabbath de minste beweegreden te noemen, treden ze zo vaak en zo lang ze willen 't gebied van z'n denken binnen, en eindigen hun slopingswerk met een volledige amok.

Ten slotte, wordt, als een uiterste poging in de richting, om het leven in de litteratuur los te maken van de werkelikheid, ook het doen en laten der mensen aan de logiese weg der meest natuurlike feiten onttrokken en teruggedrongen tot het gebied van de ongemotiveerdste willekeur. Het Noodlot komt ten troon, grillig en wreed, doof en blind. In duisterheid legt het z'n lagen. Het kiest z'n schepsels, drijft ze voort, en stort ze, vol wroeging en schuld besef, de afgrond in. De mens moet zich zelf ontvluchten. Hij moet wars zijn van zich zelf. Zijn schuld moet een overtreding zijn, die de overtreder in z'n eigen oog van z'n menslike natuur ontzet. Z'n misdaad moet zijn: onnatuur, bloedschuld en bloedschande, nefas. Doch de mens, de natuurgezonde kan niet handelen tegen z'n natuur; daarom ook leidde het Noodlot z'n lotsbestemmingen langs duistere wegen, door middel van geheimzinnige wezens, vage zwervers en wonderdoenders, zoals Zigeunervrouwen en wichelaars, die hun sombere aanwijzingen neerlegden in orakelspreuken en symboliese tekenen. Zo ontstonden de Noodlots-drama's en in aansluiting hieraan de Noodlotspoëzie, aan welke sombere genre's onze litteratuur ook haar tol heeft betaald, en waarvan wij eveneens in de ‘Gwy de Vlaming’ een karakteristiek voorbeeld bezitten. Doch vooraleer hierop nader in te gaan, moge een beknopte schets van de loop der geschiedenis in deze legende hier een plaats vinden. Wij hebben dan de gegevens bij de hand, waaraan we onze verdere beschouwingen kunnen vastknopen.

De personen in de legende zijn Gwy, een Vlaams edelman en Machteld, z'n jonggehuwde vrouw.

Wie zijn ze?

Machteld is een Vlaams meisje, een vondeling, uit deernis opgenomen, maar daarentegen zozeer met de voortreffelikste hoedanigheden naar lichaam en geest begiftigd, dat zij de aandacht trekt van een Vlaams Edelman, die, ondanks de tegenstand van z'n verwanten, het meisje met haar duistere afkomst tot vrouw neemt, en om de mogelike onaangename bejegeningen van de kant van z'n maagschap te ontgaan, zich in 't noorden, op den huize Poelgeest, bij

Koudekerk in de heerlikheid Alfen, terugtrekt, om daar ongestoord, een gelukkig huweliksleven te kunnen leiden.

Aanvankelik *is* dan ook het huwelik gelukkig. Maar er komt een kink in de kabel. De burchtheer zondert zich plotseling af, hult zich in een pij, brengt z'n dagen en nachten, biddende en vastende, als een boeteling door, en wil geen sterveling zien. Dit alles geschiedt, zonder enige verklaring. De burchtvrouw kwijnt weg; de dienstbaren steken de hoofden bij elkaar en fluisteren; vage vermoedens gaan rond: de burchtheer zou behekst zijn, of van den boze bezocht.... Dit duurt zeven weken lang. Dan ontbiedt hij de burchtvrouw bij zich, en volgt de ontknoping, verschrikkelik.

Dit moment, de ontknoping, is de h o o f d i n h o u d van 't stuk. Als alle noodlotsdrama's, is ook deze legende een onthullingsdrama. Het overige er in is geschiedenis en verklarende toelichting.

En ook *wij* moeten, om het moment van deze onthulling te begrijpen, mede de wegen weten, waarlangs het Noodlot z'n slachtoffers naar het beslissende ogenblik drijft.

Gwy en Machteld, zijn broer en zuster. Hun beider vader had weleer een schuldige liefde opgevat voor een Vlaams meisje. De vrucht van deze verbintenis was Machteld. De moeder stierf in 't kinderbed; het wicht werd te vondeling gelegd door een in 't geheim betrokken Zigeunervrouw, welke vrouw, toen ze 't kindje goed verzorgd wist, het land verliet, nadat ze de schuldige vader onder ede beloofd had, - als loon voor een aan haar bewezen weldaad, - dat zij 't geheim van de geboorte voor zich zou houden. Als zij, na achttien jaren zwervens, in Vlaanderen terugkomt, hoort zij bij toeval van 't voorgenomen huwelik tussen de jonge Vlaamse edelman en de vondeling Machteld; schoon een heidense vrouw, en volkomen ongevoelig voor de eed der Christenen, wil zij, wegens de dierheid van de haar bewezen verplichting, alsnog haar woord niet breken, en aan de jonge ridder MACHTELDS afkomst niet ontdekken. Ze geeft er daarom de voorkeur aan, door middel van geheime tekenen de bruid van de verbintenis af te houden; doch de bruid maalt niet om heidinnen en heidense kunsten; de ernst van de zaak waar 't om te doen is, gaat haar voorbij, en 't huwelik komt tot stand. Waarom ook niet? De Heidin had toch immers in de sterren gelezen, dat het Noodlot zich aan deze twee moest vervullen, de vreselike schuld namelik van de b l o e d s c h a n d e . Zij wordt dan ook, na de dood van hen, tot wie zich haar bindend woord had gestrekt, door de aandrift aangegrepen aan broeder en zuster 't geheim van hun schuld bekend te

maken; eerst aan de broeder, en zo deze de kracht niet heeft het zondig verbond te verbreken, dan aan de zuster.

Zo is, wat tans geschiedt, voorgeschreven door de vinger van 't Lot.

Beducht voor de wederverschijning van de Zigeunerin MARA, roept de tot vertwijfeling gebrachte en tot zinsverbijstering vervoerde graaf GWY, na vijftig dagen toevens, - de term, hem door MARA gesteld, - de burchtvrouw bij zich in de 'oosterzaal.' Heftig werd hem z'n zelfverwijt. GWY toch was van jongsaf een soort heilige geweest; hij was innerlik vroom; had in z'n vroomheid allerlei godgevallige werken volbracht; had z'n godsdienstplichten met 'n ijver die aan dweepzucht grensde, verricht; had de pelgrimsstaf opgenomen tot een bedevaart naar 't Heilige Graf; had dagelijks de heilige boeken geraadpleegd; kortom, hij had meer aanleg verraden voor een kloosterling dan voor een wapenridder, meer liefde betoond voor de bidcel dan voor z'n zadel; in die mate zelfs, dat hem in z'n jeugd voorzegd was, dat hij eenmaal de pij voor 't harnas zou verkiezen; - had daarna, hoe ook z'n liefde tot MACHTELD z'n grond had in een broederlike genegenheid jegens de stil-zedige en vroom-kerkelike jonkvrouw, toch aardse gevoelens in z'n gehechtheid voelen mengen; had aan z'n verbintenis dan ook een aards karakter verleend; kortom hij had haar tot z'n echtevrouw verkozen.

En tans had z'n leven onder de ondraaglike en niet uit te spreken schuld der bloedschande, z'n kuise en acceties aangelegde natuur ten diepste gekrenkt.

De vraag, die hem vooral pijnigt, is, of hij in alles wel onbewust heeft geschuldigd, en of hij zich zelf niet als de bewerker van z'n val heeft te beschouwen.

Want schuldig is hij, zeker.

En nu ondervraagt hij zich over alles wat hij had kunnen doen of nalaten om de onzalige verbintenis ongedaan te maken.

Hij bezint zich.

En werkelik, hij herinnert zich verschillende voortekenen. Op de dag van het aan te gane huwelijk had de zon een waterig licht gegeven; de natuur had zich 'n doodskleed geweven van sneeuw; door de kerk had de wind gespookt en achter hem de deur dicht geslagen; de ramen hadden getrild; een plotseling gevoel van ontzetting had hem overmeesterd; daarbij had hem, de eenling zonder maagschap, een gevoel van verlatenheid gedrukt. Voorts was hem voorgekomen, dat het was slechts een mat licht had verspreid; dat de dienst haperde; de koorknaap niet op z'n post en 's priesters kleding niet rituëel

was geweest; de ring, die de trouw moest besluiten was uit de handen van de geestelike gevallen; bij 't reiken van de hand, was een rilling door z'n leden gevaren, en voor z'n brein was opgerezen z'n vaders dreigend beeld....

Dat alles herinnert hij zich.

En tans ziet hij 't in, dat dit zijn geweest waarschuwende tekenen van de Hemel tegen 't over hem hangende Noodlot. Rampzalige dat hij 't niet begrepen heeft! Rampzalige tevens, omdat zij blijkbaar doelden op een dieper vergrijp. Had hij z'n leven niet aan de wereld en aan haar genietingen prijs gegeven; dat zelfde leven, dat voorbestemd scheen te zijn tot een opgaan in heiligheid ter ere van Gods gewijde Kerk?.... Dit dan was de straf, die over hem voltrokken werd! De vuigste bloedschendende verbintenis was het helse loon geweest voor het onbedachtzaam slaken van z'n verbintenissen jegens de Heilige Kerk.

Dit is, wat de burchtheer meedeelt, en wat MACHTELD in 't nachtelik uur in de ‘oosterzaal’ te weten komt. Dit is 't wat het uiterste moment voorbereidt. Eerst had MACHTELD gemeend, dat haar echtvriend de afzondering had willen opheffen; doch GWY had haar omarming afgewezen, en had haar met sombere blik de door 't maanlicht beschenen beeltenis van hun beider vader getoond. Daarna had hij haar 't geheim onthuld. Tans delen zij samen de druk van de ramp. Doch de vrouw kan, ook waar zij hare verbintenis schuldig weet, niet scheiden van de door 't ongeluk verpletterde man. Hem, die ze niet meer als echtvriend mag aanhangen, wil ze liefhebben als broeder. Doch 't is te laat; hij heeft te veel geleden; de onthulling is zijn verderf geweest. Het Noodlot heeft z'n ondergang gewild. Een wilde razernij bevangt hem; hij trekt z'n dolk, en doorboort MACHTELD. Hij zelf bezwijkt in z'n delirium. Als MARA bij 't krieken van den dag de zaal des ongeluks binnentreedt, vindt zij twee lijken.

Wij behoeven zeker niet meer te wijzen op de reeds genoemde elementen in deze legenden-poëzie: het vage maanlicht, de spookachtige nacht, de duistere geboorte, de geheimzinnige voortekenen, de zwervende Zigeunerin, tevens vroedvrouw en wichelares, het grillige Noodlot....

Wij willen komen onmiddellik tot de zaak:

GWY en MACHTELD leefden aanvankelik gelukkig, en 't laat zich

zo goed als zeker voorspellen, dat zonder de tussenkomst van MARA, het huweliksgeluk van deze twee voor altijd verzekerd was.

Doch wat vernietigt hun leven?

De wetenschap, dat beide de spruiten van één vader zijn.

Zielkundig begrijpelik, zeker.

Doch de vraag is: moest het aangaan van de verbintenis met een vrouw gestraft worden met de verbintenis zelf te laten waarmerken als een onnatuurlike?

Moet een overtreding niet worden gestraft door de gevolgen die van nature uit de krenking van 't zedelik bewustzijn voortvloeien? Of mag die straf geheel en alleen worden overgelaten aan het onvoorziene en grillige Toeval?

Doch de Voorzienigheid, zal men hiertegen kunnen opwerpen, kiest z'n eigen wegen. En, ondoorgrondelik voor 's mensen begrip, is hij in de keuze en aanwending der middelen, waarmee hij de ongehoorzaamheid van de Goddelike en menselike wetten straft.

Toegegeven. Doch tevens moet erkend, dat, waar wij het oordeel aan de Voorzienigheid toevertrouwen, wij deze Voorzienigheid ons denken als der Christenen God, zoals hij behoort te zijn in 't raamwerk van dit Christelik-Middeleeuws verhaal; en dat wij bij 't bestraffen van een overtreding als door GWY werd begaan - 't verlaten van de ongehuwde staat en 't zich ten volle en uitsluitend wijden aan Gods dienst, - de Godheid 't liefst een straf zouden zien toepassen, waarbij, - en dit sluit ook weer geheel in 't Middeleeuwse kader, - de overtreder tot boete vermaand, tot inkeer gebracht en op de goede weg voortgeholpen werd.

En niet, zoals in deze legende, waar de bedrijver reddeloos verloren in de afgrond van z'n zelfvernietiging verzinkt.

Is het dan wel, in dit Katholiek-Middeleeuws verhaal, de Christelike God, die de overtreding, zoals wij GWY's verbintenis naar z'n eigen-streng-devote voorstelling willen blijven noemen, met het strenge vonnis van de ‘onnatuur’ veroordeelt?

Geenzins. Hier oordeelt het Heidense ‘Noodlot’.

Deze GWY is een Oedipus. En de ‘Gwy’-legende en haar zusterdrama's zijn telgen van een Heidense litteratuur.

Wat bejoeg het Griekse ‘Noodlots’-drama?

Aantonen, dat het Fatum zodanig de daden der mensen regelt, dat zij, die door de Godspraak over hun toekomst ingelicht geworden, het hun beschoren lot trachten te ontkomen, - juist langs de wegen, die zij tot hun behoud menen te moeten inslaan, naar de onontkombare katastrofe worden gevoerd.

OEDIPUS bijvoorbeeld wordt te vondeling gelegd, opdat z'n ouders de hun voorspelde gewelddadige dood en de bloedschande mogen ontgaan; en OEDIPUS wordt aan 't hof te Argos opgevoed. Maar ook hij raadpleegt 't orakel; en dit orakelwoord, dat hem de oudermoord voorspelt, drijft hem van 't Argivische koningspaar, 't welk hij voor z'n ware ouders houdt, de wereld in. Zo zwerft hij rond, en op die ronddolingen verslaat hij in een plotseling opgerezen twist z'n, hem onbekende vader LAÏUS, waarna hij, als 't toegezegde loon voor't verslaan van de SPHINX, z'n moeder JOKASTE huwt. - Is hier schuld? Neen. - Maar hierin ligt een overstelpende waarheid verborgen. Hoogmoed is 't, leert het spel, bij zich zelf overtuigd te willen zijn, dat het Noodlot zich aan hem niet heeft kunnen vervullen. Wat baten list en wijsheid? Vast is de loop van 't lot. Het in rustig evenwicht levend schepsel blijkt, aan zich zelf ontdekt, hetzelfde met zonde en schuld beladen monster te zijn, als het orakel hem had voorspeld te zullen worden. Deze ontdekking vormt de inhoud van 't Noodlots-spel. En 't bijeenbrengen van de wegen, waarlangs de verborgen bloedschulden tot op in tijd en plaats één schrikaanjagend moment samenkomen, geschiedt langs strenge en sobere lijnen.

Is in de ‘GWY’ ook 'n DELPHIES orakel?

Greenzins; de Pythiese priesteres is hier vervangen door een Zigeunerin. En deze Heidin profeteert niet van te voren het onontkoombare misdrijf, - eerst na de ontknoping, in 't vroege morgenuur, volgende op de nacht der verschrikking, vernemen wij uit MARA's mond, dat de loop der gedane zaken onafwijsbaar uit nachtelike constellaties op te maken viel. Met andere woorden: GWY is geen OEDIPUS, die om de verwezenliking van een Godspraak te ontvlieden, juist z'n ongeluk tegemoet loopt. Integendeel; hier werkt het Noodlot buiten het bewustzijn en de ganse opzettelike levensgang van de handelende persoon om; nooit had een waarschuwende stem hem eenmaal toegeroepen: ‘gij zult eenmaal in bloedschande leven!’ - nooit, evenmin, had het GWY's streven kunnen wezen, zich in z'n doen en laten te wapenen tegen de verwezenliking van een profetie, waarvan hij niet de minste bewustheid droeg. Wat GWY dan ook, na de verschikkelike ontdekking voelt, zijn niet de Noodlotsbeschikkingen uit een Heidense wereld, maar de listen en lagen van de Satan uit een Christelik-orthodoxe levensbeschouwing; GWY heeft niet katholiek genoeg geleefd, meent hij; de straf wijst er op, dat er ten aanzien van hem een zedelik tekort staat geboekt; en de aard van de straf onderricht hem, dat zijn zaak aan onverbiddelike

machten werd overgeleverd en er op zulk een hels en boosaardig vonnis als 't zijne werd, geen nader appel mogelik is. Het fatalistiese in 't verhaal is dan ook iets anders dan het fatalistiese in 't Griekse drama. OEDIPUS herkent in z'n bezoekingen z'n bestemming tot het ongeluk; GWY herkent in de zijne de straf voor eigen vergrijp. Bij de Grieken is het Noodlot souverein, spint en legt de draden, neemt alle verantwoordelikheid op zich; in de 'GWY' en de soortgelijke romantiese Noodlots-poëzie is het Noodlot de opgeroepen Rechter, die eerst na de overtreding als werktuig in een Machtiger hand de opgelegde straf voor 't zedelik falen volvoert. Het Noodlots-idee is verflauwd, en verzwakt. In haar plaats is getreden het Christelik leerstuk van zonde en boete, met, zoals in de 'GWY', een streng-Katholieke, ja somber-monastiese kleur.

De vraag is gewettigd[1)], wat voor drijfveer het in die dagen van de Romantiek, (hier van 1832-'36, in 't buitenland, door BYRON en z'n onmiddellike invloed, iets vroeger), is geweest, dat in het verhaal en het drama een beroep werd gedaan op de, zij dan ook ten halve toegepaste, Noodlots-idee. En dan is bij het beantwoorden van deze vraag in de eerste plaats te wijzen op de geestelike malaise die zich onder en na de Napoleontiese druk in de Europese gemoederen openbaarde. De geweldige gebeurtenissen en de ongehoorde lotswisselingen deden een meer dan menselike tussenkomst vermoeden, en verlevendigden het geloof aan een vertoornde, de volken met plagen bezoekende, doch ook tot nieuwe gunstbewijzen te verbidden God. De mens voelde weer z'n afhankelikheid. Hij leerde wederom beseffen, dat onder de machtige gewelven van God de zondige, in smarten geboren aarde lag. Een diep medelijden met het lijdenslot van de mens en met z'n aanleg voor de smart van het lijden, beving de harten. Niet alleen, dat het leed werd uitgemeten, om in 't meevoelende mensenhart de deernis te verdiepen, maar ook 't beschrijven van de smart zelf, en 't versomberen van 't mensengeluk, werd de schrijvende een wellust[2)]. In dit teken nu kwam allengs BEETS' legenden-poëzie te staan.

Dat is het, waar de eenzame nacht, het onzekere licht en de duistere afkomst echo op geven, op 't grenzeloze namelik van 't door

1) Zie de bredere oriëntatie in het artikel 'Adr. v.d. Hoop' (II) in het Nov. n^{o}. van 'D e B e w e g i n g '. (1906).

2) Zie het artikel 'Aernout Drost' (II) in het Febr. n^{o}. van 'D e B e w e g i n g ' (1907)

hem opgeroepen en zelf-gecultiveerde smartgevoel. Dit is oprechtheid, en geen aanstellerij.

't Is het fond van de zaak. Al de te voren genoemde hulpmiddelen, de samenstellende elementen van het verhaal, de figuren, het decoratief, de gevoelens, de handelingen, staan in dienst van deze wellust der teerste smartverfijning. Doch laten we de dichter zelf aan 't woord. Hij is als eerlik en zelfbewust schepper van zijn werk de aangewezen man, om de ware verhouding tussen oorzaak en verschijnselen, doel en middelen met eigen woorden in 't licht te stellen.

Wie uwer zal het mij verklaren,
Wat aandrift ons het harte dringt
Om iets verschriklijks te openbaren,
Dat ieders ziel tot siddring dwingt?
Is 't wreedheid, die zich ongenadig
Met andrer angst of pijn vermaakt?
Hardvochtige eerzucht, die baldadig
Naar een triomf van tranen haakt?
Is 't eigenliefde, die zich prikkelt,
Omdat wie ramp verhaalt of leed
Zich-zelven meest belangrijk weet,
En die, in 't kleed des rouws gewikkeld,
Een huichelaarster, tot u treedt?
Is 't heerschzucht, die 't gebied wil voeren
Op zwakke zielen licht verkloekt?
Of kunstnarij, die eerbied zoekt
Door elk te schokken en te roeren?.....
Neen! is 't niet, dat ons krank gemoed
Een hartstocht voor de droefheid voedt?
Een trek om 's levens ijslijkheden
In al haar treurigheid te ontleden,
Een prikkel, die behoefte werd,
- En 't zalig maakt, zich toe te geven
Aan wat geheel de ziel doet beven, -
Sinds daar voor 't menschelijke hart
Niets zoeter is dan 't mededoogen
Niets milders dan de traan voor de oogen
En geen gevoel voor 't kenvermogen
Zoo klaar en duidlijk als - DE SMART.[1)]

En 't voordeel?

't Voordeel is dit, dat deze mannen, met hun cultus van 't gevoel,

1) Slotstuk van de *Voorzang* van *Gwy*.

en hun zielkundige analyses van het mensenhart, het gebied van het klinkend gerucht en de holle woorden zijn gaan verlaten, en, vooral in deze BEETS, het evenwicht hebben leren betrachten tussen het nauwkeurig zien en het nauwkeurig zeggen; dat hij is geworden de juiste tekenaar van z'n vastgevormde beelden; dat hij een meester is geworden van de versvorm en de dictie. Ook de GUY laat in dit opzicht schoone partijen tonen, niet het minst 't verhaal, bovendien zuiver psychologies gezien, van de onthulling in de 'oosterzaal'. Deze vooruitgang is een niet hoog genoeg te schatten voordeel geweest dat de Romantiek ons in BEETS heeft bezorgd. Doch hiermee komen wij op een ander terrein. En dit gebied ligt voor 't ogenblik buiten onze beschouwing.

Ten slotte verwijzen wij de lezer naar het in onze litteratuur zo karakteristieke Noodlots-drama De Horoscoop[1)], waarvan A. VAN DER HOOP JR. de schrijver is geweest, en dat, evenals GUY een oorspronkelik werk, op eigenaardige wijze het noodlots-begrip in dezelfde hoofdtrekken weergeeft.

J.K.

Is er een essentieel verschil tusschen vers en proza?

Hoe zoudt ge het vinden als ik zei: hier zijn steenen, waaruit de beeldhouwer een beeld houwt en de bouwmeester een huis bouwt: het is dus duidelijk dat er *geen* essentieel verschil is tusschen architectuur en beeldhouwkunst. Dwaasheid nietwaar? En als er zelfs met geen andere grondstoffen huizen konden gebouwd worden dan met steenen, dan zoudt ge nog niet willen toegeven dat het wezenlijke van bouw- en beeldhouwkunst lag in wat we b.v. steen-kunst zouden kunnen noemen.

De zaak is, dat we bij het oordeelen over kunstuitingen hen eerst moeten beoordeelen naar *henzelf* en *daarna*, als we dat wenschen, naar de grondstof waaruit ze gemaakt zijn. Een gebouw is iets anders dan een beeld, ook al zijn ze beide van steen en van dezelfde steen. Een gedicht is iets anders dan een prozastuk, al is beider grondstof de taal.

1) Een exemplaar, ofschoon geschonden, berust in de Kon. Bibl.

Woordkunst is de naam van een afgetrokkenheid. De taal die aan gedicht en proza-stuk eigen is, wordt geabstraheerd, wordt op zichzelf gedacht, en nu wordt dáárin de eenheid gezocht van zoo verschillende uitingen.

Tegen deze verheerlijking van het afgetrokkene wilde ik opkomen en ik wilde het duidelijk gezegd weten dat het levende gedicht en het levende prozawerk twee verschillende kunstuitingen zijn.

Waarom dit zoo belangrijk is? Omdat we nu eerst opmerkzaam kunnen maken op hun tweeërlei *innerlijkheid*. Verzen drukken een andere schoonheid uit dan het proza. Andere schoonheids*wetten*, zou ik willen schrijven, als ik niet den schijn zou krijgen op *mijn* beurt een afgetrokkenheid te verdedigen. ‘J'ai refait avec Vous’ - zegt HENRI DE RÉGNIER tot HÉRÉDIA -

> ‘J'ai refait avec Vous le chemin radieux
> Où se dressent, vivants, les Héros et les Dieux,
> Par la beauté du Verbe et la force du Nombre.’

Niet alleen het Woord, maar ook het Getal. Dat hebben oude zoowel als nieuwe dichters altijd geweten. Of gij PETRARCA al dan niet erkent als Renaissance-dichter kan mij onverschillig zijn, maar *hij* wist het en DANTE wist het en de Provençalen wisten het. En, als ge niet in eenzelfde streek wilt blijven, de Klassieken en MAERLANT wisten het ook. Dat dit weten niets te maken heeft met ‘behoefte aan het regelmatig wederkeeren van sommige maten en klanken’, maar alleen uiting is van de diepe zekerheid dat er een geheimnisvolle schoonheid van het aan Getal gebonden Woord bestaat, dat konden die dichters u leeren, indien gij, dichter, het niet in uw hart al wist. Er bestaat proza met meer rijmen dan een vers noodig heeft. Er bestaan verzen met grooter afwisseling van maatgangen dan in menig prozastuk wordt aangetroffen. Maar er bestaan géén verzen wier schoonheid niet aan het getal gebonden is en géén proza waarvan de schoonheid onafscheidelijk is van het getal.

ALBERT VERWEY (Uit een polemiek met H.J. BOEKEN in *De Amsterdammer* van 28 April 1907),

Een 16de eeuwsche markt-vertooning.

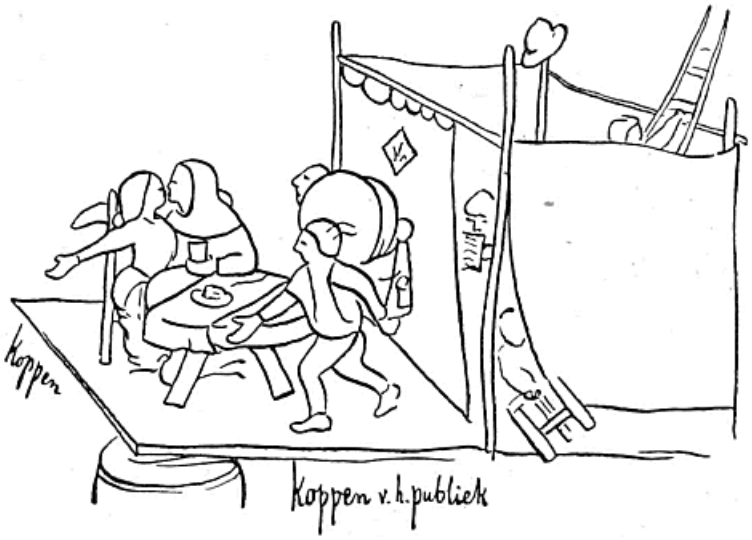

In het Rijksmuseum te Amsterdam is sinds een paar maanden een schilderij aanwezig, dat om zijn onderwerp (een boerenkermis) en om zijn compositie (een ietwat van boven gezien druk bevolkt dorpsplein, met op den achtergrond de kerk en aan weerszijden boerenhuizen en schuren) terstond doet denken aan den ouden PIETER BRUEGEL (± 1530-1569); evenwel is het onlangs, op onvaste gegevens, gezet ten name van PETER CUSTODIS, gez. PETER BALTEN, een navolger van den grooten boerenschilder en phantast.

Behalve door de gezellige drukte en de menigte van vroolijke tafereelen, trekt dit tamelijk groot schilderstuk onmiddellijk onze aandacht door een uiterst simpele tooneel-vertooning, die op het midden van de markt plaats heeft, en waarvan ik hier den lezer een vluchtig krabbeltje aanbied. Het tooneel is op vaten opgeslagen, van drie zijden zichtbaar en aan de vierde afgesloten door een vierkant, geheel door roode gordijnen onzichtbaar gemaakt kabinetje, waar zich de

niet-optredende spelers verbergen en verkleeden. Op het gordijn aan de tooneel-zijde hangt een ruit-vormig bordje met de vage aanduiding eener plant, wellicht het embleem eener bescheiden dorps-rederijkerskamer. Om het hoekje van dit gordijn is een kop zichtbaar, die op een papiertje tuurt; ongetwijfeld is dit de souffleur. Een ander manneke reikt aan een der omstanders een drie-pootig krukje; terwijl een derde uit het kleedkamertje op een ladder zijn kop vertoont. Door de menigte belangstellende toeschouwers is van het onderstel des tooneels slechts één ton zichtbaar.

Het merkwaardige dezer authentieke afbeelding eener zestiend'- eeuwsche markt-voorstelling is bovendien, dat het onderwerp der vertoonde klucht ons zoo welbekend is: men herkent immers terstond *de cluyte van Playerwater*, en wel het moment, dat Werrenbracht, die door zijn vrouw om wonderwater was uitgezonden, door een hem bevrienden hoenderkoopman in diens korf wordt thuisgebracht, en daar zijn vrouw snapt, met den pater aan den gedekten disch in al te zoete vreugde zittend.

Het spreekt van zelf, dat men uit deze enkele afbeelding eener zeer eenvoudige dorps-vertooning geen *algemeene* conclusies kan trekken voor ‘middeleeuwsche’ tooneel-voorstellingen. Daarom ook niet, maar enkel om den belangstellenden lezer op deze levendige afbeelding eener bekende sotternie opmerkzaam te maken, is er hier een kort woord over gezegd.

V.M.

Over Moedertaal.

Waarom eigen taal?

Is de eene taal de andere niet weerd, en is geheel dit streven en strijden voor de moedertaal niet enkel waan? Eene dolle liefde, waaraan de kleine en groote volkeren lijden en die aan de kleine niets anders dan erge schade brengt?

Wat is dan eigentlijk eene taal?

Een aantal stemteekens, waarvan de menschen gebruik maken om elkander te verstaan. Bij voorbeeld: huis, tafel, stoel.... in 't Fransch, maison, table, chaise. Wat is er aan die geluiden gelegen, dat de eerste den Vlaming zoo aan 't herte liggen en dat de andere hem onverschillig laten? - Is ‘prends une chaise et assieds-toi’ niet even goed als ‘neemt eenen stoel en zet u’? Het eerste heeft de Fransche, het tweede de Vlaamsche moeder aan haar kind geleerd.

Het een is zoo gemakkelijk om uit te spreken als 't ander en even zoo kort en klaar. Waarom al dit beslag en bedrijf over de moedertaal? Laat een Flaming Fransch spreken, en meer menschen zullen hem verstaan! Of leert hem Engelsch ‘take a chair and sit down.’ Daarmee kan hij door geheel de wereld geraken en verstaan worden in Amerika, in de woestijnen van Afrika, in Aziën en tot in Australiën onder de temme Papoes.

Ja, maar er bestaan nog andere dingen onder de kappe des hemels als tafels en stoelen. Wij hebben ook onstoffelijke begrippen, denkbeelden van persoonlijken aard, de eene scherp, de andere onduidelijker in hunne aanschouwbaarheid, ook duizendvoudige aandoeningen der ziel, waarvan het woord een veel min vormvast beeld in ons verwekt.

Deze beelden, de gemoedstoestanden, dit denken en voelen, verschillen van volk tot volk, van ras tot ras.

En juist gelijk voor elk voorwerp van dagelijksch gebruik, een woord komt te bestaan dat dit voorwerp bediedt, zoo ook voor de onstoffelijke denkbeelden, worden woorden omzeggens geboren, geteeld uit den schoot der sprekende, scheppende, vruchtbarende taalgemeente. De woordenschat volgt, schrede voor schrede, de ontwikkeling van hert en van geest; elk gemeenschappelijk denkbeeld, elk gevoel, iedere aandoening vindt op den duur zijn wederwoord.

Dit geschiedt in elke taal, bij elk volk, juist volgens dat het handelt en wandelt en denkt en doet.

En niet alleen de diepe zin der woorden verschilt van volk tot volk, maar ook hunne onderlinge betrekkingen, hun voegen en sluiten, waarbij de vluchtigste schakeeringen ontstaan in woord en zinbouw, overal de aandoeningen volgend van ons binnenste wezen.

Zoo ontsluit de taal den geest der volkeren. De taal is als een kleed dat over het denkend, voelend, handelend volk ligt en alle zijne lidmaten eng omvat. Zij is een afgietsel, eene weêrspleet der ziele zelf van het volk dat ze spreekt. In de taal eens menschen ligt zijn land en zijn hert geschilderd.

(G. VERRIEST: *Taal en Opvoeding*.)

De Franse woorden in het Nederlands.

De breed opgezette studie *De Franse woorden in het Nederlands*, waarin Dr. J.J. SALVERDA DE GRAVE de uitkomsten van een veeljarige studie neerlegde, heeft aanspraak op een breder kring van lezers dan gewoonlik aan de Verhandelingen der ‘Koninklijke Akademie van Wetenschappen’ ten deel valt. Voor een grondige beoordeling zou men evenzeer romanist als neerlandicus moeten zijn. Onze lezers zullen er het meest belang in stellen, in hoeverre dit werk een aanwinst is voor de geschiedenis van onze taal.

Menigeen zal er vreemd van opzien, dat de schrijver zijn studie ‘een verkenningstocht in een onbekend land’ noemt (blz. 117). Toch is dat juist. Dat het Frans steeds invloed op het Nederlands uitgeoefend heeft, en dat de overgenomen woorden uit kultuurhistories oogpunt van gewicht zijn, is meermalen aangetoond. Maar zulke studie ‘was gebazeerd op min of meer uitgebreide verzamelingen van overgenomen termen.’ Veel gewichtiger is ‘de ontlening als taalpsychologies verschijnsel’, die de schrijver in de eerste plaats op 't oog had, en waarvoor hij systematies materiaal verzamelde. Niet in dat rijke materiaal, maar in de methode zit de hoofdverdienste van zijn boek.

Naast de hedendaagse levende taal heeft de schrijver de voornaamste oude en nieuwe woordeboeken als bronnen gebruikt, die in het eerste hoofdstuk krities besproken worden. Maar dat voor deze geleerde de taal niet één groot woordeboek is, waaruit hij de Franse bestanddelen heeft op te zoeken en chronologies de ordenen, blijkt uit Hoofdstuk II: **De Woordeschat**. Voornamelik door een weergave van dit hoofdstuk willen we laten zien, hoe de nieuwe taalbeschouwing ook op dit gebied nieuwe wegen geopend heeft.

‘Men zou verkeerd doen’ - waarschuwt de schrijver - ‘de invloed, door het Frans geoefend, af te meten uitsluitend naar het aantal der overgenomen woorden’ (blz. 27). In de eerste plaats hebben we rekening te houden met de *dubbele ontlening*: òf in oudere en jongere vorm (*stroop-siroop*) óf in vormen uit verschillende dialekten,

òf in een vorm uit de spreektaal, naast een uit de schrijftaal, d.w.z. uit de geschreven vorm; b.v. p*en*sionaire naast p*en*sionaat (met *en*). Van groot belang is daarbij de opmerking: ‘Een vreemd woord begint met telkens opnieuw te worden overgenomen; eerst wanneer dit vaak genoeg is geschied, begint het deel uit te maken van de taalschat van het volk dat overneemt.’ Vandaar de onmogelikheid om een scherpe grens te trekken tussen vreemde en ingeburgerde woorden. Met ‘dubbele ontlening’ hebben we ook te doen, als een Frans woord tweemaal met een verschillende betekenis overgenomen wordt.

In de tweede plaats moet men letten op de *gedeeltelike ontlening*, d.w.z. wanneer het Franse woord 1°. slechts voorkomt in een vaste uitdrukking, 2°. slechts in één betekenis of 3°. slechts in een bepaalde funktie. Bij het eerste geval maakt de schr. de volgende leerzame opmerking:

‘Wij raken hier aan een voor de ontlening in het algemeen zeer belangrijke kwestie. Immers elk vreemd woord is hier voor het eerst binnengekommen in een zin, dus in een bepaald verband, m.a.w. elke ontlening begint met “gedeeltelik” te zijn. In de meeste gevallen wordt hetzelfde woord spoedig daarop of tegelijkertijd in een ander verband gebruikt; het zou belangrijk zijn te weten hoe elk woord is binnengekomen; vooral voor adjektiva die uitteraard een vaag begrip uitdrukken dat eerst door het substantivum waarbij het wordt gebruikt nauwer wordt omschreven. Om de groepering die wij zo straks gaan ondernemen, afdoend te maken, zou het nodig zijn voor elk woord deze kwestie te onderzoeken. Men gevoelt dat dit in de praktijk zeer zelden mogelik is, daar wij van zo goed als geen enkel woord weten waar en wanneer het voor het eerst is gebruikt’ (blz. 30).

In de derde plaats kan het Franse woord *vertaald* zijn, of kunnen er *pseudo*-Franse woorden ontstaan.

De *datum van ontlening* is zeer moeielik te bepalen, maar een indeling in perioden is in elk geval noodzakelik. De schr. onderscheidt dus twee Middeleeuwse perioden: van het begin onzer litteratuur tot ± 1325, de tijd van MAERLANT en de vertaalde ridderromans; 2°. van ± 1325 tot 1500. Dan 3°. het tijdperk 1500-1600, gesloten door KILIAAN's Woordeboek, en 4°. het tijdperk van 1600 tot heden.

Veel moeieliker dan de chronologiese ordening is de *Groepering der overgenomen woorden*. Want daardoor moet men komen tot het antwoord op de vraag: ‘hoe heeft het Frans invloed op onze taal geoefend? op welke punten van het maatschappelik en partikulier leven is een vreemd woord ingedrongen?’

De oplossing getuigt van grote scherpzinnigheid: ‘Mijn uitgangs-

punt is geweest dat, hoe persoonliker het begrip is dat door het vreemde woord wordt uitgedrukt, des te krachtiger het bewijs is dat het levert van Franse invloed ten onzent. De lijn die ik bij de groepering heb te volgen, is dus aangewezen. Ik begin met afzonderlik te behandelen de woorden voor Wetenschap en voor Kunst, die uitteraard een internationaal karakter hebben, en bovendien dan slechts in een beperkte kring worden gebruikt. Daarna onderscheid ik twee hoofdgroepen: *De mens in zijn openbaar leven* en *De mens in zijn partikulier bestaan*. Het komt mij voor dat tussen deze rubrieken een scherpe afscheiding bestaat, en dat zij, ter kenschetsing van de invloed van Frankrijk op Nederland, uit elkander moeten gehouden worden. Doch de groep *openbaar leven* kan niet als één geheel worden beschouwd: naast woorden die een zuiver officieel karakter hebben en vaak buiten het dageliks leven omgaan - woorden voor *rechtspraak* bijv. - staan er die nauwer zijn verbonden met het gewone bestaan van de mens. Vandaar dat ik de tweede hoofdgroep onderscheid in twee groepen: *De mens als staatsburger* en *De mens in de maatschappij*; de eerste heeft een kollektiever karakter dan de tweede, waardoor de overgang wordt gevormd naar de Derde Hoofdgroep, die het individu betreft.'

Bij die groepering blijven er een groot aantal termen over 'van zulk een uitgebreide betekenis dat zij zich nergens laten inlijven.' Die worden als 'algemene woorden' in een Vierde Hoofdgroep saamgebracht.

Elke indeling heeft iets kunstmatigs, maar men zal moeten toegeven dat deze groepering perspektief geeft in de chaotiese taalmengeling van het Woordeboek. Temeer omdat elke groep weer nauwkeurig onderverdeeld wordt, en elk onderdeel besloten wordt door door de gevolgtrekkingen die de schrijver er uit meent te mogen maken. 'Anderen halen er misschien meer uit; in elk geval vinden zij dan het materiaal vóór zich.'

Op de brede uitwerking van dit schema, op de vele aardige of treffende opmerkingen en gevolgtrekkingen (blz. 37-102) kunnen we niet verder ingaan. Wanneer de lezer geprikkeld wordt tot mogelike aanvulling van het materiaal, tot kritiek op al te stoute gevolgtrekkingen, tot andere rangschikking, dan vermindert dit de verdienste van dit hoofdstuk niet; de schrijver heeft door zijn proef, die hij zonder voorbeeld ontwierp, juist zulk een stoot willen geven.

De laatste afdeling van dit hoofdstuk is getiteld: *Wat leren wij van de overgenomen woorden*? (blz. 102-126). Voor het toekomstig onderzoek lijkt mij dit gedeelte van het grootste belang; prikkelend

en vruchtbaar tegelijk; vol nieuwe gezichtspunten. Allereerst treft ons hoe de schrijver op zijn hoede is tegen de overschatting van zijn eigen resultaten. ‘Het aandeel dat, volgens de lijsten, elk tijdvak gehad heeft aan de overgenomen woorden, wordt voor een groot deel bepaald door de aard der bronnen die ons, voor elke periode, ten dienste stonden.’ Vooral bij de overlevering van Middeleeuwse bronnen speelt het toeval een groote rol. ‘Bovendien zou het, voor een juiste appreciatie, nodig zijn eigenlik ook het aantal der inheemse woorden van elke groep te kennen.’

Bij de beschouwing van de ‘omgangswoorden’ maakt de schr. een ‘uitweiding’, die niettemin een zeer wezenlik deel van zijn onderwerp is, nl. de onderscheiding van de Franse woorden in de gesproken taal tegenover het litterair taalgebruik.

‘Het probleem dat de Franse woorden in de gesproken taal ons ter oplossing voorleggen, is van hoog belang; vergeleken daarmede is de kwestie van het gebruiken of vermijden ervan in de schrijftaal niet veel meer dan knutselarij; en toch heeft men zich tot nu toe alleen met deze laatste beziggehouden.’ Dit laatste aan het adres van de moderne taalzuiveraars, die trouwens in dit boek heel wat tot zuivering van hun eigen taalbegrip zullen vinden.

‘Nu kennen wij de spreektaal van oudere perioden niet dan onvolledig; eerst zeer laat hebben de schrijvers van romans en verhalen zich erop toegelegd haar in de gesprekken die zij weergaven tot haar recht te doen komen. De oudere taal die wij kennen is in hoofdzaak schrijftaal.’ Wel geven gesprekken in de ridderromans staaltjes van spreektaal. En in later eeuwen leren wij de beschaafde spreektaal ‘bij benadering kennen uit de Briefverzamelingen van onze landgenoten van vroeger tijd.’

Het verwondert mij dat de schrijver hier de aandacht niet vestigt op het blijspel. Kennen we de 15de en 16de eeuwse volkstaal niet uit de kluchten? Horen we de Amsterdammers van verschillende stand niet spreken in de *Warenar* en de blijspelen van BREDERO? Maakt de taal van BERNAGIE en ASSELIJN niet de indruk van zuiver te zijn? Ook LANGENDIJK is, dunkt mij, ten opzichte van het woordgebruik wel te vertrouwen. Zo weinig weten we niet af van deze vroegere gesproken taal. Bovendien is er uit de pamfletten en de spectatoriale vertogen heel wat te halen, terwijl voor de negentiende eeuw boeken als de *Camera* en de *Studententypen* uitstekend bruikbaar zijn.

De schr. bepaalde zich dus tot zeventiende-eeuwse brieven (van HUGO DE GROOT, MARIA en NICOLAAS VAN REIGERSBERCH), de brieven van BETJE WOLFF, *Sara Burgerhart, Het leven van Mr. C. van Lennep*

en Mr. D.J. van Lennep en *Majoor Frans*. Zijn onderzoek had trouwens een bepaald doel: de vergelijking met de hedendaagse spreektaal. Op grond van zijn statistiek zegt de schr.: ‘Het is verrassend te konstateren dat de grote meerderheid der vroeger gebruikte Franse woorden tans nog worden gebezigd’ (blz. 107). Wordt later ook de taal van het blijspel eens in dit opzicht onderzocht, dan kan blijken of voor andere milieu's hetzelfde geldt als voor de aanzienlikste kringen. Hier ligt dus nog een interessant veld van onderzoek, dat zich aansluit bij het gebruik van Franse woorden in de tegenwoordige dialekten, waaraan de schr. de volgende bladzijden wijdt, met het opschrift *Graad der ontlening*. Vooraf gaan enige principiële opmerkingen, die we geheel overnemen: ‘In de lijsten zijn alle Franse woorden naast elkander gezet alsof zij alle hetzelfde belang hadden voor onze taal. Toch is dat geenszins het geval. Wij hebben reeds enige malen doen uitkomen dat de gebruiksfeer der verschillende woorden lang niet dezelfde is; onder de “konversatiewoorden” bij voorbeeld zijn er die lang niet algemeen verspreid zijn, andere zijn in alle kringen nog als Frans gevoeld; sommige personen hebben voorliefde voor een of andere uitdrukking die zij altijd in de mond hebben, en bezigen de andere nooit. Wij hebben ons dus zeer goed rekenschap gegeven van het onjuiste beeld dat een opsomming als de lijsten bevatten, van de invloed van het Frans op onze taal geeft. Maar we konden niet anders doen. Immers tussen de verschillende gebruiksferen bestaan geen scherpe grenzen, en onmogelik was het dus de woorden te splitsen naar de diepte waartoe zij in onze taal waren doorgedrongen. Wel konden wij vaststellen dat sommige groepen, bijv. de “konversatiewoorden” uitteraard een beperkte gebruiksfeer moesten hebben, maar verder konden wij niet gaan. In dit samenvattend hoofdstuk moeten wij dit verschil van graad van ontlening, al is het dan ook zeer in het algemeen, ter sprake brengen.

Indien wij zouden kunnen vaststellen welke woorden heden ten dage gebruikt worden door het geringere volk, door hen die op de scholen geen Frans hebben geleerd, dan zouden wij, tegenover de woorden met zeer beperkte gebruikskring, zoals de “konversatiewoorden”, een lijst van de algemeenste, van de diepst doorgedrongen woorden kunnen plaatsen, en zouden daarmede in zekere zin het hoogste en laagste punt bepaald hebben van het gebied waarbinnen, elk op hun niet nader aan te geven diepte, de uit het Frans overgenomen woorden zich een plaats hebben veroverd. Altans zo schijnt het: in werkelikheid is de zaak niet zo eenvoudig’ (blz. 110).

Uit een onderzoek in dialekt-woordeboeken en -woordelijsten blijkt nl.

dat een aantal woorden in de algemene taal noch vroeger, noch heden ergens anders voorkomen. ‘Willen wij de onderste laag der Franse woorden leren kennen, dan is er eigenlik geen ander middel dan ons taalgevoel te laten beslissen.’

De Franse woorden in de Schrijftaal (d.i. litteraire taal) worden in de volgende blz. besproken, op grond van statistiese onderzoekingen. Bij de Middeleeuwse schrijvers is het aantal Franse woorden betrekkelik gering: in Vlaamse teksten is het begrijpelikerwijze groter dan in Noord-Nederlandse, b.v. in het werk van STOKE of DIRC POTTER. In het vijftiende-eeuwse proza stuit men op weinig vreemde woorden, in de 2de helft van de 15de eeuw doet de invloed van het Bourgondiese hof zich gevoelen. ‘Toch zou de zogenaamde taalzuivering in de 16de eeuw een gevecht tegen windmolens zijn geweest, als niet in de beperkte kring der Rederijkerskamers werkelik misbruik van Franse woorden ware gemaakt. Maar dit was een voorbijgaande mode.’

Het is goed dat dit nog eens opzettelik gezegd wordt. De waan dat *het* Nederlands in de Bourgondiese tijd verfranst was, is nog lang niet uitgeroeid. Jammer dat de schrijver dit punt niet meer uitgewerkt en geïllustreerd heeft. Trouwens, de vier bladzijden aan dit onderwerp gewijd, bevatten de kiemen voor allerlei belangwekkend détailonderzoek. Wel heeft de schr. COORNHERT's taal nagegaan. Juist de Franse ‘omgangswoorden’, die deze taalzuiveraar blijkbaar niet missen kon, zijn voor het onderzoek van belang. Statisties blijkt het aantal vreemde woorden dat COORNHERT gebruikt, niet veel minder dan dat bij DIRC POTTER. Eindelik volgen enige opmerkingen over de kanselarij-taal, die opzettelik van de letterkundige schrijftaal gescheiden gehouden wordt.

Een verdienstelike paragraaf is gewijd aan de *Oorzaken van ontlening*, vooral doordat een splitsing tussen de *aanleiding* en de *oorzaak* van ontlening helderheid brengt. Het onderwerp is breed opgevat: al wat de schr. vond over Franse woorden in het Zweeds, in het Engels en in het Duits, wordt ter vergelijking aangehaald. Treffend is vooral de sterke overeenkomst ten opzichte van de keuze der ontleende woorden tussen verschillende uiteenliggende Duitse dialekten en het Nederlands. De keuze wordt bepaald door de sociale en intellektuele kondities, van hen die overnemen. Daartegenover zijn dan de historiese gebeurtenissen, de meerdere of mindere aanraking met Frankrijk, slechts als ‘aanleiding’ te beschouwen.

Als *aanleidingen tot ontlening* worden genoemd: 1o. persoonlike aanraking; het hoogst ontwikkelde volk staat woorden af aan het minder ontwikkelde.

2°. staatkundige banden, zoals toen Noord-Nederland, Henegouwse en Bourgondiese heersers kreeg.

3°. letterkundige banden.

Als *hoofdoorzaken van ontlening* kunnen de vier volgende gelden:

1°. Voor het begrip aangeduid door het vreemde woord bestond hier geen eigen term.

2°. De spreker heeft behoefte de schakeringen zijner gedachte nauwkeuriger uit te drukken dan hem dat mogelik is met inheemse woorden. Hieronder is ook het geval te brengen dat iemand zoals men zegt uit 'affektatie' vreemde woorden gebruikt; dat wil niet anders zeggen dan dat hij tracht aan zijn taal een schakering van 'voornaamheid' te geven.

3°. Het Frans heeft één woord voor een begrip dat wij met meer woorden uitdrukken.

4°. Het Franse woord wordt gebruikt als eufemisme.

Door dit hoofdstuk in grote trekken weer te geven, konden we het best aantonen, dat hier geen 'uitwerking' gegeven wordt van de bladzijden die in TE WINKEL's of VERDAM's geschiedenis der Nederlandse taal over de invloed van het Frans handelen, maar dat dit boek èn door de stof èn door de methode een belangrijke bijdrage is tot de geschiedenis van onze taal op de grondslag van de nieuwere taalbeschouwing. Daarom vooral is deze studie ons zo biezonder welkom.

In dezelfde lijn liggen de volgende hoofdstukken, over de *Klankleer*, de *Vormleer* en de *Syntaxis der overgenomen woorden*. De klankleer, die alleen bijna de helft van het boek beslaat (blz. 127-303) is met voorliefde behandeld. Het behoeft nauweliks gezegd te worden dat ook uit deze hoofdstukken, gebaseerd op een zo uitgebreid materiaal, veel nieuws te leren is.

Van twee kortere hoofdstukken (VI *Betekenis der overgenomen woorden* en VII *Nieuwgevormde woorden met Franse elementen*) geldt hetzelfde; voor de opzet van het boek en de methode van bewerking, waarom het ons in deze aankondiging te doen was, geven ze geen andere gezichtspunten dan die de ontleding van het tweede hoofdstuk ons deed kennen. Een volledige indruk van de rijke inhoud kan in een beknopt bestek moeielik gegeven worden. Het is ons trouwens voldoende, als we tot de lezing van dit onmisbare standaardwerk opgewekt hebben.

C.D.V.

Het taalonderwijs op de lagere school.

De oorzaak van de slechte resultaten ligt, nog meer dan in de moeilijkheid van 't schrijven, en de methode van onderwijs, te weten, *in de onnatuur*, waardoor ons taalonderwijs zich kenmerkt, in het verkeerde inzicht, dat vele onderwijzers hebben in het wezen van taal en in taalwording. Dientengevolge meent men aanschouwelijk te zijn, terwijl men integendeel den grond legt voor een voor velen onoverkomelijke kloof tusschen hun eigen, hun moedertaal en de taal, die bij het schrijven dient; - daardoor denkt men resultaten voor de uiting te bereiken door middelen, die in lijnrechten strijd zijn met die van de wijze waarop taal in den mensch wòrdt.... Het geneesmiddel ligt voor de hand: terugkeeren tot de natuur, zien, hoe het leven zorgt voor het leeren spreken, m.a.w. het kind zich laten uiten en nog eens uiten. De gemeenschap stelt eischen aan een taal die het individu niet kent, en waar beider eischen met elkaar in botsing komen, moeten de laatste, als de minste, het afleggen tegen de eerste. Maar dit aanleeren van de algemeene omgangstaal mag toch nooit geschieden dan zeer langzaam, *nooit ten koste van den durf*, die een eerste factor is voor het natuurlijke spreken in school. Dit is het stelonderwijs in *alle* klassen, maar het uitsluitende in de klassen waar de kinderen den taalvorm nog niet zoodanig meester zijn, dat ze zich gemakkelijk schriftelijk uiten. Men late ook spreken over onderwerpen die buiten de school liggen, en ga bij de jonge kinderen den aandrang om zich vrij te geven vooral niet tegen op grond van schoolsche overwegingen.

Bij dit spreken, maar vooral bij het schrijven, vervalt men vaak in een andere, hoogst ernstige, fout; men vergeet, dat de taal van het schrijven op de school dezelfde moet zijn als die van het beschaafde spreken. Er mag geen ander onderscheid bestaan dan dat van zelf volgt uit het verschil in toestand tusschen iemand die spreekt en iemand die schrijft. Derhalve geen streven om ongewone, zoogenaamde ‘mooie’ taal op de volksschool aan te leeren. *Houd de leerlingen bij hun schrijven zoo eenvoudig mogelijk*.

Het onderscheid, dat bestaat tusschen de geschreven en de gespro-

ken taalvormen, kan helaas niet geheel weggenomen worden; de school zal dus altijd[1] verschillen van spelling en buiging moeten aanleeren.

Het toepassen dier verschillen is geen *natuur*, als de uiting zelf, maar *kunst*; en daarin bestaat het principieele onderscheid tusschen het stelonderwijs en dat in 'zuiver schrijven'. Om te maken dat er geen klove ontstaat tusschen de *natuurlijke* uiting volgens de gesproken taal, en de *kunstmatige* volgens de regels der geschreven schrijftaal, moet er voortdurend contact blijven bestaan tusschen beide talen. Niet alleen dus moet de gesproken taal het uitgangspunt zijn van het grammaticaal onderwijs op de lagere school, maar de verschillen met de geschreven schrijftaal[2] moeten de leerstof vormen. En deze verschillen moeten *bewust*, geleidelijk, zonder overbodige kennis, en gegroepeerd naar de moeilijkheden, grondig aangeleerd worden. Dan zullen de leerlingen, die zich mondeling kunnen uiten, dit ook schriftelijk kunnen doen volgens de nu eenmaal heerschende schrijfregels.

Volgt men een anderen weg, dan ontstaat er verwarring in het gebruiken van de gelijkluidende, maar niet gelijk geschreven taalvormen. De leerlingen weten wel, dat er afwijkingen van de gehoorde

1) Dit 'altijd' geldt voor de spèlling, maar gelukkig niet voor de bùiging. Want met 'buiging' kan *in dit verband* alleen de naamvals-n bedoeld zijn. Zodra de Regering de 'vereenvoudigde' gelijke rechten geeft met DE VRIES en TE WINKEL, zal deze 'kunstmatige' buiging uit ons onderwijs verdwijnen. Berusting bij 'de nu eenmaal heerschende schrijfregels' zou immers niet in harmonie zijn met deze frisse taalbeschouwing? C.D.V.

2) Schuilt achter de term 'geschreven schrijftaal', als het geen pleonasme is, niet een enigszins vaag begrip? Het kan zijn nut hebben, nog eens nadrukkelik te wijzen op de begripsverwarring, waartoe de term 'schrijftaal' aanleiding geeft. Vooral nu besliste voorstanders van de nieuwe taalbeschouwing als KOLLEWIJN, SALVERDA DE GRAVE, VAN WIJK, VAN STRIEN e.a., die term niet schijnen te willen opgeven. Binnen enkele dagen las ik het woord als aanduiding van drie geheel uiteenlopende begrippen: SALVERDA DE GRAVE en KOLLEWIJN gebruiken *schrijftaal* = litteraire taal; de Gentse professor MAC LEOD schrijft (*Versl. en Meded. der K.A.*, April 1907): 'Als menschen uit Antwerpen, Gent en Brugge bijeenkomen, spreken de jongeren de schrijftaal, meer of minder zuiver, meer of minder dialectisch gekleurd.' Hier is dus *schrijftaal* = Algemeen Beschaafd, evenals het Duitse *Schriftsprache* vaak gebruikt wordt (prof. FRANCK schreef b.v. onlangs over de hiaat in de 'Schriftsprache'). In de laatste aflevering van *Noord en Zuid* schrijft K. VOLBEDA: 'de gesproken taal en de schrijftaal, die daarvan een zichtbare voorstelling is.' Hier is *schrijftaal* = spelling. C.D.V.

taal zijn, maar zij kunnen die niet uit elkaar houden. Deze onzekerheid werkt weer belemmerend op de uiting zelf, en is, mèt de zucht naar 't ongewone en ‘mooie’, de oorzaak van veler onbeholpenheid bij de schriftelijke gedachtenuiting. Pas voortgezet onderwijs en langdurige verdere oefening kunnen velen zóó ver brengen dat ze - bij hun schrijven - het verband met hun eigenlijke taal niet meer behoeven te overwegen. Dit onderwijs krijgen onze leerlingen niet, en daardoor hebben zij aan het taalonderwijs, dat geen aanknoopingspunten gezocht heeft in de gesproken taal, nadat zij de school verlaten hebben, geen houvast - en maken zelfs leerlingen die het vrij ver gebracht hadden, weldra de grootste fouten.

Naar verbetering in deze boven nader ontwikkelde richting kan worden gestreefd; de resultaten, op scholen bereikt, die naar deze beginselen werken, zijn verrassend.

(Uit het *Verslag aangaande den toestand van het Lager Onderwijs in de Gemeente Amsterdam gedurende het jaar* 1906).

Bladvulling.

Aanschouwelike beeldspraak. De buitengewone begaafdheid der oude Grieken voor de beeldende kunsten spreekt ook uit hun litteratuur; aan hun behoefte en aan hun vermogen om zich de dingen plasties voor te stellen, gepaard aan hun neiging om wat overdreven is te vermijden, is het toe te schrijven dat men bij hen zelden spreekwijzen vindt als ‘huppelende heuvels’, ‘dansende bergen’, ‘weeklagende eiken’ en andere uitingen van uitbarstend gevoel, die schering en inslag vormen der taal van het Oude Testament. Bij die Oosterse taal, gelijk in menig schoon Duits gedicht, moet de innigheid van het gevoel bij ons de ontroering te weeg brengen die niet gedoogt dat het beeld wordt gerealiseerd; deze dichters zien niet, zij gevoelen alleen.

(D.C. HESSELING, *Inaugurele Rede*).

Boekbeoordelingen.

De Nederlandsche Taal in de Lagere School, door I. van Gelderen, Leeraar bij het M.O. te Utrecht. 1e stukje. 6e herziene druk. - Groningen. J.B. Wolters. - 1907.

De druk is de 6e. De eerste verscheen in '89. Vóór de nieuwe taalbeweging dus. Het boekje heeft alzo alleen histories belang. En hoe redeneerde men dertig jaar vooraf?

‘Het is m.i. een volstrekte onmogelijkheid goed taalonderwijs te geven, als het niet uitgaat van en steunt op de kennis van de zindeelen. Is o.m. het doel van dat onderwijs de leerlingen er toe te brengen een juist gebruik te maken van buigings- en vervoegings-uitgangen en wat dies meer zij, dan moeten zij zich noodzakelijk rekenschap kunnen geven van de betrekkingen, die de verschillende woorden in den zin vervullen. Daarom ga ik in dit werkje van den zin en zijn deelen uit.’

Zo was destijds het standpunt. En dat uitgaan van de zin ging opvoedkundig, geleidelik. Eerst de aandacht gevestigd op 't *onderwerp*-alleen, waarvan iets gezegd werd. Dan, wàt van het onderwerp werd verteld: 't *gezegde*. Zo ontstonden zinnetjes, met een gezegde en een onderwerp, dat nu gedeeld werd in *zelfstnw.* en *bepalende woorden*. Dan 't *lijdend voorwerp*, dat de werking ondergaat. Maar om de wille van deze betrekkingen, welke de woordvorm moesten bepalen, werden dan ook zinnen gegeven, waarin deze betrekkingen duidelik, ja, waar enkel en alleen de duidelike betrekkingen zichtbaar voor de hand lagen; m.a.w. de zinnetjes werden uitgezocht: tot taal van 't taalonderwijs werd uitsluitend bestemd het tendentieuse materiaal voor een te bereiken morphologiese zuiverheid; en gemakkelik vond de mening ingang dat de 't meest formalisties beladen taal de uitgezochtste taal was. Nog tot heden werd deze mening door allerlei examen-opgaven voortgedragen en gevoed. Deze mening is 't, die bij 't maken van opstellen de jeugdige verhalers doet zinnen op ontbindbare zinnen, benoembare rededelen, verklaarbare vormen, kortom

op taalvormen die onder de controle van de alles beredenerende spraakkunst staan. Doch daarmee zijn bij de onbeholpen zoeker, in z'n eenzijdig eclecticisme, uitgesloten de levende, ofschoon beschaafde spreekvormen welke gewoon zijn los van 't grammaticale juk te leven, en toch tusschen de gecultiveerde schrijftaalvormen de gang en de trant zoo ongedwongen en rhytmies-levend weten te houden. De jongens vergeten te praten, maar gewennen zich houterig te construeren. ‘De heren worden verzocht niet te roken,’ deugt niet. ‘We zijn met z'n drieën’ is fout. ‘Mijn broertje is gisteren de pokken ingeënt’ is ongehoord. ‘We zagen een hele lange reus’ is ongepermitteerd. ‘Dat weet nog niemand niet,’ is geen Nederlands.[1] Geen wonder dat alle commissiën in hun verslagen weeklachten aanheffen.[2] Jammer maar, dat hun middelen er juist op berekend zijn, de kwaal te bestendigen. Zij oogsten eenvoudig, wat zij helpen zaaien. Het enige middel is, om te beginnen, het ‘oefenen’ te staken in boekjes, die van de weg helpen. Van zelf krijgt dan het gezondere begrip gelegenheid om adem te scheppen, en tot ontwikkeling gekomen, zich in eigen oefenboeken een weg te banen. Van uit de levende, algemeen beschaafde taal zijn de verschijnselen op te sporen, en komt men tot de vormen, waarin die verschijnselen wisselen en leven, of waarin zij zijn blijven beklijven.

De heer VAN GELDEREN behoort tot de ‘ouden.’ Zijn boekje, ofschoon voor ons uit de tijd, heeft - wat ook blijkt uit de herdrukken - in dat oude, een eenvoudig-methodiese en geleidelike gang.

J.K.

Zestiende-eeuwse grammatika.

H.K. van Halteren: Het pronomen in het Nederlandsch der zestiende eeuw. (Gronings proefschrift, 1906).

De historiese grammatika wordt aan onze universiteiten veelal opgevat als vergelijkende grammatika, gebaseerd op Indo-germaanse taalstudie. Er is nog een andere, meer beperkte, opvatting mogelik: de studie van de wordingsgeschiedenis der Nederlandse taalvormen, gedurende de zeven eeuwen dat er Nederlands geschreven werd. Aan

1) Maar als 't bij Xenephon wèl voorkomt? Dan is 't klassiek. Alleen eigen telt niet.
2) Men moet eens zien in sommige ‘oefenboekjes’ de lessen, welke moeten dienen, om juist de levende spreekvormen uit de kindertaal te weren.

prof. VAN HELTEN komt de eer toe, met zijn Middelnederlandse spraakkunst en zijn Vondel-grammatika de grondslag gelegd te hebben voor dit belangrijk deel van onze taalgeschiedenis. Een voltooide historiese grammatika ligt nog in een ver verschiet: de nodigste bouwstoffen ontbreken. Voor doctorandi met grammatiese aanleg viel en valt er heel wat te ontginnen. Allereerst de verwaarloosde zestiende-eeuw. In een drietal Groningse dissertaties werd een begin gemaakt: Dr. LUBACH schreef een monografie over *De verbuiging van het werkwoord* (1891), Dr. KOLTHOFF over *Het substantief* (1894) en onlangs Dr. VAN HALTEREN over *Het pronomen*.

Waarom hebben de beide eerste betrekkelik zo weinig bekend en loopt VAN HALTEREN's proefschrift gevaar, dit lot te delen? Het onderwerp is belangrijk genoeg om de aandacht te trekken, ook buiten de enge akademiese kring. Ieder die onze taal wetenschappelik beoefent, en onze grammatika wetenschappelik bestudeert - dus ook veel onderwijzers - zouden er belang in *moeten* stellen. Er wordt zelfs wel Goties tot verklaring aangehaald in Nederlandse spraakkunsten; hoeveel te meer zullen taalvormen uit de Middeleeuwen, de 16de en 17de eeuw goede diensten bewijzen!

De schuld schuilt m.i. in de behandeling, in de principieel verkeerde grondslag van deze onderzoekingen. VAN HALTEREN volgt de methode van zijn voorgangers; mijn bezwaren gelden dus ook hun werk. Maar aan de hand van het laatste, uitvoerigste proefschrift is dit het gemakkelikst aan te tonen. Dat het inzicht in de bestaanswijze en de geschiedenis van de zestiende-eeuwse taal gebrekkig was, blijkt uit de volgende feiten:

1°. Als uitgangspunt wordt genomen, wat eerst resultaat van het onderzoek had kunnen zijn: dat er in de 16de eeuw in zoverre taaleenheid bestond, dat *de* grammatika van *het* zestiende-eeuwse Nederlands geschreven kan worden. In verband daarmee is

2°. de keuze van de geschriften die als bronnen gebruikt werden, niet nader toegelicht. Zonder kritiese beschouwing of schifting gebruikt de schrijver ze als materiaal van *het* zestiende-eeuws.

3°. Nergens wordt gepoogd een onderscheiding te maken tussen de schriftelik overgeleverde vormen en de levende taal.

Deze punten dienen nader toegelicht en bewezen te worden. Een principiële inleiding ontbreekt aan deze monografie, evenals bij de voorgangers, want LUBACH's Inleiding draagt meer het karakter van een voorrede. Maar op elke bladzijde blijkt dat de zestiende-eeuwse taal als eenheid wordt beschouwd; vooral de paradigma's (b.v. § 1, § 16, § 61) geven die indruk, al wordt herhaaldelik gewezen op

dubbele vormen, schakéringen en uitzonderingen in *het* Nederlands van ± 1500-1600. Komt dat overeen met wat de taalgeschiedenis ons leert? Wanneer het in de 17de eeuw nodig wordt geoordeeld, de taal van de Amsterdamse tijdgenoten BREDERO en VONDEL afzonderlik grammaties te onderzoeken, mag men dan zonder voorbehoud of oriëntering op één lijn stellen: het Brabants uit de eerste jaren van de 16de eeuw, de taal van de Gentse refereynen van 1539, het levende Amsterdams van ROEMER VISSCHER, de kunstmatige mengtaal van WTENHOVE en het renaissance-Nederlands van MARNIX of COORNHERT?[1)]

Dat brengt ons vanzelf op de bronnenlijst. Wat LUBACH er toe gebracht heeft, juist deze werken te kiezen, blijkt nergens. Het toeval heeft daarbij een groter rol gespeeld dan een leidend beginsel[2)]. Waarom b.v. wèl ROEMER VISSCHER, en niet SPIEGHEL; waarom wèl COORNHERT en niet VAN MANDER? In elk geval dienden de gebruikte werken allereerst getoetst te worden, om de waarde en de betekenis van hun taal voor het onderzoek te bepalen. Waarschijnlik gaan boeken als *Den duytschen Souter* (1508) en *Den Wyngaert van Sinle Franciscus* (1518) terug op vijftiende-eeuwse handschriften. De oudste bijbelvertalingen staan vaak ook onder invloed van de oude handschriften: in 't algemeen moet men in de theologiese taal van deze tijd op veel archaïsmen verdacht zijn. De geschriften van de Zuiden Noord-Nederlandse rederijkers, vooral in de eerste helft van de 16de eeuw zullen waarschijnlik dicht bij de volkstaal staan, en dus onderling vrij sterk dialekties afwijken. Van de tijd van ANNA BIJNS tot die van ROEMER VISSCHER is de levende taal in onderscheiden gewesten te bestuderen, liefst met de steun die de tegenwoordige dialektstudie verschaft.

Een doelbewust onderzoek diende dus te beginnen met dergelijke bronnen naar plaats en tijd te groeperen; en al groepérende aan te vullen. Dan komen, vooral in de tweede helft der eeuw, de hervormers en humanisten die taaleenheid beogen, en die elk op hun wijze in hun werk tot stand trachten te brengen: mannen als WTENHOVE en MARNIX. Tegelijk het streven om de Nederlandse spraakkunst op Latijnse leest te schoeien, door het scheppen van kunstmatige vormverschillen, b.v. bij COORNHERT en in de *Twespraack*. De daaruit voortspruitende casus-vormen kunnen weer moeielik met de echte in

1) KOLTHOFF neemt deze lijst over. VAN HALTEREN eveneens, met toevoeging van een zevental nieuwe nummers, zonder opgaaf van redenen.
2) Vgl. mijn opstel over TE WINKEL's *Geschiedenis der Nederlandsche taal* in afl. 12 van *Taal en Letteren*, 1906.

dezelfde schema's ingelijfd worden. Zonder schifting en kritiek maakt dus het door elkaar aanhalen van al die ‘bronnen’, van menige paragraaf een soort hutspot. Bovendien maken de reeksen afkortingen, niet eens alfabeties geschikt, de kritiese lezer duizelig. Draagt de samenvatting een statisties karakter, zoals de vergelijking van *du* en *ghij* (blz. 3-4) dan krijgt men zonder veel moeite een overzicht. Maar het kost vrij wat tijd eer men b.v. § 24 ontsijferd heeft, waarin de dat-acc. *hen, haar, hem, hun* vergeleken worden. De termen ‘algemeen verbreid’, ‘terrein verliezend’ zijn te vaag; de geduldige lezer kan dus beginnen met al de bronnen op te zoeken, te sorteren, óm dan tot de konklusie te komen dat hij zonder voorafgaande waardebepaling van die bronnen nog niet op vaste bodem staat.

Uit § 30 zou men opmaken dat de acc. sing. masc. alleen in de Zuidelike Nederlanden nog de enklitiese vorm-*en* vertoont. Of is de schaarste van de geraadpleegde Noord-Nederlandse geschriften daaraan schuld? Door deze wijze van voorstelling komen inderdaad belangrijke gegevens niet voldoende uit. In § 33 vernemen we dat ‘slechts in enkele bronnen’ een eigen vorm voor het reflexivum voorkomt. Waarom niet nadrukkelik meegedeeld - zoals uit de plaatsen blijkt - dat WTENHOVE en MARNIX *sick* gebruiken; ROEMER VISSCHER en COORNHERT *sich*? De nominatief *mijnen* komt in ‘sommige bronnen’ niet voor (§ 42); bij het naslaan blijken dit WTENHOVE en ROEMER VISSCHER te zijn. Bij de Vlaming WTENHOVE is dit wellicht een opzettelike onderscheiding van nomin. en acc.; bij de Amsterdammer ROEMER VISSOHER spreekt het vanzelf dat hij die nominatiefs-*n* niet kent. Vindt men bij hem ook de nomin. *desen*, die in ‘nagenoeg alle geraadpleegde werken’ werd aangetroffen? (§ 57).

In § 56 wordt het ‘opvallend’ genoemd, dat ‘in meer dan éene bron’ *dien* en *den* in de nominatief de voorkeur genieten boven *die* en *de*. Dit is nòg in het Zuid-Nederlands heel gewoon. Wel diende die ‘meer dan eene bron’ nader aangeduid 't Is immers van belang dit gebruik, zo mogelik, plaatselik en tijdelik te begrenzen; ook om na te gaan of die vorm in gebruik kwam in streken waar *die* in het spreken overheerste.

Dialekties afwijkende vormen worden zelden gelokaliseerd; alleen in § 57 wordt *deis* ‘Brabantsch’ genoemd; hoe dat klopt met de plaatsen die uitsluitend uit de Gentse refereynen genomen zijn (van een Brabantse kamer?) wordt niet uitgelegd. Naast gene worden zonder kommentaar genoemd: *de ghuene, de gone, tghuendt* (§ 59); naast *sulc: selc* (§ 66), terwijl toch de plaatsbepaling voor de hand lag. Voor het nagaan van de eenheidstendenzen is het van belang,

wanneer men in de streken waar b.v. *selc* gezègd werd, *sulc* begon te schrijven.

Mijn derde bezwaar, dat in 't biezonder VAN HALTEREN's proefschrift geldt, betreft de taalbeschouwing, die - zo ouderwets mogelik - van de letter uitgaat. Bij een leerling van de Groningse universiteit zou men dit allerminst verwachten. Misschien heeft de doctorandus zo lang op zijn papiertjes met aantekeningen zitten kijken, tot de hele taal uit letters ging bestaan. Het duidelikste voorbeeld is wel, dat hij in een afzonderlike paragraaf optekent: 'Uit *wat* + *een* ontstond *watten*.' En even verder: 'ook een mij raadselachtig *wadden*.' Dat is alleen 'raadselachtig' voor iemand die nooit zijn oren goed open gezet heeft. Wie heeft nooit in *wat een*, evenals in *met een* een *d* gehoord?

Zo wordt het begrijpelik, dat de schrijver ongemerkt, midden tussen de behandeling van taalvormen paragrafen over spellingverschillen inlast, b.v. § 11: 'vormen met *ie* voor *ij* zijn zeldzaam'; hij wil toch niet alle *ij*'s als tweeklanken opvatten?[1] Die vraag wordt zelfs niet aangeroerd: die 'uitspraak' schijnt iets onverschilligs te zijn. Door dezelfde oorzaak wordt nergens de vraag gesteld: zijn dit de vormen van de levende taal, wijken ze er van af, en hoe is die afwijking te verklaren? Wanneer b.v. in één boek een paar maal in plaats van het possessief *hen* gedrukt staat *hem* (b.v. in *hem* magte) dan wordt dat zonder verdere kritiek genoteerd (blz. 33); elders 'vermoedt' de schrijver een drukfout; maar waarom die vorm onmogelik is, wordt niet verklaard.[2]

Nergens blijkt duideliker dan in § 55, hoe noodzakelijk het is, de kunstmatige renaissance-taal van COORNHERT en de zijnen als iets afzonderliks te beschouwen. Een nominatief *den vrouwe*, of: *van den hertoginne* (blz. 50); *eens Joetscher vrouwen sone; eenen van mijns jufvrouwe maerten* (blz. 76) zijn natuurlik op papier geboren.[3] Dat wil

1) Vgl. § 53*d*: *di* voor *die*; § 68*a*: *wij* voor *wie*; § 72: *di* voor *die*.

2) De schrijfwijze *ieken* (blz. 5) die alleen in ROEMER VISSCHER's *Brabbelingh* eenmaal voorkomt, geldt als drukfout. Waarschijnlik is dit het bekende slot van *Geleerdheid*, waar *icken* op *verkwikken* rijmt. Hier ligt m.i. een andere verklaring voor de hand: op de Hollandse infinitief *verkwikke* rijmt *ikke*; voor 't oog spelde de dichter in beide gevallen een *n*.

3) Het mag nog wel eens herinnerd worden, dat die zogenaamde 'geslachtsverwarring' nog tot in de taal van BILDERDIJK en VAN DER PALM doorwerkt. DE JAGER citeert in zijn bekende *Proeve* (blz. 220) uit BILDERDIJK o.a. *des moeders zachten aart, mijns dochters recht, zijns weduws hand*; uit VAN DER PALM: *mijns, moeders schoot, der werelds grondvesten, der schranderheids geburin*. Vgl. KOLLEWIJN's *Opstellen over spelling en verbuiging*^{2}, blz. 46 vlg.

niet zeggen dat al zulke vormen ‘fout’ zijn, of het gevolg van ‘taalverwarring’. Ze behoren tot een andere orde van verschijnselen en moeten als zodanig in de grammatika behandeld en verklaard worden. Kunstenaars hebben zich nooit door schoolmeesters laten bedillen. VAN MANDER maakt b.v. naar analogie van de pronomina een gen. plur. op *er* van substantieven, b.v. *'t lochtgeester bedroch*[1]. POTGIETER en zijn tijdgenoten gebruiken een Dat. plur. fem. *der* naast masc. *den*.

Voor de wording van de kunstmatig ingevoerde geslachtsonderscheiding had VAN HALTEREN's onderzoek een nieuwe bijdrage kunnen leveren. KOLLEWIJN had hem daartoe, met zijn bekend opstel, de weg gebaand. Maar hij verzuimt zelfs, evenals KOLTHOFF (§ 44-47), naar de *Twespraack* te verwijzen, die onder zijn ‘bronnen’ met bevreemding gemist wordt. Wanneer de schrijver konstateert dat *de, die, deze, wie* enz. in de Dat. en Acc. masc. in allerlei bronnen veelvuldig voorkomen, dan staat hij pas aan 't begin van zijn onderzoek. Hoe verhouden zich die vormen tot de vormen met *n*? Waar is die *n* echt, waar onrecht, d.w.z. alleen voor 't oog? De kritiese blik moet zich hier niet door de letters laten misleiden. Maar evenmin de invloed van andere taalkringen en van de litteratuur over 't hoofd zien. Mij dunkt dat een nauwgezet onderzoek van verschillende Noord-Nederlandse auteurs-talen uit de 16de eeuw tot een soortgelijke konklusie zal voeren als KOLLEWIJN trok ten opzichte van BREDERO's taal: ‘Verschil tussen mannelik en vrouwelik zaakgeslacht kende BREDERO al niet meer. Alleen zullen door de omgang met *den*zeggende Zuid-Nederlanders, verbindingen als *den boom, den dank* hem niet vreemd in het oor hebben geklonken, al sprak hij zelf *de. Den* hoort hij dus nu en dan zeggen, zonder zich van die gevallen rekenschap te kunnen geven; *den* ziet hij ook door tijdgenoten, door voorgangers vooral, geschreven. Wat natuurliker dan dat hij *de* en *den* als vrij wel gelijke wisselvormen beschouwt, die zich voornamelik door meerdere of mindere deftigheid onderscheiden, en die hij dan ook in zijn schrijftaal door elkaar meent te mogen gebruiken.’[2]

Op dit onberedeneerde gebruik van *den* naast *de*, evenals op het beredeneerde, had dit onderzoek een helderder licht moeten laten vallen.

1) Zie *Stelling* XIII in JACOBSEN's proefschrift: het zijn ‘kunstmatige vormingen die niet wortelen in de gesproken taal.’
2) In een bespreking van DR. VAN DER VEEN's proefschrift *Het Taaleigen van Bredero* (*Museum* Nov. 1905). Louter op grond van de geschreven vormen - en dan nog onvolledig onderzocht - had VAN DER VEEN beweerd, dat BREDERO een mann. en vr. geslacht bij zaaknamen onderscheidt.

De verdienste van dit boekje is, dat het een gerangschikte verzameling bevat van honderden plaatsen uit zestiende-eeuwse schrijvers. Voor menig speciaal grammaties onderzoek zal men er rijkelijk uit kunnen putten. In zooverre heeft dit tijdrovende ‘monnikenwerk’ - niet in de slechtste zin - zijn nut. Had het eigenlike doel van den beginne af de schrijver klaarder voor oogen gestaan, dan zou hij wellicht zich bij menig onderdeel hebben kunnen beperken, en in andere richtingen veel meer noodzakelik materiaal hebben moeten zoeken. Of zijn gegevens voor de opbouw voldoende geweest zouden zijn, is niet uit te maken. Wel is het duidelik dat hij zijn werk geeindigd heeft waar het juist belangwekkend begon te worden. De belezenheid die de schrijver zich verwierf door maanden, misschien jaren, van zestiende-eeuwse lektuur, het taalinzicht dat zijn akademiese studie hem gaf, komt nu niemand ten goede. De lezer ziet slechts papiertjes met aantekeningen, gelegd naast de paragrafen van VAN HELTEN's Spraakkunst. Laat Dr. VAN HALTEREN dit verzuim herstellen. Hij zelf weet het best de weg in het verzamelde materiaal. Daarit is een studie samen te stellen die ons inzicht geeft in het wezen van de zestiende-eeuwe taal en taalgeschiedenis, en waardoor zijdelings ook ons taalonderwijs gebaat wordt.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (April-Junie).

De Gids. Mei. J.N. VAN HALL herdenkt de redakteur prof. VAN HAMEL, en wijst o.a. op zijn verdiensten ten opzichte van de Nederlandse letterkunde, zijn opstellen over BUSKEN HUET en ALLARD PIERSON. - J. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA - ELIAS publiceert een studie over *Ruusbroec in verband met de fransche en duitsche mystiek*. Aan de hand van LASSON en PREGER wordt een schets gegeven van ECKHART's mystiek, om RUUSBROEC's afhankelikheid en onoorspronkelikheid aan te tonen. Maar ‘al heeft RUUSBROEC niet eene philosophische taal als het ware uit het niet geschapen, al zijn zijne denkbeelden niet oorspronkelijk, toch is zijne verdienste buitengemeen: hij is een der groote mannen in de geestesgeschiedenis van ons volk.’ - ‘Alleen om hèm te lezen en te verstaan heeft de kennis van Middelnederlandsch groote waarde.’ Zijn denkbeelden worden dan in hoofdtrekken geschetst. Franse invloed blijkt uit *Dat boec van den gheesteliken tabernacule*, waarin RICHARD VAN ST. VICTOR gevolgd is. Het

opstel besluit met een beschouwing over de betekenis der mystiek in het geestelike leven der Middeleeuwen.

Junie. J.J. SALVERDA DE GRAVE herdenkt zijn vereerde leermeester A.G. VAN HAMEL *als Romanist*; daarbij komt o.a. VAN HAMEL's houding tegenover de spelling-kwestie en zijn verdienste als foneticus - ook ten opzichte van de moedertaal - ter sprake.

M.H. LEM wijdt een opstel aan *Experimenteele didactica*, naar aanleiding van LAY's geleerd boek. Blz. 417 vlg. handelen over taalonderwijs; tegenover LAY's overtuiging dat overschrijven het beste middel is om zuiver te leren schrijven, kiest de schr. partij voor de methode-VAN STRIEN.

In het *Overzicht der Nederlandsche letteren* behandelt SCHARTEN twee merkwaardig kontrasterende schrijvers: de fijn artistieke, eenvoudigware FRANS ERENS naast JAN HOFKER, die een van de allerverste aberraties vertegenwoordigt van 'diezelfde letterkundige beweging, welke ook een schrijver als ERENS omhoog voerde.' Aangetoond wordt, hoe deze 'naar *onzegbaarheden* jagende' kunst - tegelijk met die van andere tachtigers - omstreeks 1890 doodliep.

Groot-Nederland. Junie. J. KOOPMANS bespreekt JACOBSEN's proefschrift *Carel van Mander*. Na een hoog waarderende karakteristiek volgen opmerkingen over de herleefde belangstelling voor de vroegrenaissance, en over het tweeslachtige wezen van de renaissance- kultuur zelf. In dat streven naar 'vereenzelviging van twee kultuurtijden' schuilt menig onopgelost probleem.

De Beweging. Mei. J. PRINSEN vervolgt zijn belangrijke studie over *De Nederlandsche Renaissance-Dichter Jan van Hout*; hij schildert hem 'in de uitoefening van zijn gewichtig ambt,' en in zijn verhouding tegenover de maatschappij. Nieuw is o.a. de waardering van de veel-gesmade rederijkersfeesten als samenwerking 'van de meest verscheiden krachten en gaven tot een groot geheel, van iets, als schoonheid bedoeld, gemaakt en begrepen door een geheele bevolking, door allen, voor allen,' in tegenstelling met de geesteloze 'volksfeesten' van onze tijd.

ALBERT VERWEY schrijft onder het opschrift *Het Proza* over de beide romans *Warhold* en *Quia Absurdum*. De verschijning van deze boeken noemt hij een belangrijk feit, een bewijs dat 'het tij om is': 'het vlakke strand van de stelselmatige werkelijkheidsbeschrijving is overspoeld door den vloed van vrijer en kleuriger verbeeldingen.'

Junie. In aansluiting bij de bovengenoemde studie behandelt

J. PRINSEN de verdienste van JAN VAN HOUT tegenover de wetenschap en tegenover de letteren. Al is zijn letterkundige nalatenschap bijna geheel verloren, in de renaissance-dichtkunst verdient hij een plaats naast DU BEDLAY en SIDNEY; als schrijver van pittig satyriek proza stelt de biograaf hem zelfs boven MARNIX.

ALEX GUTTELING ontleedt *De 'Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis' van Willem Kloos* vooral om aan te tonen hoe deze voortreffelike criticus en leider van de Nieuwe-Gids-beweging al in het laatst van deze veertien jaar de juiste blik op het geestelik en letterkundig leven van zijn tijd verliest, door zijn heil te zoeken bij een tot het uiterste gedreven individualisme, terwijl andere tachtigers 'hart en verstand ontsloten voor de idealen en denkbeelden, rondom werkzaam, voor Geloof, Ethiek, Socialisme.' Dat dit in een volgende periode tot zijn ondergang als criticus moest leiden, zet deze schrijver nader uiteen in een aansluitend artikel: *Willem Kloos en de laatste veertien jaar literatuurgeschiedenis*, in het weekblad *De Amsterdammer* (9 Junie).

De Katholiek. April. B.H. MOLKENBOER O.P. vervolgt zijn artikel *De Bronnen der 'Altaergeheimenissen,'* door van het eerste en tweede boek (*Offerspijze* en *Offereere*) de parallelplaatsen uit BELLARMINUS aan te wijzen. Het eerste boek zit, na het derde 'schematisch het best in elkaar, zoodat het als een verstandelijk redeneer-geheel mooi en stevig sluit.' Voor het tweede boek, vol poëtiese 'uitbreidselen' is Bellarminus' theologie niet zo'n vaste leiddraad; daar liggen de overeenkomsten nogal verspreid. Maar aan een tussenbron is niet te denken. Wel vertoont juist dit boek de meeste paralellen met het *mirakel*-boekje van MARIUS.

Museum. Mei. J. KOOPMANS bespreekt KNUTTEL's proefschrift *Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de Kerkhervorming*. Hij legt vooral de nadruk op de Kerstliederen en de Boeteliederen, die 'feitelik met de Maria- en Heiligen-poëzie, 't ganse ME. godsdienstig geloven en leven omvatten.' Bij de Kerstliederen wordt de nationale opvatting van de Kerstlegende naast de Italiaanse geplaatst. Ten slotte deze 'opmerking van verder strekkende aard': Nu we eenmaal weten dat de 'Geestelijke Liederen'-schat 'n nationaal domein blijkt te zijn, dringt zich meer dan ooit het besliste feit aan ons op, hoe de ME. ons, in proza en in poëzie, 'n rijke en volksaardige letterkunde hebben nagelaten, welke, meer dan de 16^{e} tot de 18^{e} eeuwen vermochten te doen, in haar verschillende nuancen met het geestelik voorvaderlik leven is samengeweven. Vreemd daarom, dat

wij ‘bij ons verbreed nationalisme, in 't litterair onderwijs, ons gemeenschapsleven nog met omstreeks 1550 laten beginnen. Alsof niet uit de litteratuur van vóór 1500 het breedst de volksgeest sprak, en wij zelfs niet eens vermochten afstand te doen van de taal- en kunstvormen, waarin de quitessens van die Nederlandse volksgeest tot ons kwam.’

De Twintigste Eeuw. Mei. P.H. VAN MOERKERKEN JR. geeft naar aanleiding van de Esmoreit-opvoering op het jongste filologen-kongres, een interressante beschouwing *Over hedendaagsche opvoering van Middeleeuwsche drama's*. Als poging tot archeologiese rekonstruktie noemt hij de voorstelling mislukt: de architektuur der décors, de kostuums waren een mengelmoes. De sobere opvoering door de Rotterdamse onderwijzers was meer in Middeleeuwse geest. Bovendien was het kleurengeheel der taferelen, - voor de kunstzin van onze Middeleeuwse vaderen een vraagstuk van wetenschappelike overweging, - hier onartistiek. Bij een vertoning naar de geest der ME. moet men ‘bovenal de woorden des dichters tot de phantazie der toeschouwers en hoorders laten spreken.’

Europa. Mei. J. de MEESTER publiceert een Nutslezing: *Iets over de litteratuur dezer dagen*, en beperkt zich daarin tot het proza, voornamelik de realistiese beschrijvingskunst. Eigenlik populair is deze nieuwere kunst nooit geweest. Daarvoor rekent het grote publiek te veel met persoonlike sympathieën en inzichten. De *Nieuwe-Gids*-beweging is een vrijheids-beweging geweest. Uit die beweging kwam proza voort als van de Rotterdamse onderwijzer VAN GROENINGEN en van JACQUES VAN LOOY. Ten slotte wordt gewezen op de grote betekenis van het realisme voor de taal en voor de oorspronkelikheid van uitbeelden, in tegenstelling met het konventionele schrijven bij het oudere geslacht, waaruit soms bij de besten een gedrochtelike beeldspraak voortkomt.

De Nieuwe Gids. Mei. KLOOS bespreekt in de *Literaire Kroniek* JAN HOFKER's ‘Gedachten en Verbeeldingen’, en vergelijkt dit werk met het proza van de jongegestorven ROOSDORP, o.a. door een fragment van beider werk naast elkaar te plaatsen en te analyseren.

Junie. In de *Literaire Kroniek* geeft KLOOS een overzicht van de hele Nederlandse letterkunde (14 blz. vol herhalingen van wat hij vroeger schreef) om te komen tot een korte, prijzende aankondiging van VAN MOERKERKEN's Gedichten.

Noord en Zuid. April-Mei. R. VOLBEDA geeft in een kort artikel, *Organische taalbasis*, enige opmerkingen over het verband tussen ‘de organische neigingen die men bij eenzelfde natie vindt’ en ‘de geuite taal.’ E. RIJPMA behandelt ‘voor de hoofdakte’ *Jan, Jannetje en hun jongste kind*, aan de hand van VAN DEN BOSCH z'n uitgave in de Zwolse Herdrukken. B.H. PETERI spreekt *Over primaire en secundaire buiging*, om te betogen dat deze termen verwarring stichten, en daarom vermeden dienen te worden. Ondertussen sticht de krities aangelegde schrijver zelf verwarring, doordat hij, bij zijn onderzoek wat in ‘den geest der *sprekers*’ primair is, uitgaat van voorbeelden als ‘Gij werktet,’ ‘de zoon des mans gaat uit.’ TACO H. de BEER neemt met instemming Dr. SCHEPERS' kritiek op *Onderwerpen voor opstellen* uit het *Weekblad voor M. en G.O.* over, en protesteert tegen DR. GUNNING's opmerking bij die kritiek. Mr. C. BAKE geeft een toelichting bij POTGIETER's gedicht *Cirque olympique* Een *Karakterschets van Abraham Blankaart* wordt gegeven door H. SASBURG; een *Bloemlezing uit het Woordenboek* door J. MONSMA. Leerzaam is het vervolg-artikel van TER GOUW: *Taal en zeden onzer Vaderen toegelicht door eenige oude kluchtspelen*; waarin ter sprake komen: *labberlotten, lagenoot, Liefhebberijen, Linkermand*. Ten slotte tekstverklaring bij BILDERDIJK's *Elius*, door H. JACOBS, en bij TOLLENS' *Overwintering* door TACO H. DE BEER. De redakteur schrijft ook een bespreking van COOPMAN en BROECKAERT: *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd*. Onder de kleinere stukken vinden we een paar opmerkingen over vereenvoudigde spelling, die minstens tien jaar te laat komen, en een kritiekloze aanprijzing van ‘de echte phonetische spelling.’

De Nederlandsche Spectator. 30 Maart. J.B. SCHEPERS vertelt in een artikel *Kunst op school* een en ander over het letterkunde-onderwijs, zoals hij dat op het gymnasium geeft; in 't bizonder het scherpen van het oordeel, door de leerlingen van ± 17 jaar, twee kontrasten te laten vergelijken, aan de hand van Dr. B's *Analecta* IV en V. In dezelfde lijn ligt BREMMER's: *Een inleiding tot het zien van beeldende kunst*. Ook poëzie, of novellen, b.v. die van CREMER, kan men als uitgangspunt gebruiken.

Ook uit **Van onzen tijd**, het orgaan van de jongere Katholieken, - **Ons Tijdschrift**, het orgaan van de jongere Calvinisten, en uit de **Leuvensche Bijdragen** zullen wij voortaan vermelden wat binnen het kader van deze rubriek valt.

De analogie als taalscheppende macht.

Terwijl ik mijn oogen opsla van het blad dat ik bezig ben te beschrijven, zie ik welbekende dingen om mij heen die ik gewoon ben te noemen *stoel, tafel, inkt, pen, lak, lucifer, sigaar, karaf*. Die namen heb ik zoo geleerd van anderen die er dergelijke dingen mee aanduidden, en wanneer ik ze zeg, dan weet ik van te voren dat andere Hollanders zullen begrijpen wat ik bedoel. Daarom zijn het Hollandsche woorden, of althans woorden bij de Hollanders in gebruik. Maar hoe gemeenzaam die woorden ook voor mij klinken, toch is het wel te begrijpen dat ik, wanneer ik geen bijzondere studie van de taal heb gemaakt, mij over die grillige opeenvolgingen van klanken verwonder. Waarom heet dat voorwerp waarmee ik schrijf een *pen*? Het zou, zonder dat ik er iets ongerijmds in vond, even goed heel anders kunnen heeten: ik zie niet het geringste verband tusschen den naam en het begrip dat er door wordt aangeduid. Het is mij niet mogelijk die vraag te beantwoorden. Een karaf noemen wij *karaf*; dit schijnt wel beter te verklaren, want de Franschen hebben *carafe*, en van hen hebben de Hollanders zeker dien naam gekregen. Doch voor de Franschen is *carafe*, misschien wel even ondoorgrondelijk als *pen* voor mij. In een oogenblik kan ik een aantal dergelijke woorden bedenken van allerlei soort, waarvan ik de beteekenis goed weet, doch waaromtrent ik mij verder in het geheel geen rekenschap kan geven. Ik zie meteen, dat de daartoe vereischte kennis voor iemand, die geen geleerde wil zijn, onnoodig is, want die onkunde belet mij niet van mijn taal op een normale manier gebruik te maken.

Die onkunde is intusschen zeer groot. Wanneer ik b.v. wil spreken van meer dan één *stoel*, dan zeg ik *stoelen*: ik laat achter *stoel* iets hooren dat ik gewoon ben in het schrift door-*en*

voor te stellen, maar dat niet anders is dan een soort van klinker zóó onbepaald, dat ik hem noch door *e*, noch door *i*, noch door *u* eenigszins juist zou kunnen aanduiden. Hoe is het mogelijk dat die ééne zonderlinge klinker ineens het denkbeeld kan geven van een getal grooter dan één? Ik weet het niet; ik weet alleen dat b.v. ook een *s* soms dat vermogen heeft: *tafel, tafels*. Die toevoegsels -*en* en -*s* zijn inderdaad van groot belang, want zij dienen mij niet alleen om van *stoelen* en *tafels* te spreken, maar ik kan ze - dat is het algemeen gebruik - ook bij zeer veel andere woorden toepassen, waarbij van meer dan één sprake kan zijn. Ik ken de twee voor mij ondoorgrondelijke woorden *gas* en *lamp*; maak ik van die twee woorden één woord door te zeggen *gáslamp*, met een zekeren nadruk op het eerste, dan wil ik daarmede aanduiden een lamp waarin gas brandt, en zoo wordt het ook door andere Hollanders begrepen. Hoe is dat mogelijk? Ik weet het niet; ik weet alleen dat wanneer ik met die twee woorden iets anders probeerde, wanneer ik ze b.v. juist andersom met elkaar verbond, niemand mij zou begrijpen, en dat ook mijn eigen gevoel tegen die constructie zou opkomen. Die eigenaardige verbinding is inderdaad van groot belang, want zij is typisch voor een oneindig aantal gevallen. De zaak zelf, die ik wil aanduiden, noem ik in het tweede lid, en met het eerste noem datgene wat aan het geheel de beteekenis geeft van een soortnaam.

De lezer wordt hiermee voldoende herinnerd aan alles wat men verbuiging, vervoeging, woordvorming pleegt te noemen. Maar hij wordt ook herinnerd aan dat andere deel van de grammatica dat men min of meer willekeurig van de vormleer pleegt te onderscheiden: de syntaxis. Wanneer A dertig jaar oud is en B twintig, dan zeg ik: *A is tien jaar ouder dan B*. Achter het woord *oud* voeg ik een voor mij onbegrijpelijk -*er*, dat ik bij alle bijvoeglijke naamwoorden waar het pas geeft kan gebruiken. En daarachter laat ik volgen de woorden *dan B*, om aan te duiden dat B de persoon is ten opzichte van wien het tien jaar ouder zijn van A waar is. Ik weet niet hoe het komt, dat het woord *dan* die kracht heeft, en evenmin waarom ik de woorden van dien zin juist in die orde

moet zetten; ik weet alleen dat ik b.v. niet goed kan zeggen: ‘A is dan B tien jaar ouder’, en nog veel minder: ‘A is tien dan B jaar ouder.’ Ik heb hier voor dergelijke zinnen het vaste model, en het aantal zinnen dat ik daarnaar kan construeeren is oneindig groot.

Wat is nu voor *mij* de Nederlandsche taal? Het is een zekere manier van spreken, die *ik* in mijn macht heb, en die door mij en door andere Nederlanders op nagenoeg dezelfde wijze wordt begrepen. Bij dat spreken gebruik ik klankverbindingen die voor mij ondoorgrondelijke elementen zijn, en waaraan ik heb geleerd een bepaalde beteekenis te hechten; die elementen kan ik volgens grootendeels vaste en voor mij ondoorgrondelijke gewoonten op allerlei wijzen groepeeren. Voor zoover die meest vaste gewoonten ook bestaan bij andere Nederlanders die te gelijk met mij leven, vormen zij met elkaar wat men noemt de grammaticale regels of de grammatica van het Nederlandsch van dezen tijd. Het gebruiken van onze taal is een voortdurende toepassing van die regels, die wij sinds onze eerste jeugd gaandeweg als van zelf hebben aangeleerd, en die daardoor voor ons het karakter van voorschriften grootendeels niet hebben. Verlang ik daarentegen een vreemde taal te leeren spreken, dan moet ik mij dergelijke gewoonten van een ander volk eigen maken, en het leeren van de regels voor het gebruik van die vreemde taal kost mij zeer veel moeite; toch zijn die regels op zich zelf misschien niet ingewikkelder dan die van het Nederlandsch.

Met een term van de Grieksche grammatica wordt die regelmatigheid der taalvormen *analogie* genoemd, in tegenstelling met de *anomalie* van vormen die niet in een regelmatig verband passen. De conjugatie van het ww. *zijn* is in verschillende talen eene anomalie, die ons bij het Nederlandsch niet hindert, maar die een plaag is voor kinderen die Fransch leeren. Hoe meer systemen van analoge vormen daarentegen in een taal in gebruik zijn, des te aangenamer voor den leerling. Prof. Cobet placht op zijn colleges die vaste analogieën te noemen als een van de voortreffelijkheden der Grieksche taal, waardoor deze zulk een helderheid kreeg, dat de hulp van een woordenboek voor een verstandig mensch overbodig werd. Zulke paradoxen

veroordeelt men vaak al te streng. Wat Cobet eigenlijk bedoelde is dit, dat het geestelijk leven der Grieken grootendeels een schepping was van hen zelf, dat zij hunne begrippen van kunst en wetenschap zelf, in hun eigen taal, hadden ontworpen. Men lette b.v. op de terminologie der Grieksche wijsbegeerte: al de subtiele denkbeelden daarvan worden uitgedrukt door Grieksche woorden, volgens vaste analogie gevormd van de reeds bestaande elementen. De Romeinen daarentegen waren in dat zuiver theoretisch denken niet sterk, zij hadden in hun eigen taal geen uitdrukkingen daarvoor gevormd, namen die van de Grieken over, en hadden de grootste moeite om ze in het Latijn te vertalen.

Maar hoeveel vreemde elementen een volk ook uit de talen van andere volken in zijn eigen taal moge opnemen, toch heeft deze op een bepaald oogenblik altijd haar bepaalde analogieën, want zonder deze is een taal niet denkbaar, d.i. wij kunnen ons het spreken der menschen niet voorstellen zonder dat telkens van analogieën wordt gebruik gemaakt. Wie als een papegaai eenige zinnetjes van een hem geheel vreemde taal had van buiten geleerd, hij zou ze uitspreken zonder analogie toe te passen, maar iets dergelijks is niet wat men noemt het spreken van een taal, waarbij het eigen denken zich door een zekere vrijheid van beweging openbaart. Een oppervlakkig waarnemer zou kunnen zeggen: het is inderdaad een groot gemak dat die analogie in alle talen voorkomt. Wil ik b.v. het voordeelige van een zaak aanduiden, dan kan ik, door de analogie van tallooze woorden op -*heid*, spreken van haar *voordeeligheid*; en of dat woord nu al dan niet bij anderen reeds bekend is, zij zullen het terstond begrijpen, doordat zij een dergelijke reeks van woorden op -*heid* voor den geest hebben. Maar wie zoo sprak, zou zich de analogie voorstellen als een min of meer opzettelijk product van het menschelijk vernuft, en dat zou onjuist wezen; want de analogie is niet zoozeer iets heel gemakkelijks, als b.v. de telegraaf, die de menschen eeuwen lang niet hebben gekend, maar zij is blijkbaar een onmiddellijk gevolg van het menschelijk denken.

De grootste analogisten zijn de kleine kinderen die leeren spreken. Zij verrassen ons vaak b.v. door composita te ge-

bruiken die zeer grappig klinken, en waarvan de formatie volkomen juist is; dat middel van taalschepping door analogie met woorden die hun reeds bekend zijn, hebben zij spoedig in hun macht. Maar de analogie doet hen ook veel zoogenaamde ‘taalfouten’ maken, b.v. doordat zij sterke werkwoorden als zwakke vervoegen (*ik heb gedrinkt*), of een verkeerden meervoudsvorm gebruiken (*eien*), of bepaalde woorden (b.v. *ten minste*) te pas brengen in een verband dat zij voor hetzelfde houden als waarin zij die woorden door anderen hebben hooren zeggen. De ouders vinden die fouten dikwijls heel aardig, en zijn er veel meer door gestreeld dan geërgerd. Want immers, een kind dat zelf construeert *ik heb gedrinkt*, geeft daarmee het bewijs van een zoogenaamd logischen geest te hebben: kan hij het helpen, dat het gebruik bij *drinken* nu juist de toepassing van een geheel andere analogie verlangt, die minder eenvoudig en minder practisch is? Terwijl het kind leert denken, groepeeren zich in zijn geest met de denkbeelden ook de taalvormen waardoor zij worden aangeduid; ieder nieuw denkbeeld rangschikt hij als het ware in een van die op allerlei wijzen door elkaar heen gaande groepen en benoemt het met den daarbij behoorenden vorm. Kent hij het woord *ei* als naam voor een bepaald iets dat op tafel komt, en wil hij een aantal van die voorwerpen aanduiden, dan brengt die voorstelling van een aantal hem er toe *eien* te zeggen, met een toevoegsel dat voor hem reeds het kenmerk van de taalvormen voor een aantal is geworden.

Verschillende psychologische stelsels mogen van deze feiten een verschillende voorstelling of verklaring geven, hij die de taal bestudeert kan zich bepalen bij deze waarheid, dat de toepassing der analogie in de taal blijkbaar een eigenaardigheid van het menschelijk denken weerspiegelt. Vandaar dan ook dat iedere taal in een bepaalde periode van bepaalde analogieën gebruik maakt, die dan in hare grammatica worden beschreven. Dat toevoegsel ‘in een bepaalde periode’ is natuurlijk niet overbodig, want wij zien vaak, dat een analogie gaandeweg ontstaat en na verloop van tijd weer verdwijnt. Een Nederlandsch kind in de middeleeuwen kan niet zoo geneigd zijn geweest als een kind van nu om volgens ééne

bepaalde analogie namen te vormen voor een aantal voorwerpen. In de taal die dat middeleeuwsche kind aanleerde, bestonden wat wij noemen verschillende duidelijk van elkaar onderscheiden meervoudsvormen, en in het Oudgermaansch was die verscheidenheid nog veel grooter dan in het Middelnederlandsch; in het hoofd van een oudgermaansch kind moeten zich de woordvormen heel anders hebben gegroepeerd.

Let men er verder op, dat iedere taal in een gegeven periode niet is een splinternieuw stelsel van vormen, maar in de eerste plaats een manier van spreken die men van een vorig geslacht heeft geleerd, dan wordt het ook zeer natuurlijk, dat het vrij lang kan duren eer iemand ‘correct’ leert spreken. Want in het spreken van iedere periode zijn gewoonten overgebleven van analogieën uit veel vroegere tijden. Geen enkele analogie van onze tegenwoordige taal zou er ons ooit toe kunnen brengen naast *ik weet* een verleden tijd *ik wist* te construeeren, en onder de analogieën die wij vrijelijk hanteeren is er geene, die ons het ding door middel waarvan men iets sluit, een *sleutel* zou doen noemen: er is reeds kennis van oudere talen noodig om iemand te doen vermoeden, dat b.v. *sleutel, vleugel, teugel* in vroeger tijd naar eene nu niet meer bestaande analogie zijn gevormd. Maar vermoedt hij dit, dan krijgt het woord *sleutel* voor hem nog iets zeer helders, dat hij b.v. in het geheel niet vindt bij een woord als *stoel*. Kortom, iedere taal is op een gegeven oogenblik vol van vormen, die men volgens analogie in het geheel niet of nagenoeg niet kan verklaren. Van sommige daaronder gevoelt men min of meer duidelijk, dat het ‘vreemde’ woorden zijn, wier verklaring dus moet gegeven worden volgens analogieën van andere talen waarmee wij niet hebben te maken. Zoo zal b.v. *pianino* allicht op een regelmatige wijze gevormd zijn naast *piano*, het klinkt als *sonatine* naast *sonate*; zoo zal *automobiel* wel eene samenstelling zijn in formatie op Nederlandsche samenstellingen gelijkende, want men heeft ook *autosuggestie, autograaf, autodidact* enz. Maar van tallooze andere woorden kunnen wij volstrekt niets zeggen. Of zij betrekkelijk jong zijn in onze taal dan wel of zij reeds in het Oudgermaansch bestonden, het doet er niet toe: vreemd of eigen, zij zijn voor

ons ondoorgrondelijk, en dit opzicht is er geen verschil b.v. tusschen *lama, tijger, kat, hond*. De eenige woorden, die, zonder naar analogie te zijn gevormd, een zekere begrijpelijkheid voor ons hebben, zijn sommige tusschenwerpsels en sommige klanknabootsingen, waarbij wij intusschen altijd geneigd zijn de kracht der traditie te weinig in aanmerking te nemen.

Met het gegeven materiaal van niet-ontleedbare elementen en van bestaande en zich vormende analogieën scheppen wij onze eigen taal, deels door telkens nieuwe elementen (b.v. woorden uit andere talen) er in op te nemen, waarbij wij ook oudere elementen weer gaandeweg vergeten, deels door toepassing der analogieën. Deze zijn intusschen niet alle even sterk. Bestaan er in het spraakgebruik reeds een groot aantal volkomen analoge gevallen (neem b.v. de meervouden op *-en*), dan wordt dat model telkens door ieder nagemaakt. Daarbij kan het licht gebeuren, dat een ander model, door minder exemplaren vertegenwoordigd, als zoodanig min of meer wordt vergeten en zelfs in onbruik raakt. Het model b.v. van het meervoud *kalveren* is in den loop der tijden bij verschillende neutra toegepast die oorspronkelijk een ander meervoud hadden. Een der jongere namaaksels is het mv. *goederen*, later nog heeft men, zeker wel onder invloed van het Duitsch, *volkeren*; maar tegenwoordig heeft die analogie haar kracht verloren: zij is als het ware verlamd door de analogie van de meervouden op *-en*, die zooveel talrijker waren. Wellicht zou zij in stand zijn gebleven, wanneer zij van practisch nut was geweest, wanneer b.v. een mv. *kalveren* inderdaad iets anders had aangeduid dan een mv. *kalven*. Doch dit is zoo niet, en wat men soms beweert omtrent een thans bestaand verschil tusschen *bladeren* en *bladen*, is wel wat overdreven. De waarheid is, dat die twee meervoudsvormen in verband staan met een oorspronkelijk verschil van stamvorm, en dat zij als zoodanig beide uit een oudere periode zijn geërfd, zonder dat er eigenlijk een verschil van beteekenis aan verbonden is.

Dat de aard van een analogie mettertijd kan veranderen, ziet men b.v. aan die der afleidingen op *-loos*. In oudere woorden, als b.v. *eerloos, geldeloos, haveloos, hersenloos, hulpe-*

loos, ouderloos enz., bespeurt men zeer duidelijk de opvatting ‘iets niet hebbende dat men eigenlijk hebben moest of zou wenschen te hebben, derhalve iets missende.’ Maar het Duitsch, dat nu zooveel invloed op onze taal heeft, gebruikt *-los* met grooter vrijheid: een *lateinlose schule* is een school waaraan geen Latijn wordt onderwezen, zonder dat die afwezigheid van het Latijn daarom als een gemis wordt opgevat. Door hun gemeenzaamheid met het Duitsch gebruiken de Hollanders reeds sinds meer dan een eeuw *argloos*; tegenwoordig vindt men ook b.v. *geruischloos*, en wetenschappelijke termen als *stemloos*; toch zouden wij een hoogere burgerschool nog niet een *Latijnlooze school* durven noemen. Doch wellicht zal op den duur deze analogie bij ons geheel dezelfde worden als in het Duitsch. Op een andere manier wijzigt zich b.v. de analogie van de woorden die zijn afgeleid met *-dom*, waarmede men van persoonsnamen collectiva vormt. Sinds lang bestaan in de hoogere taal *menschdom* (vroeger ook *menschendom*), *priesterdom, Christen-, Joden-, Heidendom*, later ook *geestendom, engelendom*. Doch de kring van hen, die dergelijke woorden gebruikten, was beperkt, en door anderen werden die eenigszins karakteristieke termen bespot, en nagevolgd in min of meer grappige formaties als *apendom, ploertendom, kapitalistendom* en derg.; daardoor is die analogie van beteekenis veranderd.

Staat zulk een beteekenis vast, dan zullen ook de zonderlingste woorden, volgens die analogie gevormd, terstond duidelijk zijn; en vermijdt men ze, dan is het alleen omdat men ze gezocht vindt. Naar analogie van *bespreken, bepraten* enz. heeft men reeds gevormd *bediscuteeren* en *bediscussieeren*; wilde men zeggen ‘iemand *beöreeren*’ voor ‘een oratie op hem houden’, ‘iets *belamenteeren*’ voor ‘iets bejammeren’, er zou geen bezwaar tegen zijn in het algemeen; een zekere tact zou in elk bijzonder geval moeten beslissen. Gebruikt men daarentegen een woord dat niet ongewoon klinkt, en dat wel blijkbaar van een ander woord is gevormd, maar niet volgens een nu nog sterk sprekende analogie, dan kan men die afleiding in geen andere beteekenis gebruiken dan die welke, hoe dan ook, door de gewoonte is bepaald. Bij het

woord *steenigen* denken wij aan Stephanus die door steenworpen werd gedood; iemand *steenigen* in den zin van ‘hem met steenen gooien’ kan men ons thans nog niet opdringen. Onjuist is dus wat ik onlangs in een courant las: ‘Terwijl de kroonprins.... door een kleine Roemeensche stad tuftufte, is hij door een boer *gesteenigd* en gewond. De prins zette den boer na’ enz. (verg. hd. *steinigen* en fr. *lapider*, die een ruimer gebruik hebben dan *steenigen*).

Niet zelden wordt de term *analogie*, ook dan wanneer van volkomen regelmatige formaties sprake is, nog op een andere wijze gebruikt. Men zal b.v. zeggen, dat de term *kinderdoodslag* in het Wetb. v. Strafr. (art. 290) is gevormd naar analogie van het oudere *kindermoord*, omdat men het technische verschil tusschen *doodslag* en *moord* ook wilde in acht nemen bij misdrijven tegen het leven van kinderen tijdens of kort na de geboorte. Men bedoelt dan dus, dat de ééne regelmatige formatie het voorbeeld van de andere is geweest. Doch dit is een punt van ondergeschikt belang. De grammatische analogie, die hier te pas komt, is die der samenstellingen van een bepaald type, en in het bijzonder één bepaalde reeks van samenstellingen, waarbij het eerste lid is *kinder-*. Zoo is misschien ook *kinderjuffrouw* wel meer onmiddellijk naar het voorbeeld van *kindermeid* gevormd. Het spreekt van zelf, dat niet alle vormen van een zelfde reeks tot elkaar in dezelfde betrekking staan, maar dat enkele daaronder zeer nauw verwante voorstellingen kunnen aanduiden.

Is een woord in onzen tijd in onze taal gevormd, maar zonder dat men kan gevoelen naar welke analogie, dan is het eigenlijk onverstaanbaar; en alleen in bijzondere omstandigheden, b.v. door den persoonlijken invloed van den maker, zal het in de door hem gebruikte opvatting door anderen worden aanvaard. Zulk een woord is, voor mijn gevoel, het door Multatuli gevormde *buitenissigheid*: het is mij niet duidelijk wat in Multatuli's geest is gebeurd toen hij dat woord bedacht.

Doch de analogie heeft nog een grooter gebied dan die vaste gewoonten, die in de regels der vormleer en der syntaxis worden omschreven; zij regeert ons meer of minder krachtig ook in de betrekkelijke vrijheid, die ons bij het in acht nemen

van die vaste gewoonten nog overblijft, nl. in al wat men in het algemeen den stijl noemt, de manieren van zich uit te drukken die alle correct kunnen zijn en toch zeer verschillend. De meerderheid van hen die de taal spreken, bezit niet het sterke eigen gevoel dat zich in een eigenaardig gebruik van de taal openbaart; zij spreekt, door de kracht der analogie, in vormen van een reeds gegeven model, volgens een schema dat zij invult naar de behoeften van het oogenblik. Die hulpeloosheid blijkt vooral duidelijk, wanneer iemand zijn geest tracht te verheffen tot eenigszins hoogere denkbeelden dan die waarmede hij gemeenzaam is. Zulke denkbeelden heeft hij zelf niet verwerkt, in zijn geest nemen zij een vorm aan die er door anderen aan gegeven is, en die vormen, die hij zich van anderen herinnert, draagt hij onwillekeurig voor als van hem zelf afkomstig. Vandaar de zoogenaamde ‘afgezaagde’ uitdrukkingen, dat zijn modellen die langzamerhand te vervelend zijn geworden. De man die het eerst heeft gezegd ‘in onze eeuw van stoom en electriciteit....’, om daarmede de groote vorderingen der techniek aan te duiden, heeft zijn publiek zeker getroffen; maar dat is lang geleden, want voor dertig jaren reeds werd die uitdrukking vaak alleen nog maar voor de grap gebruikt. Toch gaat men nog altijd door met ‘in onze eeuw van....’, en dan volgt de vermelding van het allernieuwste. Wie herinnert zich niet uit zijne schooljaren, dat hem verboden werd een opstel te beginnen met ‘onder de beroemde mannen waarop het vaderland trotsch is’ enz. Die manier was op zich zelf niet incorrect, maar zóó gewoon dat het verder gebruik een bewijs van gedachteloosheid scheen te zijn.

Die afkeuring van *la phrase toute faite* is even natuurlijk en onvermijdelijk als dat die *phrase* ontstaat; en wie een reeds lang bestaande manier afkeurt is bezig met zich aan een jongere te onderwerpen. In de menschelijke maatschappij geven de voorgangers met hunne nieuwe denkbeelden ook den daarvan onafscheidelijken vorm ten beste van het algemeen, het groote publiek vormt zijn taal naar analogie van die der groote stilisten. Dit gaat vaak des te gemakkelijker, doordat die stilisten in een treffenden vorm uitspreken wat ook anderen,

maar veel minder helder, voor den geest hebben. Zoo bestaat in een bepaalde maatschappij, in een bepaalden kring, een bepaalde manier van zich uit te drukken, totdat bij een verandering in het denken en gevoelen nieuwe modellen worden gevormd. Classicisme in den ongunstigen zin van dat woord is de bewuste en angstvallige nabootsing van zulke modellen, een blijk van al te geringe zelfstandigheid. Doch al moge men deze wijze van 'zich in de school der groote meesters te vormen' afkeuren, in een zekere mate is het niet alleen gewenscht, maar is het zelfs onvermijdelijk dat men zich aan die meesters onderwerpt, want zij stellen ons de wet. Menigeen, zich inspannend om den vorm te vinden voor hetgeen hij waarlijk als zijn eigen, zelfstandig denken beschouwt, ergert er zich over dat hij telkens weer zinnen van een reeds lang bestaand maaksel construeert, en in zijn machteloosheid neemt hij zijn toevlucht tot het bizarre dat ook hem zelf niet voldoet. En het zijn niet alleen die groote meesters van den stijl die ons regeeren, het zijn ook de onpersoonlijke machten die in elke periode een vaste taal scheppen in alle menschelijk bedrijf, vaak onder buitenlandschen invloed, een taal wier analogieën iederen dag door de couranten in ons geheugen worden bevestigd.

Doch ik ben hiermede afgedwaald van de analogie als term in de taalkunde. Die regelmatigheden, sterker naarmate zij door een grooter getal analoge gevallen worden vertegenwoordigd, zien wij bij nader onderzoek dikwijls ontstaan door inbreuk op een vroegeren regel. De eerste die het meervoud *honden* gebruikte, beging eene 'fout' tegen de vaste gewoonte die in dat meervoud slechts toeliet *honde*. Het meervoud *honden* was gevormd naar de analogie van een geheel andere klasse van substantieven, het was het product van hetgeen men in het Duitsch noemt 'falsche Analogie'. De hedendaagsche Indogermanistiek is zelfs geneigd den term *analogie* alleen in den zin van 'falsche Analogie' te gebruiken, en noemt 'Analogiebildung' iederen vorm die afwijkt van de regelmaat, in zooverre als een andere vorm of een systeem van andere vormen bij die afwijking blijkbaar is nagevolgd. Naarmate men fijner leerde onderscheiden wat in een gegeven

geval de regelmatige vorm zou zijn geweest, heeft men beter leeren inzien hoe veelvuldig en hoe belangrijk die afwijkingen zijn, hoe telkens de zoogenaamd regelmatige loop der verschijnselen wordt verbroken. Doch het is niet altijd gemakkelijk te zeggen, welken vorm of welke vormen men als de oorzaak der afwijking moet beschouwen. Om dat te beslissen moet men zich kunnen verplaatsen in het denken van hen in wier taal die afwijking voorkomt. In het Fransch is men b.v. gaan zeggen *odalisque* in plaats van *odalique*, dat aan den oorspronkelijken Turkschen vorm beantwoordt. Men kan b.v. gissen, dat de Franschen, die eerst *odalique* gebruikten, het woord *obélisque* voor den geest hadden, dat ook iets uit het Oosten aanduidt. Slechts een zeer intieme kennis van hetgeen in hun geest plaats had zou dit kunnen uitmaken.

Doch ook wanneer men alles buiten beschouwing laat wat maar eenigszins tot de ‘volksetymologie’ behoort, vindt men van deze ‘falsche Analogie’ talrijke en duidelijke bewijzen. Overal waar wij in een bepaalde periode van een taal eenvoudigheid of eenvormigheid vinden, zullen wij terstond moeten vragen of deze niet voor een vroegere ongelijkheid in de plaats is gekomen. Voorbeelden vindt men in alle nieuwere werken over taalwetenschap. Wanneer men b.v. de declinatie van het woord *voet* in het Gotisch vergelijkt met die in het Angelsaksisch, en deze beide systemen met de vormen van het Grieksch en het Latijn die er blijkbaar mee in verband staan, dan gist men terstond, dat de zoo regelmatige declinatie van got. *fôtus* het eindresultaat is van vele ‘falsche’ analogieën. En deze zijn zeer goed te begrijpen, want zij zijn alle een voorbeeld van de zeer gewone neiging om vormen die tot één paradigma behooren, en die voor het denken blijkbaar nauw verwant zijn, zooveel mogelijk aan elkaar gelijk te maken. Wanneer naast het znw. *goud* twee adjectieven bestaan, *gouden* en *gulden*, dan zal men terstond denken dat *gouden* in een latere periode is gevormd naar analogie van *zilveren, ijzeren, steenen* enz., waarin het grondwoord onveranderd is te herkennen, maar dat *gulden* het overblijfsel is van een analogie uit vroeger tijd, volgens welke ook naast een ouderen vorm van *hout* een bnw. is geconstrueerd dat in mnl. *hulten*

bewaard is; wij hebben dit niet meer: de behoefte aan gelijkvormigheid tusschen zoo nauw verwante woorden heeft naast *hout* een bnw. *houten* doen ontstaan volgens een latere gewoonte.

Maar hoe komt het dan, dat het bnw., dat men in zeer ouden tijd naast den ouden vorm van *goud* heeft gemaakt, in zijn Nederlandsche gedaante (*gulden*) van het znw. (*goud*) zooveel verschilt? Zooals men weet, komt dit door verschillende maar gelijksoortige oorzaken: doordat nl. in bepaalde perioden bepaalde regelmatige veranderingen plaats hadden in het klankstelsel, veranderingen waarvoor men korte formules heeft kunnen geven die men klankwetten noemt. Lang heeft men gemeend dat deze regelmatigheden iets geheel anders waren dan die der analogie die wij tot dusverre hebben beschouwd, en men meende de tegenstelling met juistheid aan te duiden door te spreken van *physieke* tegenover *psychische* krachten. Doch dieper gaande beschouwingen, waarover ik niet durf uitweiden, hebben doen gissen, dat ook die regelmatigheden der taalwetten zich als zoodanig hebben gevormd door psychische oorzaken, dat dus b.v. de regelmatige overgang van *ă* tot *ĕ* in bepaalde gevallen en in een bepaalde periode van een taal een *gewoonte* is geweest, met andere analogieën overeenkomende. Dergelijke ‘lautliche Analogien’ hebben blijkbaar vaak andere analogieën in kracht overtroffen, zoodat vormen die, wat hun beteekenis aangaat, bij elkaar behoorden, op verschillende wijzen werden veranderd. Vandaar dus *hout* naast *hulten*; maar die vorm *hulten* is bezweken door de kracht van een andere analogie, die der conformiteit van het znw. en het daarbij behoorende adjectief. Zoo is dan de aldoorgaande herschepping van de taal het werk van de analogie, wanneer men - zooals gebruikelijk is - dezen naam ook geeft aan die neiging van den menschelijken geest die in de taal analogieën tot stand brengt.

A. KLUYVER.

De ‘gevoelswaarde’ van het woord.

Woorden zijn klanken die bij spreker en hoorder met een zekere begripsinhoud verbonden worden. Wanneer we in de dagelikse omgang in een bepaald verband b.v. de woorden *zon, huis, dag, rood, staan* horen, dan werken die klanken als signalen die een voorstelling te voorschijn roepen, beantwoordende aan de voorstelling die de spreker bezat. Maar woorden kunnen nog iets meer zijn dan tekens voor begrippen. Het woord kan een zekere stemming opwekken. De begripsinhoud kan omgeven worden door een onafscheidelike sfeer van stemmingen, b.v. van medelijden, verontwaardiging, afschuw. ERDMANN[1] vergelijkt die ‘Begleitgefühle’ aardig met de boventonen, die meeklinken bij een bepaalde toon, en die aan het geluid zijn eigenaardig karakter geven.

Een medelijdend toeschouwer die een hond ziet mishandelen, zegt: ‘Dat stomme dier!’ Het woord *stom* ontleent zijn eigenlike waarde hier niet aan de begripsinhoud (= *zonder spraak*) maar aan de sterke toon van medelijden die erin meeklinkt. In *stakker* en *stumper* klinkt die toon gewoonlik sterker mee dan in *sukkel* of in het minder gewone *hals* en *bloed* (vgl. daarentegen weer: *zes bloeien van kinderen*).

Medelijdend klinken ook *wicht* - in Holland tenminste - en *wurm* voor een zuigeling; spottend: *ouwejongejuffrouw* voor een ongetrouwde dame op leeftijd; schertsend: *vrijster* voor meisje. Verbazing of bewondering uit zich door de keuze van hyperboliese woorden als: *fabelachtig, geweldig, kolossaal, ijselik, razend, ontzettend*. De ‘overdrijving’, die gewoonlik als het hoofdkenmerk van zulke hyperbolen wordt beschouwd,

1) *Die Bedeutung des Wortes* (Leipzig, 1900), blz. 78 vlg. De opmerkingen in dit artikel zijn voor een groot deel aan dit mooie en leerzame boek ontleend.

is de spreker zich vaag of in 't geheel niet bewust. Hoofdzaak is het gevoel van verbazing, bewondering of schrik, dat hij uitdrukken en wekken wil. Dat blijkt uit de vele woorden met gelijke kracht, waarvan de etymologie verbleekt of verduisterd is, b.v. *verduiveld, verdraaid, allemachtig, beestig, crimineel* en vele andere die tot de kategorie van vloeken naderen. Dat blijkt ook uit het gebruik van woorden als *vreselik, verschrikkelik, akelig, ontzettend, schandalig, griezelig, miserabel, gruwelik*, en het 17de-eeuwse *te jammerlyck*, als versterking van gunstige begrippen.

Gewaarwordingen van weerzin of verontwaardiging kunnen opgewekt worden door woorden als: *dief, moord, beul, galg, anarchist, revolutie*; of *sterven, begraven, pest, cholera, ontucht, dronkenschap, krankzinnigheid*, enz. Hoe sterk die gewaarwordingen met de begripsinhoud geassocieerd zijn, hangt af van de persoon die ze gebruikt, en van het verband. Die associatie kan zò nauw worden, dat men om eigen gevoeligheid of die van anderen te sparen, het woord vermijdt, en dezelfde begripsinhoud verbindt met een andere woordklank of met een omschrijvende uitdrukking. Dan ontstaat een eufemisme. In het biezonder bij de laatste bovengenoemde groep van begrippen zijn - gelijk bekend is - de eufemismen talrijk.

In al deze gevallen is met de woordklank niet alleen een zekere voorstelling verbonden, maar wordt tegelijk een emotie teweeg gebracht. Vandaar de aardig gekozen benaming ‘emotional words’, door BRADLEY gebruikt in *The making of English*.[1] In navolging van de Duitse term ‘Gefühlswerth’ zullen we hiervoor de naam gevoelswaarde kiezen, en die met ERDMANN ruimer opvatten.

Behalve een emotie kan namelik ook een *beoordeling*, een waardebepaling van een persoon of zaak, van een eigenschap of handeling, herhaaldelik eng verbonden worden met een woord, en er zich dus aan hechten. Dezelfde persoon zal door de een *sluw*, door een ander *slim* genoemd worden; dat wijst

1) Hij spreekt van ‘emotional connotation’, en wijst b.v. op het verschil van: ‘I found a large table in my room’ en ‘I found a great table in my room’. Het laatste drukt verbazing uit (a.w., blz. 201 vlg.).

op een verschillend standpunt bij de beoordeling. Vergelijk b.v. het gebruik van *trots* en *fier, traag* en *langzaam, karig* en *zuinig, omslachtig* en *uitvoerig, mager* en *slank, gladde* en *vloeiende* verzen, *stroeve* en *zware* versritmen. Gewoonlijk spreekt men dan van een ‘gunstige’ of ‘ongunstige’ betekenis, maar deze twee termen zijn natuurlijk onvoldoende om alle schakeringen die daartussen mogelik zijn, aan te geven. Door zo'n indeling in tweeën wordt de werkelike taaltoestand te veel vereenvoudigd. Bij de genoemde adjektieven kan men niet beweren dat de eerste telkens absoluut ‘ongunstig’ is: dat is bij *omslachtig* b.v. in sterker mate het geval dan bij *trots*. Als iemand een meisje *dik* noemt, hangt het van zijn persoonlike smaak af of die eigenschap iets ‘gunstigs’ of ‘ongunstigs’ beduidt. Daarnaast staan aan de ongunstige kant *vet* en *zwaarlijvig*; aan de andere kant *gevuld, mollig, poezelig*; twijfelachtig: *gezet*. Elk van die woorden heeft zijn eigen schakering, die niet alleen door beschrijving van de begripsinhoud op te helderen is, en dus op de gevoelswaarde berust.

In de tweede plaats is de gevoelswaarde van een woord, ook in de taal van eenzelfde persoon, niet iets konstants. De *toon* waarop het woord gezegd wordt - denk b.v. aan de ironie! - het *verband* waarin het voorkomt, doen hun invloed gelden. Als men b.v. op grond van de verbinding: een gemene *kerel*, een dronken *vent* tot de ‘ongunstige’ betekenis van die beide substantieven zou willen besluiten, dan ziet men over 't hoofd dat dezelfde persoon een ogenblik later zal zeggen: ‘mijn beste kerel!’ of: ‘dat is een aardige vent.’[1)] Op een dubbel verschil in gevoelswaarde tussen de woorden *hoofd* en *kop* berust het geestige puntdicht van FRANS DE CORT *Hoofd en Kop* (opgenomen in Dr. B's *Analecta* I).

Het meest valt het verschil in gevoelswaarde in 't oog, wanneer naast elkaar twee woorden gebruikt worden, die een beroep of stand aanduiden, en waarvan het ene geringschatting uitdrukt, het andere meer neutraal is, b.v. *schoolmeester* naast *onderwijzer; komediant* naast *toneelspeler*; soms samen-

1) In het Vlaams, b.v. in de taal van STIJN STREUVELS, wordt *vent* weer heel anders gebruikt.

gaande met een ander betekenisverschil, b.v. *muzikant* naast *musicus*.[1] Zulke, geringschatting uitdrukkende, woorden naderen tot de scheldwoorden, waarmee iemand zijn spot, verachting of woede lucht geeft, en die dus een buitengewoon sterke gevoelswaarde hebben. Vandaar dat de begripsinhoud van dergelijke woorden dikwels vaag kan worden, ja geheel verdwijnen, zonder dat ze iets van hun kracht verliezen. Ze hebben dan, zegt ERDMANN, uitsluitend gevoelswaarde.[2] Vandaar ook de vele onbegrepen en vreemde woorden in deze groep (b.v. *loeder, slet, smeerkanis, kernonje, scharminkel, serpent* enz.). In *Ernest Staas* wordt een vrouw uitgescholden voor 'betooverde negemassij'. In sommige streken hoort men in de volkstaal het onbegrepen woord *filosoof* als scheldnaam.

Uit het wezen van de gevoelswaarde volgt dus, dat van algemeen-geldigheid geen sprake kan zijn. In verschillende kringen kan de gevoelswaarde geheel verschillen. Op een dorp kan hetzelfde woord *meester* of *schoolmeester* met respekt uitgesproken worden. Terwijl een deftig stedeling op een 'juffrouw' neerziet, spreekt men op een dorp van de 'juffrouw' van de dominee. In Protestantse kringen wordt het woord *theologant* soms geringschattend gebruikt, terwijl het voor Katholieken met *theoloog* gelijk staat. Het sterkst komt dit verschil uit bij partijnamen, als *paap* en *geus, Jezuïet* en *Protestant, patriot* en *oranjeklant, aristokraat* en *revolutionair* of *proletariër, konservatief* en *socialist*. De gevoelswaarde wisselt naar het standpunt dat men zelf inneemt. Wat voor de een een scheldnaam is, kan tegelijk voor een ander een erenaam zijn, die geheel andere gevoelens wekt. Soms wordt die gevoelswaarde een blijvend element, maar dan verliest het woord zijn karakter als partijnaam, b.v. *dorper* in de betekenis van

1) Denk daarbij ook aan de verschillende titulatuur, b.v. *vrouw, juffrouw, mevrouw, baas, boer, sinjeur, meneer*, enz.

2) a.w. blz. 92: 'Vielleicht beruht die kräftige, fast mystische Wirkung mancher Schimpfworte gerade darauf, dasz im Grunde kein Mensch mehr weisz, was sie eigentlich besagen.' Ik herinner mij daarbij de anekdote van iemand die in een wedstrijd van scheldwoorden, ten einde raad, op woedende toon het hele Griekse alfabet uitbraakte, en daarmee zijn tegenstander overblufte.

gemene kerel (ook als bijv. nw.; vgl. Fr. *vilain* uit villanus = dorpeling) of *proleet*.

Ook in enger kring, zelfs in een bepaalde familie of bij een bepaald individu kan een woord een biezondere gevoelswaarde krijgen. Bovendien komt het verschil van streek in aanmerking. Een Vlaming b.v. noemt BENOIT een groot *muzikant*, en vindt *artist* een minder eervolle naam als *kunstenaar*.[1] POL DE MONT spreekt van 'het *bloederige*, die warmte, welke ons in alle kunst zoo aangenaam aandoet.'[2]

Ook dienen we te letten op de wisseling van gevoelswaarde in verschillende perioden. Wie dat uit het oog verliest, kan de taal van een vroegere periode nooit ten volle begrijpen; daar schuilen juist de grootste moeielikheden. *Hoogdravend* doet VONDEL nog denken aan ware verhevenheid, maar ons aan de onechte. *Opsnijen* en *opvijzelen* hadden in VAN EFFEN's tijd een heel andere betekenis; die overgang is waarschijnlik te verklaren uit het misbruik van de reciteer-kunst. Als we bij WOLFF EN DEKEN *zoet* en *ondeugent* lezen, hebben die woorden niet de waarde die ze sedert in de kinderkamer gekregen hebben. VAN ALPHEN gebruikt nog *teergevoeligheid* = fijn gevoel, en *het sentimenteele* = het gevoel; de reaktie tegen de sentimentele stroming heeft de gevoelswaarde van die woorden gewijzigd. Voor leden van een strijdende vakvereniging is het woord *onderkruiper* een diep beledigend scheldwoord geworden. Wanneer een rechter dus te oordelen krijgt in hoeverre een scheldwoord beledigend geacht kan worden, dan heeft hij niet te maken met de begripsinhoud van het woord, maar met de gevoelswaarde, die de gebruiker er aan hechtte.[3]

Het verwaarlozen van de gevoelswaarde heeft soms een

1) Waarschijnlik onder invloed van het Franse woord. 'Dat woord "Artist" brengt u dikwijls het gedacht van aangeleerde veerdigheid, van uitgezochte wetenschap, van doorwrochte oefening, van ontwikkelde kennis.' (HUGO VERRIEST over GUIDO GEZELLE in *Dietsche Warande* 1900, blz. 207).
2) *De Gids* Aug. 1897.
3) ERDMANN vertelt van een Duitse rechter die in 'Kadavergehorsam' niets beledigends vond, want het betekende eenvoudig: onvoorwaardelike gehoorzaamheid.

enigszins komies effekt. Een winkelier zond b.v. aan zijn klanten een gedrukte kennisgeving dat hij ontvangen had ‘mantels voor dames en bakvisschen.’ In zijn onschuld had hij waarschijnlik in *bakvissen* een modieus woord voor jongemeisjes gezien.

Een opmerkelik bewijs dat de gevoelswaarde een zeer wezenlik element van de woordbetekenis kan worden is het feit dat men in een debat zo moeielik die gevoelswaarde van het begrip scheiden kan. De vraag komt b.v. ter sprake of men de mensen ontevreden mag maken. Iemand meent van wel, en uit zijn verdediging blijkt dat hij ontevredenheid opvat als het streven naar een hoger peil van welvaart, van verstandelike en zedelike ontwikkeling. Toch zal hij tot tegenspraak prikkelen, omdat de gevoelswaarde die ‘ontevredenheid’ voor velen heeft, aan het woord blijft hangen.[1)]

Eindelik nog de opmerking dat de grens tussen de objektieve kenmerken van een woord (de inhoud) en de subjektieve (de gevoelswaarde) niet altijd scherp te trekken is. Dat blijkt als men de aangehaalde voorbeelden aandachtig nagaat. Het verschil tussen *straat* en *steeg* zullen sommigen in de eerste plaats zoeken in uiterlike kenmerken; anderen zullen zich eerst het verschil van ‘stand’ tussen die beide woorden bewust worden, en in ‘steeg’ iets minachtends horen.

Bij ERDMANN wordt het begrip ‘gevoelswaarde’ nog veel ruimer genomen, dan wij tot hiertoe deden. Hij zoekt ook het onderscheid tussen zogenaamd ‘poëtiese’ en alledaagse woorden in hun verschillende gevoelswaarde.[2)] In tegenstelling met ERDMANN willen we deze verschijnselen in een afzonderlike paragraaf behandelen, al is strenge scheiding van het voorafgaande niet mogelik. Wanneer men - zoals hij doet - van *de* taal uitgaat, komt men niet tot voldoende helderheid.

1) ERDMANN kiest een soortgelijk voorbeeld. In een debat over egoïsme en altruïsme beweert iemand dat alle daden egoïsties zijn, want ook bij het doen van iets goeds streeft men naar zelf bevrediging.
2) Hij vergelijkt b.v. de indruk van de volgende zinnen: ‘Warte ein wenig’; ‘Verweile einen Augenblick’ en ‘Harre eine Weile’. - ‘Er sasz einsam und trauernd im öden Gemach’ en ‘Er sasz alleine und traurig in der leeren Stube.’

Er zijn woorden die een gelijke of ongeveer gelijke begripsinhoud hebben, en toch een geheel verschillende indruk op ons maken, b.v. *aanschijn, aangezicht, wezen, gelaat, gezicht, fysionomie, tronie, bakkes, bek, snuit* enz., of: *ontslapen, heengaan, verscheiden, overlijden, sterven, doodgaan, kreperen*, enz. Het is duidelik dat etiketten als ‘dichterlik’, ‘alledaags’ en ‘plat’, ‘hogere en lagere stijl’, ‘schrijftaal en spreektaal’ niet toereikend zijn om die woorden hun plaats aan te wijzen. Daarvoor zijn de verhoudingen te ingewikkeld. De taal laat zich niet in twee of drie stijlsoorten verdelen, die in zich zelf homogeen zijn. Er zijn verschillende taalkringen met plaatselike en maatschappelike begrenzing, die naast veel gemeenschappeliks, ook iets eigens bezitten. Elke stand, elk beroep heeft een kring van denkbeelden en techniese begrippen, die de buitenstaander vreemd blijven: de taal van handwerk en industrie, van wetenschap en kunst, van bijbel en godsdienst, van wet en recht. Bovendien heeft iedere streek naast zijn dialekt het algemeen beschaafd met zijn nuancen, de taal van kranten, geschriften en poëzie, de taal van de kansel en van het stadhuis.

Oppervlakkig zou men nu menen dat we al een heel eind gevorderd waren, als we van elk woord de kring bepaald hadden waarin het thuis hoort. Maar dan maken we opnieuw de fout dat we de taal als iets op-zich-zelf-staands beschouwen. Elk individu heeft namelik deel aan min of meer van die taalkringen. De cirkel die zijn individuele taal begrenst, snijdt vele andere. Daarbij moet in 't oog gehouden worden dat zijn aandeel niet alleen bestaat in de woorden, vormen en wendingen die hij zelf geregeld of nu en dan gebruikt, maar ook uit al wat hij uit het spreken van anderen, uit lektuur heeft leren kennen. De woorden van zijn dageliks gebruik zijn in de volste zin zijn eigendom; dan komen de woorden die alleen bij biezondere gelegenheden over zijn lippen komen; dan de woorden die scherper of vager in zijn herinnering bestaan, b.v. woorden uit dialekten die hij zelf niet spreekt, verouderde woorden, termen uit wetenschappen en beroepen die buiten zijn gewone gezichtskring liggen, dichter-woorden, enz. Hoe meer iemands levenservaring, ontwikkeling en belezenheid

toeneemt, hoe groter zijn aandeel in allerlei taalkringen wordt, en hoe rijker zijn taal. Met taalrijkdom wordt dan niet alleen het woordental bedoeld, maar ook het feit dat de woorden zelf meer ons eigendom worden, dat hun inhoud ons scherper voor de geest staat. Een vreemd woord dat we een of tweemaal lezen of horen, laat gewoonlik een vage herinnering na, die eerst na veelvuldige herhaling, telkens in ander verband, zich verscherpt. Daaruit volgt dat ieder mens, naar zijn positie en ontwikkeling anders staat tegenover wat men de 'woordvoorraad' van een taal pleegt te noemen, en dat hij bij verdere ontwikkeling telkens anders daartegenover komt te staan. Terecht schreef VAN EEDEN[1]: 'Woorden zijn niet als kleuren, door allen nagenoeg gelijk gezien, - maar hun kracht is anders voor ieder mensch naarmate hij ze meer of minder of anders heeft hooren gebruiken.'

Nu wordt het dus duidelik, in hoeverre wij ook bij woorden waar van geen 'emotie' of 'waardering' sprake is, met ERDMANN van een *gevoelswaarde* kunnen spreken. De woorden uit zo verschillende sfeer zijn niet eenvoudig onvergelijkbare grootheden, die we naast elkaar zetten, maar ze krijgen voor het individu die ze in zich heeft, een eigenaardige waarde juist door de sfeer - ik zou bijna zeggen de atmosfeer waarin ze thuis horen. Met een ander beeld zouden we kunnen zeggen: het woord ontleent aan die sfeer zijn eigenaardige *kleur*. Woorden als *aanschijn, aangezicht*, die aan de bijbel of de preek herinneren, krijgen iets verhevens of zelfs iets stichteliks. Woorden die we gewoon zijn van deftige mensen te horen, klinken deftig; vandaar dat voor een Drent de Hollandse woorden: *koon, zoen, huilen* veel ongemener en deftiger zijn dan *wang, kus, schreien*, die omgekeerd voor een Hollander 'Zondagse' woorden of zelfs 'boekewoorden' zijn. Een Vlaming vindt het Hollandse *mooi* ongemener dan *schoon*, dat het gewone woord in de volksmond is. Elke Vlaamse boer gebruikt de voor ons 'dichterlike' woorden *wezen, dreef, wrocht*. Daarentegen dragen woorden en uitdrukkingen uit de volks-

1) *Studies* I, 46.

taal, die men in beschaafde omgang vermijdt, het karakter van ruwheid en onbeschaafdheid.

Wetenschappelike termen, die men gewoon is uit vakboeken of uit de mond van vakmannen te vernemen, krijgen daardoor een kleur, die de gelijkbetekenende volkswoorden missen. Zo komt het dat menig woord dat op het geslachtsleven betrekking heeft, ons onfatsoenlik of aanstotelik klinkt, terwijl de wetenschappelike term die uitwerking niet heeft, en dus als eufemisme dienst kan doen. Vandaar ook dat zoveel vreemde woorden als eufemismen in gebruik zijn: hun herkomst uit de taal van hogere standen maakt ze gedistingeerd.

Woorden die we uitsluitend of voornamelik uit poëzie leren kennen, krijgen een biezondere gevoelswaarde. Hoort men 'poëtiese' woorden als: *zwerk, beemd, dreef, hulk; laaien, deinen, prangen*, dan zijn die klanken geassocieerd met vage gevoelens en herinneringen aan vroeger gehoorde poëzie, en daardoor omgeven van een ongemene sfeer. De frase bestaat dan ook in het speculeren op deze gevoelswaarde. Middelmatige en slechte dichters maken er opzettelik of onbewust gebruik van. Het duidelikst komt dat uit, wanneer ze als synonimieke sieraden gebezigd worden, b.v. *in beemd en wei* of bij TOLLENS: *wat knelle of prang*. Dit betekent natuurlik niet dat een echt dichter zulke woorden vermijden zal: ze kunnen voor hem onmisbaar zijn. Opmerkelik is nog, hoe bij dergelijke woorden een sterke gevoelswaarde vaak samengaat met een vage begripsinhoud, b.v. bij de drie eerstgenoemde substantieven. STARING noemt een heldere sterrenhemel: het zwerk; VAN LENNEP spreekt van het blauwe zwerk; voor anderen is het zwerk een bewolkte lucht of een zwarte onweerslucht. Voor mij hebben *beemd* en *dreef* heel lang de vage betekenenis van een mooie plek in de natuur gehad, zonder dat ik bij *beemd* aan een wei, of bij *dreef* aan een laan dacht.[1)]

1) Over dit vervangen van de begripsinhoud en het overwegen van de gevoelswaarde in dichtertaal zou meer te zeggen zijn. Hierboven werd er op gewezen hoe het misbruik van die gevoelswaarde op rethoriek uitloopt. Maar daarbij mag niet over 't hoofd gezien worden dat diezelfde gevoelswaarde een zeer wezenlik bestanddeel is van alle dichtertaal. Ik bepaal mij hier tot de volgende treffende vergelijking uit een artikel van FRITZ MAUTHNER: *Die Herkunft des sprachlichen Gedankens* (in *Die Zukunft* XII (1904), blz. 13): 'Weil die menschliche Sprache nichts ist als die Gesammtheit der menschheitlichen Entwickelung, als die ererbte und erworbene Erinnerung des Menschengeistes, darum sind die Worte reicher an Assoziationen als die Töne der Musik oder als die Farben der Malerei. Und weil die Bilder des Dichters nicht die Wirklichkeit wiedergeben, sondern des Dichters Stimmungen und Gefühle gegenüber der Wirklichkeit, darum ist das Schwebende in den Begriffen, der Gefühlswerth in den Worten, ein so ausgezeichnetes Mittel der Wortkunst. Lange befor es in der Malerei eine impressionistische Technik gab, war in der Poesie diese Uebung zu Hause. Diese Worte haben immer zitternde Umrisse gehabt, die Sprache ist immer impressionistish gewesen. Eine Wortanalyse der schönsten Gedichte Goethes macht diese Wahrheit deutlich. Erst die Stimmung, die vom Dichter zum Leser oder Hörer übergeht, vereint die zitternde Worte wieder zu dem Bilde, das der Dichter mittheilen wollte.'

Op een grondige behandeling van dit belangrijke hoofdstuk uit de betekenisleer maken de voorafgaande bladzijden geen aanspraak. Ik heb enkele hoofdtrekken willen geven, die ieder door eigen studie en waarneming kan aanvullen. Tot besluit een paar opmerkingen over de praktiese waarde van deze beschouwingen.

Een helder inzicht in het wezen van de gevoelswaarde is nuttig: 1°. bij de beoordeling van de vraag of een vreemd woord gemist zou kunnen worden. Ik laat nu daar, in hoever die vraag zuiver gesteld is, maar meermalen hoort men taalzuiveraars beweren: dat vreemde woord heeft dezelfde betekenis als een 'goed' inheems woord, dus dient het geweerd te worden. Niet zelden blijkt dan bij nadere beschouwing de gevoelswaarde zozeer verschillend, dat het vreemde woord allerminst verdient over de grens gezet te worden. Op dezelfde wijze verwaarlozen de puristen, die een nieuw woord gebruiken of uitdenken voor een vreemd woord, de bestaande gevoelswaarde. BEETS vervangt b.v. in zijn *Camera*: 'een slecht *sujet*' in een latere druk door: 'een slecht *voorwerp*'. POTGIETER gebruikt in plaats van *parvenu*: de *nieuwelingsrijke*; misschien heeft hij hierdoor opzettelik de geringschatting die zich aan het woord *parvenu* gehecht heeft, willen buitensluiten.

2°. Om oudere taal door en door te begrijpen, dienen we ons los te maken van de gevoelswaarde die dezelfde woorden nu voor ons hebben, en te trachten in de gevoelswaarde die

ze voor de schrijver en zijn tijdgenoten hadden, door te dringen. Dat is meestal uiterst moeielik, en vereist zorgvuldige studie en fijn taalgevoel. De grovere betekenisverschillen zijn gemakkelik waar te nemen; de fijnste nuancen schuilen juist in het verschil van gevoelswaarde, het verschil van kleur. Het doet ons b.v. eerst vreemd aan als we STARTER in een minnedicht horen spreken van '*mijn juffrouw*', of als HOOFT *beteuterd* gebruikt. Hoe dikwels heeft men VONDEL niet van platheid beschuldigd, omdat hij in poëzie woorden koos, die nu door hun kleur daarin niet zouden passen? Wanneer we er niet in slagen de tegenwoordige gevoelswaarde van woorden als *beneepen, naer, uitgelaten, vermaeck, verslingerd, paeien* enz. van ons af te zetten, kan dat een blijvende belemmering zijn bij het genieten van VONDEL's poëzie. Bij latere schrijvers zijn we nog meer geneigd, dit bezwaar over 't hoofd te zien. Denk b.v. aan woorden als *naar* en *akelig* bij FEITH. Een aardig bewijs, hoe licht zulke fijnheden aan onze aandacht ontsnappen, vond ik in de *Camera* (blz. 247), waar BEETS zich als 't ware verontschuldigt over het gebruiken van de uitdrukking '*over 't hoofd groeien*', die dus blijkbaar in zijn tijd als minder beschaafd gold. Wie zou dat vermoed hebben, als het hier niet toevallig vermeld stond?

3°. Het verwaarlozen van de gevoelswaarde is een van de hoofdfouten in de gangbare synoniemenbehandeling. Dat zal in een volgend artikel nader uiteengezet en toegelicht worden.

Julie '07.

C.G.N. DE VOOYS.

De Bilderdijk-litteratuur van 1906.

Het jaar 1906, is, behalve het Rembrandt-jaar, tevens het Bilderdijkjaar geweest. Het 150ste gedenkjaar van z'n geboorte heeft heel wat pennen in beweging gebracht. Het kan de lezers van dit tijdschrift niet onwelgevallig zijn, een korte beschouwing te volgen van wat in hoofdzaak over Bilderdijk is gezegd. Wij moeten ons echter voor een vak-werk als dit beperken, en zullen van de universele dichtergeleerde alleen datgene naar voren brengen wat de lezers van dit tijdschrift het meest onmiddellik dient.

Nemen we eerst het opstel uit 'Groot-Nederland', Sept. 1906, van de hand van de Bilderdijk-kenner Dr. R.A. KOLLEWIJN. Deze bijdrage toch heeft de verdienste, te zijn een oriënterende Inleiding op een nadere kennisneming van deze merkwaardige vaderlander. Wel kan zij niet vervangen het grote, voor iedere onderzoeker, onmisbare werk van Dr. Kollewijn over Bilderdijk[1], doch hier, waar we kunnen volstaan, een algemeen denkbeeld weer te geven van de indruk, die Bilderdijk in staat was te maken op de letterwereld omtrent 1906, is het artikel in 'Groot-Nederland' een geschikt raam voor het bestek van het hier te ondernemen overzicht.

Dr. Kollewijn dan begint met het door ieder onderschreven feit op te merken, dat Bilderdijk, moge hij wezen een man van de eerste of van een mindere rang, niettemin weinig gelezen wordt. En alvorens dit te wijten aan de wijze van uitgaaf zijner werken[2], of aan de eigenaardige smaak van zijn volk, is een nader onderzoek gewenst.

In de eerste plaats is Bilderdijk ons vreemd, omdat hij een kind is uit de Eeuw der Dichtgenootschappen. Z'n poëzie is rhetoriek. Men behoeft slechts een staaltje van het talent des vaders, -

1) Dr. R.A. KOLLEWIJN. Bilderdijk, Zijn Leven en Werken.
2) Mr. I. DA COSTA. De Mensch en de Dichter Bilderdijk.

Isaäk Bilderdijk was een bekend declamator onder de zijnen, - naast dat van de 18-jarige zoon te leggen,[1)] om te zien uit welk geslacht van litteraire voorzaten deze stamde. Een andere invloed oefende de klassieke wereld op de jonge man uit; Bilderdijk vertaalde veel uit Latijnse anthologiën; één stuk soms tot twintig maal toe. Beide invloeden, het voorbeeld der Dichtgenootschappen als dat de antieke modellen, zijn duidelik waarneembaar in z'n bekroond prijsvers ‘De invloed der Dichtkunst op het Staatsbestuur’ (1774). Naast de kracht van z'n zeggen en de meesterschap over het woord, treft ons het telkens terugkerende gemis van evenwicht tussen het woord en 't ware gevoel. Met echte poëzie hebben zulke verzen niets te maken.

In de tweede plaats schrikt ons af z'n gebrek aan levenslust. Bilderdijk is namelik zenuwlijder, en voelt zich in dat lijden met allerlei kwalen behept. Zijn ganse leven klaagt hij. Voor veel is hij onverschillig, alleen niet voor zingenot. Hij schrijft sensuële poëzie; in sterke mate is het aanwezig in z'n ‘Verrukking’. Ouder geworden, trekt bij hem het zinnelike zich terug en maakt plaats voor 't godsdienstig element. Deze poëzie is oprecht gemeend weliswaar, maar over 't geheel weinig dichterlik.

Verder zien wij Bilderdijk z'n gehele leven door in de partijstrijd betrokken. Als advokaat pleit hij voor Kaat Mossel; in 1795 gaat hij in ballingschap; betreurt, als anti-revolutieman, de dood van prins Willem Frederik van Oranje; toont z'n afkeer van de keizer der Fransen in z'n ‘Moord van Enghien’ (1804) en z'n ‘Napoleon’; voelt zich als Nederlander gekrenkt, als Schimmelpenninck moet aftreden; verzoent zich echter met Lodewijk Napoleon's koningschap; zingt zelfs z'n ‘Ode aan Napelon’ (1806); verheft z'n ‘Wapenkreet’ tegen de Engelsen (1809); doch weldra verandert z'n toon; in 1811 klinkt z'n beroemd ‘Afscheid’, waarin hij Hollands val beweent, maar ook Hollands herstel profeteert. En in 't Nieuwjaar 1812 betietelt hij Napoleon met de termen ‘beul’, ‘woestaard’, ‘dwingeland’, ‘Attila’, enz.

Ja, zelfs voor 't geslacht na '15 keert hij zich af. De leerstoel te Amsterdam ontgaat hem; hij verhuist naar Leiden; hier lucht hij, vooral in z'n onderwijs, z'n grieven tegen Willem I, en z'n haat tegen het zelfgenoegzame liberalisme, het kantianisme en tegen de

1) Dr. KOLLEWIJN citeert uit: ‘Jephtaas Gemalinne aan haar dochter’ van Isaäk Bilderdijk, en daarnaast uit: ‘Jeftaas Dochter aan haar Moeder,’ van Willem Bilderdijk.

niet-rechtzinnige professoren. De rede-verheerlikers Kinker en Van Hemert verguist hij. Zelfs kan men zeggen, dat met z'n jaren z'n verbittering toeneemt.

Het sterk-subjectivisties element in hem maakt, dat hij zich moeielik indenkt in andere karakters; z'n treurspelen moeten dan ook, dramaties, als mislukt te beschouwen zijn. Dezelfde eigenaardigheid verklaart ook de zwakke plaatsen in z'n epiese gedichten. Z'n romance 'Yrwin en Vredeborg' is akelig; 'Robbert de Vries' en 'Assenede' zijn boertig. Mooier zijn, vooral door de taal, 'Graaf Floris IV' en 'Rolands-Eck'; daarnaast staat 'Elius' door de schoonheid der onderdelen. Eveneens is z'n onvoltooid epos 'De ondergang der Eerste Wereld' zwak, wat karaktertekening betreft; fors en gespierd echter in de beschrijvingen.

Zo 't waar is dat 'de Godsdienst het centrum is van Bilderdijk's leven, denken en werken'[1], vooral na 1816 zijn z'n werken als door het geloof gedrenkt. Is dit soms de reden dat Bilderdijk niet de man kan zijn der natie, die tegenover de beginselen stond waarvan hij uitging?[2] Dr. Kollewijn meent dat godsdienstige poëzie ook kan worden genoten door hen, die van de dichter in meningen afwijken, immers hoe bekoren niet een 'Beatrys' en de naïeve 'Marialegenden'; - echtheid van geloof toch ontroert ook de aanschouwer, omdat menselike emoties weerklank plegen te vinden in de zuiver menselike ziel. Doch dat juist Bilderdijk bij niet- of anders-gelovigen zo weinig gehoor vindt, zal z'n oorzaak hebben dat Bilderdijks aandrang om met z'n gedachten een toevlucht bij God en een later leven te zoeken, z'n zichtbare grond heeft in z'n afkeer van de wereld en van de mensen, die in hem een broeder zouden willen zien. Doch dit laatste kan niet geschieden waar ons uit zijn bladen zo weinig zachte vroomheid en naastenliefde tegenkomt. Ook dit staat het genieten van z'n poëzie in de weg.

Van zelf is Bilderdijk gekant tegen de Aufklärungs-geest. De Rede kan de grote wereldraadsels niet oplossen. De objektieve waarheid kan alleen gekend worden uit het geopenbaarde woord van God. God zelf spreekt in ons. De Rede - hoger gave dan het verstand, - regelt onze geestelike vermogens in hun werking naar het doel, dat zij bestemd zijn te bereiken.

In z'n belijden ook, staat hij op het aloude standpunt der Verzoeningsleer. Jezus' zoendood heeft ons van de vloek der zonde bevrijd.

1) Dr. BAVINCK. Bilderdijk als Denker en Dichter.
2) Dr. BAVINCK, aldaar.

Niet ons allen echter, - alleen hen die tot een ‘persoonlike zielsvereniging’ met Jezus gekomen zijn. En die ‘zielsvereniging’ wederom, geschiedt alléén door de biezondere Genade Gods. De uitverkorenen voelen die genade, waardoor zij tot 't eeuwig geluk geroepen zijn. Ook dit ‘gevoel’ komt van God. De vrije wil is niets, kan niet bestaan. Toch is de mens aansprakelik voor z'n daden, ook al is elke daad door de natuurlike geaardheid van de mens en door de omstandigheden gedetermineerd. Mag God dan straffen? - Ja, want elke zonde onteert en tergt God. De beledigde God treedt als ‘wreker’ op. Vandaar dat Bilderdijk ook geen medelijden kent met zulke gedetermineerden; integendeel, is 't gehele mensdom al niet tot zaligheid is verkoren, de uitverkorenen mogen blijde zijn en juichen in het hun verzekerd lot. Maar tegen de verdoemelingen vaart hij uit, en ook deze toonaard kan slechts enkele gelovigen onder z'n lezers bevredigen. Zo zulke poëzie genietbaar is, zal het genot waarschijnlik enkel bestaan in een sympatiseren met de *waarheid*, geenszins is het een getroffen worden door de *poëzie*. En zijn dan nog z'n godsdienstige gedichten schoon, dan is dit te verklaren, dat ze in hoofdzaak ontleend zijn aan anderen, zoals het ‘Gebed’ met het aan Euripidis ontleend begin, en een ander ‘Gebed’, overgebracht uit het proza van Fénélon.

Zelf achtte Bilderdijk zich een zuiver lyries dichter. 't Meest echter heeft hij uitgemunt in z'n didakties getinte, half beschrijvende half filosofies-beschouwende poëzie. In deze soort gedichten, waarin z'n grote kennis en z'n buitengewone schranderheid zich op de gelukkigste wijze aanpasten aan z'n echt gevoel, gaf hij de meest melodieuse alexandrijnen. Zo steken in dit opzicht uit z'n ‘Ziekte der Geleerden,’ z'n ‘Kunst der Poezy,’ ‘De Geestenwereld’ en ‘De Dieren.’

Een vast karakter, zoals we dat in vele uitingen van andere mannen, o.a. Vondel, terugvinden, bezit Bilderdijk niet. Hij laat in dit opzicht verschillende, zelfs tegengestelde zijden zien. De oorzaak is, dat Bilderdijk zich onmiddellik door z'n gevoel liet beheersen, en zich in allerlei opwellingen lucht gaf. Vandaar dat er in z'n wezen iets onharmonies ligt. Vele van z'n poëtiese uitingen missen daardoor het gelijkmatige en stemmingsvolle; bij hem ontbreekt de verheven rust en de klaarheid, die in andere dichters ons tegenglanst.

Voegen we daarbij de eindeloze klachten over de persoon Bilderdijk, die of ergernis geven of ons koud laten; de overdrijving in z'n woorden; de verstoorde stemmingen; de niet altijd gelukkige uiting van z'n gedachten; en men zal begrijpen waarom zijn werken met een zekere schroom ter hand worden genomen.

Ondanks dit alles, besluit Dr. Kollewijn, stak Bilderdijk boven al z'n landgenoten uit als een reus. Het verschil tusschen hem en z'n tijdgenoten betreft niet alleen de taal, de rijkdom en de superieure kwalieteit van z'n dichtmateriaal, maar ook wat aangaat z'n kijk op het dichterlijke van de uitdrukking, de afwisseling in rythme en strofenbouw. Hol is hij zelden, z'n geestelike inhoud toont zich buitengewoon rijk. Het rhetoriese, zoals reeds werd opgemerkt, is een kenmerk van z'n tijd; verzen, meende men, moesten worden gedeklameerd; en voor dat doel werden de kleuren er dikker opgelegd dan voor intieme kunst wenselik geweest zou zijn. 't Best zou Bilderdijk te eren zijn met het samenlezen van een bundel van zijn voortreffelikste poëzie. Veel middelmatige rijmelarij zou er uit moeten worden geweerd: tussen de schoonste muziek, bovendien, gillen nu en dan valse tonen. Wel zijn er die zich ontveinzen deze wanklanken te horen, maar zij, die ontstemd worden, voelen hun genot bedorven en gaan heen.

Zo hij niet mag worden vergood, aan de andere kant moet hij hoger worden gesteld dan door anderen geschiedt.

Alzo voert Dr. Kollewijn ons in z'n slotsom tot dezelfde vraag terug, waarvan hij in z'n aanvangswoord is uitgegaan: het voorwaardelik karakter van een Bilderdijk-verering. Tot dezelfde slotsom komt de lezer bij uitgebreider studie, aan de hand van deze Bilderdijkvorser, in het reeds genoemde standaard-werk. Ook nog, als hij vele andere geschriften raadpleegt, die voor en na over Bilderdijk zijn verschenen.[1)] Doch tevens is, in de gegeven omtrek, ons door Dr. Kollewijn de dichter in z'n voornaamste kenmerken getekend: z'n staatkundige en godsdienstige overtuigingen, z'n strijd tegen Revolutie en Rationalisme, z'n gestel en z'n stemming, z'n subjectivisme en eindeloze zelfkritiek, z'n spontaniteit, tot gevaar van in tegenspraak met zich zelf te raken, toe; z'n geestelike betekenis, bepaald door aanleg, voorliefde en kultuurinvloeden; z'n kracht en z'n zwakheid in z'n dichtvoorbrengselen. En in al deze eigenschappen, in z'n lotgevallen, z'n praktijk als rechtsgeleerde, z'n kundigheden, z'n familieleven, z'n genealogiese studieën, geeft een ander werk, het zogenaamde ‘G e d e n k b o e k ’ aan de belangstellende lezer het volle-

1) Pierson, Gids 91; Busken Huet, Litt. Fant. en Krit. IV; Alberdingk Thym, Gids '76; Simon Gorter, Lett. Stud. 2e druk; Beets, Verpoozingen; Vosmaar, Geëtste bladen; Kloos, Veertien Jaar Litteratuur-Gesch. I; Verwey, Toen de Gids werd opgericht.

digste licht.[1] Veel er van kan hier zonder bezwaar worden weggelaten als gaande buiten de grenzen van dit overzicht;[2] andere bijdragen weer zijn meer gedetailleerde onderzoekingen over reeds, hier gememoreerde, algemener trekken;[3] voor ons zijn van belang de artikelen: ‘Bilderdijk als dichter,’ door DR. H.C. MÜLLER; ‘Bilderdijk als Taalgeleerde,’ door PROF. J. TE WINKEL; ‘Bilderdijk en het Tooneel,’ door J.H. RÖSSING; ‘Bilderdijks Brieven’ door DR. A.S. KOK, en ‘De Vertaler’ door GUSTAAF VAN ELRING. Het artikel van Prof. te Winkel heeft een tegenhanger in het opstel van DR. KLUYVER in ‘Onze Eeuw’ 9e afl. 1906. getiteld: Bilderdijk en de Taalwetenschap. Ook leverde DR. BAVINCK in z'n ‘Bilderdijk als Denker en Dichter,’ in hoofdzaak een wijsgerig-polities en -godsdienstig werk, een hoofdstuk over ‘Taal en Poezië’ (blz. 138).

Herinneren wij nu ons in 't kort, hoe deze genoemde en ongenoemde bijdragen staan tot Dr. Kollewijn's arbeid. De eerste vraag was: Hoe verklaren we Bilderdijks impopulariteit, en hoe moeten z'n verschillende eigenschappen, in haar voortreffelikheid en haar tekortkomingen, bezielend en onbehaaglik in haar uitwerking wezen? Bij 't antwoord hierop kwamen we telkens terug op 't onharmoniese in z'n natuur. In de eerstvolgende opmerkingen laten we deze disharmonie los, en bepalen we ons enkel tot de gaven van Bilderdijk, z'n begaafdheid als dichter, als taalgeleerde, als vertaler, enz. Daarnà komen we weer terug op de verschillende en elkander tegensprekende zijden van deze man vol raadselen, om ten slotte te grijpen naar de werken van hen, die de contrasten in z'n gedachten en levensuitingen zoeken terug te brengen tot een éénheid, een kern van leven, waarin het juist de kracht van de lichtbron is, welke over z'n vele en velerlei handelingen de ons verbazende en verwarrende kleurenmengeling spreidt.

Het eerst nemen we het sober gehouden artikel van DR. KLUYVER over ‘Bilderdijk en de Taalwetenschap.’

1) Mr. Willem Bilderdijk. Uitgegeven op machtiging van de Bilderdijk- Commissie A.D. MCMVI. Boekhandel v/h Hövecker & Wormser. Pretoria. - Amsterdam. - Potchefstroom.
2) Als: Bilderdijks familie. Bilderdijks genealogie. Bilderdijk als geschiedkundige. Bilderdijk als advokaat. Bilderdijk als geneeskundige.
3) Bijv.: Bilderdijk als calvinistisch nederlander, door J. Postmus. Bilderdijks verhouding tot de roomsch katholieken, door H.W.E. Moller. (Bilderdijk en de beeldende kunsten, door A.W. Weissman. Bilderdijk humorist, door mr. C.W. Wormser, vallen mede buiten ons bestek.)

Wat wij bij Bilderdijk opmerken, zegt Dr. Kluyver, is in de eerste plaats z'n rijkdom aan Nederlandse woorden. Gemakkelik neemt hij 17de en 18de eeuwse woorden op; nieuw-modiese keurt hij af, bevreesd als hij is voor de verbastering van de Hollandse taal door middel van uitheemse elementen. Daarentegen houdt hij 't gebruik van oude, min of meer onbekende termen, voor geoorloofd. Niettemin ontleent hij, zonder het te willen, ongemerkt woorden en zegswijzen uit den vreemde. Soms verontschuldigt hij zich; soms ook wordt hij boos, als hij er opmerkzaam op wordt gemaakt, en pleit hij voor 't recht van 'n Dichter z'n taal te mogen versieren. Ondanks z'n veelvuldig gebruik van oude termen leeft hij met z'n geest niet in de taal der Middeleeuwen; wel gaf hij Middelnederlandse teksten uit, maar hij staat hierin beneden Huydecoper, en maakt meer fouten dan deze. Trouwens, Bilderdijk was geen man voor rustig filologenwerk, vooral niet waar het de uitgaaf van voor hem ondichterlike rijmwerken gold. Hij voelt zich in de eerste plaats thuis in de ‘wereld der aandoeningen;’ voor 't genieten van ME. rijmwerk was hij te veel ‘Dichter.’

Een heerlik voedsel vond daarom z'n dichterlike aanleg in de poëzie der Ouden. Door de Oudheid is 't, dat hij zich laat inspireren, soms slechts is een enkele versregel genoeg. Van angstvallig vertalen hield Bilderdijk niet, wel van vrije bewerkingen, die de inhoud met een overvloedige woordenrijkdom teruggeven. Daarbij was Bilderdijk geen Latinist van de bovenste plank. Ook de grote kennis die hij opgeeft van de Semetiese talen b.v. te bezitten, moet niet al te letterlik worden opgenomen. Wel heeft hij een aantal van z'n gedichten bewerkt naar Oosterse modellen; doch deze teksten werden gewoonlik uitgegeven met een Latijnse vertaling, voldoende genoeg om van de oorspronkelike tekst een algemeen denkbeeld te geven. En aan dat denkbeeld had Bilderdijk genoeg. Van z'n ‘Turksche Gedichten’ (1827) bestonden reeds in 1825 duitse vertalingen; de keltiese tekst, die hij beweerde voor z'n vertalingen van Ossian gebruikt te hebben, was op het tijdstip van die vertaling nog onbekend. Wat niet wegneemt, dat Bilderdijk van vele talen iets wist, en in vele er van geoefend was.

Het nuttigste gebruik heeft hij echter van z'n talenkennis gemaakt voor z'n eigenaardige taalwetenschap. Die wetenschap was, zoals Bilderdijk ze vertegenwoordigt, niet nieuw. Het grote verschil in talen had reeds vroeger de geleerden tot de vraag gebracht hoe die verscheidenheid had kunnen ontstaan, en hoe de oorspronkelike taal die er eenmaal volgens de Bijbelse overleverîng was geweest, uit de

kennis van de verschillende idiomen op te sporen was. BECANUS had reeds gevonden, dat de oorspronkelike Paradijsbewoners 't Nederlands zouden hebben gesproken. Ook LEIBNIZ, ofschoon levende in een veel verlichter tijd, stelde zich ten doel uit de bestaande talen de oertaal te construeren. BROSSES (Traité de la formation méchanique des langues, 1765) die in de onberedeneerde uitdrukkingen van de menselike natuur, zoals uitroepen, klanknabootsingen en kindertaal, de oudste articulaties terugvindt, en bovendien de werking der spraakorganen bepaald acht door het karakteristieke in de verschijnselen der dingen, waarschuwt echter tegen gewaagde gevolgtrekkingen, in 't biezonder tegen soortgelijke als weleer door Publius Nigidus, een oud latijns grammaticus, werden gemaakt. Desondanks vat de conservatieve Bilderdijk het oude gefantaseer in de trant van Nigidus weer op. In 1811 en 1812 geeft hij voordrachten die in willekeur van beschouwing niet voor die van de Romeinse rhetor onderdoen.[1)] Voor hem als voor Becanus is 't Nederlands vol van sporen van de natuurlike, oorspronkelike mensentaal, waarvan de bakermat, volgens het algemene geloof in West- of Midden-Azie lag. Onze taaltak zou dan ook 't zuiver Oosterse meer onvervalst hebben behouden dan b.v. 't Latijn.

Het Oudgermaans heeft bij Bilderdijk dan ook geen waarde. 't Goties en 't Angelsaksies zijn slechts ‘oudere zustertakken’ van 't Nederlands, geen ‘stammen’ of ‘grondtakken.’ Onze taal in zich zelve is ouder dan Ulphilas of de Angelsaksiese geschriften. Ze houdt onmiddellik vast aan de gemeenschappelike wortel; uit bronnen zelf moet haar kennis worden geput.

1) Staaltjes bij Dr. Kluyver: ‘Het hoofdbestanddeel van *ik, gij* en *hij* is *i*, en de verschillende richting van den adem onderscheidt ze. De adem teruggaande van de keel drukt den spreker uit, en is *ich* of *ik*. De adem van de keel uitgaande en recht uitgedreven is *gij* en drukt den genen uit tegen wien men spreekt. De adem meer vluchtig en zonder bestemming uitgedreven maakt *hij* en duidt een derden persoon aan.’
‘Hoe komen we aan den term van één? tellen is eigenlijk met den vinger aanstippen; blijft men bij die handeling rusten, dan geeft dit eene drukking op het aangestipte voorwerp. Stoot men met de tong, dan zegt men eene *t*, maar drukt men er mede, dan zegt men eene *n*. Heeft men nu slechts één voorwerp aan te stippen, dan volgt die drukking terstond: daarom is het a priori duidelik dat het eerste telwoord op *n* moet eindigen. Wordt die *n* door een klinker voorafgegaan, dan kan dit niet eene *a* of eene *o* zijn, want deze klinkers duiden het groote aan, eene *i* daarentegen “het kleine, bekrompene, enkele.” De natuurlike uitdrukking van het eerste getal is dus *ien*, dat bij een beschavende en verzachtende uitspraak tot *ein, een* wordt.’ Van dien vorm *ien* hebben de Romeinen dan *unus* gemaakt. enz.

Een andere opvatting was die van Lambert ten Kate geweest. Hij begreep dat de taal in een bepaalde periode moet worden opgehelderd uit dezelfde taal uit een vroegere periode. Daarom was juist bij hem de studie van 't Oudgermaans van zo groot belang. Bilderdijk, die in z'n Hollands het zuiver Oosterse terug wilde vinden, verweet aan Ten Kate stompzinnigheid. Kinker begreep die onwil. 't Was, beweert hij terecht, Bilderdijk enkel te doen, om zich het Oud-Germaans, dat hem bij z'n etymologiseren in den weg stond, van de hals te schuiven. Ten Kate diende Bilderdijk niet. De zaak was, dat Bilderdijks taalbeschouwing uitging van een lang te voren verkondigd beginsel, dat er een innig verband bestaat tussen 't gemoedsleven en de taal. En dit was juist een beginsel, dat het dichterlik gemoed moest bevredigen. Hangende aan dit beginsel heeft Bilderdijk zelf behartenswaardige wenken gegeven tegen een onnatuurlike taalverscholing, ja, in dit gezicht denkbeelden verkondigd eigen aan de nieuwe tijd. Doch een zelfstandige studie, steunende op dit beginsel heeft hij niet aangedurfd. Te conservatief om met het nieuwe denkbeeld (als Ten Kate deed) mee te gaan, te ongedurig om van zijn standpunt in kalme arbeid en wetenschap op te bouwen, die 't verband levendig hield tussen de taal en 't denken en 't gevoelen der mensen, heeft hij de wereld willen verbazen met geniale fantasieën, die wel bewondering vermogen te wekken, zoals ze altijd aan M. De Vries hebben bekoord, maar die door de hedendaagse taalkundigen als te onwetenschappelik met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Voor de wetenschap zijn Bilderdijks onderzoekingen van geen of weinig betekenis geweest.

In z'n belangstellend opstel ‘Bilderdijk als Taalgeleerde’ komt PROF. TE WINKEL tot dezelfde slotsom. Bilderdijk, zegt hij, heeft in de geschiedenis der Taalkunde zelfs geen naam.

Hoe anders de geleerden van z'n eeuw, Lambert Ten Kate en Huydecoper! Ten Kate vertegenwoordigt het grote beginsel der taalvergelijking, waaruit onze geheel nieuwe taalwetenschap is voortgekomen, al zij het dan ook binnen de grenzen van het Germaans. Huydecoper is de man geweest, die 't eerst onze ME. taal goed heeft verstaan en op echt wetenschappelike wijze aan de volgende geslachten de weg heeft gewezen haar nog beter te verstaan dan hij deed. Bilderdijk echter is geen baanbreker of wegwijzer; integendeel hij is een achterblijver, die Lambert Ten Kate niet kan begrijpen, en daarom smadelik van hem spreekt (Voorrede Geslachtslijst 1822).

Bilderdijk is nooit kunnen worden een wetenschappelik man. Een

der meest onmisbare eigenschappen ontbrak hem: de waarheidszin. Streng methodies werken, rustig de feiten verzamelen, kon hij niet. Al te streng apriorities, had hij geen oog voor de nieuwe feiten, die een plaats vroegen in het verzameld materiaal. Hij sloot zich af, en bleef met z'n verouderde theorieën in eenzaamheid staan. Zo onbetrouwbaar werd hij, dat de leek z'n werken niet kan gebruiken.

Misschien nog kunnen hem dienen de verklarende aant^{n}. op Hooft (1823), Huyghens (1824-'25), en Antonides (1827, verschenen 1836) welke tot ± 1860 ook zijn gebruikt. In 1828 verschenen ook nog ‘Korte aant. op Huydecoper's Proeve van Taal- en Dichtkunde’, ter nadere verklaring van Vondels taal. Maar de aant. zijn òf onbeduidend - voor Huydecoper's werk had hij namelik ontzag, - òf ze zijn willekeurig en spitsvondig, òf op z'n eigenaardige beginselen van etymologie gegrond.

Wel heeft men altijd opgemerkt Bilderdijks meesterschap over Hollands taalschat, en zelfs schreef de Maatschappij van Letterkunde in 1844 een prijsvraag uit over 'n ‘Onderzoek naar de invloed van Bilderdijks dichtwerken op de kennis, de ontwikkeling, de beschaving en de verrijking van onze Moedertaal’, waarop het antwoord (door A. de Jager) met goud werd bekroond. En inderdaad heeft Bilderdijk onze taal met meestal gelukkige vormingen in overeenstemming met het karakter van onze taal vermeerderd. Hierin leidde hem z'n juist en fijn taalgevoel, en diende hem z'n kennis van 't ouder nederlands en van 't verwante germaans. Hij voelde de taal als klank en in de klank de betekenis. Dit verklaart ook z'n klankspelingen in z'n verzen, en z'n toveren met overvloedig rijm. Zijn goede smaak vrijwaarde hem in dezen voor gezochtheid; de liefde tot de taal, en geen rhetories bejag, dreef hem tot nieuwe woordscheppingen. Van taalgepeuter was hij juist een verklaard vijand; het uitzoeken der woorden op grond van logica of analogie lokte juist een philippica uit. (De Kunst der poëzie, 1809.)

Z'n taalkundige beschouwingen zijn neergelegd in z'n ‘Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden’, twee bundels elk van 4 dln. (1820- '23 en 1824-'25). Behalve taalkundige opstellen bevatten ze ook stukken van Middeleeuwse schrijvers. Reeds in 1812 had hij de uitgaaf van Steenwinkel's onvoltooide 3de boek van de ‘Spiegel Historiaal’ bezorgd; daarnaast vele ME. handschriften gelezen en overgeschreven, o.a. de Rijmbijbel, en een schat van aantekeningen verwerkt, welke in een groot aantal bewaard zijn gebleven in de bibliotheken der Kon. Akademie van Wetenschappen en der Maatschappij van Ned. Letterkunde, of wel voorheen berustten bij Alberdingk Thym en thans

in het bezit zijn van de heer Sterck. Weer andere taalkundige aantekeningen zijn stelselmatig verwerkt in z'n vele en omvangrijke, nog niet genoemde taalkundige werken. Zo verscheen in 1805 z'n eerste werk van dien aard, n.l. een ‘Verhandeling over de geslachten der naamwoorden in de nederl. taal’, in 1818 door bemiddeling van Valckenaar herdrukt; in 1811 en 1812 z'n ‘Voorlezingen’ (eerst in 1875 door Dr. De Jager gedrukt, en enkel als curiositeit te beschouwen); in 1820 z'n Verhandeling over het Letterschrift (waarin een lange redenering over de gedaante der letters en over de orde der letters in 't alfabet); in 1822 de Geslachtslijst der Nederl. woorden, zich aansluitende bij de Verhandeling over de Geslachten (de herdruk, gereed in 1826, kwam van 1832 tot '34 in drie delen in 't licht); in 1829 het ‘Woordenboek voor de Ned. spelling’ tegenover het officieele woordenboek van Siegenbeek; en in 1831, twee maanden vóór z'n dood, da ‘Beginselen der Woordvorsching’ reeds in 1826 opgesteld. Ondertussen was mede in 1826 z'n Spraakleer verschenen, waarmee hij zich z'n gehele leven heeft beziggehouden. Hierin valt hij opnieuw uit tegen Siegenbeek en anderen. Lang hadden ze gezwegen; maar tans treedt Scheltema het eerst op in de Kunst- en Letterbode van 1827. Tevens wordt Siegenbeek gesteund door Van der Palm. Van Kinker verschijnt diens vernietigende ‘Beoordeeling van Mr. W. Bilderdijk's Spraakkunst’ in de ‘Recensent der Recensenten’ en in 1829 nog eens, tans als een afzonderlijk boekdeel. Niettemin is de ‘Spraakkunst’ van Bilderdijk een afgerond en doordacht werk; een samenhangend organies geheel, in z'n onderdelen verzorgd. Het plan om op 't voetspoor van A. Ypey een Geschiedenis van de Ned. Taal te schrijven, welk werk door de Holl. Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen zou worden bezorgd, werd in 1813 opgegeven.

Al deze werken vormen een indrukwekkend 30-tal. Zij hebben grotendeels historiese waarde. Voor Bilderdijk zelf, dragen deze werken bij, het stempel zijner eigenaardige persoonlikheid te leren kennen. Ook in deze arbeid komt Bilderdijks eigenschap uit, samenhang te willen brengen in de veelheid van z'n kennis; van het biezondere op te willen klimmen tot het algemene; in de wereld der verschijnselen de wegen trachten te vinden, welke leiden tot de kennis van 't wezen der dingen.

Zo wil hij in de veelheid der talen, de taal als éénheid zien; en in de talen als uitingen van de geesten der mensen, de taal als uiting van de geest der mensheid. Daarom zou niemand een taal kunnen verstaan, zo hij ze niet alle verstaat. Daarom moesten ze gelijkelik

beoefend worden. In de analyse lag de weg tot de éénheid. Al de verscheidene klanken vloeiden voort uit wortelletters; de betekenis zou verband houden met de aard van 't spraakorgaan, dat de klanken vormt. Elke wortel zou uit slechts één letter bestaan, enz. Op deze grondstelling bouwt Bilderdijk z'n stelsel van woordafleiding. In elke afzonderlike klank zou de natuurlike uiting te herkennen zijn van een of ander oer-element van de nauw verbonden geestelike en stoffelike wereld. Het verband tussen woordvorm en woordgeslacht zou te verklaren zijn uit de klankelementen, die van nature de uitingen waren van iets actiefs of iets passiefs. Zelfs zou er verband bestaan tussen de spraakklanken en de lettertekens. Verre van willekeurige schrijftekens te zijn, zouden de letters klanken in beeldvorm zijn. Zo spiegelden z'n grote taalbeginselen zich in de uiterste kleinigheden af. Zijn wetenschap was een persoonlike, een eigen gebouw, een rijk alleen, verdedigd door gladde sofismen, die de eenvoudigste nuchtere feiten terugwierpen. Dit gemis aan wetenschappelike waarheidszin verklaart z'n terugzetting in 1817. Men schrok terug voor z'n beweringen, dat 't Nederlands in oorsprong zou wezen een oosterse taal; dat 't Hollands niets kon winnen bij de studie van 't Oudhoogduits (z'n verklaring aan Napoleon); dat de kennis van 't Goties evenmin niets verklaarde; dat Lambert Ten Kate en Grimm een verkeerde weg waren opgegaan; men vertrouwde niet z'n theorie der geslachten, z'n hangen aan de etymologie van z'n spelling; daarbij vreesde men van z'n opzettelik gefantaseerd en z'n opzettelike veronachtzaming en verdraaiïng der feiten gevaar voor de jongelingschap.... Kortom, men wilde de wetenschap, die bescheidenheid vraagt, onafhankelik houden van de heerschappij van Bilderdijks kunstenaarstrots.

De tijd heeft de voorzichtigheid van Koning Willems regering niet in 't ongelijk gesteld.

Ook DR. BAVINCK gaat in z'n ‘Bilderdijk als Denker en Dichter’,[1)] met name in z'n hoofdstuk ‘Taal en poëzie’ nader op Bilderdijks taalbeschouwing in. Hij begint met te memoreren dat de dichter, door taal en poëzie als de openbaring van 's mensen innerlik wezen te beschouwen, het 18de eeuwse standpunt heeft verlaten, volgens hetwelk de taal, evenals de redelikheid, het recht en het gezag, berustte op afspraak en zuiver een zaak van conventie was. Ook dr. Bavinck wijst er op, dat Bilderdijk de taal als een oorspronke-

1) Uitgaaf J.H. Kok. Kampen 1906.

like natuur-uiting wil begrijpen, 't zij van gewaarwordingen, 't zij als onbewuste klanknabootsingen, of opzettelike nabootsing, door middel van de spraakorganen, van het kenmerkende in de dingen. En dit niet alleen in 't Nederlands, maar in alle talen; zodat in alle talen deze elementen, naar een zelfde gemeenschappelik zielkundig beginsel, in hun groei en verbindingsprocessen weer te vinden zijn; zodat er feitelik slechts één taal is, in de grond berustende op 't innig gevoel, en ontstaande bij zintuigelike waarneming en dienovereenkomstige aanwending der spraakdelen. Alleen deden de verschillende beschouwingen aan de eigenschappen der voorwerpen, waaraan men ze onderkende en waarnaar men ze benoemde, geheel onderscheidene namen aan een zelfde ding geven. Het onderscheid in 't stoffelike der talen wordt dus gemaakt door 't verschil in benaming, en niet door de woorden; terwijl 't verschil in de spraakvermogens een verschil in woorden conditionneert.

Het grote onderscheid in de talen echter bestaat in het onstoffelike, d.i. in de verstandelike aanwending der afleidingen uit de wortelklanken: dit juist maakt de biezondere taal van een natie, en daarmee haar biezondere spraakkunst. Op deze inzichten nu grondt Bilderdijk z'n methode van afleiding. Anders dan een histories aangelegde geest, als Ten Kate; anders dan een feitenverzamelend genealoog of biograaf, werkte deze man, op een vernuftige wijze van een vooropgezet physiologies-psychologies standpunt. 't Oorspronkelik element in de taal is bij hem de consonant, die altijd een vocaal, hoorbaar of niet, in zich sluit; terwijl een vocaal de klank, hetzij hartstochtelik, hetzij nabootsend, wijzigt. Veel verleden tijden, deelwoorden, infinitieven, bijv. naamwoorden, bijwoorden, enz. achtte hij vormingen door middel van voor- en achtervoegsels. Wanneer ze van die voor- en achtervoegsels waren ontdaan, schoot er van die woorden de wortel over, en deze wortel bestond in de regel uit slechts één wortelklank, met een eigen oorspronkelike betekenis, die niet in één biezondere taal, maar door middel van een algemene kennis van de talen als taal te vinden was, en die, zoals we reeds opmerkten, oorspronkelik attributen waren, aanduidingen van hoedanigheden, 't zij van geluid, kleur of gedaante. Die hoedanigheidswoorden, eigenlik adjectieven, konden, wanneer zich aan de hoedanigheid het denkbeeld van een bestaan of een bewegen paarde, ook werkwoorden worden. Uit de adjectieven en werkwoorden zijn weer de naamwoorden afgeleid. Hoe benoemen nu de verschillende mensen de dingen? Wat springt de verschillende mensen als 't meest kenmerkende in 't oog? Immers 't verschil in de talen ligt in 't verschil-

lend benoemen! Dit opmerken der hoedanigheden hangt samen met de aard en de zielsgesteldheid der mensen. Niets wordt door het toeval of door de willekeur beslist. Even teer-psychologies is de betrekking tussen de gewaarwordingen en de stemgeluiden, waarmee die gewaarwordingen worden uitgedrukt. De letterklank is de, uit de psychiese en physiese natuur der mensen voortvloeiende uitdrukking der gewaarwording. Het letterteken is de natuurlike afbeelding van de letterklank: afbeeldsels van spraakwerktuigen, klankbeelden, beeldletters. De verschillende bewegingen der spraakorganen bepalen het verschil in uitspraak van de volken en de mensen. Zo is 't ook met de lettertekens. De mensen en de volken schijnen verschillend, omdat ze zelf in allerlei psychiese en physiese eigenaardigheden onderscheiden zijn Vandaar 't verschil in stijl, taal en schrift. Zelf ergerde Bilderdijk zich aan onleesbaar schrift, aan bevlekte boeken. Zelf op orde en netheid gesteld, schreef hij een fraaie sierlike hand.

Reeds zagen we dat dit beginsel Bilderdijk op het dwaalspoor bracht, dat Brosses heeft willen vermijden[1)]. Geen wonder dat hij, wanneer hij in z'n ‘Beginsels der Woordvorsching’ de natuurlike betekenis van iedere letterklank wil vaststellen, herhaaldelik in grote moeielikheid komt. Steeds meende hij in de woorden de oorspronkelike wortelklanken nog te kunnen terugvinden. Hij sloot z'n ogen voor het feit dat de grote historiese verandering die de woorden kunnen ondergaan, ze in de loop der tijden tot onherkenbaar wordens toe kunnen wijzigen.

Niettemin bracht Bilderdijk met z'n nieuwe theorie, de taal uit de 18^{e}-eeuwse verdragswereld over in een nieuwe eeuw, welke de taal als klank op 't innigste verwant verklaart met het menselik zielsbestaan. In dit opzicht is Bilderdijk de wegbereider van een nieuwe taal-filosofie. Het blijft zijn verdienste dat hij deze nieuwe zienswijze aan 't oppervlakkigste rationalisme ontworsteld heeft en hierin de openbaring heeft vertoond van een overtuiging, die, zoals wij later zullen zien, hem ook in andere dingen tot een krachtige actie tegen bestaande meningen heeft gedreven.

Nog bracht het genoemde nieuwe principe Bilderdijk tot een ander rusteloos streven. Zo de taal de ziel van een volk is, dan is ook de kennis van de taal, psychologies en histories, van 't grootste belang, en is ze voor het leven van een volk van de hoogste betekenis. Ze is de schatkamer van de geestelike rijkdom eens volks. Daarom ijverde Bilderdijk voor de zelfstandigheid en de zuiverheid van onze nationale

1) Zie blz. 8.

taal, ging haar verbastering te keer, en bracht z'n eigen idioom, uit liefde voor haar bloei tot een ongekende hoogte, het dienstig makende tot de uitdrukking van z'n gedachten en z'n kennis van onderwerpen van allerlei aard.

Wat Bilderdijk deed met z'n taalbeschouwing, deed hij ook in z'n poëzie. Hij bevrijdde haar, zooals Göthe in Duitsland deed, van de heerschappij van 't koude rationalisme en van de verstandelike regelen, en vroeg voor zich zelf de vrijheid, om zich te vormen naar de voorgangers der Oudheid, de dichters der 17de eeuw en de Bijbelse psalmen. Daartoe, wij zagen het reeds, en komen er nog op terug, vertaalde hij aanhoudend, om in z'n jonge tijd meester te worden van het woord en van de vorm. Daarbij deed hij een schat van kennis op, tevens z'n kunstenaarsschap in de versificatie, en leerde de inhoud passen aan het wezen van het gedicht.

Bij Bilderdijk was z'n gevoeligheid voor 't woord onder z'n scheppingen, de toestand der inspiratie dus, de werking van de Goddelike kracht. In die toestand, laat hij zich gaan, gehoorzamend aan een hogere last. Hij ‘stort z'n boezem uit’. Bij hem is poëzie ‘ontlasting des gemoeds’. De Godsspraak ‘vloeit hem van de lippen’. Zijn ‘taak’ is, dit heilig gevoel ook over anderen ‘uit te storten’. In 't algemeen acht hij dit de bestemming der poëzie. Goddelik van oorsprong, verheft ze eerst de dichter zelf boven de enge kring van 't menselik leven, en brengt hem in de sfeer van z'n zienerschap. Als openbaring van een hogere wereld wijst ze ons op die wereld zelf; zo 't beloofde land aller deel zal zijn, zal ook de poëzie haar volmaaktheid bereiken; 't ware volle zingen vangt eerst aan, als wij, van de aarde bevrijd, ‘bekwaam zijn met de Engelen des hemels onze zuivere tonen te mengelen’.

Zover Dr. Bavinck. Bilderdijks dichterschap is een Zienerschap. Dichters zijn gezanten, juichend in het toekomstig Millennium. - Doch dichters zijn bij dat al ook hoogbegaafde kunstenaars, arbeidende met smedig materiaal. Over woordkunst echter spreekt Dr. Bavinck, helaas niet. - Bij nog anderen is een dichter weer een schrijver van gedichten.... Ter zake dus. Laten wij tans zulk een ander aan 't woord.

De plaats welke Bilderdijk in de republiek der *dichters* inneemt, wordt in het ‘Gedenkbeeld’ ingeleid door H.C. MULLER. In dit opzicht, meent hij, moet de dichter worden beoordeeld door hen, die hem 't meest nabijstaan. En dit is dan geen Dr. Kollewijn, geen Huët, geen Ten Brink, maar een Hofdijk, die hem vereerde en z'n voetsporen volgde. Bij een rechtvaardige blik op deze grote voorganger blijkt, dat

hij een plaats naast Vondel verdient, en hij, zoals Multatuli de baanbreker is geweest van een nieuw proza, de inleider is geweest van een nieuw tijdperk in de poëzie. Dit te ontkennen, zou getuigen van zwakheid en ontaarding van onze tijdgeest, en tevens van zelfoverschatting.

De grootheid van Bilderdijk berust, volgens dr. Muller, vooreerst in z'n veelzijdigheid. Hij was epies, lyries en dramaties dichter, en leverde op 't ene als op 't andere gebied meesterwerken. In dit opzicht reeds staat hij naast Vondel. Meer dan één paralel laat zich trekken: even schoon b.v. als de beroemde Reizangen in *Lucifer* is de 4de zang in de *Ondergang der Eerste Wereld*. Dan ook, is Bilderdijk meester van de vorm; zijn taal werd de basis van onze schrijftaal. De Inhoud van z'n ideeënwereld is christelik, zonder daarom bekrompen te zijn. Verbazend is z'n rijkdom van kennis, bewonderenswaardig z'n breedheid van opvatting. Onwaar is het, hem de ‘grijsaard van 't verleden’ te noemen; hij verkondigt denkbeelden, die aan onze tijd behoren, en hem tekenen als de ‘jongeling van de toekomst’.

De vraag is nu, waarin we hem moeten navolgen, en waarin we hem moeten verwerpen. Af te keuren is vooreerst, dat Bilderdijk, evenals Vondel, te veel in de bijbelwereld leeft, welke slechts een stukje is van de hogere gedachtenwereld. Ook is Bilderdijk een bestrijder van de klassieke versmaten, terwijl juist de klassieke versmaat onze dichtertaal van haar stijfheid zou verlossen. Daarentegen moeten we de dichter bewonderen wegens z'n streven naar taalverrijking en taalzuivering, en om z'n velerlei wetenschappen. Geen studieveld waarop hij niet thuis was. Die kennis nu huwt zich aan z'n kunst. Hem lezen, is de Oudheid bestuderen en genieten; de resultaten aanhoren van al de wetenschap van z'n tijd.

Moeielik is het Bilderdijks plaats in de wereldlitteratuur vast te stellen. Ons land is klein, en onze taal in z'n grenzen beperkt. Zelfs Vondel kan ternauwernood de belangstelling van de vreemdeling wekken. Met Bilderdijk zal 't waarschijnlik eveneens gaan; waarbij nog komen zal, dat hij moeielik vertaalbaar blijkt. Desondanks zal hij een dankbaar onderwerp voor een vergelijkende litteratuur-studie blijven. Zijn geest had zich niet opgesloten binnen de grenzen van het alleen-Nederlandse. Da Costa reeds vergeleek hem met Goethe. Door z'n balladen reikt hij de hand aan Schiller, in z'n godsdienstige poëzie aan Klopstock, wegens z'n taal- en verzenrijkdom aan de na hem komende Rückert. In de verte herinnert hij aan de oosterse zangers en de profeten; bij een voltooing van ‘De Ondergang der Eerste Wereld’ zou de overeenkomst met Dante en Milton treffender zijn geweest.

Met tal van buitenlandse grote en kleine geesten heeft Bilderdijk ons inmiddels bekend gemaakt. Merkwaardig blind echter was hij voor de besten van z'n dichterlike tijdgenoten, als Schiller, Byron en Shelley. Veel van die blindheid is op rekening te stellen van z'n geloofsovertuiging en hangt samen met z'n zonderlinge manier van overdrijven; verder geldt van hem, dat hij zich moeielik in de gedachtengang van anderen kon verplaatsen. Evenwel is hij door z'n vele vertalingen in dit opzicht op één lijn te stellen met Goethe en Herder. Ver staat hij in dezen boven z'n tijdgenoot Voltaire. Ook van de Klassieken was hij een onovertreffelik navolger. Bekend is z'n 'Muisen Kikvorsch-krijg'. Z'n vrije bewerkingen van Horatius, van Ossian en anderen zijn dichtjuwelen van de zuiverste soort. Bij dit alles moet echter in 't oog worden gehouden, dat voor een volledige beoordeling, de moeielikheid van heel de persoon en z'n werken te overzien, alsmede de nog altijd ongeordende en de hopeloze verspreiding van z'n geestelike nalatenschap, ons aanmanen tot het stellen van menig voorbehoud. Twee stukken echter zouden hem reeds in z'n beste tijd onsterfelijk maken: z'n 'Ondergang' enz. en z'n 'Ode aan Napoleon', proeven van beschrijvende (tevens godsdienstig-wijsgerige) en van lyriese poëzie. Doch Bilderdijks Muze heeft, zoals gezegd is, tal van snaren. Zij die belang stellen in de beoefening van onze letter- en dichtkunde, zullen aan de hand van Pau, De Jager, Da Costa, Beets e.a. kunnen nagaan, hoe Bilderdijk handelt tegenover de vreemde stof, haar kleur en koloríet behoudt, en toch schijnbaar een geheel oorspronkelik dichtstuk vermag te scheppen; in één woord, een rijke wereld van buitenlandse poezie heeft *ingelijfd*, tot een blijvend bezit van onze vaderlandse letterkunde.

Hiermede zijn we, als van zelf, aangeland bij het artikel van VAN ELRING, 'De Vertaler,' mede in het 'Gedenkboek' geplaatst. Merkwaardig is het, hieruit te vernemen, hoe zeer Bilderdijks dichtbundels letterlik van vertalingen en navolgingen wemelen. De lijst in deel XV van Krüseman's uitgaaf is zeer onvolledig; Bilderdijk zelf geeft bijna nooit een aanwijzing; zodat het aangeven van wat oorspronkelik en wat navolging is, een onophoudelik gezoek zou vereisen, terwijl een onderzoek over de omvang van z'n vertalingen en de kracht van de dichter in die hoedanigheid, even uitvoerig zou worden. Immers, bij Bilderdijk vloeien de dichter en de vertaler nauw inéén, zodat een zelfde meesterschap al de schakeringen weet te dekken tussen de nauwkeurigste overbrengingen tot de zeer verre navolgingen, ja tot de navolgingen van enkele delen, toe. Hieruit blijkt al dadelik,

dat hij als vertaler een der belangrijkste dichter-figuren is, en de schatten der verschillende volken aan alle kanten voor onze taal en letteren heeft geplunderd, nieuwe tonen heeft doen klinken, andere klankuitingen heeft gevonden en nieuwe vermogens voor ons heeft ontdekt. Zijn beginsel was daarbij: ‘voel de zanger geheel na, neem dit gevoelde in u op, en zing dan uw eigen lied; het zal van toevallige omstandigheden, zo mede van de graad van verwantschap tussen de twee dichters afhangen, of de navolging verder van of nabij het oorspronkelike staat.’ Groot was z'n vaardigheid; langdurig was z'n oefening hierin geweest. Bij dit alles handhaafde zich echter steeds z'n subjectivieteit; hij had de vrijheid te lief, om zich woord voor woord aan de oorspronkelike tekst te onderwerpen; nauwkeurig iets weer te geven, was hem een te zware plicht; zijn lust was hem een geniale omschepping, niet de lof der trouwe evenaring. Doch de methode van Bilderdijk vertoont ook z'n gevaren: uitbreiding of verandering brengt dikwels verlies, verzwakking of vergrauwing mee, al lokt aan de andere zijde de roem der overtreffing of der nieuwe schittering. Daarom munt hij ook uit, waar hij dichters van mindere bekwaamheid tot voorbeeld neemt; tot voorbeeld ook in die zin, dat hij zich niet ontziet, z'n model te ontwrichten, de inhoud er van op zij te zetten en alleen met het karakterstieke z'n voordeel te doen. In z'n bijdrage geeft Van Elring dan ook keer op keer vergelijkingen[1)], en proeven van vertalingen, waaruit het karakteristieke in Bilderdijks eigenschappen als vertaler, duidelik in 't licht wordt gesteld.

Ook J.H. RÖSSING geeft in z'n beschouwing over ‘Bilderdijk en het Tooneel’ voor de kennis van de dichter en z'n tijd, in 't ‘Gedenkboek’ belangrijke mededelingen. Hij herinnert er aan, hoe Da Costa, den 11 Oct. 1856, bij de 100-jarige gedenkdag van Bilderdijks geboorte, in z'n Gedachtenis-rede een waarderend woord over had voor Schimmel, waar deze, in 1855, onder de tietel ‘Een bladzijde uit de geschiedenis van het drama’, hoezeer Bilderdijk openlik hulde brengend als dichter, in ‘De Gids’ z'n aanmerkingen aan diens dramatiese arbeid, niet onthouden had, en hem minder invloed toeschreef dan aan Van Merken en Van Winter, omdat Bilderdijk, getrouw gebleven aan de kunstrichting van de vervlogen eeuwen, niet als de beide anderen rekening hield

1) B.v. met GÖTHE, EDWARD KOSTER; daarnaast proeven van vertaling uit A n a c r e o n en V i r g i l i u s , naast POPE en KOSTER.

met de smaak van 't publiek, zelfs niet eens het leven van z'n volk meeleefde, noch de poëzie in het leven vermocht te vinden.

Dat Da Costa hierop ja en amen kon zeggen, lag hieraan, dat hij in dezen met Bilderdijk in opvatting verschilde. Da Costa heeft steeds sympatie getoond voor Schiller, van wie ook Schimmel voor een deel leerling was, omdat hij in hem eerde de profeet van de nieuwe tijd, de tolk van de verwachtingen, die er sluimerden in de boezem van 't Duitse volk. Daardoor bevreemdt het ook niet, dat in de waardering van Shakespeare's historiespel Da Costa ver van Bilderdijk afwijkt. Met Schiller toont hij zich een voorstander van de arbeid van Shakespeare, waarin daad en karaktertekening hoofdzaak zijn. Bij Bilderdijk is het treurspel echter in de eerste plaats dichtstuk; dus niet het dichtstuk om de daad als bij Schimmel, maar òm 't dichtstuk de daad. In dit opzicht steunt hij op Racine, Corneille, en de Ouden. Op de voorgrond staat bij hem de vormenschoonheid. Z'n eisen zijn dan ook deels de traditionele; bij hem als bij Vondel ziet men de vaste *vijf* bedrijven. Doch daarnaast stelt hij ook andere en nieuwere eisen, die zelfs de voorschriften van de meester der dramatiese krietiek in de 19^{e} eeuw, Francisque Sarcey, nabij komen, en die telkens laten zien, hoe lang en hoe diep hij over de aard van de toneelkunst heeft nagedacht. Hoger opvatting dan hij, kon moeielik een ander hebben. Het treurspel moest hoog staan boven 't aards gewemel, groot en groots in alles. Het gelukkigst is hij in de verwezenliking van z'n denkbeelden geslaagd in de ‘Kormak’, die zich tot een proeve van een vertoning boven de andere aanbeveelt. Deze hoge opvatting verklaart Bilderdijks afkeer van de burgerlike toneelspelen van zijn tijd, en tegen een uitvoering, die volgens hem vreemd was aan de kunst.

Veel is er wat Bilderdijks verhouding tot het toneel dier dagen verklaart. In z'n jeugd reciteerde en deklameerde men uitten treure. Bilderdijks vader deed zelf mee, had er naam in, vervulde de statige rollen, was een rhetorijker van 't eerste water. Er waren er destijds meer, die er hun zaken voor lieten staan. In hun midden groeide de jonge Bilderdijk op, lezende, schrijvende, zich zelf vermakende met dialogen en kleine kluchten. In die kluchten nu, zit echte natuur. Maar de noodlottige invloed van z'n vader en de zijnen, de tijdgeest, de mode, de holle klanken en hun gewichtigheidsgedoe hebben bij de jonge zelfman het frisse verdrongen en hem in het harnas van de rhetoriek gesmeed, zo zelfs, dat de deftige Bilderdijk de natuurlik gebleven Langendijk niet eens heeft opgemerkt. Voor 't blijspel was Bilderdijk verloren.

Z'n eerste ernstig toneelwerk bestond in een vertaling van Sophocles'

Oedipus. 't Zijn ‘voorbeelden’ voor z'n tijdgenoten, om tevens te tonen het ‘gebrekkige’ in hun ‘tooneeltrant’; hij heeft echter de voldoening dat hij de aandacht van De Lanoy en van Van Winter en Van Merken op zijn persoon gevestigd ziet. Al dadelik schoolt hij zich tot z'n bekende en reeds genoemde standpunt: ‘in de eerste plaats het gedicht’; bant vermetel tot zelfs de natuur toe uit, en eist van z'n toehoorders, dat zij, berustend in de verzaking van de natuur, zich enkel aan de wereld overgeven, die de dichter hun schept op 't schouwtoneel dat hij voor hen opent. Hij doet niet anders dan Maris, als deze, de werkelikheid verzakende, z'n schilderijen van steden naar zijn ‘wereld’ componeert. Dit scherp belijnde standpunt, doet Bilderdijk zowel front maken tegen de franse drama's die de klassieke verdringen, als tegen de ‘burgerlijke tooneelspelen’ en de duitse van Iffland en Kotzebue. Het doet hem tevens het vaderlands toneel van na 1806 over 't hoofd zien, of liever, het laken, als in strijd zijnde met z'n tijd, hoewel de periode van 1795 tot 1815, door tijdgenoten van Bilderdijk[1)] en ook door anderen na hem, juist de bloeiperiode van 't treurspel wordt genoemd. Snoek en Wattier waren destijds nog *en rogue*. Wel niet bij Bilderdijk, die alleen de loftrompet steekt over het vroegere geslacht van Punt, Duim, Corver, e.a. en van de dagen van 1806-'15 niet weten wil. Doch 't eigenlike verval trad eerst later in, was zelfs pas in 1824 een feit geworden; alleen komt de dichter toe, dat hij goed heeft gezien, toen hij in de opkomst van Iffland en Kotzebue, en van 't burgerlik toneel, het aanstaand verval van de toneelspeelkunst heeft menen te moeten voorspellen. Doch ook de weg, die Bilderdijk zelf aanwees, en die een terugkeer tot de franse klassieken bedoelde, had geen redding kunnen brengen. De tijd en het leven waren te zeer veranderd, om langer ten voorbeeld te kunnen strekken van een verdere navolging van 't bastaard-klassicisme. Shakespeare werd niet begrepen, zo begrijpen en goed uitbeelden naar slechte vertalingen mogelik was. Bilderdijk klaagt dan ook, in z'n ‘Rijmbrief’ aan Jeronimo de Vries, wat hij kan. Men kent het antwoord van z'n vrinden: hij zou zelf de handen uit de mouw steken, en een voorbeeld geven. Dit voorbeeld kwam, naar de legende luidt, in drie maal 24 uren. Het was z'n ‘Floris V’ dat niet opgevoerd werd, omdat, naar beweerd wordt, de auteur voor de opvoering te hoge eisen stelde. Het werd evenwel gedrukt, en koning Lodewijk aanvaardde de opdracht. Daarop volgden nog ‘Willem I’ en de ‘Kormak’,

1) Ook Fr. van Hellwald noemt 1795-1815 ‘die Blütezeit des amsterdamschen Theaters.’

z'n laatste en beste stuk. Is een gebrek in de ‘Floris V’, dat de karaktertekening niet scherp genoeg is, het leven niet krachtig genoeg, en er de strijd in ontbreekt, die uit de botsing van de karakters geboren wordt, een andere eigenaardigheid is, dat de personen het individuele missen, omdat het telkens Bilderdijk is, die spreekt. De ‘Kormak’ waarin hij zich het meest trouw aan z'n eigen beginsel houdt, is dáárom het best geslaagd.

Toch is het voorbarig een juist oordeel uit te spreken over de waarde van Bilderdijks toneelarbeid. Wie weet, of ze niet de uitbeelding vergt van uitmuntende krachten! Een klein vertaald stukje van hem, ‘Deucalion en Pyrrha’, vertoond bij het 100-jarig bestaan van de haagse schouwburg, maakt een rustige, aangename indruk.[1)] Eerst de ‘levende schilderij’ zou een definitief oordeel wettigen. Bilderdijks treurspelen zijn dan ook nooit, of, niet goed vertoond. Alleen de kamer ‘Achilles’ heeft, voornamelik met steun van De Bull en van Van Lennep, aan deze vertoningen gewerkt, en - herhaaldelik met sukses. Doch in z'n eigen tijd was er tussen hem en de tonelisten een te grote klove. Van zijn kant was Bilderdijk te veel aanhanger van 't verouderde, stond hij zelf ook te veel buiten het toneelleven, zoals buiten het ganse leven dan ook. Maar ook de opvattingen in de toneelwereld van die dagen verflauwden, en vruchteloos werd door 't uitloven van medaljes en beloningen een nieuw leven opgeroepen. Zo heeft de historie gewild, dat ook in dit opzicht, Bilderdijk met de toneelkunst heeft geworsteld. In die worsteling, en in 't profeteren van haar val, heeft hij in een uitstekend stuk herinnerd aan 't heilige en 't hoge van deze kunst, zodat z'n verhandeling een onvervreemdbaar erfstuk mag worden genoemd, waar geslachten na hem hun voordeel mee kunnen doen. Zo is Bilderdijk in z'n werken en z'n geschriften een belangrijke faktor geweest in de beweging van het toneel. Hij heeft een vroegere aan een latere tijd verbonden, onder 't hoog houden van 't ideaal van 't schone. En om deze reden moet Schimmels oordeel, dat het nationaal toneel weinig verplichting aan Bilderdijk zou hebben, slechts met voorbehoud worden aanvaard.

Ook Bilderdijks Proza heeft een eigen stempel: een eigenaardige woordkunst onderscheidt het dadelik van al de eenvormige proeven van z'n tijdgenooten. Dit proza laat DR. A.S. KOK in 't ‘Gedenkboek’ buiten beschouwing: de lange rij van geschriften over allerlei onder-

1) Ook Bouwmeester heeft met het voordragen van Bilderdijks vertaling van Corneille' ‘Cinna’ het publiek aangenaam verrast. Zie blz. 352 van 't Gedenkboek.

werpen van de grootste verscheidenheid, zo op 't gebied van de wetenschap als dat der bespiegeling kan in een eenvoudig opstel niet worden nagegaan; 't is daarom dat de schrijver zich enkel tot ‘Bilderdijks Brieven’ bepaalt. Veel meer dan al 't andere proza hebben ze hun aantrekkelikheid. Wij staan als van aangezicht tot aangezicht tegenover een levende. Toch stellen de brieven de lezer nog andere plichten, die omtrent Bilderdijk nog uitlokkender zijn dan bij iemand anders. 't Zijn deze, om te trachten Bilderdijk naar z'n ganse aanleg en ontwikkeling, in al de natuurlike drijfveren van z'n karakter en de innerlike roerselen van z'n gemoed te leren kennen.

Deze ‘Brieven’ zijn tot drie grote verzamelingen terug te brengen.

De eerste is de verzameling W. Messchert, 5 delen groot (waarvan het eerste verscheen in 1837), in welke uitgave Da Costa en W. de Clercq een werkzaam aandeel hebben genomen. Deze brieven zijn aan allerlei personen gericht.

Deze verzameling dient met omzichtigheid te worden gebruikt, in 't biezonder het 4de deel, dat men z'n 162 brieven aan Da Costa grote verwachtingen opwekt, maar welke slechts in grote of kleine fragmenten zijn weergegeven. Beter is het 2de deel, met 90 onverkorte brieven aan Jeronimo De Vries; een gedeelte van deze correspondentie heeft de terugkeer van Bilderdijk in 't vaderland ten gevolge gehad.

De twede verzameling is die van Tijdeman, in 1866 en '67 uitgegeven bij Van Druten en Bleeker, te Sneek. Deze uitgave is dubbel belangwekkend, omdat we hier, op weinig uitzonderingen na, op elke brief het corresponderend antwoord krijgen. De bundel bevat dan ook 299 brieven over allerlei onderwerpen van wetenschappen en letteren, inlichtingen omtrent de geboortegeschiedenis van menig uitgegeven werk, opheldering, biezondere wenken en interessante gegevens aangaande hun persoonlik verkeer, en dat met anderen. Treffend is hierin de waardige wijze, waarop Tydeman bij alle erkenning van hoogschatting, de dichter te woord staat, als deze te veel aan z'n kwade luim of aan z'n fantasie toegeeft. Uit deze als uit de vroegere bundel blijkt, dat er takt, ja, lijdzaamheid nodig was om steeds op vriendschappelike voet met de merkwaardige briefschrijver te blijven. De verzameling wordt besloten met de mededeling van een aantal fragmenten van de ‘Voorlezing’ van prof. H.W. Tydeman over Bilderdijk, in de Maatschappij van Ned. Letterkunde, kort na de dood van de dichter, gehouden.

De derde verzameling brieven is de geruchtmakendste geweest. Ze is als een aanvulling bedoeld bij de uitgaaf van Da Costa: ‘De Mensch en de Dichter Bilderdijk’, werd toegevoegd aan ‘De Volledige

Dichtwerken' en is door Bilderdijks aangehuwde kleinzoon J.C. ten Brummeler Andriesse, bij Brill (Leiden 1873) uitgegeven onder de tietel: 'Mr. Willem Bilderdijks eerste huwelijk, naar zijn briefwisseling met vrouw en dochter' (1785-1807). Dr. Van Vloten belastte zich met de indeling en rangschikking der brieven, voegde er een belangrijke inleiding aan toe en verschafte de nodige inlichtingen.

De indruk die deze bundel maakt is pijnlik; toch was deze uitgaaf voor de juiste kennis van de *mens* Bilderdijk een dringende eis geworden. De eerste afdeling noemt dr. Van Vloten het voorspel: de 8 brieven van Chloë aan Lisidoor (Mej. Luzac aan Bilderdijk). De 2de en 3de afdelingen bevatten de briefwisseling tussen Bilderdijk en Odilde (Mej. Woesthoven) als verloofden, als echtgenoten en als gescheidenen tijdens de ballingschap. De laatste brief van Mevrouw B. is kort na Mrt. 1798, als antwoord op een schrijven uit Brunswijk van haar man, die reeds 18 Mei '97 te Londen z'n *uxorum accepi* had opgetekend. Na deze 194 brieven volgt als 4de afdeling de correspondentie tussen Bilderdijk en z'n dochter 'Louise Sibylle van Teisterbant, gezegd Bilderdijk', zoals ze zich op zijn last moest noemen. Deze afdeling telt 72 brieven. Dit tijdperk ligt tussen haar komst op de kostschool te Celle in Hannover, tot aan haar terugkomst in Den Haag, in 1807. De verzameling-Andriesse gaf aanleiding tot het artiekel 'Odilde' van prof. Veth, in 'de Gids' van 1873, waarin hij meent de wenk te moeten geven, na de uitgaaf van de vermaarde bundel niet te spoedig en altans niet de ganse Bilderdijk naar de laatste gegevens te veroordelen.

Deze wenk was nodig. Bilderdijks brieven - de geruchtmakende scheiding daargelaten, - zijn als lectuur niet aangenaam. Buiten de orde gaan: 1e zijn eindeloze klachten over z'n kwalen; 2e de uitweidingen over z'n afkomst; 3e z'n uitgesproken verwachtingen nopens het Milennium; overal toch ziet hij een algemeen verval in denken en gevoelen. Daarbij doen zich bij de lezing nog andere indrukken op. Telkens spreekt er uit de toon òf wrevel, òf de onrust van z'n natuur. Terecht wijst Pierson er op (Gids 1891, en ook in de 'Verspreide Geschriften'), dat zulk een man, wil men z'n ware wezen leren kennen, allerminst is gebaat met een te vroeg en te vaag oordelen, na 't lezen van z'n prikkelende en ontstemmende rijen van brieven.

Voor de kennis van Bilderdijks karakter wijst Dr. Kok dan ook terecht op de breuk met Tydeman, in 1825, en op 's dichters schuldbesef in dezen; op de getuigenissen van Jero De Vries, en de verklaringen van Hoffmann van Fallersleben, de Duitsche geleerde, die

de dichter betreffende z'n Middelned. studieën bezocht, en hem leerde kennen en hoogachten. Dit alles dient gememoreerd, omdat Bilderdijk iemand is, wiens juiste omtrekken zo licht aan de blik van de beschouwer ontsnappen, iets wat wel zeker getuigt van het ongewone van z'n persoonlikheid. Belangrijke gegevens bieden de brieven nog aan voor z'n uitspraken over staat, maatschappij, conscriptie en andere maatregelen van bestuur; in andere komt z'n denken en voelen, z'n levens- en wereldbeschouwing voor den dag. Eigenaardig is het ook, Dr. Kok te volgen, waar hij in die honderden brieven Bilderdijk ons vertoont, niet als de 'brombeer', maar als de belangstellende en schertsende vader en vriend. Al de brieven strekken er te meer toe, om als een oordeel uit spreken, dat zulk een buitengemene persoonlikheid als deze roemruchtige vaderlander niet door de natie vergeten mag worden.

Een zeer belangrijk artiekel, getiteld 'Bilderdijks miskenning' plaatste CAREL SCHARTEN in 'De Gids' van Oct.-Nov. 1906. Het had ten doel Bilderdijk in ere te herstellen tegenover hen, die voorheen de *mens* Bilderdijk te zeer hadden afgebroken, en daarmee de *dichter* hadden veroordeeld omdat ze de *mens* en de *dichter* niet konden scheiden; als ook tegen hen, die Bilderdijk als *dichter* nemende, zonder er de *mens* in te betrekken, ook de *dichter* veroordeelden, omdat ze de *dichter* Bilderdijk zagen verheffen door een geslacht, dat buiten hun kunstbegrip stond. Daarom zoekt Scharten èn de *mens* Bilderdijk, in z'n afwijkingen van z'n tijd en van de geldende conventiën, hoog te houden door die afwijkingen te verklaren uit de buitengewone grootheid van z'n verschijning en de buitengewone omstandigheden, die er de richting aan gaven, èn tevens de *dichter* Bilderdijk te verheffen boven de uitspraken en boven het recht van oordelen van de tegenwoordige dichterschool. Hij toont aan, hoe Bilderdijks jonge jeugd één wrange strijd was van verheven wil en kwade aard, die gevoed werd in een grauwe atmosfeer van ziekte en thuiszittendheid. Geen tedere moeder koesterde hem; de frisse en ruime natuur was buitengesloten en onmachtig de weelderige wasdom en de woekerende fantasieën van 't buitengewone kind zuiverend te doorstromen. Het gevoel trok zich onmatig op hem-zelve samen; onvermoeid werkte en woelde het kolossaal verstand. Geen wetenschap, waarin hij niet doordrong en grandiooslijk verder fantaseerde. Op deze wijze, moest hij, nòch in z'n dikwels onjuiste denkbeelden weersproken, nòch in z'n uit kinderdromen gesproten hoogheidswaan door de heilzame omgang met andren gefnuikt, zich zelven in z'n gedachten opbouwen

tot een onweerstaanbare heersersfiguur. In hardheid en hoogheid opgegroeid en tevens zo kwetsbaar in overgevoeligheid van zinnen, trad hij het leven in. Het leven weerstond hem, dreef z'n trotse denkbeelden tot nog hoger steilheid op, en legde, in z'n intieme verhoudingen, z'n ziekelike plekken bloot. Doch z'n kracht is geweest, dat hij, gelovend in zich zelf, zich noch door ziekten, rampen, en vernederende struikelingen heeft laten breken; dat hij voor zich zelf en voor anderen, behoefte had zich groot te denken, voornaam en edelmoedig, van uitverkoren stam en van Profetiese zending; en dat hem, waar dezelfde aanleg en dezelfde omstandigheden een ander tot daden en in toestanden zou hebben gebracht, welke dat ander mensbestaan in algehele ontreddering en ellende zou hebben achtergelaten, een onverwoestbare zielskracht tot een eeuwig zich-vernieuwende lichtstaat ophief.

Al deze dingen nu werden door het burgerlik, rationalisties en ethies geslacht van 't midden der 19de eeuw ongunstig opgenomen. In alle takken van kunst, in z'n absolutistiese Heersersfiguur, z'n zienerschap en z'n krachtsontwikkeling ‘miskende een vorig geslacht den dichter, om wat het in dien dichter van den naar averechtschen maatstaf misprezen mensch terugvond.’

Om Bilderdijk als *dichter* z'n waarde terug te geven, begint Scharten te herinneren, hoe mannen als Gorter, Beets, Hofdijk, Vosmaar, Pierson, Ten Kate en Alberdingk Thijm nooit hebben nagelaten, al was 't hier of daar met voorbehoud, hun grote voorganger als een voortreffelik dichter te prijzen, en hoe Huet, ondanks z'n scherpe kritiek op Bilderdijks kunst als kunst, toch per slot van rekening heeft toegegeven, dat deze ‘ongemeten de voortreffelijkste dichter van zijnen tijd’ was, ja ‘de grootste misschien op wien onze letterkunde te wijzen heeft.’ En dat daar tegenover staat het oordeel der Nieuwe-Gidsers, dat Bilderdijk ‘bulderend, gillend, of grijnzend gichelend, maar nimmer *zingend*’ (Kloos, Veertien jaar Literatuur Geschiedenis, 2 I, 159) of als ‘geen kunstenaar’ zijnde (Verwey, Toen de Gids werd opgericht... blz. 24) heeft betekend. Dat deze uitspraak (volgens Dr. Bavinck) gebaseerd is geweest ‘op een gebrekkige kennis van de schat van echte poëzie, in Bilderdijks werken bewaard,’ is, ook al was die kennis een voorlopige, niet aan te nemen: ook in 1905, in Verweij's ‘Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst’ wordt de Nieuwe Kunst-beweging tegenover de kunst van Bilderdijk gewaarmerkt als een van ‘poëzie’ tegenover ‘rhetorica,’ terwijl ook Kloos in z'n in 1906 verschenen ‘Bloemlezing’ nog altijd hem noemt de ‘redenaarsdichter,’ wiens verzen ‘krachtig volgehouden,

rhytmisch-gedragene welsprekendheid' zijn[1)] Deze miskenning nu schrijft Scharten toe aan de bewondering zonder voorbehoud van de mannen vóór '80, en in de aard en het generaliserende van die bewondering. Bilderdijk was bij hen de man van de 'taalschat' van de 'virtuose-techniek' van de 'rijke muziek' der taal, terwijl de aanmerkingen op z'n talent zich bepaalden òf tot de inhoud, òf de lengte der stukken, of wel tot kleine grammatiese en in de toepassing ietwat onzuivere beeldspraak-onnauwkeurigheden. Die blik nu van de minder groten op de grote voorman hinderde de 80-ers. Zij vonden overal de altaren roken voor Bilderdijks talenten, voor Vaardigheid van versificatie, Taalgebruik, Klankaanwending, Beeldspraak, en in die offers het profetendom van Bilderdijk terug. Zozeer streden de mannen van '80 tegen de oude gebruiken en de oude invloed en de oude inventaris als een geheel, dat zij in de ganse chaos niet Bilderdijk zelf vermochten te zien, die eerst te zien is, wanneer men niet alleen z'n werk verklaart uit z'n tijd, maar tevens nagaat, hoe Bilderdijk reageert op die tijd, hoe hij die tijd bestrijdt, er zich hoe langer hoe meer aan ontworstelt en hem eindelik voor goed van zich werpt. Dit deden de tachtigers niet. Reeds blijkt, hoe een verdufte taal, eentonig, arm en stroef, onder Bilderdijks hand, rijk en verscheiden, smedig en levend is geworden, en begrijpelik is, dat reeds waar hij een verstandelik onderwerp in dichtmaat zette, hij enkel bij 't vieren van z'n overwinningen en al de bevochten schatten, ondanks het achttiendeeeuwse van dit verstandelik enthousiasme, in een rijke-sprankelende taal aan z'n vervoering lucht gaf. Maar bòven dat is hij de Ziener geweest van de diepste kunstbeginselen die tans door de mannen van ons geslacht zelf beleden worden en hij heeft die beginselen omgezet in daden van schoonheid, door enkele dichters van later tijd op zij gestreefd misschien, doch bezwaarlik overtroffen.

Herhaaldelik toch heeft Bilderdijk, en wel het treffendst in 't I^{e} deel van z'n 'Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden' z'n meningen over kunst uiteengezet[2)]; en de evolutie in Bilderdijks dichtwerk, van het rhe-

1) Deze *Bloemlezing* met Inleiding (Ned. Bibl. in IV en V) is hier buiten beschouwing gebleven.

2) Op deze wijze n.l.: 'Poëzy is thands een staat van Conventie. Men willigt den Dichter zekere oude overblijfsels van Poëzie in de uitdrukking in, en zelfs zekere onderstellingen van een hoogere wareld: maar men staat hem niet toe, die anders voor te dragen dan als een bloot schaduwspel. Wordt zijne uitdrukking warm en treedt hij buiten den gewonen en afgezaagden figuurstijl, die reeds geen figuurstijl meer is, of gevoelt hij ter goeder trouw in die hoogere wareld, dan roept men hoû op!'

toriese naar het dierekte, van 't abstracte naar 't reëele, na te gaan, zou een afzonderlike studie verdienen; alleen zij 't voldoende, te constateren, dat die evolutie heeft plaats gehad, en men z'n allerbeste verzen in de bundels van z'n ouderdom terugvindt. Zijn kunst is niet oud, maar staat naast het nieuwe, en niemand minder dan Guido Gezelle heeft in Bilderdijk zijn Meester gezien. Dit wordt vergeten; dit hebben de tachtigers verwaarloosd; daarentegen hebben zij gevierd de op-en-top rationalistiese Huët, die hem zo zeer tegenover stond, en die de kracht was die zij hadden moeten verfoeien!.... Juist staat Bilderdijk boven Huët. Hij behoort tot het heden, tot de Toekomst. De nieuweren kunnen bij hèm schoolgaan. Waar de nieuweren het rhytme hebben gevoeld, en het hebben vereerd in die mate, dat zij het metrum ervoor verbraken, daar heeft Bilderdijk de eenheid van metrum en rhytme gehandhaafd, de krachtige architecteur, de grote lijn.

Niet alleen als *Dichter*, maar ook als *Geleerde* tracht DR. BUITENRUST HETTEMA (Taal en Letteren, Oct.-Nov. 1906), éénheid te brengen in de voor hem oprijzende kolossus. Want niet in z'n Dichterschap ligt voor de auteur in hoofdzaak Bilderdijks betekenis. Wel heeft hij vóórgevoeld, wat poëzie is, wat ze zijn moet. Maar 't kunnen ontbrak hem; in de praktijk deed hij als de anderen; alleen hem kenmerkt de Kracht. 't Is dezelfde kracht, die hij in de Van Haren's proeft in hun oorspronkelikheid, en hem het hoofd doet afwenden van het liken polyst-systeem van de ‘kunstrechters’ der 18de eeuw. Begrijpende, dat de poezie ‘in een Staat van Conventie’ is, voorziet hij dat ‘Een nieuw Geslacht ontspruit, van onze Kunstleer vrij,’ en is hij de voorbeseffer en de Voorziener van de mannen als van '80.

Doch al heeft hij Dichter willen worden, een geboren Dichter is hij niet. Altans was hij 't niet met geheel z'n ziel. Hij wandelde bij voorkeur op zijwegen: 't ‘Romeinsch Recht’ in, de baan der ‘Krijgskunde’ op, het veld van de ‘Taalkunde’ en de ‘Geschiedenis’ door, de ladder der ‘Bouwkunst’ op. Wat al niet! Waarbij hem de Poëzie ontspanning bleef.

In deze veelomvattendheid nu, maar vooral wat hij daarin werkt met z'n innerlike harmoniese persoonlikheid, ligt Bilderdijks betekenis.

Verre van te zijn de republikeinse Oranje-klant van de 17de, was hij een demokraties-monarchaal tiepe van de 18de eeuw, Koningsgezind, maar 't absolutiese getemperd begerende door de grootmoedigheid van de Monarch, waarvan hij 't droombeeld nu eens belichaamd ziet in de volksvriend Lodewijk Napoleon, dan weer in de revolutie-temmende Keizer der Fransen. Doch Vorsten blijven Gezanten; God regeert

en bereidt tot de volheid der tijden z'n wereldvrede voor. Hij was chiliast: 't Milennium 't ideaal van z'n hart. En zij die hier bevalen en handelden, droegen een last, en volvoerden een Idee.

In ‘Einklang’ met deze z'n staatkundig-maatschappelike gevoelens was z'n geloofsovertuiging. Buiten God is geen waarheid. Rechtzinnig, is hij geen Contra-Remonstrant der 17de eeuw, maar veeleer de wegwijzer van een Toekomst, de Vader van het ‘Réveil.’ Evenmin is hij bekrompen asceet: hij is theïst, ziet heel de natuur als Goddelik, ook haar teelkracht en niet het minst de zinnelike lust. Want bij hem ook spreken machtige passies, en waar die passies voeren tot een morele overtred, of zich lucht geven in behaaglike verbeeldingen, daar past het ons te zwijgen, omdat de mens, niet alleen naar z'n daden moet worden beschouwd, maar ook hiernaar, hoe hij zich tegenover z'n misslagen en zonden houdt.

Zoals de Waarheid uit God is, voert ook alle waarheid in weten en voelen naar God terug. Al wat de wetenschappen leverden en voortgaan zouden te leveren in resultaat, zijn bij hem bouwstenen voor 't ware geloof. Daarom kan hij niet anders dan de nieuwe vindingen op elk gebied met de leringen van 't Calvinisme harmoniseren. Geen wetenschappelike geologie mag er zijn, dan die haar basis vindt in de Bijbel. Geen dierkunde zonder Bijbel. Geen Rechtsgeleerdheid, geen Geschiedenis, dan gebaseerd op de gegevens in Gods Woord. Geen kunst ten slotte ook, dan die is ingegeven en in overeenstemming is met de Christelike beginselen. In alles overtuigt hem z'n Geloof. Naar bewijsbaarheid vraagt hij niet; zijn zelfgevoel alleen geeft het vóór en tegen. Naar zijn overtuiging wordt alle Waarheid als zodanig gevoeld; verstandelik bewijsbare waarheid was slechts relatieve waarheid. Dit mede, deed Bilderdijk scherp en zonder voorbehoud oordelen. Vond hij iets, dan was 't waar. Al kwam die waarheid uit Eén, Bilderdijk was Zijn profeet. Daarom gaf hij ook niet om aanmerkingen van anderen, waar 't eigen werk gold. Hij meende dat waar de geest van de schrijver vaardig werd, die geest niet mocht worden gekortwiekt door de overweging dat hij zich aan misverstand kon blootstellen. De maatstaf voor wat in taal geoorloofd was, mocht niet liggen in haar verstaanbaarheid voor ieder burgermansverstand. Naar 't Publiek vraagt hij niet: hij reageert op indrukken; impulsief zegt hij z'n meningen. Of hij zelf altijd geloofde aan wat hij beweerde? Als 't maar gezien was, als bij een weerlicht, al was 't nog geen overtuiging geworden! Want hij was een Ziener, die de latere mensen treft door de genialieteit van z'n blik.

In deze idealieteit, en haar veelomvattende Eénheid, stootte Bil-

derdijk zich aan de hem omgevende modern voelende werkelikheid. Al wat ideaal is valt hem tegen, z'n Rebecca, z'n vriendin, z'n landgenoten, hij zelf. Van deze worsteling voelen de omstanders de hitte. Nu klaagt hij, over z'n geest; z'n lichaam; z'n omgeving; z'n onmacht tegen het leven. Alles voelt hij inferieur, alles verbasterd bij vroeger. Het einde nadert.

Desondanks blijft hij, de Ziener en de Vermaner, onder z'n broederen een REUS.

In het bovenstaande, zullen we ons niet vermeten, de lezers van ‘De Nieuwe Taalgids’ een volledig beeld van Bilderdijk te hebben gegeven. Dit was ook niet de bedoeling. Wij lieten DR. KOLLEWIJN de afstand tussen Bilderdijk en z'n tijdgenoten uitmeten, als oorzaak van diens impopularieteit; wij lieten DR. KLUIJVER, PROF. TE WINKEL en DR. BAVINCK hun oordeel uitspreken over Bilderdijk als taalgeleerde, DR. MULLER over Bilderdijk als dichter (?) en lieten DR. KOK gewagen van z'n ‘Brieven’, ELRING van Bilderdijk als vertaler. Daarna lieten we SCHARTEN aan 't woord die de *mens* Bilderdijk, hem verklarende uit de componenten van z'n krachtsvertoning, stelt op de plaats waar hij als mens, ook ondanks z'n impopularieteit, mag staan, en die hem tevens als dichter tracht op te heffen boven 't oordeel van al z'n kunstrechters.

Ten slotte hebben wij, om de analyse van Dr. Kollewijn weer tot een syntese te brengen, de man aan 't woord gelaten, die met de kijk van de anderen op al het bizondere, het *contrasterende* en het *harmoniese* in Bilderdijks persoon en werken, in een korte greep - zo kort, dat voor òns bekorten schier onmogelik was, - aan onze lezers een zó niet in allen dele volledig, dan toch een goed belijnde omtrek van die merkwaardige man heeft gegeven, een omtrek waarin alle vaagheid is buitengesloten, en die door hen, die het portret, met raadpleging van de uitgegeven en onuitgegeven werken wil uitwerken, telkens weer als een steun zal worden geraadpleegd, waar de détailstudiën hen met een net van spelende lijnen verwarren. Want, ons inziens, zal de figuur, die DR. BUITENRUST HETTEMA heeft getekend, de gelukkige schets blijven, volgens welke, de eindelike uitbeelding, die ons van Bilderdijk nog altijd wacht, kans heeft te kunnen slagen.

J.K.

Kinderboeken.

Onze kinderlitteratuur in de aesthetische opvoeding van J.W. Gerhard, Studies in Volkskracht, 2e Serie VIII en IX Haarlem, Erven Bohn, 1905.

Er hoort moed en een gepast gevoel van zelfvertrouwen toe om een lijst te geven van 372 aanbevelenswaardige prente- en kinderboeken en dan nog bovendien in de daaraan voorafgaande studie daarvan rekenschap te geven niet alleen, maar ook nog een massa af te maken. Wat een leeskracht is daartoe vereist en, als ik het waag over deze 'Studie in Volkskracht' iets te zeggen, dan sta ik onmiddellik bloot aan het doodslaande: 'las je ook zoveel als ik?' Ik wil niet wedijveren, ik zou het ook niet kunnen; ik kan ook niet elk oordeel toetsen en ben gelukkig dat GERHARD niet volkomen instemming verlangt, zelfs niet van wie samen met hem op hetzelfde standpunt staat. En dat doe ik bij lange na niet, omdat ik b.v. het opleiden 'tot alle christelijke en maatschappelijke deugden' (Wet op het L.O. art. 33) volstrekt niet het middel vind om 'het volk geschikt te maken voor zijn toestand van politiek onmondige en van geregeerde.' En dit wordt door dat art. 'beoogd', zegt GERHARD, die wel eens meer doordraaft en dat van dit uitgangspunt dan ook behoorlik(?) doet. Iets verder (blz. 335) heeft hij deze geniale (?) verklaring waarom de vloed van avontuurlike boeken en sprookjesboeken zo wies. Men raadt het in geen jaren. 'De arbeidersbevolking, van vroeg tot laat aan den arbeid gekluisterd, had geen tijd en geen lust meer, zich met haar kinderen te bemoeien (hm. hm!!). Voor zoover deze zelf ook niet mee moesten verdienen, waren ze vrijwel aan zichzelf overgelaten. Daar kwam nu het kinderboek te hulp.... Als de kinderen maar zoet waren. Daarvoor moest (N. B!) een oceaan van leesstof dienen.'[1] Zo vertelde BLOMMERS in 'De

1) Blz. 428 spreekt hij zichzelf tegen door op de duurte van de boeken en de beperktheid van de beurzen der arbeiders te wijzen. Het niet- of slecht toezien op kinderen 'uit gebrek aan tijd en lust', komt minstens zo vaak bij de hogere standen, de mensen van zaken, staatsbetrekkingen enz., voor.

Dienstdoende' van Conrad van de Liede aan z'n schutters 'dat de achterlaaiers zijn uitgevonden voor den oorlog in de kouwe klematen', waar je, met de dikke wanten aan, geen slaghoedje te pakken kon krijgen, maar wel een patroon! De grootste afnemers van jongensboeken zijn toch zeker niet de arbeiders; wel de ontwikkelde middenstand. Nog een voorbeeld van de geest waar GERHARD mee bezield is.

Jongens vinden LOUWERSE's boeken op de leeftijd van 10-12 jaar in de regel nogal aardig. GERHARD beveelt er niet een van aan: om het 'akelig flauw gehalte'. Nu, dat is een reden, maar iets verder zegt hij - en dat is tekenend -: 'Voor LOUWERSE bestaat de geschiedenis slechts uit 'n verheerlijking van 't Oranjehuis en wat daarmee samenhangt: veldslagen, zeeslagen, generaals en admiraals.' Ik kan met dit voor ogen het standpunt van GERHARD niet delen. Het is ook inkonsekwent van de schrijver, dit laatste, waar hij zelf zegt: '*het kind wat des kinds is*' (blz. 336) en vele knapen 'Worstelen en ontkomen', 'Vlissinger Michiel', 'Hoe Willem advokaat werd' enz. mooi vinden. Het is hier de leer die de pedagoog dwars zit. Ik zag de laatste liever zonder die leer. Elke esthetiese opvoeding moet uitgaan van het individu zelf. De schoonheid van de Venus van Milo, van de zoveelste symfonie van BEETHOVEN, de Sint Bavo te Haarlem, de Staalmeesters van REMBRANDT kan ik kinders evenmin duidelik maken, als het mooie in VONDEL of BREERO. We dienen ons aan onze eis te houden: 1°. ten opzichte van de gedachtenwereld en 2°. wat de taal betreft. En nu is het wel heerlik een ideaal te hebben als GERHARD, er staan kostelike lessen in zijn studie, maar men is gevaarlik voor het berijden van stokpaardjes en voor het vergeten van eigen beginsel: 'het kind wat des kinds is'. GERHARD is daar niet aan ontkomen, ten opzichte van de gedachtenwereld. De lektuur, zegt hij, 'moet dienen om de kennis van het kind te vermeerderen, zijn karakter te sterken, zijn schoonheidszin te veredelen. Elk boek moet minstens aan een dezer eischen voldoen, en nimmer met een er van in strijd zijn. Voldoet het aan alle, dan kan men van een kunstwerk spreken.' De eerste eis is glashelder, maar schrijvers kunnen niet te voorzichtig zijn, anders wil de jeugd er niet aan en, òf ze nu wetenschap doorzichtig verkapt laten optreden, als meest, dan wel openlik ontmaskerd, als JAN LIGTHART b.v. in 'Een zomervacantie aan de grenzen', de jeugd zegt: dank je, evenals GERHARD en ik voor dit boek niets voelen. Dus er is veel beleid voor nodig, om niet verworpen te worden. Het 'karakter-sterkende' boek lijkt me al weer vager: Wat sterkt en wat verzwakt? De werking is zo vaak net omge-

keerd: een slap boek werkt soms versterkend door de weerzin die het wekt, een fors boek kan moedeloos maken, omdat het te hoog is; maar vooral de derde eis is onduidelik en daardoor zelfs gevaarlik. ‘Den schoonheidszin veredelen,’ heerlik ideaal! Maar hoe? Moeten wij met *onze* schoonheidzin de het kind eigene veredelen; dan gaan we de knoppen van de rozen oppoetsen, omdat ze niet mooi genoeg zijn naar onze zin, in plaats van, door te zorgen dat we de knop uit de luizen houden, de natuurlike groei z'n gang te laten gaan, zodat hij zich dus tot een gezonde roos kan ontwikkelen. Schadelike invloeden zijn 1°. gemeenheden en 2°. sensuele schilderingen. De laatste zijn op de meest volstrekte manier te weren uit boeken voor het aangroeiende kind; veel gaat hun voorbij, maar men weet nooit wat giftig woordje blijft invreten in de kinderreinheid; de eerste, de gemene daden, kunnen zelfs het goede uitwerken. Slaat men b.v. de ‘Schetsen en verhalen uit het leven der dieren’ op van PAUL BERT, dan leest men daar met welk een welgevallen, *zonder de noodzaak van zelfverdediging*, een ijsberefamielie wordt uitgeroeid door de mens, die met kruit en staal hem de baas is. Ik *kan* me voorstellen, dat iemand na veel van dergelijke verhalen gelezen te hebben tot dierenbeschermer wordt. Maar.... dan mag er bij velen *heus wel wat leiding bij*. Of GERHARD aan deze homoeopathiese werking denkt als hij ze ‘prachtige verhalen’ noemt?

Onze schoonheidzin is zo geheel anders als die van het kind. Het wil dromen, dwepen met kranige figuren, niet zien het dwaze noch het zich herhalen van soortgelijke daden en gestalten, lezen van en leven met mensen die ridderlik zijn en als ridders handelen. Het wil weg zijn in een ideale wereld, weg, weg uit z'n duffe huiswerkatmosfeer! en die tijdelike afdwalingen naar dromeland doen de ziel groeien. En dat is goed, mits ziel en lichaam in evenwicht blijven en niet-opletten-op-school door weg-te-soezen niet bewijzen geeft dat er noodzakelik matiging te betrachten is. En zo laat het kind zich door AIMARD, MAYNE REID, COOPER, FERRY, MAY, PAJEKEN, WÖRISHÖFFER, PAUL D'IVOI, JULES VERNE beurtelings meeslepen en ik zie niet in, waarom er tussen deze allen nu een bepaalde splitsing van goed en niet goed moet gemaakt worden. Op alle werken zijn aanmerkingen van onmogelik-kunnen te maken. JULES VERNE kan er door, wordt geprezen, omdat hij z'n fort niet zoekt in vechten, ofschoon hij al z'n best doet de kinders rare begrippen omtrent de wetten der natuur te geven.

AIMARD kan geen goed doen, omdat er wel in gevochten wordt, ofschoon wij er door leerden hoogschatten: mensen van andere kleur;

waarderen: slimheid en scherpzinnigheid in gevaren, ridderlikheid in de strijd; leerden dwepen met idealen!

Er is een grote overdrijving in deze dingen en dat komt voor een groot deel hieruit voort dat GERHARD z'n eigen afschuw van de oorlog wil leggen in de keuze van het jongensboek. En hier is zeker het similia similibus op van toepassing. Laat het kind er van genieten en hij wordt er blasee van; hij wordt voorstander van vrede door het innemen van te veel oorlogspillen. Mits, en nu kom ik tot de verklaring van GERHARDS vooropgezet denken, mits er voor het kind gelegenheid bestaat om zich geleidelik op te heffen tot hoger peil. Hij moet kunnen vrijkomen van het eens mooi-gevondene, doordat men hem eens een roman van VAN LENNEP b.v. geeft en hem zo naar SCOTT, BOSBOOM TOUSSAINT, OLTMANS en SCHIMMEL krijgt; dan komt hij later wel om weer iets anders vragen. De Lagere School komt daar natuurlik niet toe en het zou dus wijzer zijn te vragen om voortgezet onderwijs, dan te keer te gaan tegen de boeken, waarheen de neigingen van een kind gaan, enige jaren lang. ‘Het kind wat des kinds is’ is terecht de eis van GERHARD.

Hiermee heb ik dus duidelik ons verschil uiteen gezet: GERHARD legt te veel van z'n persoonlike mening over schoonheid en over 't leven in zijn beoordeling en vergeet wel eens zijn leus; ik houd die leus vast en trek de scheidingslijn bij het sensuële.

Toch is natuurlik voor mij niet ieder boek aan deze kant van het sensuële verder even goed. Waarlik niet. Ik heb er van genoten toen GERHARD de boekjes-schrijvers voor de Lagere School eens geducht onderhanden nam, al die hoofden van scholen, die in hun vrije tijd niet opnieuw het les-geven gaan leren - jaren lang niet-doen ontnam velen de aangekweekte kennis - maar zich zelf verrijken met hun boekjes en de school verarmen. De eis dat men schoolboekjes kreeg die door echte dichternaturen uit veler werk waren samengelezen en gekozen met zich-indenken in het denken van kinders, die eis is werkelik goed en billik. Hoe lang zullen we 'm nog moeten stellen? Voor onze Middelbare Scholen en Gymnasia zijn we met onze series ‘Analecta’ van Dr. B. en de ‘Leesboeken’ van V.D. BOSCH en MEYER op betere wegen gekomen en als GERHARD een nieuwe druk geeft van zijn Studie beveel ik hem ten zeerste aan deze beide series niet als nu over 't hoofd te zien, maar ze te vergelijken met de ‘Aangename uren’ van HEERIS en TOOSE, die mij als leraar maar geen aangename uren verschaffen kunnen.

Ook de Sinterklaas-kinderboek-leveransiers, die telkens weer nieuwe avonturen moeten verzinnen om hun goede naam en jaarlikse honoraria

te behouden; de schrijfsters van vele meisjesboeken niet minder, ze krijgen terecht een beurt, ofschoon bij deze laatste de schrijver weer wat veel z'n leuze vergeet. Volkomen juist is wat hij met instemming van THEODOOR STURM aanhaalt: ‘Wanneer gij voor de jeugd wilt schrijven, dan moogt gij *niet* voor de jeugd schrijven. Want het is geen echte kunst, een stof zoo of anders te beoordeelen al naar ge u den grooten Peter of den kleinen Hans als publiek voorstelt’ (blz. 338). En ik kan hunkeren naar het door GERHARD aangekondigde ‘Pole Poppenspäler’ van STURM, dat vertaald in de Wereldbibliotheek verschijnen zal. Trouwens ‘Don Quichote’, ‘Robinson Crusoe’, ‘Gullivers reizen’ zijn zoveel bewijzen voor STURM's stelling en wanneer het sensuele daarmee voorgoed - ook uit de boeken voor grote mensen - verbannen werd zou STURM dunkt me niet zuur kijken. Allerlei problemen van menselike liefdesverhoudingen liggen voor de meeste mensen buiten de grenzen, niet alleen voor het kind.

GERHARD wenst, om zijn gedachten in toepassing te kunnen brengen, ‘een orgaan in den geest van de Jugendschriften Warte’ en dan tentoonstellingen van aanbevelingswaardige kinder- en jongensboeken in de 2e helft van Nov., vóór Sinterklaas dus. Daar zou veel voor zijn, maar men moest het dan in hoofdzaak eerst eens zijn over de scheidingslijn en nu zegt GERHARD wel: ‘Vroeg of laat zal iedereen (mijn) standpunt moeten innemen, die in de lectuur een der middelen tot de aesthetische ontwikkeling der jeugd ziet, en er niets anders in wil zien.’ Maar ik kan nog niet naast hem gaan staan, omdat er ruimte aan zijn standpunt ontbreekt. Mijn lijst van aanbevelingswaardige boeken zou er heel anders uitzien - verondersteld, ik had de moed dat alles te doorworstelen - als die van GERHARD. Die zaak moest eerst tot klaarheid gebracht worden en zo kom ik aan de 2e eis.

We moeten ons aan de eis: ‘Het kind wat des kinds is’ ook houden ten opzichte van **de taal**. En, terwijl GERHARD wat de gedachtenwereld betreft vaak te streng is, is hij hier niet streng genoeg. Het kind wordt op school te veel overstelpt met steriele schrijftaal. In plaats van het dialekt-sprekende kind geleidelik tot het beschaafde algemene Nederlands te brengen en beiden, ook het beschaafd sprekende, tot het zich bewust worden van de schat die het in zich heeft en tot het gebruik van die schat, worden beiden door de meesters gebracht tot de door niemand of weinigen gesproken vormen, die men schrijftaal gelieft te noemen. En het is mij een grieve tegen deze Studie, dat de schrijver niet naar de grond der dingen gedoken

is, niet van daar de parel van het algemene Nederlands heeft opgehaald. De golven van vooropgezette denkbeelden en het meer-oog-hebben-voor de betekenis dan voor de klank der woorden beletten hem dat.

Laat mij het bewijzen. Het blijkt natuurlik in de allereerste plaats uit de betrekkelik weinige keren, dat hij, hetzij in goedkeurende, hetzij in afkeurende zin, spreekt over de taal zelf. GERHARD haalt hele, dwaze einden aan uit schoolboekjes, maar wijst wel op onkinderlike gedachten en tafrelen die hier aan kinders worden voorgelegd, niet op de onkinderlike taal, die ik in de volgende aanhalingen onderstreep: 'Op de plaats, waar wij *ons bevinden* was de strijd het hevigst'; zelfs mijn*en* hond had ik bij een *mijner* kennissen achtergelaten; '*dat gezicht stolde mij het bloed tot ijs. Mijne haren rezen te berge*'; 'een warm hart onder een *armelijk* kleed; in het bouwvallige *stulpje*, dat *haar tot woning verstrekt*; knielt naast hun*ne legerstede* ne*d*er; ze liep al naar de zeventig, doch *heur* haren, *schoon reeds* grijs als zilver, kwamen nog *overmoedig* te voorschijn kringelen; *doch* de zilveren maan *begeeft zich reeds wakensmoede ter ruste*; zij zien hun*nen* doodsvijand *machteloos nederliggen* en hun hart wordt door ontferming *diep bewogen*.' Ziedaar een kleinigheid van datgene wat kinders op de L.S. wordt voorgezet. Ik had gewenst dat GERHARD hier, bij deze taal, een stevig: 'onbehoorlik' had gezet. Zoo geeft men mooie jurkjes met vele lintjes en strikjes, fijne zijden dasjes aan meisjes en jongens die nauweliks een hemd aan 't lijf hebben. GERHARD viel hier niet afzonderlik over en dat typeert meteen het Lager Onderwijs, dat niet van het kind uitgaat in taalopzicht, maar van de aangeleerde taal van de meester. Ik meen in de methode-VAN STRIEN de dageraad van betere tijden te zien aangloeien.

GERHARD voelt er wel iets voor: 'Een ideaal leesboek zou b.v. voor Amsterdam zijn, een leesboek, waarin Amsterdams volksleven, Amsterdamsche geschiedenis en aardrijkskunde het middelpunt vormen. Eerst leere men het kind zijn omgeving, zijn "Heimat" verstaan... voor plattelands kinderen geldt hetzelfde beginsel'. Maar dat ditzelfde beginsel voor de taal ook geldt, voelt hij niet. Gedeputeerde Staten van Friesland hebben dat wel ingezien: zij ondersteunen met klem en prakties het geven van onderwijs in de Friese taal. Wat in een vorige eeuw, de 18e b.v., uiteenspattend gewerkt zou hebben door een bestaande geest van provincialisme te bevorderen, voelt ons volksinstinct nu niet alleen als onschadelik, maar als opbouwend, omdat het de brede grondslagen geeft tot hoger ontwikkeling. Ieder Nederlands kind moet daarbij nog in een zevental jaren ge-

bracht worden tot het kunnen spreken, lezen en schrijven van het algemene, beschaafde Nederlands. Het leven en - naar wij hopen, maar?.... de school leiden in die richting en nu gaan de schoolboekjes tegen de draad in, zoals GERHARD bewees met z'n aanhalingen. Ook in taalopzicht moeten die gewijzigd worden. Het eerste nodige is de natuurlike groei van het kind ook in taalopzicht, dus de waarheid in de school-, dus ook in taalopvoeding, niet de humbug. Het kind moet gaandeweg in z'n boekje z'n gading niet meer vinden, het moet er blasee van worden. Dan is het gegroeid tot een volgend. Zo is er voor het samenstellen van goede boekjes een psychologies, taalkundig doordringen nodig in kindergedachten van 6, van 7, van 8, van 9, van 10, van 11, van 12, ja van 13 en 14 jaar. Maar evenmin als het gewenst is dat een kind op z'n 12e jaar van ministeriële krisissen afweet of van progressieve inkomstebelasting, evenmin hoeft hij op de hoogte gebracht te worden van al het opgesmukte, niet meer levende of ten minste half dode, dat sommige boekeschrijvers nog maar altijd nodig hebben, om te verbergen, dat zij feitelik zo doodarm aan beelden, aan gedachten, aan taal zijn. Het is zelfs gewenst dat het kind van zulke taal-in-boeken een afschuw krijgt zo groot dat hij die boeken niet meer wenst te lezen. Zijn verlangen zal de schrijvers dwingen tot natuurlikheid in taal. Geheel in deze lijn ligt ook *de* Vereenvoudigde Spelling.

Na de school komt dan het leven, de kunst met nieuwe taal voor nieuwe denkbeelden en dan moest de jonge mens geen last hebben van de halfverrotte boomstronken der schrijftaal, waar hij nu over heen strompelen moet. De fonetiese methode moet hierbij dus gebruikt worden op de school door meester èn boekje èn bibliotheek-boek. Dat voor de toekomst. Voor het heden heeft de jeugd gelukkig de vleugels van de fantasie om over de boomstronken heen te vliegen en het einde te bereiken en te weten: hoe het afloopt. Maar wie zal de onzichtbare, ontastbare invloed van slechte taal op de hersenen omschrijven. Als men er voor waken kan moet men dat doen met hart en ziel. En dat doet GERHARD in deze studie niet voldoende. Het genot van het woord, waarom de Nieuwe-Gids-beweging begonnen is en dat steeds wijder kringen maakt, als die in water waar een steen ingeworpen wordt, is niet tot hem doorgedrongen. Was het zo, hij had een stijf boekje b.v. als ‘In de fjords’ van Mevr. REDDINGIUS-WIERDA niet uit kunnen lezen. Daar is nu letterlik niet één in die natuurlik spreekt. GERHARD rekent het ‘tot de beste dichterlike boeken.’ Wanneer KREBBERS z'n sprookjes van 1001 nacht begint met ‘Oost West thuis best! luidt het spreekwoord, welks

waarheid telkens weder door de ondervinding bevestigd wordt. Menschen, die 't geluk altijd overal zoeken, behalve in huis en in den kring, waarin ze moeten verkeeren en die telkens met verlangen uitzien in de door niets gewettigde verwachting, dat hun het echte geluk op een goeden dag per post zal thuis bezorgd worden - zulke menschen handelen erg dwaas' enz. dan loopt voor GERHARD de maat over, maar niet zo zeer weer om de taal, als wel om 'de toevoeging van 'n hoop ballast uit z'n eigen (KREBBERS) brein'. Nu dat is zo. Alleen, men ziet het, van twee oorzaken van tegenzin noemt en voelt hij er feitelik maar één.

Zo wijst hij ook niet op de harde korst van schrijftaal die onze beroeps-vertalers en -vertaalsters weten te leggen over de mooiste jongens- en meisjesboeken, omdat zij zich de stof niet zo eigen hebben gemaakt als schrijvers van oorspronkelike boeken die van nature hebben, wanneer hun n.l. het hart tot schrijven heeft gedrongen. Hij voelt dat zo weinig, dat we b.v. in een bewerking van 'Aladdin en de wonderlamp' in de Wereldbibliotheek van GERHARD zelf dit in 't begin lezen: 'In een *zeer* rijke en groote hoofdstad van China *welker* naam ik mij op 't oogenblik niet herinner' enz. 'Het kind (waarvoor dit toch bestemd is) wat des kinds is.' Waarom dan niet *heel* of *hele* in plaats van *zeer* en *waarvan ik me de naam nu niet herinner*? En zo zou ik in deze vertaling kunnen doorgaan. Zo ook in 'Ali Baba en de veertig roovers' van dezelfde (ook in de W.B.). Waarom *twee broeders*, geen *broers*, waarom altijd *daar*, niet het natuurliker *omdat*; waarom *huwde* voor *trouwde*? enz. enz. Vertelt GERHARD nu zo? Moeten we niet voor de kinders, voor de eenvoudigen in den lande het echte springlevende woord nemen? Als men dat niet geven *wil* moet men zich niet aan kinderlitteratuur bezondigen. Maar het is bij GERHARD geen onwil, alleen niet-aan-denken en ik hoop dus dat het nieuwe kinderboek 'Pole Poppenspäler' eenvoudiger zal zijn. Heeft hij het eenmaal ingezien, dan komt bij iemand als GERHARD de toepassing van zelf, en als hij dan eens weer een storm door de kinderlektuur laat gaan, zal die niet minder hard aankomen als deze, ook al waait hij uit een andere hoek. Ik wens deze Studie veel lezers toe, maar men moet hem lezen met oordeel.

H a a r l e m .
J.B. SCHEPERS.

Een Engelsman over onze zeventiende-eeuwse letteren.

Periods of European Literature, Edited by Prof. Saintsbury, In 12 8° Volumes, Price 5 s. each, Blackwood and Sons, Edinburgh and London.

Van dit bijna komplete werk wensen wij op deel VII de algemene aandacht te vestigen. De twaalf perioden zijn: The dark ages - The flourishing of Romance and the rise of Allegory - The Fourteenth century - The Transition period - The earlier Renaissance - The later Renaissance - The first half of the Seventeenth century - The Augustan ages - the Mid-eighteenth century - The Romantic revolt - The Romantic triumph - The Later Nineteenth century. Deel VII nu, *The first half of the Seventeenth century* (1906) *by Herbert J.C. Grierson, M.A., Professor of English Literature in the University of Aberdeen*, - geeft in de eerste plaats een overzicht van de specifiek XVII^{de}-eeuwse Litteratuur van Nederland. Het geschiedt in twee hoofdstukken (83 bladzijden), het eerste over Verse and Prose, het tweede over het Drama. In de Voorrede spreekt de schrijver over zijn verplichtingen aan Prof. KALFF en Prof. TE WINKEL. My chief debt is to Professor KALFF of Leyden: During two visits to Leyden, one of a fortnight's and one of a months duration - he introduced me to the University library, gave me the benefit of his advice on any point regarding which I consulted him, and every possible assistance. Ik geloof niet dat men te veel beweert met te zeggen dat het boek inderdaad veel aan de Leidse Gids te danken heeft en wanneer ons vaderlands hart zich bij deze altijd sympathieke lektuur verkneukelt, dan hebben ook wij daarvoor, naast de auteur, Dr. KALFF te danken. Dat Prof. *Grierson* nog andere dan Kalff's werken studeerde, daarvan mogen de tal van noten wel getuigenis bevatten. Opmerkelik is echter dat zo menig goede arbeid op dit terrein hier schittert door afwezigheid. Aardig zijn in de tekst, ook de aanhalingen in onze moedertaal zelve maar meer nog de interes-

sante proeven van vertaling. Vier koepletten vinden we overgebracht van Vondel's Geuzenvesper. Een staaltje:

Ay! content you now all preachers
East and West,
Pray the saints of Dort to find your
Conscience rest!
'Tis in vain! the Lord stands knocking
At the door,
And that blood will plead for vengeance
Evermore!

Een groot gedeelte van de Hymne aan God uit de Lucifer.

Who is it that, enthroned on high,
Deep in unfathomable light,
Nor time nor time's eternity
May measure being infinite?
The Self-existent, Self-sustaining,
By and in whom all things that are,
Their course prescribed unchanged retaining,
Move round as round their central star:

Graag schreven wij hier verder over! Is dit niet zeer de moeite van 't kennisnemen waard? Deze Engelsman heeft veel van onze dichters begrepen. Trouwens Vondel, en dit moest wel, heeft hem het meest bekoord, hem 't meest ook bezig gehouden. Zijn karakteristiek van de poëet en van al zijn soorten van werk is treffend juist. Minder tot hun recht komen, en dit is evenzeer begrijpelik, CATS en HUYGENS. Het is voor de vreemdeling niet wel mogelik op door en door nationale figuren als deze in korte tijd een goed gezicht te krijgen. Het zal de schrijver zelve niet onbewust zijn gebleven. In Holland, zegt hij in zijn voorbericht, is de periode die hij beschrijft, geweest ‘that of the rapid ripening - to be followed by a too rapid decay - of a literature inspired by admiration of Italy (ten aanzien van Hooft legt hij hier veel nadruk op) and France as well as the Classics, but thoroughly national in all its essential features’. Zijn overzicht is overigens opmerkenswaardig volledig en indien een Nederlands litterator het had geschreven, dan zou deze een verdienstelike arbeid hebben geleverd. Van belang is voor ons zeker zo menige trek van vergelijking met Engelse auteurs van die tijd en het aanwijzen van samenhang met algemene verschijnselen in het toenmalig geestelijk leven, een punt waarop bij ons veel te weinig

gelet is, althans in onze oudere litteraire werken. Goede opmerkingen treffen ons op tal van bladzijden. Zo lezen we omtrent Vondel's overgang tot de Roomse kerk: naar aanleiding van het Decretum Horrible: The lofty strain of consolation in which the poem closes indicates clearly what is was in Romanism - its appeal to the heart and the imagination - which charmed him. En elders: Vondel's conversion was a result of the same wave of reaction which produced the Anglo-Catholicism of Laud, and which carried Crashaw, with whose ardent and mystical temperament Vondel had much in common. The Arminians, with whom he fought his first battle against Calvinism, were liberally inclined, moving in the same direction as Hales und Chillingworth. Vondel's profoundly religious nature required more definite dogma, and it is clear from all his later poetry that he found in the faith and practice of the Church of Rome full and intense satisfaction heart and imagination. Grotius, whom he loved and admired, was carried in the same direction by his study of antiquity. Omtrent Vondel's drama's (uitvoerig besproken), lezen wij ook dit: His characters are sometimes almost ludicrously unheroic in act and speech. The Dutch as a people have, it may be, no great love for the dramatically heroic - the fine point of honour, splendid but desolating passions. No nation has done more heroic deeds; none has cared less for mere glory in comparison with duty, material prosperity, and domestic happiness.

Indien er nu uit een werk als dit van kleine omvang, wat de détails betreft voor ons niet veel kan te *leren* zijn, toch geeft het boek van GRIERSON antwoord op een vraag die voor velen van ons misschien nieuw genoeg is en waaromtrent een goede opinie te hebben, uit den aard der zaak niet zo gemakkelik is. Het ligt in het *plan* der *Periods of European Literature*, dat de vraag gestèld werd. De auteurs der reeks hebben tot richtsnoer een mening van Matthew Arnold ‘The criticism which alone can much help us for the future is a criticism which regards Europe as being, for intellectual and spiritual purposes, one great confederation, bound to a joint action and working to a common result’. Het kwam er dus op aan het algemene en internationale in het licht te stellen en uit dit oogpunt het biezondere van elke Litteratur aan te wijzen. Vooral voor een klein land als het onze is dit de enige goede manier. Sterk valt het in 't oog voor de tweede helft der XVIII^{de} eeuw. Wat er op 't laatst dier eeuw bij ons geschreven werd, ontleent zijn belang aan zijn betrekking tot het algemene geestelik leven van Europa in die tijd.

Alleen gezièn tegen de achtergrond van het prachtige Europese Litteratuur-wezen, kan het gekend en gewaardeerd worden. Met dit soort kennis, en wat daar buiten gaat is dilettantisme, is het bij ons slecht gesteld. Alleen met de Middeleeuwen staat het in dit opzicht beter, en evenwel, te oordelen naar onze Litteratuurwerken, niet goed genoeg. Voor we zeggen hoe Prof. GRIERSON nu onze XVII^{de} eeuwse Letteren in het aangegeven verband ziet, moet nog opgemerkt dat de *Periods niet* bedoelen een geschiedenis in de geest van b.v. HETTNER's *Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts* die is een Geschiedenis der Ideeën, dus van heel het Geestelik Leven, en van de vormen waarin dat leven zich uit. 'Philosophers, theologians, historians, and men of science have been included only in so far as they were distinctly and admittedly men of letters.' Geschiedenis dus van de Litteratuur in engere zin.

Ons boek nu beschouwt de gelijktijdige Litteratuur van Nederland, Engeland, Frankrijk, Italie en Duitsland, in een laatste hoofdstuk geeft het dan de algemeene vergelijking (*Conclusion*). Voor Nederland wordt in de eerste plaats opgemerkt: In certain aspects the literature of the early seventeenth century is a continuation of the literature of the Renaissance, the present volume a third chapter in the history whose first and second chapters are contained in *Earlier Renaissance* (Vol. V) and *Later Renaissance* (Vol. VI). This is notably the case as regards Holland and Germany, where the early years of the seventeenth century correspond, in the most important respects, to the last half of the sixteenth in France and England; although, of course, the very fact that the Renaissance movement came late in these countries was not without consequences for the literature which that movement produced. It came from the beginning under the influence of the religious agitations of the century. Ziehier een opvatting die in Holland zelve nog volstrekt niet algemeen is doorgedrongen maar die er toch gedeeld wordt door iedereen die zich de laatste vijftien jaren op de hoogte hield, die trouwens reeds bij HUET tot een klaar inzicht was geworden. Nieuws is het niet voor ons maar men ziet dat wij bij GRIERSON aan een goed kantoor zijn. Gaarne zal men nu vernemen *hoe* zich deze kenner velerlei litteraturen onze Letteren van zijn hoog en ruim standpunt af vertonen. It is especially in lyrical and dramatic poetry that the impulse of the Renaissance is still traceable in wellnigh all the literatures touched on here. The lyrical poetry of the Renaissance, that wonderful product, stimulated in its growth from Italy, but in all the countries north of the Alps striking a deeper root into the health-giving soil

of popular song, blooms in full splendour and fragrance throughout these years in England and Holland, blossoms even in Germany despite adverse circumstances, and in Italy puts forth late flowers. The poetry of Holland is above all things a lyrical poetry. In drama and epic, Holland, even in this 'Heldenperiode', achieved little of enduring value, but the harvest of lyric poetry which she brought forth is rich indeed, and in nothing more surprising than in the range and variety of its metres. It is difficult to do justice to it in this respect without appearing to exaggerate, which, in dealing with Dutch literature (immers in het buitenland veel beschouwd als quantité négligeable, zie pag. 2-3), I have been specially anxious to avoid. Recht heeft de schrijver ons evenwel overal in zijn werk gedaan. Hier in zijn Conclusion bewijst hij zijn stelling nog eens ten overvloede uit Vondel, pag. 363-364. Besides this wealth of metrical effect, the Dutch lyrical poetry has most of the beauties and affectations of Renaissance poetry, - the flamboyant mythology, the pastoral and amorous conventions, the conceits, Petrarchian and Marinistic in Hooft, Dubartist in Vondel, and touched in Huyghens with the intellectuality and obscurity of Donne. But this taste for conceit does not conceal the sincere, personal, natural note which distinguishes Dutch poetry, as it does Dutch art. - In Italy lyrical poetry lingers.- In France this lyrical spirit is already wellnigh extinct when the century opens. - Inderdaad is het overzicht van CHAPTER I en II vooral ook een betoog voor de juistheid ener waardering, die in de inleidende paragraaf (pag. 3-4) reeds in de volgende woorden was uitgesproken: The student of Dutch literature in the seventeenth century will not find a drama comparable, strictly as drama, with that of England or France or Spain, nor an epic and narrative poetry comparable to that of Italy, and of England as represented by Milton. But he will find and enjoy a lyrical poetry of singular depth and richness, characterised by that feeling for nature which is such a striking feature of Dutch painting, by what the Dutch critic J.A. ALBERDINGK THIJM justly entitles 'le naturel, la naïveté, la franchise, et le sentiment de la couleur qui paraissent être inhérents au caractère néerlandais.' In naturalness, in the sense attached to the word when we speak of the 'return to nature', feeling for external nature, interest in the life of the people, the inclination to discard convention and make poetry the simple, direct, and vibrating utterance of the poet's own emotions, Dutch poetry, taken as a whole, partly because it is a bourgeois or middle-class product, seems to me in advance of the poetry of any country with which this volume deals. For this

simplicity and directness is not characteristic of Renaissance lyric poetry in Italy or the countries which caught their inspiration from Italy. Even in the case of Shakespeare's sonnets it is notoriously difficult to say how far the feeling is sincere, how far conventional. In English poetry one might say that lyrical poetry, as we have come to understand the phrase since Wordsworth, Byron, and Shelley wrote, begins with Lycidas - in the personal digressions - and Milton's sonnets. But poetry of this self-revealing outspoken character abounds in the literature with which this chapter deals, and although of course in form and style Dutch poetry is not unaffected by the conventions of the century, yet only one poet, Hooft, really mastered the courtly style, and caught the tone of the Italian Petrarchians and the Pléiade. Vondel and Brederoo and Huyghens are most effective when most natural and direct, not least so when they express themselves in dialect. In ardour and elevation there are few lyrical poets superior to Vondel.

Is het niet zo dat wij nu iets nieuws van Prof. GRIERSON geleerd hebben? En is dit iets niet van heel groot belang? Niet alleen is op een zeer voornaam punt onze wetenschap verhelderd, en vermeerderd, maar wij hebben daarbij iets vernomen dat ons zo ontzaglik goed doet. *Van onze Litteratuur uit*, konden wij onmogelik, konden wij nooit tot dit zekere en scherpe oordeel komen. De grote betekenis van de vergelijkende methode springt hier in 't oog. Alleen langs deze weg kan een bepaalde Litteratuur *gekend* worden, ook waardebepaling is alleen mogelik door vergelijken. Wij hebben er bij gewonnen. Onze nationale zelfkennis is toegenomen en, zo GRIERSON's oordeel stand mag houden (en bij de vreemdeling bleef de faktor der nationale vooringenomenheid althans buiten spel), dan hebben de Nederlanders tans ook litterair een eigen plaats in de Renaissancekultuur.

Wij moeten voor dit boek oprecht en hartelik dankbaar zijn.

V.D.B.

Kanttekeningen Bij Den Hertog's Nederlandse Spraakkunst. II.

Een gedetailleerde kritiek van nieuwer spraakkunst-standpunt zou niet in enkele bladzijden samen te vatten zijn. Daarvoor kan men trouwens in latere grammatika's en de afzonderlike studies in *Taal en Letteren* materiaal genoeg vinden.[1)] De bedoeling van deze kanttekeningen is, deze spraakkunst uit de drie bovengenoemde oogpunten te bekijken. Het kan de schijn hebben alsof deze aanmerkingen op formulering of terminologie grotendeels vitterijen zijn. Maar ieder die de les gegeven heeft, weet hoe juist zulke kleinigheden, telkens herhaald, een helder inzicht belemmeren. Omgekeerd kan men, door steeds de aandacht er op te vestigen, de leerling een vaste basis van taalbeoordeling geven.

In de eerste plaats het 3de punt: *de gebrekkige onderscheiding van taal en teken*. De klankleer en de spelling dienden in elke spraakkunst voorop te gaan: de klanken en hun aanduiding in tekens zijn immers het materiaal, waarvan men de aard grondig moet kennen. Begrijpelijkerwijze zijn deze hoofdstukken bij Den Hertog het zwakst. Een kritiek van zijn klankleer laat ik aan meer bevoegden over. Alleen wijs ik op een paar grove fouten: Een medeklinker ‘kan niet op zich zelf uitgesproken worden’ (II § 215). De medeklinker is als klinker te beschouwen in ‘ik doe *'t*’ (II § 215). Als één mede-klinker wordt beschouwd *nk* (= ng + k) (II § 222, 224; vgl. II § 163, waar woninkje = woning-k-je eenvoudig op één lijn staat met bloem-p-je). Heeft nesje[2)] een soortgelijke assimi-

1) B.v. de theorie van de *Voorwerpen* naar Duits model (vgl. de kritiek van Kollewijn in *T. en L.* IX), de *Naamvalsleer* (door Kollewijn, Buitenrust Hettema e.a. ondermijnd) de *Geslachten*, de *Modaliteit* (vgl. het mooie hoofdstuk in de Spraakkunst van Van Wijk, die Den Hertog's indeling voorgoed onhoudbaar maakt) de *Samenstelling* (vgl. Van den Bosch in *T. en L.* III en de spraakkunst van Kummer) enz.

2) Hetzelfde verschijnsel in hoo*f*(d)je en li*ch*(t)je wordt daarbij over 't hoofd gezien.

latie als *immaken*? (II § 224). Waar heeft *bed* de ‘gerekte klank’ van *vèrzen*? (II § 219). Hebben *bouillon, club, incognito, lunch* enz. ‘de oorspronkelike uitspraak’ behouden? (II § 254). Onzuiver is de term ‘onechte f’ (II, § 241) en ‘welluidendheidsletter’ (II, § 247). Dat de spellingbeschouwing van Den Hertog, waarin zijn halfheid het duidelikst uitkomt, verouderd is, behoeft hier niet meer aangetoond te worden. Wel moeten we, ter verklaring van zijn houding, ook op andere plaatsen laten zien hoe voor hem de taal allereerst op papier bestond, en ‘uitgesproken’ werd. De *Leer der klanken* heeft als ondertitel *Uitspraakleer* (II § 214). De taal moet beschaafd ‘uitgesproken’ worden, evenals men een Frans boek met beschaafde ‘uitspraak’ moet lezen. Wat van die behoorlike uitspraak afwijkt, wordt gekarakteriseerd als *fouten* (II § 218, Opm. 1; § 221, Opm. 3), *spraakgebrek* (§ 218 Opm. 2) of *slordigheid* (§ 220 Opm., § 224, 2), en *verkeerde neiging* (§ 223). Nu zijn wij het natuurlik met Den Hertog eens, dat het Algemeen Beschaafd op de scholen onderwezen moet worden, maar een goed inzicht in de verhouding van het dialekt tot het Algemeen Beschaafd, en vooral in de nuancen van dat Beschaafd, is voor de onderwijzer noodzakelik. Al die ‘fouten’ zijn niet op één lijn te stellen. Het toonloos worden van de *ij* in dergelijk, belangrijk klinkt niet onbeschaafd; wèl het in één adem genoemde m*e*ziek voor m*u*ziek (II § 220 Opm.) De opgesomde dialektiese eigenaardigheden behoren tot zeer uiteenliggende streken.

Het streven naar een genormaliseerde ‘uitspraak’ staat ook in verband met een andere misvatting. De klanken van het Beschaafd gelden *in zich zelf* als mooi; de dialektiese als lelik. Het oude onderscheid van de zacht- en scherpheldere *e* en *o* is in het Algemeen Beschaafd verdwenen; de laatste trokken naar de *ei* of *ou*. ‘Hun *minaangename klank* is waarschijnlijk de oorzaak van hun ondergang’ (II § 229). Het Beschaafd zoekt dus de ‘mooie’ klanken uit. De schrijver vergeet hierbij dat b.v. de welluidende *ai* in Duitse en Engelse poëzie bij ons plat en ‘lelik’ klinkt, niet omdat die in zich zelfs iets leliks heeft, meer omdat we gewoon zijn die klank uitsluitend uit de mond van minder beschaafden te horen. Omgekeerd meent hij dat het Beschaafd zich *behoort* te wijzigen om mooier te worden. Een Hollander *behoort* te zeggen wete*n* en niet wete; anders is zijn taal biezonder lelik. Het versje dat als ‘bewijs’ moet dienen (II § 224, 1) heb ik meermalen zonder *n*'s gelezen voor onderwijzers die in hun taal de *n* wel hadden, en niemand vond het ‘onbeschaafd’. De *wr* in *wreed* mag niet ‘vergrofd’ worden tot *vr* (§ 224, 5). Het sterkste staaltje van die verfraaiings-theorie vindt

men in § 221, Opm. 3: de Gelders-Achterhoekse *au* naast *ou* (*gauw - goud*) ‘moet liefst’ bewaard blijven. De onmogelikheid om deze dialektiese eigenaardigheid van een zeer kleine minderheid aan alle Nederlanders op te dringen, springt in 't oog.

Hierbij sluiten zich een aantal verspreide kanttekeningen uit het eerste deel aan, waar ook de geschreven vorm als primair, de ‘uitspraak’ als secundair beschouwd wordt. In § 122 Opm. 3 wordt het ‘vormverschil’ tussen sl*e*pen en sl*ee*pen op één lijn gesteld met dat tussen *drinken* en *drenken*.[1] Bij de Tussenwerpsels (§ 151, Opm. 2): ‘Het schriftbeeld van een tusschenwerpsel is in zeer veel gevallen slechts een ten-naaste-bij en *de klank moet dikwijls pasklaar gemaakt worden* voor de bestaande spellingmiddelen.’ Goed bedoeld, maar presies verkeerd gezegd! - ‘De buigingsvormen hebben veel invloed gehad op de welluidendheid en het rythmus in de taal’ (§ 152, 2) Of hebben de eisen van welluidendheid en het rythmus soms een buigingsvorm doen voortbestaan? - *Een* en *mijn* zijn ‘afgekapte’ vormen van *eenen* en *mijnen* of *eene* en *mijne*, die tot de ‘majestueuze taal’, ‘hooger taalgebruik’ behoren (§ 153, 3; § 174, 4). Hierbij wordt verzuimd de onderscheiding te maken tussen de echte tweelettergrepige vormen, b.v. bij de Vlamingen, in poëzie, in sommige redenaarstaal, en de talrijker gevallen waar *eene, mijnen* een *schrijfwijze*, een *spelling* is voor de klank *een* of *en*, *mijn* of *men*. - ‘*Hun* en *hen* zijn slechts tweeërlei uitspraak van eenzelfde woord.’ (§ 172, No. 5). Dit is raadselachtig uitgedrukt, want dan zou men toch één schrijfwijze verwachten! - De ‘inlassching’ van *d* in *zwaarder* wordt een *spelling*-biezonderheid genoemd, gelijkstaande met de ‘weglating’ van *s* in *wijste* (§ 174, Opm. 3). - De verdubbeling van de medeklinker wordt in § 191 (Opm.) als spelmiddel, in § 187 (bij de *derde klasse*) als taalverschijnsel beschouwd. - Het volt. deelwoord gaat nooit op *d* uit; die *d* kan dus niet tot *t* ‘verscherpt’ worden in bepaalde gevallen (§ 186). Uit § 185 van deel II kan hier nog bijgevoegd worden: ‘De uitgang *sch* dient om in het schrift bijwoorden en bijw. uitdrukkingen te adjectiveeren.’

Een tweede groep van kanttekeningen illustreren *het toekennen van gezag aan willekeurige spraakkunstregels*, het huldigen van de *grammaire raisonnée*. In § 34, 5, Opm. wordt *de voorgenomen reis* foutief genoemd, omdat het tegen een regel ‘zondigt’.[2] - Op grond van § 38,

1) In de grote *Spraakkunst* III, 142 vond ik dit eerste voorbeeld niet.
2) Vgl. I § 23 de zin: *De Berezina werd overgetrokken*, die ‘kwalijk verdedigbaar’ genoemd wordt.

Opm. 4 zou *van uit, van af* foutief zijn, zoals in de grote *Spraakkunst* (I blz. 95) ook beweerd wordt; in *De N. Taal* § 41, 2 wordt *van-af* gered door er één voorzetsel van te maken.

Typies voor Den Hertog's halfslachtige spraakkunst-beschouwing is deze redenering: er *bestaat* een onderscheid, maar het wordt niet altijd *in acht genomen*. Daardoor wordt feitelik niet uitgemaakt of het nu fout is of niet. De mensen zijn nu eenmaal wat nonchalant in hun spreken, en het schrijven ondervindt de invloed van die slordigheid.[1)] En nu de beste schrijvers en journalisten zondigen, is het ook niet zo heel erg. Maar..... grammatikaal zuiver is het toch niet!

Enkele van die *niet in acht genomen* onderscheidingen vinden we op de volgende plaatsen: § 39 Opm. 3: *in de kamer* kan uitsluitend een *waar* uitdrukken. - § 41, Opm. 5: Onderscheid: *'s namiddags* en *na den middag*. - § 44: *om* en *door* (*omdat* en *doordat*). - § 102, Opm.: Onderscheid de substantivies en de ellipties gebruikte adjektieven. De levende taal weet van die onderscheiding niet af. In streken waar de meervouds-*n* bestaat, hoort men die *n* in beide gevallen. Evenzo berust het al of niet 'toevoegen' van die *n* in § 117, Opm. 2 op een *redenering* (vgl. § 118, Opm. 2). - § 116, Opm. 1: *met z'n achten* is een 'slordige' uitdrukking. Daarom wordt even te voren, bij *met hun vieren* netjes tussen haakjes *hen* toegevoegd.

Het ligt voor de hand dat in het hoofdstuk over *De Leer der vormen* de regels nog wat meer naar voren geschoven worden. 'Bij het schrijven worden de regels die het gebruik aan de hand doet, *meer in acht genomen* dan in het spreken' (§ 153, 4). Dat schijnt niet ouderwets: 'die het gebruik aan de hand doet'; maar.... wat betekent dat *gebruik* in dit verband anders dan het volgen van de regels die in de spraakkunst geboekt staan! Zo draaien we in een cirkel rond. Hoe kon hij anders schrijven (§ 154): 'De vormen van de algemeene taal worden hoofdzakelijk aangeleerd door de lectuur, gepaard met een weinig theorie.' Het scherpst wordt het uitgedrukt in § 165, Opm. 1*b*: 'Het volgen van een *redelijken* regel bij het schrijven vinden de meeste menschen gemakkelijker dan zelf uit de vormen die het *wisselzieke spreekgebruik* aanbiedt, eene keus te doen.' Den Hertog voelde hier dat de oude 'leer der vormen' alleen te verdedigen was door zich beslist op het oude taalstandpunt te plaatsen,

1) De term 'slordigheid' wordt b.v. gebruikt (II § 64 Opm. 2) met betrekking tot de zin: 'Ik heb het boek naar den boekbinder gebracht om in te binden.' Even 'gebrekkig' is dus: 'Ik heb hem die appel gegeven om op te eten.'

en de ‘schrijftaal’ in plaats van het ‘hedendaagse Nederlands’ te schuiven. Wanneer dus in § 172, No. 2, 3 de buiging van het zelfstandig gebruikte adjectief in zijn ontwikkeling wordt nagegaan, dan moet men er op verdacht zijn dat dit de geschiedenis van de *geschreven* vorm, niet van de levende taal is. - § 172, No. 5: de differentiering van het bez. vnw. *hun* en *haar* in het meerv. wordt niet altijd *in acht genomen*. - § 176, Opm. 1: het uitsluitend gebruik van *dan* na komparatieven *verdient* bewaard te blijven. - § 177, Opm. 1: *het flinkst* verdient de voorkeur boven *het flinkste*, op grond van een beredeneerde analogie. - § 181, 4: Na *u* zou ‘streng theoretisch’, d.w.z. volgens de *grammaire raisonnée* een 3de persoons-vorm moeten volgen. (Vgl. de term ‘zuiver theoretisch’ in § 184, Opm.). - § 183, Opm. 1: een ‘bekende’ - dus gebruikelike? - fout tegen de tijdvorm vindt men in de zin: ‘Ik zond zo even de proef naar de drukkerij’. Waarom zijn dan even te voren I, *b, c* II, *a, b* niet ‘fout’? - § 197: het onderscheid tussen enkelv. en meerv. van de gebiedende wijs ‘wordt in het spreken *niet altijd in acht genomen*’. In het tweede deel (§ 28, Opm. 4) wordt gewezen op de ‘veel verwaarloosde’ onderscheiding van ‘*Wat* ge verklaart’ en ‘*Hetgeen* ge verklaart’. De vormen *eerstens* en *tweedens* worden afgekeurd (§ 8) omdat ze ‘overtollig’ zijn. *Om te* in beknopte onderwerps- of voorwerpszinnen wordt ‘overbodig’ genoemd (§ 41). Maar met een liberaliteit die voortkomt uit een gevoel van onmacht tegenover een veldwinnend taalgebruik, voegt de schrijver er aan toe: ‘In gemeenzaam taalgebruik kan deze overbodigheid er wel door, maar in het schrijven moet men er *geen regel van maken*’. En even voorzichtig in § 206: ‘*overigens, hoogstens, minstens* worden door velen als Germanismen streng afgekeurd. Wanneer men echter in een zin al veel voorzetsels noodig heeft, zijn ze *niet geheel verwerpelijk*.’

Men ziet dat in zulke gevallen een, weliswaar zachtzinnig en welwillend, taal*rechter* aan het woord is: niet het gebruik, maar de logica en de doelmatigheid moeten ‘eigenlik’ de doorslag geven.

En nu de derde groep. Een spraakkunst van het ‘hedendaagse Nederlands’ behoeft zich niet te beperken tot het Algemeen Beschaafd. Wel is het noodzakelik - gelijk Den Hertog in beginsel doet - dat Algemeen Beschaafd als onderwijs-norm voorop te stellen. Niet minder noodzakelik is het, dat men de verschijnselen uit litteraire taal, uit de dialekten, uit het konventioneel schrijfgebruik, die men om de regels, uit de levende algemene taal afgeleid, groepeert, daarvan behoorlik gescheiden houdt. Anders sticht men verwarring bij de

leerling. In I § 87 b.v. diende *gij* gescheiden te worden van *jij* en *u*. In strijd met Den Hertog's beginsel is het, wanneer in het schema van de vervoeging (§ 181) - en doorlopend in de voorbeelden - *gij* vooropgeplaatst wordt. Onjuist lijkt mij de opmerking (§ 89) dat '*gij* in brieven het midden houdt tusschen het gemeenzame *je* en het beleefde *u*.' Als iemand in brieven *gij* schrijft - een gebruik dat onder jongeren sterk afneemt - dan doet hij dit niet omdat *u* hem te 'beleefd' voorkomt, maar omdat hij *gij* nu eenmaal als de 'schrijftaal'-vorm beschouwt. Ontmoet hij zijn korrespondent een uur later, dan zegt hij immers *u*![1)] Niet gekonstateerd is het opmerkelike feit dat uit het 'hoffelijke' *UEdele* ontstaan is *uwé*, dat uitsluitend in minder heschaafde kringen in gebruik is.

De konjunktief-vormen behoren in hoofdzaak niet meer tot het Algemeen Beschaafd. Verwarrend is het dus, het gebruik te illustreren met voorbeelden uit de meest gewone taal, als: Het zal zaak zijn met dat aanbod te wachten, tot hij geldgebrek *hebbe* (II, § 110).[2)] De voorbeelden moeten uitsluitend gekozen worden uit het soort taal waarin de konjunktief thuis hoort, en werkelik gebruikt wordt. Evenmin wordt de onderscheiding van algemene en litteraire taal voldoende in het oog gehouden, waar de schrijver meent te bewijzen, dat 'de tweede nvl. volstrekt niet verouderd is' (I, § 168, Opm.) door citaten uit.... het met Potgieter verwante proza van Alberdingk Thijm![3)] - *Gene* (I, § 107) staat niet meer op één lijn met *deze* en *die*. - *Diens* (I § 110) 'zegt' niemand in zulke zinnen; evenmin het volgende *deze*. Wat Den Hertog de 'nauwkeurigheid der schrijftaal' noemt, is vaak een gevolg van de nodeloze ingewikkeldheid en omslachtigheid,[4)] die stadhuistaal en rechtstaal niet zelden eigen is. - *Welke* (II, § 94, Opm.) is niet 'meest', maar altijd 'schrijftaal-

1) Zeer onwaarschijnlik komt mij de veronderstelling voor (§ 89, Opm. 2) dat 'een vormelijk *gi* voor *du*' ontstaan zou zijn in navolging van het ongemeene *wij* voor *ik*. Die analogie kan ik mij psychologies niet voorstellen. Dat in de ME. 'ouders het kind met *du* aanspraken, maar het kind de ouders met *gi*' lijkt mij onbewijsbaar.
2) De term 'echte en onechte' indicatief is van het standpunt van onze grammatika onverdedigbaar.
3) Vgl. § 170, 7 Opm.: niet bij 'een aantal woorden', maar in een bepaald soort taal ontbreekt die *s*.
4) De gegeven voorbeelden zijn gemakkelik te vereenvoudigen; b.v. in de eerste zin: 'op de naleving van de voor hem vastgestelde instructie'; in de derde zin: 'Getuige verklaart dat de beklaagde bij de ontmoeting op het Spui hem om vuur vroeg.'

vorm'. - *Dan* = maar (II, § 13) behoort tot verouderde litteraire taal; de leerling zal het alleen nog bij schrijvers als Van Lennep aan kunnen treffen. - *Naardien, vermits, uit hoofde dat* (II, § 59), staan niet op één lijn met *omdat*, maar dichter bij *nademaal* en *overmits*, die 'verouderd' genoemd worden. - Ook waar een stukje taalhistorie gegeven wordt, verliest de schr. de onderscheiding van algemene en litteraire taal uit het oog. De achterplaatsing van het adjektief (I, § 101, Opm.) kan moeielik een taalregel genoemd worden. Vormen als *des taals, des moeders* (I, § 172) kwamen niet voort uit 'verwarring in de geslachten', maar waren kunstmatig-litterair.

Doordat Den Hertog de taalverschijnselen meer in de boeken dan in het leven bestudeert, ontgaan hem soms zeer gewone woorden en konstrukties. Naast *zulk een* (I § 108) ontbreekt *zo'n*. Bij de vragende voornw. (I § 111) ontbreken *wat voor een* en *wat voor*. Hij kent alleen 'in *zijns* vaders huis', en niet: 'in *zijn* vaders huis' (I § 172). Bij de *Woordorde* (I § 68) worden zinnen over het hoofd gezien als: 'Besteld heb ik het wel'. 'Beloven kon hij het niet'. 'Lopen dat hij kan!'

Omgekeerd worden niet bestaande vormen als 'bestaanbaar' gekonstrueerd, b.v. *jouwer* (I § 171 No. 5) en de 'theoretische vormen' *kwamet, waret* (II § 109, Opm.).

Een spraakkunst die het Algemeen Beschaafd vooropstelt, dient ook de aandacht te vestigen op de nuancen. Om de taalwaarneming van de leerling te scherpen, is dat van groot belang. Het Hollands Beschaafd heeft een meervoudsuitgang *e* (geschreven met de letters *en*, terwille van de spelling-eenheid), waar het Gronings Beschaafd *en* of *n* heeft. In Holland wordt het stoffelik bijvnw. dikwels verbogen als andere adjektieven: een *zilver* potlood; een *zilvere* ketting. In het Noorden blijft *zilveren* onverbogen. Dergelijke opmerkingen ontbreken bij Den Hertog geheel. Daarentegen beschouwt hij sommige eigenaardigheden ten onrechte als algemeen Nederlands, b.v. *eene Jansen* (I § 113) = een zekere Jansen. Elders zoekt hij betekenisverschil, waar we in hoofdzaak met een taaleigenaardigheid uit verschillende streken te maken hebben, b.v. I § 24, Opm. 3: een Hollander zegt gewoonlik: *De dokter heeft in mijn keel gekeken*; een Drent: *De dokter heeft mij in de keel gekeken*. Door de zeldzaamheid klinkt de laatste konstruktie voor een Hollander deftiger[1)].

Evenmin kan ik tussen de zinnen: *Hij kocht mij dat boek* en *Hij kocht dat boek voor mij* (I § 27) een ander verschil ontdekken dan

1) Vgl. het in Drente dialektiese: *dat lust mij niet* naast *ik lust dat niet*.

een zeker verschil van kleur: het eerste klinkt voor een Hollander wat ongemener.

In een spraakkunst van het algemene Nederlands blijft de behandeling van de dialekten buitengesloten. Maar wanneer hier of daar een dialektiese vorm of eigenaardigheid tot toelichting aangehaald wordt, dient men niet te spreken van *de* volkstaal, maar de streek te noemen. In I § 91, Opm. is het van belang *de* volkstaal te specificeren; aan de Saksiese streken is het reflexieve *hem* vreemd. Omgekeerd heb ik *izzer* (I § 88 Opm.) wel in het Noorden, gehoord, maar ken ik het in mijn eigen Hollandse taal niet. In welke 'volkstaal' hoort men *die dat*? (II § 44, Opm. 1)[1)].

Hoever strekt het 'plaatselijk' gebruik (II § 160, Opm. 2) zich uit? Bij de daar vermelde uitgang -*ersse* uit *het* mnl. diende wel gezegd dat die, ook nu nog, in Vlaanderen thuis hoort.

Deze laatste opmerkingen zijn slechts schijnbaar onbelangrijk. Vooral in een spraakkunst die voor onderwijzers bestemd is, zijn dergelijke vingerwijzingen naar het belang van dialektstudie op hun plaats. Het dialekt is voor een groot deel van hun leerlingen de eigenlike moedertaal. Uit dat dialekt moet zich het Algemeen Beschaafd ontwikkelen. De onderwijzer beschouwt dat dialekt te veel als de bron van 'gebrekkige' uitspraak en zonden tegen 'de' spraakkunst; hij moet er ook materiaal in leren vinden voor zijn taalonderwijs, en liefst ook een voorwerp van studie, dat in zich zelf niet minder belangrijk is dan de algemene taal. Een gezonde spraakkunstbeschouwing zal vanzelf de lust daartoe aanwakkeren. Maar dan moet hij zich los weten te maken van het gezag van het boek, en zich tegenover elke spraakkunst van de moedertaal op krities standpunt plaatsen.

C.D.V.

1) In Drente komt als relatief voor: *die of* en *die a*(*l*)*s*.

Taal en maatschappij.

De toestand der Maatschappij heeft ontegenzeggelik grote invloed op de lotgevallen van de taal. Van die waarheid doordrongen heeft MEILLET in een paar brochures, verleden jaar verschenen,[1)] aangetoond hoezeer de opvattingen van een bepaald milieu de vorm en het gebruik van sommige woorden kunnen wijzigen. Hij heeft een sociaal verschijnsel te hulp geroepen ter verklaring van een eigenaardigheid in het vokabularium der Indogermaanse talen. Hij wijst er op dat de overeenstemming van minstens zes Indogermaanse talen het zo goed als zeker maakt dat er een algemeen Indogermaans woord bestaan moet hebben voor *beer*; toch ontbreekt dat woord in de Slaviese, Baltiese en Germaanse talen. Men vindt in de plaats daarvan allerlei woorden die, blijkens hun doorzichtige etymologie, als omschrijvingen mogen worden aangezien. Men spreekt van de ‘honingeter,’ de ‘brommer’, het ‘bruine dier’, maar 't algemeen Indogermaanse woord is uit die talen verdwenen. Wat is de reden daarvan? MEILLET herinnert er aan dat bij vele volken het verboden is om bepaalde dieren bij hun eigenlike namen te noemen, vooral in de jachttijd. Bij sommige volken van Noordelik Europa en op zeer veel andere plekken van de aardbol, vindt men daar nog sporen van: Esthen, Finnen en Lappen vermijden het woord voor ‘beer’ in hun talen, maar spreken van de ‘oude’, de ‘roem van 't bos’, de ‘harige’, de ‘platvoet’ enz. De oorspronkelike naam uit te spreken van 't dier dat men jaagt is verboden; hij is *taboe*, zo goed als bij andere volken taboe is de naam van een dode, of die van een opperhoofd, of die van de stam waartoe de vrouw van de spreker behoort. 't Geloof dat de naam één is met de persoonlikheid ligt aan dit veelverbreid gebruik ten grondslag. Zulke woorden nu die *taboe* werden hadden grote kans om geheel in onbruik te geraken. Precies als met het woord voor *beer* kan het gegaan zijn met het Indogermaanse woord voor *slang*, dat ook in vele talen niet wordt

1) *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européennes*, Parijs 1906. - *Comment les mots changent de sens (L'Année Sociologique* 1905-1905, blz. 1-38 volgens de afdruk).

gevonden maar vervangen is door het ‘kruipende dier’, het ‘aarddier’, de ‘buikganger’ enz. Taboe kan ook een woord worden dat met godsdienstige handelingen in verband staat, en zo is 't dan mogelik dat, terwijl het Indogermaanse woord voor *rechts* vrij algemeen bewaard is gebleven, dat voor *links* uit vele talen is verdwenen. Van *links* weten wij zelfs met zekerheid dat het b.v. in 't Grieks door eufemismen werd vervangen. Maar niet alleen het te loor gaan van bepaalde uitdrukkingen kan door de theorie van MEILLET verklaard worden, ook bepaalde tegen de klankregel ingaande wijzigingen kunnen een gevolg zijn van de poging om een woord, dat in zijn gewone vorm taboe was geworden, door gedeeltelike verandering binnen het gebruik te houden. Zo vraagt de schrijver zich af of niet het Germaanse woord voor *oog* (Got. *augo*), dat te veel op de gelijkbetekenende woorden in de andere Indogermaanse talen gelijkt om er van te worden gescheiden en toch weer te veel er van afwijkt om er geheel mee te worden geïndentificeerd, of, zeg ik, dit woord niet aan een willekeurige wijziging zijn eigenaardige vorm heeft te danken. Hij haalt aan een gebruik bij een Indiese stam om op de jacht niet het woord ‘oog’ te gebruiken. Ten slotte kunnen ook verschillende onregelmatigheden in de namen van sommige ziekten en kwalen op soortgelijke wijze worden verklaard.

Minder sprekende, maar toch even onbetwistbare, invloed van de sociale omstandigheden op de taal, ziet MEILLET in de wijze waarop de woorden worden ontleend en geleerd. Hij neemt aan dat drieërlei oorzaak voor het veranderen van de betekenis der woorden kan worden vastgesteld. De eerste is van vrij zuiver linguïstiese aard; de grammatikale vorm kan wijziging meêbrengen: dat het woord *wijf* onzijdig is heeft stellig gemaakt dat het in verloop van tijd een ongunstige betekenis kreeg. Ten tweede kan het begrip door de woorden uitgedrukt zich wijzigen: *vader* en *moeder* duidden oorspronkelik de *ouders* niet aan in de fysiologiese zin van het woord (daarvoor dienden woorden die in het Latijn *genitor* en *genitrix* luidden), maar na 't verdwijnen van de oudste Indogermaanse familieinrichting hebben *vader* en *moeder* zó zeer de betekenis gekregen van *voortbrengers van het kroost*, dat die termen zelfs voor dieren worden gebruikt, vooral in de vorm *vaar* en *moer*. Eindelik veranderen de woorden van betekenis doordat zij van een bepaalde sociale groep in een andere overgingen en daardoor een andere zin krijgen. Dat laatste begint reeds bij de kinderen, die op een ander niveau van beschaving staan dan hun ouders en daardoor de woorden anders opvatten. Een voorbeeld. Het woord *zat* betekent oorspronkelik uitsluitend ‘verzadigd’, zowel van spijs als van drank

gezegd; degeen die het eerst dat woord toepaste op een beschonkene heeft er een ironiese, vergoelikende zin aan gegeven: ‘die man heeft ten volle zijn dorst gelest.’ Maar een kind zag alleen dat het woord aanduidde een dronken mens en voor hem werd het dus een synoniem van dronken: ten slotte is het van een vergoelikende een zeer platte term voor beschonken geworden.

Een zelfde woord zal een verschillend begrip voor de geest roepen al naar degeen die het hoort tot een zelfde of tot een andere sociale groep behoort. Het woord *hamer* heeft een andere betekenis voor een steenhouwer dan voor een horlogemaker, voor een timmerman dan voor een smid, voor een notaris dan voor een medicus enz. Nu kan een woord dat eerst het eigendom was van een bepaalde kategorie personen opgenomen worden in de algemene taal, maar het zal daarbij zeer licht in betekenis gewijzigd worden, en hiermee is andermaal een bewijs gegeven van de invloed die de sociale toestanden op de lotgevallen van de taal kunnen oefenen. Ook hiervan enige voorbeelden. Het woord *ding* betekent oorspronkelik *rechtszaak* en komt dus uit de taal van het recht in 't algemeen gebruik, waar het de betekenis gaat krijgen van *zaak* in 't algemeen, dan van *voorwerp*, om eindelik zo ongeveer het allervaagste woord te worden dat het Nederlands kent. Uit de zeemanstaal is afkomstig het woord *belanden*, dat evenwel in de algemene taal zijn biezondere betekenis heeft verloren en niet meer uitdrukt dan *aankomen*. Men pleegt zulke overgangen van betekenis metafers te noemen, maar beeldspraak is 't toch eigenlik niet; men heeft *belanden* wel degelik letterlik opgevat zolang het tot de zeemanstaal beperkt bleef, en dat het veel algemener en vager van inhoud werd is niet het gevolg van beeldspraak, maar van het overgaan uit een beperkt sociaal milieu in een veel uitgebreider kring, waar alleen de algemene betekenis geldigheid kon behouden, terwijl het bijkomstige (de wijze van aankomen) verloren ging. Een beeld is daardoor slechts schijnbaar ontstaan.

Van de drie oorzaken die MEILLET opgeeft van het wijzigen der betekenis van de woorden is er een, naar zijn eigen woorden, van zuiver linguïstiese aard. De beide andere kan men, dunkt mij, even goed onder de sociale verschijnselen rekenen, vooral indien men hier denkt aan de betekenis die WUNDT aan het woord Völkerpsychologie gegeven heeft; als de taak van die wetenschap wijst hij aan het onderzoek ‘der an das Zusammenleben der Menschen gebundenen psychischen Vorgänge’ (*Die Sprache*, blz. 1). Nu kan men die definitie wat zeer ruim vinden en menen dat het rangschikken van een bepaalde kategorie van verschijnsels onder een afzonderlike benaming de

duidelikheid zou bevorderen. En juist in dat geval geloof ik dat men voor de belangrijke rol die het maatschappelik leven speelt bij de ontwikkeling van de taal nog sprekender voorbeelden kan aanwijzen dan MEILLET heeft gegeven. Men vindt er een in een opstel door A. VAN GENNEP geplaatst in de *Revue des Idées* van Januarie 1907, naar aanleiding, van een boek van de zendeling DENNETT, getiteld: *At the Back of the Black Man's Mind*. De heer DENNETT woont sedert dertig jaar onder de Bavili in de Franse Congolanden en schijnt er in geslaagd om door te dringen tot het begrip van de wereldbeschouwing der mensen met wie hij dageliks verkeert. Door de heer VAN GENNEP wordt aangetoond hoe de maatschappelike toestanden, die samenhangen met die wereldbeschouwing, zich weerspiegelen in de taal der Bavili. Daartoe begint hij met ons iets van hun opvatting te vertellen.

De Bavili verdelen dan alles wat zij kennen in zes grote groepen, de orienterende punten in hun wereldbeschouwing. Om dat laatste begrip goed te doen uitkomen noemt VAN GENNEP deze groepen, die er toe leiden om al het bestaande te klassificeren, *des orients*. Elk van deze groepen bevat 24 voorwerpen, zodat er in 't land der Bavili b.v. 6 maal 24 of 144 heilige planten zijn en evenzoveel heilige dieren enz. enz. Dit is het sisteem in zijn allereenvoudigste lijnen weergegeven; in de werkelikheid is het veel gekompliceerder, daar er sporen van een ander sisteem van klassificatie zijn waar te nemen die hier en daar de eenheid verbreken. Ook vindt men in de onderafdelingen allerlei bijkomstige eigenaardigheden die 't overzicht bemoeliken en die, naar de mededelingen van VAN GENNEP te oordelen, niet altijd met elkander in verband zijn te brengen. Al deze biezonderheden kunnen wij echter ter zijde laten.

Dit sisteem van klassificatie is nu voor de Bavili allerminst een theoretiese bespiegeling. Het heeft de grootste invloed op hun gehele leven. Zo zijn er in het Rijk zes afdelingen door zes prinsen bestuurd, en de vorst heeft zes officiële namen, of liever heeft een zesvoudig recht op de heerschappij, waarmee gepaard gaat een reeks van verplichtingen die zich tot bijna elke handeling van het leven uitstrekken. Zij gelden natuurlik niet alleen voor de vorst, maar wederkerig voor ieder van zijn onderdanen. MALUANGO, de koning der Bavili, heeft aan DENNETT uitgelegd hoe elk heiligdom, elke heilige waterloop, elke heilige boom enz. enz. bijdragen tot het opstellen van een wetboek waarnaar koningen, prinsen en onderdanen hun daden moeten regelen.

VAN GENNEP, wijst er op dat de studie van zulk een schikking van

al het waargenomene en gedachte van belang kan wezen voor de linguistiek, in de eerste plaats voor de kennis van de negertalen, maar ook voor de algemene taalstudie. De Bantoe-talen (zo noemt men de zeer grote taalfamilie waartoe zeer vele negertalen behoren) onderscheiden zich door deze eigenaardigheid dat alle naamwoorden in een bepaald aantal klassen verdeeld worden; ieder naamwoord heeft, al naar de klasse waartoe het behoort, een kenmerkend voorvoegsel dat herhaald wordt bij elk woord dat in nauw verband tot het naamwoord staat. Het is een inrichting die men zou kunnen noemen een zeer ver doorgevoerde toepassing van het grammatikaal geslacht in onze Europese talen. Gelijk daarin het ene woord, zonder ons bekende reden, van de oudste tijden af voor mannelik en 't andere voor vrouwelik (onjuiste, maar nu eenmaal gangbare termen) wordt gehouden, en dus bij 't ene een bijvoegelik naamwoord in 't mannelik, en bij 't andere een bijvoegelik naamwoord in 't vrouwlik staat, - zo heeft men in die talen evenzeer naamwoorden tot groepen gebracht, en 't verschil is alleen dat er meer groepen bestaan en niet alleen de adjektieven in hun vorm zich naar 't hoofdwoord richten. Men heeft dikwijls geprobeerd die klassificering in de Bantoe-talen nader te verklaren; men heeft geprobeerd de oorspronkelike betekenis van de voorvoegsels uit te vorsen, en nog vaker heeft men enig logies verband gezocht tussen de woorden die tot een bepaalde klasse zijn verenigd. Doch die pogingen mislukten; er bleven altijd een menigte ‘onlogiese’ gevallen over. VAN GENNEP vermoedt nu, en mij dunkt met grote waarschijnlikheid, dat 't gemis aan logika niet alleen bij de bestudeerde woorden schuilt, maar ook en vooral bij de bestuderende geleerden. Wij zoeken er onwillekeurig onze logika in, maar we moeten, gelijk DENNETT beproefd heeft, eerst proberen ‘niet als blanken, maar als zwarten te zien en te denken.’ Daartoe is nu 't kennismaken met hun wijze van indeling van al het bestaande een eerste stap: wellicht vindt men bij nader onderzoek volken bij wie de groepering van hun naamwoorden samenvalt met hun rangschikking van 't geen ze waarnemen. Dat die twee ergens volkomen op elkander zullen passen, is niet waarschijnlik, daar de tijd en vooral de analogie beide veranderd zullen hebben, ofschoon wellicht niet zó dat de gemeenschappelike oorsprong onherkenbaar is geworden. In de verschillende kategorieën van de Bavili komen bij elkander dingen voor, die op 't eerste gezicht zeer heterogeen zijn, maar in menig geval kan iemand die 't sisteem werkelik begrepen heeft toch aantonen dat niet een toeval, en nog minder de gril van een individu, ze bijeen heeft gebracht, maar dat zij van een bepaald punt gezien ('t standpunt van

de Bavili) wèl een in 't ooglopend gemeenschappelik kenmerk bezitten.

Voor de algemene taalstudie is 't onderwerp door VAN GENNEP ter sprake gebracht van belang omdat het helder in het licht stelt hoe noodzakelik het is zich een juiste voorstelling te vormen van de samenleving der z.g. wilde volken, vóór men gaat filosoferen over taalprocessen uit een zeer ver verwijderd verleden. Het grammatikaal geslacht heeft men willen verklaren uit de dichterlike, levendige voorstelling der oudste mensen, die zich alles bezield, ja persoonlik dachten; anderen hebben gemeend het zuiver grammatikaal te kunnen verklaren door aan te nemen dat door analogie de onderscheidende vormen die de namen van bepaalde mannelike en vrouwelike wezens hadden overgegaan zijn op de namen van voorwerpen en abstrakties, - doch eerst de beschouwing van de Bantoe-talen schijnt het probleem voor oplossing vatbaar te hebben gemaakt, en in welke richting die oplossing gezocht moet worden kan wellicht het boek van DENNETT ons leren.

H.

Het realisme en de taal.

'Onze tijd is die van de beschrijving. Wat ònze letteren daarvan geven, danken zij aan bezieling uit Frankrijk. THÉOPHILE GAUTIER had in het midden der 19de eeuw al gezegd, dat zijn waarde als schrijver hier in was gelegen, dat voor hem de zichtbare dingen bestonden. "Ma valeur, c'est que je suis un homme pour qui le monde visible existe." De zichtbare wereld bestaat voor heel de moderne literatuur in bijzondere mate. VAN DEIJSSEL heeft dit op zijn wijze uitgedrukt, toen hij, schrijvende over meesters in het beschrijven, de gebroeders DE GONCOURT, beweerde, "dat de 19de eeuw pas begonnen is de taal goed te zien". - Het oude proza *wilde* wat anders. Het gaf gedachten, het wilde logica, niet het woord trof, maar de zin. Het nieuwe proza beoogt niet vooral, een gedachte mede te deelen, maar een gewaarwording over te brengen: d.w.z. een geestes- of hartswerking onder invloeden van buiten. Steeds en overal de dingen van buiten. Welnu, voor de eindeloos varieerende uitbeelding dier oneindige verscheidenheid: de uiterlijke wereld, stelt het woord ontzaggelijke eischen aan den schrijver. En dit is de m.i. *ontzaggelijke beteekenis* onzer hedendaagsche literatuur voor de taal, voor de ver-

rijking van den woordenschat, dien wij bezigen, dat onze letteren aan die eischen der plastiek weten te voldoen'.... 'In haar, de beschrijvingskunst, de macht, de kracht en de zuiverheid van het beeldend woord onzer dagen, zie ik *de* groote verdienste onzer nieuwe letteren voor de literatuur ook der toekomst, voor de taal in het algemeen. Op straffe van verval kan de literatuur der toekomst daarvan niet meer terug. Het is zeer wel mogelijk, het is innig te wenschen, met blijde verwachting is het te hopen, dat zij, onze jongere zuster misschien al, onze dochter zeker, geheel anders wezen zal dan de literatuur van nu. Wellicht zal zij romantisch zijn, idealistisch.... zoù zij idealistisch kunnen en durven wezen?... O, zij moge heerlijk-mooi zijn, liefelijk als een verrukkende bruid. Maar één ding - van ons hedendaagsch realisme moet zij, als edele familietrek, als een kracht in het bloed harer afkomst, behouden de rake, de echte, de eerlijke, zuivere, machtige wijze van uitbeelden.'

(Uit een Nutslezing van J. DE MEESTER: *Iets over de literatuur dezer dagen*, in de Mei-aflevering van *Europa*).

Boekbeoordelingen.

L.C.T. Bigot, Taalopgaven ten dienste van hen, die zich voorbereiden voor de acte van hoofdonderwijzer(es); Groningen, J.B. Wolters, 1904.

Opgaven als bovenstaande zijn er niet licht te veel, daar afwisseling gewenscht is; bovendien behooren deze tot de beste, die we hebben. De onderwerpen voor taal en letterkunde wisselen elkander op oordeelkundige wijze af en de gestelde vragen getuigen bijna altijd van een goed inzicht.

Enkele op- en aanmerkingen willen we, met het oog op een herdruk, dien het werkje verdient, niet achterhouden.

Wat de hulp van den onderwijzer betreft, hinkt het boekje min of meer op twee gedachten. Het voorbericht veronderstelt steun van dien kant; maar sommige noten, die litteratuur aangeven, schijnen van een tegenovergestelde gedachte uit te gaan. Echter is voor n°. XIV (Een tijdzang van POTGIETER) een uitgebreide algemeene geschiedenis haast even onvoldoende als een beknopt leerboek; waarom niet verwezen naar Den Hertog's uitgave van POTGIETERS poëzie, die al in 1896 verscheen? Op blz. 14 mag, voor den Lucifer - *als* men litteratuur wil geven, hetzij voor den leeraar, hetzij voor den leerlingen - de Overijselsche. Almanak van 1849 niet ongenoemd blijven.

De oefeningen over onze oudere taal zijn, dunkt me, te oppervlakkig behandeld. Zoowel het sonnet van HOOFT als dat van COORNHERT bevatten te veel moeilijkheden in vorm en woordkeuze, om er niet naar te vragen. Bij het eerste doet bovendien de slotregel als van zelf vragen naar de GENESTET's ‘Liedje van verlangen,’ terwijl de vraag, in hoeverre dit sonnet een minnedicht is, evenmin achterwege mag blijven. In het laatste moeten ‘van selfs’ en de regel, waarin het voorkomt, bij de behandeling naar den voorgrond. Ook blijft n°. VII (WARENAR) te veel aan de oppervlakte; bij vraag 7 b.v. moet het verband met de rederijkersvormen besproken worden, en door de vragen komen de deugden en gebreken van het type-Warenar niet

genoeg naar voren, om vruchtdragend te zijn voor de letterkundige studie.

De redactie der opgenomen examenopgaven is niet voor rekening van den schrijver, maar onaantastbaar is ze zeker niet. Zoo zou ik in VIII (oorzakelijk voorwerp) vraag 5 en 6 onmiddellijk na 1 plaatsen, want eerst dan wordt men in de kern der kwestie gevoerd.

In XIV en XV (Revue in het Bois de Boulogne) acht ik een vraag als n°. 2 (in XIV) van groot gewicht, maar 't verwondert me, dat de schrijver aan 't slot niet eens een vergelijking vraagt tusschen dezen tijdzang en den vorigen, van DA COSTA (n°. XIII). In XVIII zal vraag 3 (‘Hoe denkt KLOOS dus over BILDERDIJK’) in een nieuwe uitgave het werkwoord wel in den verleden tijd moeten hebben. Bij XX (modaliteit) zou ik dan verwijzen naar hoofdstuk III in Dr. N. VAN WIJK's ‘Nederlandsche taal.’

R. SCHUILING.

Verzen. Verzameld door Dr. J. Aleida Nijland. (L.J. Veen. - *Amsterdam*. - 1907).

Mej. NIJLAND, aan wie wij o.a. de uitstekende Gezelle-bloemlezing te danken hebben, is in deze bundel heel wat minder gelukkig geweest. Zij stelde zich in deze verzameling een moeielike pedagogiese taak: uit onze letteren de verzen bijeen te garen die voor ‘leerlingen van de laagste klassen der Middelbare Scholen’ genietbaar zijn. De bundel zal dus meer van inzicht dan van persoonlike smaak moeten getuigen. Laat ik vooropstellen dat ook dit boekje op menige bladzijde de smaak van de verzamelaarster eer aandoet, al zijn er onder de moderne verzen verscheidene, die zij waarschijnlik niet gekozen zou hebben als de ‘bevattelikheid’ niet een aanbeveling was. Maar wie deze *Verzen* voorlegt aan dertien- tot zestienjarigen, zonder ze te suggereren, zal dunkt mij de ervaring opdoen, dat ze voor een groot deel niet mooi gevonden worden. Echte renaissance-verzen van HOOFT, VONDEL en POOT; gedachten-zware poëzie als *Haesje Claesdochter* van POTGIETER trof ik hier met grote verbazing aan. Gedichten van rijpe levenservaring, van innige vroomheid (b.v. *Bidden* van DA COSTA, *Het Leven* van GEZELLE; *Het flonkrend Poolgesternte* van STARING); fijn-kleurige tekeningen als van GEZELLE, PENNING, WINKLER PRINS; de *Mei* van GORTER; - dat alles is geen kost voor de jeugd. Dat bederft de jonge magen, en kweekt òf tegenzin òf pedan-

terie. Het komiese en het jolige, het pathetiese en het romantiesboeiende is voor die leeftijd, ook waar wij ouderen het veel te grof of te sentimenteel vinden. Deze verzameling bevat ook wel gedichten in die richting, maar ze blijven in de minderheid.

Nu bestaat er voor mij een moeielikheid, die mij geneigd zou maken mijn beslist oordeel te verzachten. Moeten wij ons bij onze keuze geheel baseren op het ontwikkelingsstadium van de leerling, of dienen we hem, met achteruitdringing van zijn natuurlike smaak, op te leiden tot een verfijnd kunstgenot? Vooral de vergelijking met muziekgenot maakt mij voorzichtig. Een jonge pianist geniet van de grote komponisten, lang voordat hij tot het volle genot en het dieper begrip gerijpt is. Zou het met poëzie ook zo zijn, zodat wij ons aanvankelik met een vaag - als 't ware vóórgevoeld - genieten tevreden zouden moeten stellen? Maar in dat geval kunnen we niet kieskeurig genoeg het minderwaardige weren. Een onartistieke imitatie, als *December-dagen* (blz. 145) of een aanstellerig gedicht als *Lentedag* (blz. 174) met zijn ‘dakenlach’ en ‘prikkende’ torens, kleurloos-onbeduidende verzen als die van TOLLENS (blz. 69) kunnen dan hoogstens dienen om te laten zíen hoe poëzie nièt moet zijn, volgens de kritiese methode, die door BUITENRUST HETTEMA en SCHEPERS in praktijk gebracht wordt. Kritiekloze aanprijzing lijkt mij in elk geval verkeerd.

De ondervinding, in verschillende klassen, van verschillende leeftijd, zal ons de weg moeten wijzen. Een klasse van meisjes zal weer andere eisen en behoeften hebben dan een jongensklasse. Als Mej. NIJLAND de weg van het experiment wil volgen, zal een tweede druk er waarschijnlik heel anders uitzien dan deze.

C.D.V.

Hollandia. Aanteekeningen ter Toelichting bij de Studie van Nederlandsche Schrijvers. I. Gijsbrecht van Amstel, door Taco H. de Beer. (*Culemborg*. - Blom en Olivierse 1906).

Na de verwachting, door Voorbericht en inleiding gewekt, stelt dit boekje teleur. Wat bedoelt de schrijver eigenlik: een reeks aantekeningen *ter vervanging* van de bestaande (van VAN LENNEP-UNGER, TERWEY en MEIJER), of *ter aanvulling*? Toen ik dit werkje naast TERWEY en MEIJER zorgvuldig doorgewerkt had, was de slotsom, dat de schrijver in het eerste geval *te weinig*, in het tweede geval *te veel*

geeft. Menige onmisbare aantekening van zijn voorgangers is niet overgenomen. Maar omgekeerd laten deze de beginner wel eens in de steek, zodat een aanvullende reeks kanttekeningen alle recht van bestaan heeft. Beschouwen we DE BEER's werk als zodanig, dan kunnen er vrij wat aantekeningen, geheel of gedeeltelik met TERWEY en MEIJER overeenkomende geschrapt worden[1]. Voordat we deze aanvullingen nader toetsen, iets over de inleidende opmerkingen, gedeeltelik vóór, gedeeltelik achter de aantekeningen gedrukt.

Terecht wijst de schrijver er op, dat verklaren nooit ontaarden mag in uitweidingen die afleiden van de hoofdzaak: het verstaan van de dichter en het genieten van zijn poëzie. TERWEY geeft, het voetspoor van VAN LENNEP volgende, brede aantekeningen over VONDEL's afwijkingen van de historie en zijn anachronismen, die ik met DE BEER, vooral in een schooluitgave, met genoegen zou schrappen of naar een aanhangsel verwijzen. Een verstandig onderwijzer zal zich daar trouwens niet in verdiepen.

Een ander bestanddeel van deze studie vormen de opmerkingen over de toneelopvoering van nu en vroeger[2], die zich niet bepalen tot wat voor het verstaan nodig is, maar ook historiese biezonderheden en anekdoten over de tekst, het décor en de toneelspelers bevatten, die op zich zelf interessant zijn, maar die de schrijver liever ver in een afzonderlik opstel had moeten uitwerken. In de aantekeningen zijn b.v. de anekdoten bij vs. 296 en 1803 uitweidingen die tot het begrijpen van VONDEL evenmin iets afdoen als de aanwijzing van verzen, die in enger of ruimer kring gevleugelde woorden geworden zijn (blz. 52 en passim in de Aantekeningen).

Eerst in de Aant. op vs. 686 blijkt, dat DE BEER met TERWEY de herziene tekst van 1659 verkiest boven die van 1637, door Dr. MEIJER herdrukt. Dat is een verdedigbaar standpunt. Mits men niet zo exclusief is om van de *ware* tekst te spreken, en lichtelik te glimlachen om de 'wetenschappelijke' tekst met varianten van Dr. MEIJER (blz. 28). Ik zou het laatste standpunt kiezen. Voor een diepere VONDEL-studie, voor de juiste beoordeling van VONDEL's 'taalmuziek' en vers-techniek zijn die varianten niet zo weinig belangrijk als DE BEER schijnt te menen[3].

Bij vs. 754 stelt hij trouwens de beide lezingen naast elkaar; bij

1) Soms is de overeenkomst bijna woordelik (b.v. bij vs. 795); meermalen gaf ik aan de beknopter formulering van TERWEY de voorkeur.
2) Zie blz. 10-11, 47-50, en verder verspreid in de aantekeningen.
3) Vgl. Dr. WALCH's proefschrift: *De Varianten van Vondel's Palamedes*.

vs. 1367 verklaart hij, zonder het te zeggen, de oude tekst; bij vs. 1365 wordt een invoegsel van de ‘ware’ tekst afgekeurd, wegens gebrek aan verband met het voorafgaande.

Over een teveel of een tekort in de verklaring kunnen de meningen uiteenlopen. DE BEER verplaatst zich op het standpunt van de beginner, en geeft dus bij menig vers een verklaring, waar TERWEY zwijgt. In veel gevallen is die toelichting, op grond van mijn ervaring, voor de beginner inderdaad gewenst[1)].

De niet verklaarde afwijkingen van de bedendaagse taal werden de lezer overgelaten om hem te leren opmerken. ‘Als we lezen *wat komt mij over*, dan is eene aanteekening daarbij eene beleediging voor den lezer’ (blz. 46). Een zo gauw beledigde lezer zou misschien ook aan verscheiden aantekeningen, als *toeven* (= wachten) vs. 1079, en *pols* (= polsstok) vs. 1309 aanstoot nemen[2)].

Hier raken we aan een principiële kwestie. Is het waar, dat overal waar de ‘opmerkzame’ lezer ‘van zelf den zin zal vatten’ alle hulp overbodig is? Mijns inziens niet. Men kan veel praten over ‘taalmuziek’ en ‘taalrijkdom’, maar zonder *studie* is VONDEL niet te genieten. Juist voor de fijne betekenisschakéringen, de kleur van de

1) Ik tekende o.a. op: vs. 15, 18, 29, 156, 179, 189, 217, 249, 266, 323, 370, 419, 491, 499, 547, 564 (*foutief* opgegeven als 558), 573, 662, 697, 809, 829, 975, 1501, 1527.
Dit lijstje was eerst groter, maar bij vergelijking met MEIJER's uitgave, bleek deze ook ijverig gebruikt te zijn. Soms wordt een nieuwe verklaring van M. eenvoudig overgenomen (zie vs. 1541); soms wordt er een wijziging in aangebracht die moeielik als verbetering kan gelden (b.v. bij vs. 899 *voorgegaan* in *voorgedaan*).

2) Overbodig leken mij ook aantekeningen als bij 23, 73, 115 e.a.; maar, zoals gezegd, daarover valt niet te twisten.
Daarom durf ik ook nog enkele niet door TERWEY verklaarde plaatsen noemen, die m.i. voor de beginner opheldering behoeven, en waar DE BEER de overbodigheid van kan blijven volhouden, o.a. *handlastinge* (54) = belofte met handslag (zie *Mul. Wdb.*) bij MEIJER wèl verklaard, *nijdigh* (103, 122), *ten beste geven* (176 en 1389), *bijster* (190 en 1190), *gesteurd* (277), *geschoren* (345), *dick* (348; wel verklaard bij 762), *krijghsgevaert* (366), *bewaeren* (376) = blijven in (door T. verklaard met: zich bevinden in), *opdichten* (391), *sammelen* (608), *staetzucht* (942), *haest* (1040), *dapper* (1130), *niemant* als Datief (1199), *bastertzaet* (1456), *burghzaet* (1521), *vast* (1522), *voort* (1554), *gezin* (1659), *in den mont* (1671).
Slechts enkele daarvan, als *marren* en *sammelen* vindt men in MEIJER's glossarium, dat als bijdrage tot de kennis van VONDEL's taal te onvolledig is.

woorden, moet men gevoel krijgen, eer men VONDEL's kunst werkelik *geniet*. Ik twijfel er zelfs sterk aan of het mogelik is op school bij eerste of tweede lezing jonge leerlingen zo dicht bij een drama van VONDEL te brengen, dat ze de waarde ervan inderdaad voelen. Een onmisbaar middel blijft in elk geval, dat men opmerkzaam maakt op die schakéringen waar ook de opmerkzame beginner overheen leest: dat zijn de ware moeielikheden. DE BEER heeft daar wel oog voor: zie b.v. zijn aantekening bij *uitgelaten* (vs. 439) en *traag* (1021). Ik zou de aandacht b.v. ook willen vestigen op woorden als *bang* (14), *onbeschoft* (243), *naer* (1206) e.a. Daarin zit juist het voortreffelike van de *Zwolse Herdrukken*, door DE BEER te 'geleerd' genoemd[1)], dat ze niet alleen één tekst verklaren, maar inleiden tot de studie van een auteur en zijn taal-eigen

Ten slotte wil ik nog enige aantekeningen van de schrijver bespreken, waarover iets op te merken valt, of waar mijn opvatting van de zijne afwijkt.

Aant. vs. 50 was beter weggebleven. Dat VONDEL volgens VAN LENNEP negeste 'had moeten schrijven' (!) doet weinig tot de verklaring af. Bij het naslaan zal men bovendien zien hoe zwak VAN LENNEP's 'bewijs' is.

Aant. vs. 68: *troon* is geen 'verzamelwoord', maar in de M.E. reeds = hemels verblijf; vgl. vs. 167, 1159.

Aant. vs. 96: *bij zijn staf*. De kracht van *bij* is mij nog niet duidelik. Moeten we bij *staf* denken aan de betekenis die het in vs. 125 heeft?

Aant. vs. 274: de opvatting van *werk* als 'ongesponnen hennep of vlas' lijkt mij een zonderlinge misvatting. Daarbij past het ww. *beginnen* immers niet? En waarom niet het gewone werk = arbeid, moeite?

Aant. vs. 299: de 'oorspronkelijke bijgedachte' van het 'echte' knevelen zal voor VONDEL's taal, dunkt me, moeielik te bewijzen zijn.

Aant. vs. 322: *verzierd* = uitgedacht is een ander woord als versierd = opgesierd (zie TERWEY, blz. 10, noot 2). De verklaring 'mooi voorgesteld' moet dus geschrapt worden.

Aant. vs. 415: *stelt* = stemt. Deze onbewezen verklaring vervangt de m.i. juiste van TERWEY: maakt gereed.

1) De Zw. Herdr. zijn niet bedoeld enkel voor de school. De school moet de Zw. Herdr. mogelik maken, en daarom moeten de Herdr. ook de school in 't oog houden.

Aant. vs. 569: *wij staan op*: wij houden ons aan (naar MEIJER). M.i. liever: wij baseren ons recht op...
Aant. vs. 682: *donker* = 'onbekend' lijkt mij niet onmogelik. Toch zou ik hier aan de opvatting 'duister' de voorkeur geven, in verband met 681 (vgl. 708!). In deze echt Middeleeuws gedachte en gevoelde rei schuilen meer moeielikheden dan de kommentaren zouden doen vermoeden: Nòch T. nòch De B. verklaren b.v. 684, waarin toch *prijst* eerst tot zijn recht komt door een omschrijving als: 'door zijn menswording zijn voorliefde te kennen geeft voor' (vgl. vs. 737). Evenmin de allesbehalve gemakkelike verzen 700-702: over *omvoeren* en *triomf* zal niet alleen de beginner struikelen. Het eerste is ook mij niet geheel duidelik[1)]. Door *triomf* wordt m.i. de zegevierende intocht van de Verlosser, die alle groten der aarde beschaamt, weer in schel kontrast gebracht met de schamele uiterlike gedaante: het armelike kind in de kribbe. Wat bedoelt VONDEL in vs. 717 met *het oost*? Dat zou ook kunnen zijn het verre oosten, dat nooit aan Rome onderworpen is geweest. Dat zou de beperkte macht van alle aardse heerschappij (vs. 716) nader toelichten. Dan kan toch - gelijk De B. verklaart - vs. 715 slaan op de ondergang van Rome: ook in de tijd is geen aardse heerschappij onbegrensd. Daarentegen lijkt mij de opvatting van *beheerscht* als futurum ('heerscht weldra') tegen VONDEL's bedoeling. Immers Jezus *is* God, de Schepper (vgl. vs. 694, 696-7 enz.). Een uitstekende aantekening is die van De B. bij vs. 732.
Aant. vs. 913: de opvatting van RACHEL, de stammoeder, als vertegenwoordigster der Natie behoeft niet 'in de plaats gesteld te worden' van die van TERWEY, maar is er zeer goed mee te verenigen.
Aant. vs. 1014: hier wordt over 't hoofd gezien dat behalve 1010 ook vs. 1018 'niet zuiver jambisch' is: d.w.z. de rei bestaat uit drie volkomen gelijk opgebouwde strofen.
Aant. vs. 1064: de vergelijking van VONDEL's drama met het epos kan moeielik dienen om 'de geest van het treurspel te verklaren'; de plastiese uitbeelding op het toneel stelt andere eisen dan het verhaal.
Aant. vs. 1175: de 'zeer gewone' betekenis van *aan stukken liggen*

1) MEIJER verklaart: 'beeldspraak, ontleend aan het in den triumftocht meevoeren van overwonnen vorsten', maar dit maakt mij de plaats nog niet duidelik.

diende tegenover T.'s verklaring wel met een enkele bewijsplaats toegelicht.
Aant. vs. 1221: 'bij VONDEL is *uur* vrouwelijk, denkelijk omdat lat. *hora* (uur) vrouwelijk is.' Alsof de onderscheiding van *de* en *het* even kunstmatig was als de onderscheiding van taalkundig mnl. en vr. geslacht!
Aant. vs. 1541: *bereght*, door de Katholieke VONDEL in 1659 in de tekst gebracht, betekent m.i. zonder twijfel 'bediend'. Dat het toedienen van de H. Sacramenten niet geschiedt op het toneel, is een zwak argument. 'Hij *is* bereght' kan moeielik betekenen: 'hij staat of verschijnt voor zijn rechter'. (Deze verklaring is trouwens van MEIJER, niet van DE BEER.
Aant. vs. 1550: De B. neemt T.'s verklaring 'afleggen' over. Zou V. niet bedoeld hebben: van het harnas ontdoen? Dan behoeft men ook niet aan te nemen dat de handelingen in omgekeerde orde voorgesteld is.
Aant. vs. 1556: Geen van de twee uitleggingen verklaren mij VONDEL's woorden. Men lette er op, dat de komma, door T. achter *eischt* gezet, niet in de druk van 1659 staat. De eenvoudigste verklaring zou zijn: gij eist dat ik mij erover (over mijn handelwijze) schaam; dat ik mij berouwvol, 'op hope van genade' overgeef. Maar ik geef toe dat *'t* niet duidelik is.
Aant. vs. 1602: *raet leven met* = raadplegen (overeenkomstig TERWEY). Enigszins nauwkeuriger is: in overleg treden met (vgl. vs. 1895, waar het *overleggen* betekent).
Aant. vs. 1722: *bestel* = laat halen. Waarom niet eenvoudig: verschaffen, evenals in vs. 697? (Zie *Aant.*).

DE BEER's aantekeningen kunnen dus niet gelden als een volledige kommentaar op de *Gijsbrecht*. Ze kunnen hier en daar, vooral door beginners en door belangstellenden in de lotgevallen van dit drama op de planken, met vrucht geraadpleegd worden, maar de studerende lezer dient te weten dat ze een toelichting als die van TERWEY en MEIJER niet kunnen vervangen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Julie - Augustus).

De Gids. Julie. In het *Overzicht der Nederlandsche letteren* schrijft SCHARTEN over A. VAN OORDT (*Warhold*) N. VAN SUCHTELEN (*Quia absurdum*) en A. VERMEYLEN (*De wandelende Jood*). Daarbij komen de eigenaardigheden van VAN OORDT's kunsttaal ter sprake: naast lofwaardige ‘subtiele vondsten’ vindt men een streven naar een oorspronkelikheid, die in gezochtheid ontaardt. Afgekeurd wordt het gebruik van woorden als ‘toeleg, verleid, wijdloopig, geordend,’ in een betekenis die met het Nederlandse taal-eigen in strijd is.

Aug. In een opstel, getiteld *Willem de Clercq, Da Costa* en *Kohlbrügge* levert J. HOBMA een bijdrage tot de kennis van het Réveil: hij schetst de macht die de profetiese persoonlikheid van KOHLBRÜGGE over DE CLERCQ had, en de verwijdering die daardoor tussen DE CLERCQ en DA COSTA ontstond. - J.N. VAN HALL kondigt DR. HAMAKER's proefschrift *Over Jacob Geel* aan. - P. LEENDERTZ JR. kritiseert *Dr. De Raaf's uitgaven van Elckerlijc en Lanseloet*, waarin hij de ‘luchthartigheid’ van de uitgever laakt. De *Zomerspelen* waarvoor deze uitgaven bestemd waren, worden kort door v.H. besproken.

Groot-Nederland. Julie. VAN NOUHUYS bespreekt met waardering de dramatiese kunst van FRANS MIJNSSEN en geeft een beschouwing over en herinneringen aan MULTATULI's *Vorstenschool*.

De Nieuwe Gids. Julie. De *Literaire Kroniek* bevat een polemiek van KLOOS tegen GUTTELING en VERWEY, die een meer persoonlik dan zakelik karakter draagt.

Aug. De *Literaire Kroniek* van deze maand is gewijd aan de dichter PENNING die door zijn kunst ‘een soort van band vormt tusschen het overledene en het thans levende geslacht.’

Vlaanderen. Aug. A. VERMEYLEN geeft, naar aanleiding van het laatste werk van STREUVELS en TEIRLINCK, een beschouwing over ‘be-

schrijvende woordkunst,' en betoogt dat de waarde daarvan, 'gelijk van alle kunst, evenredig is met het *kunnen*, maar ook met het *zijn* van den dichter.'

De Beweging. - Julie. J. PRINSEN geeft het slot van zijn studie over *De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout*, het belangrijkste gedeelte uit het oogpunt van onze letterkunde-geschiedenis. De schr. stelt VAN HOUT op één lijn met DU BELLAY. 'De groote verdienste van DU BELLAY en VAN HOUT is, dat ze beiden met een breed, vaag gebaar de richting naar de levende kunst van onze moderne tijden hebben aangewezen.' Naar aanleiding van het echt Hollands-realistiese zinnespel van 1596 noemt hij VAN HOUT 'den tot heden gemisten schakel tusschen de middeleeuwen en Breero.' Zijn resultaat is dus 'dat niet Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher, maar Van der Noot, Van Hout en Van Mander de wording der wezenlijke Nederlandsche Renaissance beheerschen.' Deze belangwekkende studie heeft VAN HOUT's persoonlikheid voorgoed uit het duister van de vroeg-renaissance naar voren gebracht.

C.G.N. DE VOOYS publiceert een kongres-voordracht *Potgieter en Busken Huet als critici*. Daarin wordt een parallel getrokken tussen deze beide vrienden, waarvan de jongere als criticus vaak ten koste van de oudere verheven is. 'In hoofdzaak heeft Huet als criticus de lijn gevolgd die Potgieter getrokken had: de taak aanvaard die Potgieter hem met zoveel vertrouwen opdroeg.' ALBERT VERWEY geeft een diepgaande ontleding van de *Praeludiën* van *De Dichter Boutens*.

Aug. WILLEM VAN HAREN's '*Friso*' wordt door J. KOOPMANS gekarakteriseerd als een 'boek van Vorstendeugd en van Mensenwaarde': dit heldendicht blijkt tevens een leerdicht, dat een nieuw licht werpt op de idealen en het fiere karakter van de Friese landedelman - A. VERWEY geeft een kritiese bespreking van MARTHA J. HAMAKER's proefschrift *Jacob Geel*.

Taal en Letteren. Des. 1906 (verschenen in **Junie**). R. VOLBEDA geeft een reeks opmerkingen en beschouwingen over *Poëzie*, ingedeeld in 4 paragrafen: 1°. *Het wezen der Poëzie*, 2°. *Verbeelding*, 3°. *Woordklank en Sonoriteit*, 4°. *Maat en intonatie*. - D.C. HESSELING bestrijdt KRUISINGA's opvatting omtrent de oorsprong van het Afrikaans, - in de voorafgaande aflevering van dit tijdschrift ontwikkeld, - onder het opschrift: *Is het Afrikaans de zuivere ontwikkeling van een Nederlands dialekt*? In een scherpzinnig betoog wordt deze

schijnbaar aanlokkelike theorie aan het wankelen gebracht. De hoofdfout van KRUISINGA, meent de sch., is ‘dat hij te veel in abstracto, als 't ware los van tijd en ruimte, redeneert en te weinig zich om de geschiedenis bekommert.’ De polemiek van deze geleerden, die beide van het nieuwe taalbegrip uitgaan, is uiterst leerzaam. - In een aanvullingsartikel *Nog weer Bilderdijk* bespreekt B.H. de weinig of niet bekende dokumenten over BILDERDIJK's echtscheiding door J.F.M. STERCK gepubliceerd. - C.G.N. DE VOOYS vervolgt een kritiies artikel over *Te Winkel's ‘Geschiedenis der Nederlandsche Taal*', waarin aangetoond wordt ‘hoe Te Winkel, uitgaande van het “schrijftaal”-begrip, allerlei feiten en onderscheidingen over het hoofd moest zien, die volgens de nieuwere taalbeschouwing in een geschiedenis van de Nederlandse taal van groot belang zijn.’ - N. VAN WIJK kondigt het proefschrift van SCHÖNFELD aan, over *Germaansche Volksen Persoonsnamen, voorkomende in de litteraire en monumentale Overlevering der Grieksche en Romeinsche Oudheid*.

Noord en Zuid. - Junie. Een opstel van S.E.C. VAN VALKENBURG wil aantonen dat *Het Pascha van J.v.d. Vondel* geen politieke allegorie is. In de zin waarin de schr. dit opvat - hij denkt aan de Lucifer-interpretatie! - heeft niemand dat beweerd. KOOPMANS, wiens beschouwing (in *Taal en Letteren* XI) hij meent te bestrijden, noemt het een ‘spel van sinne’: ‘'et schaduwt af de opstand tegen Spanje, 't fiegureert tevens de menselike Verlossing door Christus uit de slavernij der zonde.’ Dat is iets anders dan een verstandelik gekonstrueerde ‘politieke allegorie’! - E. RIJPMA geeft nuttige *Vragen en opgaven over de Hagar van Da Costa* voor examen-studie. - Verder een aantal *Woordverklaringen* van wijlen A.C. OUDEMANS, en een woord ter nagedachtenis van LODEWIJK MULDER, door TACO H. DE BEER.

Julie. C.J. VIERHOUT schrijft een even lang als onbeduidend artikel over *De humor in de letterkunde*, waarin hij ‘humor’ eenvoudig als het komiese opvat, en een bonte reeks van schrijvers en plaatsen samenstelt. SARING's ‘humor’ schat hij laag omdat de ‘ongewone taal’ weinig genietbaar is; in vergelijking met DE GENESTET schrijft hij ‘berijmd proza.’ Van de schrijvers nà '80 is alleen VAN EEDEN ‘humoristies.’ Wij bevelen ter vergelijking KOLLEWIJN's kort artikel *Over humor* (*Taal en Letteren* 1894) aan. - A.S. KOK (*Nog een bijdrage tot de geschiedenis van het sonnet*) wijst er op, dat het spotsonnet van LOPE DE VEGA door POTGIETER (in *De Gids* 1837) vertaald, in veel losser vertaling al voorkomt in HOFFHAM's *Proeve eener Theorie der Nederlandse Poëzie* (1788). - J.L. VAN DALEN vestigt de aan-

dacht op *Een nieuw gebruik van want* bij KLOOS, dat dus in *de* spraakkunst van *het* Nederlands dient opgenomen te worden. Ook uit de slotzin blijkt dat de schr. een aanhanger van de verouderde spraakkunst-beschouwing is. - G.A. NAUTA noemt een 45-tal motto's die VONDEL aan VERGILIUS ontleend heeft. - Ten slotte enige taalkundige *Verscheidenheden* en *Boekbesprekingen*.

De Katholiek. - Julie. B.H. MOLKENBOER behandelt in het vervolgartikel *De Bronnen der 'Altaergeheimenissen*' het derde boek, en bewijst door een reeks paralellen dat 'hier de overeenkomst met Bellarminus' werk *De Missa* het helderst naar voren treedt.' Bij de vergelijkingen tussen de beide verbonden 'loopt de maat soms over', al zijn onder die onnodigheden mooie stukken als Abraham's offer (783-816).

Aug. In deze aflevering besluit MOLKENBOER zijn belangrijke bronnenstudie. Hij toont o.a. aan dat ook de antipaapsche boeken over de Eucharistie van grooten invloed waren op de *Altaergeheimenissen*, en wijst op aanrakingspunten met Vondel's vroegere werken. Ten slotte verweert hij zich tegen het verwijt, als zou zulk bronnenonderzoek VONDEL's oorspronkelikheid te na komen: 'Vondel neemt over en Vondel blijft oorspronkelijk, maar dàt is zijn geheim.' Alleen nauwgezette Vondelbeoefening voert tot 'waardeering van den heelen Roomschen Vondel.'

Leuvensche Bijdragen VIII. Afl. 1.: J. VAN MIERLO JR. behandelt in een *Bijdrage tot de Geschiedenis van het liturgisch Drama in de Nederlanden* het Utrechtse Antiphonarium, waarin GALLÉE de eerste sporen van dramatiese voordracht meende te ontdekken. De schr. toont aan dat dit geheel onjuist gezien is: de officiën zijn strengkerkelik. Het tweede gedeelte handelt *Over het liturgische Paaschspel in de Nederlanden*, naar aanleiding van het Utrechtse handschrift, en een uit de abdij van Postel, waarin 'de ceremonie een veel sterker dramatisch karakter vertoont dan die te Utrecht.' Andere handschriften trof hij nergens aan. Ten slotte *Verdere opmerkingen, naar aanleiding van den tekst 'Quem quaeritis*'.

LEO GOEMANS vervolgt zijn proefondervindelike studie over *De quantiteit der vocalen a en i in het dialect van Leuven*.

School en Leven No. 42 (20 Junie). O. THON vertelt *Iets over het vertellen*: een aardig en leerzaam artikel uit de praktijk van het L.O. In hetzelfde nummer begint A.W. STELLWAGEN een reeks artikelen over KOENEN's *Handwoordenboek*. Na een betuiging van

sympathie ‘voor den auteur en zijn uitmuntend boek’, geeft hij zijn aanvullingen, in verschillende groepen gerangschikt: 1°. uit de kranten, 2°. uit het Vlaams [Waar is hier de grens?], 3°. verouderende en verouderde woorden, 4°. historische woorden, 5°. plaatselijke woorden, 6°. samenstellingen.

Van onzen tijd. Zevende jaargang. I.J.F.M. STERCK publiceert zijn *Toespraak bij de opening der Bilderdijktentoonstelling*; in een kanttekening bepleit hij de wettelikheid van Bilderdijk's tweede huwelik. MARIA VIOLA spreekt in een belangrijke *Litteraire Kroniek* (voortgezet in VI) over het hedendaagse *Proza*, waarin de ontwikelingsgang wordt nagegaan, en o.a. juiste opmerkingen worden gemaakt bij het proza van DE MEESTER, VAN HULZEN, ROBBERS en COENEN. II en III. W. FRANKEMÖLLE geeft een diepgaande studie *Naar aanleiding van Gorter's Verzen*, een beschouwing van GORTER's latere poëzie ‘in verband met zijn levensbeschouwing, schoonheidsbeginsel en filosofische ontwikkeling,’ vooral om de socialistiese en de Katholieke reaktie tegen het overdreven individualisme van de kunstenaars na '80 naast en tegenover elkaar te stellen.

IV. J.A. VAN LIESHOUT stelt in een opstel *Vlamingen* de kunst van STREUVELS, de ‘levensblije’ naast die van REIMOND STIJNS, de ‘levensdroeve’.

V. *Van Doctor Kuyper, Meester Bilderdijk en Vader Cats* is de titel van een opstel, waarin C.R. DE KLERK aantoont dat KUYPER's litteratuurbeschouwing, in 't biezonder ten opzichte van BILDERDIJK en CATS, door de jongere Katholieken niet gedeeld wordt.

VI. J.A. VAN LIESHOUT (*Vlamingen*) karakteriseert de ‘prozadichtersymbolist’ TEIRLINCK naast STREUVELS.

VII. GERARD BROM bespreekt uitvoerig MOLLER's VONDEL-uitgave: *De Heerlijckheid der Kercke*, een ‘voorbeeldig werk’ maar dat z.i. in sommige opzichten te kort schiet; op andere punten stelt hij zijn mening tegenover die van MOLLER. Deze bespreking is, evenals het besproken werk, een welkom bewijs voor de herleefde VONDEL-studie onder de jongere Katholieken. Een interessante *Verlanglijst* aan het slot wijst op de leemten in onze kennis van VONDEL's leven en werken.

Nummer VIII-IX. H.W.E. MOLLER komt op tegen de kritiek op zijn Vondel-uitgave in een reeks *Aanteekeningen naar aanleiding van Gerard Brom's beoordeeling van ‘De Heerlijckheit der Kercke*,’ waarin hij de geopperde bezwaren voor een groot deel overtuigend weerlegt, en zijn eigen opvatting verduidelikt. - J.A. VAN LIESHOUT vervolgt zijn bespreking van de *Vlamingen* door een vergelijking

tussen VAN OVERLOOP en LODE BAEKELMANS, die beide Antwerps armvolks-leven beschrijven. De eerste is hem sympathiek om zijn soberheid en waarheid, al is hij minder kunstenaar dan STREUVELS; de tweede vindt hij grof: een Vlaamse VAN MAURIK. - MARIA VIOLA geeft een Notitie over de *Zomerspelen*: de opvoering van de oude spelen *Elckerlijc* en *Lanseloet*, niet als archeologiese rekonstruktie, maar als poging om de Middeleeuwse kunst zo zuiver mogelik op een modern publiek te doen werken.

Ons Tijdschrift. Afl. 3. In de *Terugblik* worden een paar 'gedurfde beweringen' van VAN DEYSSEL gesignaleerd, o.a. zijn overschatting van onze moderne letteren. Verder wordt naar aanleiding van een studie van BIERENS DE HAAN, die het wezen van de beweging van '80 in 'de hartstocht der taal' zoekt, de vraag gesteld en ontkennend beantwoord, of de litteratuur van '80 door afwezigheid van moraal en godsdienst, een principiële tegenstelling vormt met de uit BILDERDIJK stammende litteratuur van 1840-80.

Afl. 4. bevat een van belezenheid getuigend vervolgartikel: *Geestelijke Stroomingen in de Middeleeuwen* door P. OOSTERLEE, waarin o.a. de mystiek ter sprake komt.

De Vlaamsche Gids No. 1-2 **(Jan.-April)**, MAX ROOSES wijdt een opstel aan de nagedachtenis van *Burgemeester Jan van Rijswijck*, waarin ook zijn verdiensten als 'geboren prozaïst,' als 'redevoerend kunstenaar' gehuldigd worden. - L. WILLEMS publiceert zijn voordracht: *Prof. H. Pirenne over onze middelnederlandsche Letterkunde*, waarin de schrijver van de voortreffelike *Histoire de Belgique* verweten wordt dat bij de ME. Waalse letteren overschat en zich geringschattend uitlaat over de Dietse letteren; de schr. betoogt dat de adel wel degelik onder de Dietse auteurs vertegenwoordigd was, en dat de ridderromans meer waren dan 'kleurloze vertalingen.' - In een bijdrage *Onze taal in Zuid-Afrika* wijst LODEWIJCKX op 'het onvoldoend besef van de onschatbare waarde der Nederlandsche taal als kultuurtaal' voor Zuid-Afrika. No. 3 **(Mei-Junie)** PIERNNE protesteert tegen het verwijt van WILLEMS en verduidelikt zijn bedoeling; daarna schrijft WILLEMS een korte repliek.

C.D.V.

De studie van Nederlandse dialekten.

In de laatste jaren is er heel wat gedaan aan de studie van de Nederlandse dialekten. Zelfs hebben sommige onderzoekers zich er al aan gewaagd, de taal van verschillende streken van ons land met elkaar te vergelijken, liever gezegd: zekere taaleigenaardigheden in verschillende dialekten, over een groter of minder groot deel van het Nederlandse taalgebied te onderzoeken, en zodoende zijn we reeds tot een - hoewel nog heel vage - voorstelling er van gekomen, hoe een Nederlandse taalkaart er zo ongeveer uit moet zien. Maar zoals ik al zei, die voorstellingen zijn nog heel vaag, de grenzen tusschen verschillende dialektgebieden zijn nog maar zeer onvolledig vastgesteld, van allerlei klankverschijnsels is ons de geografiese uitbreiding onbekend. Daarom is het een plezierig verschijnsel, dat er telkens weer nieuwe boeken uitkomen, waarin één dialekt, gewoonlik dan dat van het geboorteland van de schrijver, grondig wordt onderzocht. Veel van die grammatika's zijn dissertaties, hoewel niet allemaal. De nieuwere publikaties van deze soort, die ik bij dialektonderzoekingen telkens en telkens weer geraadpleegd heb, heb ik opgesomd in het Tijdschrift voor Ndl. Letterk. 26, 33 noot. Zij behandelen resp. de dialekten van Noord-Beveland (VERSCHUUR), Goeree (VAN WEEL), Oud-Beierland (OPPREL), de Zaanstreek (BOEKENOOGEN), de Bommelerwaard (V.D. WATER), de N.W.-Veluwe (VAN SCHOTHORST), Maastricht (HOUBEN), Elten-Bergh (BRUYEL), de Saksiese streken van Gelderland en Overijsel (GALLÉE). De literatuur over Belgiese dialekten vindt men hier niet bij; ook hierover is evenwel al heel wat geschreven. Onlangs is het aantal dialekt-grammatika's nog met een vermeerderd: P. KLOOSTERMAN, Het vocalisme der beklemtoonde lettergrepen van den Metslawierschen tongval, 1907. En dit boek, dat een zuiver Fries dialekt behandelt,

maakt het ons mogelik, een nog vollediger overzicht over het hele Nederlandse taalgebied te krijgen. Natuurlik is de grens, die ik mij in de bovengenoemde onderzoeking gesteld heb, heel willekeurig: de verwantschap tussen de Frankiese dialekten van Noord-Nederland en die van België is veel inniger dan die tussen een Frankies en een Saksies dialekt, die beide op Noord-Nederlandse bodem gesproken worden; de redenen, waarom ik België heb uitgesloten, waren dan ook eenvoudig deze: dat ik met de taal daar prakties in 't geheel niet vertrouwd ben, en: dat het voor het onderwerp, dat ik behandelde, 'vocaalrekking voor *r* + dentaal', niet nodig was, dat ik juist de onderling na verwante Frankiese dialekten en geen andere onderzocht.

De grammatika's, die ik noemde, zijn met zeer verschillende bedoelingen geschreven: sommige onderzoekers was het vooral of uitsluitend om de klankleer te doen; VERSCHUUR en KLOOSTERMAN behandelen alleen deze, en voor de meeste andere is dit eveneens de hoofdzaak; maar VAN DE WATER en vooral BOEKENOOGEN hechten veel meer waarde aan de woordeschat, aan idiomatiese uitdrukkingen enz. Ook in andere opzichten bestaat er weinig eenheid; zo is de metode van transskriptie lang niet gelijk en lang niet even nauwkeurig bij alle. Maar toch zijn de aanduidingen wel zo duidelik, dat wij ons zonder veel moeite een idee kunnen vormen van de behandelde dialekten en deze met elkaar kunnen vergelijken.

In verschillende opzichten is het grondige onderzoek van onze dialekten van groot nut voor de studie van de Nederlandse taal. Op enige punten, die mij van het hoogste belang voorkomen, zal ik nader ingaan.

Als wij niet vrij goed op de hoogte zijn van onze dialekten, is het onmogelik, met vrucht de geschiedenis, de historiese ontwikkeling van onze taal te bestuderen. Stellen wij ons bijvoorbeeld de vraag: Hoe hebben zich de Oudgermaanse klanken in het Nederlands ontwikkeld? Of laat ons liever een spesiaal geval nemen: Wat ontstond er in het Nederlands uit *a* vòòr *r* + dentale medeklinker? Menigeen zal hierop een schijnbaar doodeenvoudig antwoord geven: Soms *â*, bv. *baard*, soms meer een *è*-achtige klank, bv. *poers*, dat men wel

naast *paars* hoort, ook praten sommige menschen van *peerd* (juist in dit woord wordt die *ee* betrekkelik veel gehoord); in andere gevallen vinden wij een korte *a*, bv. *hard*. Als wij op deze manier de gestelde vraag beantwoorden, dan vergeten wij één ding, nl. dat in de vraag: 'hoe ontwikkelde zich in het Nederlands deze of gene klank?' ligt opgesloten, dat wij die vraag beantwoord wensen te zien voor een zeker taalgebied, dat wij Nederlands noemen, en niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats voor de zogenaamde 'beschaafde spreektaal', een taal, die uit een van de lokale dialekten is voortgekomen, waarop allerlei verschillende invloeden hebben ingewerkt. Ik koos juist als voorbeeld *a* vóór *r* + dentaal, omdat ik van dit geval een spesiale studie heb gemaakt. In het bovenvermelde artikel in het 'Tijdschrift', 26. j.g., meen ik te hebben aangetoond, dat in die gevallen, waar de klinkers gerekt zijn - om ons bij dat éne geval te bepalen - in de meer westelike dialekten, die ik onderzocht, zowel *a* als ook *e* vóór *r* + konsonant als *ae* optreden, terwijl in de meer oostelike *a* meer een *ao*-timbre heeft, tenzij er oorspronkelik een *i* of *j* volgde; dan ontwikkelde zich een *e*-achtige klank, dezelfde, die in deze streken ook uit *e* vóór *r* + dentaal ontstond. Wanneer we eenmaal over veel meer materiaal zullen kunnen beschikken dan nu, dan zal het mogelik zijn, de grenzen tussen die beide dialektgebieden vast te stellen, en als er op dezelfde wijze nog verschillende andere klanken en klankverbindingen bestudeerd zijn, eerst dan kunnen wij met enige gedecideerdheid spreken over de verhouding van de Nederlandse dialekten onderling en tot de aangrenzende, eveneens Westgermaanse, en eerst dan ook wordt het mogelik, om zich een voorstelling te vormen van de geschiedenis van het Nederlandse klanksisteem. Er is in deze richting al gewerkt. Men denke maar aan TE WINKEL's uitvoerige onderzoekingen over de uitspraak van *ij*.

Ik noemde zoëven al de 'beschaafde spreektaal.' Deze is hoofdzakelik uit het dialekt van de Hollandse steden voortgekomen. Ook voor de studie van deze taal is het dialektonderzoek van zo groot belang. Als dit met ijver wordt voortgezet, als klanksisteem, woordeschat, zinsbouw enz. van

zoveel mogelik dialekten worden beschreven, dan zal zeker de Nederlandse taalwetenschap in staat worden gesteld, om meer van de oorsprong van deze ‘beschaafde’ taal te weten te komen; om ook na te gaan, wat voor invloeden er alzo in de loop van de tijd op gewerkt hebben, bijv. in hoeverre de taal van België zich hier heeft doen gelden, die, zoals men weet, een nog heel veel belangrijker rol heeft gespeeld bij het ontstaan van die deftige en konvensionelere schrijftaal, die zoveel mensen nog prefereren inplaats van in hun brieven enz. de gewone konversatiestijl te gebruiken. De ‘beschaafde spreektaal’ levert wonderlike verschijnselen op: ik herinner bijv. aan het refleksieve voornaamwoord *zich*, een door en door on-Nederlandse vorm, die toch in alle streken, waar de ‘beschaafde Nederlandse spreektaal’ naast de lokale taal bestaat, voor de beschaafde vorm geldt. Om de oorsprong van dit Duits-achtige woord te vinden, zal ons de studie van Nederlandse dialekten niet veel helpen; en zo zijn er meer voorbeelden te geven, waar de kennis van vreemde talen ons de verklaring aan de hand doet; maar dat neemt niet weg, dat de eerste ‘voorstudie’, om tot een juist inzicht in ontstaan en geschiedenis van de beschaafde taal te geraken, is: een nauwkeurig onderzoek van de dialekten van het Nederlands-Belgiese taalgebied.

En omgekeerd kunnen wij ook de invloed nagaan, die de beschaafde spreektaal - voor een groot deel als kerktaal - heeft uitgeoefend op de lokale taal. Zo zijn er bijv. veel dialekten, waar uit geen enkele oudgermaanse klinker klankwettig een *ā* is ontstaan (oorspr. *ā* werd *ae* of *ao*). Vinden wij nu evenwel een *a* in enkele op zichzelf staande woorden, zoals b.v. in verschillende streken in het woord *vader*, dan bestaat er alle kans, dat de uitspraak van dit woord aan de ‘beschaafde’ taal is ontleend. De *d*, die wij bij ditzelfde woord vinden in zoveel streken, waar hij klankwettig had moeten verdwijnen, wijst op hetzelfde. Woorden als *vader* kunnen meteen als bewijs dienen voor wat ik hierboven zei: dat de beschaafde spreektaal vormen bevat, die echt-Nederlands zijn, maar die toch niet de klankwettige vormen zijn van de Hollandse steden: dan moest het woord *vaar* luiden.

Helaas zijn de problemen, die ik hier aanroerde, de geschiedenis van het beschaafde Nederlands en zijn invloed op verschillende dialekten, nog weinig onderzocht. Bij het lezen van BOEKENOOGEN's boek over de Zaanse volkstaal, dat trouwens in hoofdzaak woordeschat en idioom behandelt, en zich heel weinig inlaat met de klankleer, werd ik telkens gefrappeerd door de opmerking, dat deze of gene vorm langzamerhand verdwijnt of al verdwenen is, onder invloed van de beschaafde taal. Telkens kwam dan de gedachte bij mij op: 'Hoe gewenst zou het zijn, als iemand ook eens naging, in hoeverre deze Zaanse taal verwant is met het "beschaafde Nederlands" of met de stadsdialekten, die hieraan ten grondslag liggen, en als hij dan ook onderzocht in hoeverre het Zaans bij de ontwikkeling van dat Beschaafd van invloed is geweest, en hoe het komt, dat er toch zoveel belangrijke verschilpunten zijn.' Maar zulk een onderzoeking heeft heel wat voeten in de aarde. Juist de dialekten van die streken zijn zo moeilik te determineren, doordat wij hier met een vrij langzame, steeds verder doordringende verfrankisering van een oorspronkelik Friese streek te doen hebben.

Natuurlik is het Nederlandse taalgebied niet het enige, waarop het bovenstaande van toepassing is: overal, waar in een land met belangrijke dialektiese verschillen een betrekkelik homogene beschaafde taal bestaat, zullen wij een dergelike verhouding tussen de volkstaal in verschillende streken ener- en de beschaafde taal anderzijds vinden en aan de dialektstudie zullen zich dergelike kwesties laten vastknopen. Toch is Nederland een heel typies voorbeeld: wij vinden hier een voortdurend algemener wordend 'beschaafd Nederlands' en daarom is het wel te begrijpen, dat menigeen, als hij van 'het Nederlands' hoort spreken, in de eerste plaats hieraan denkt. Maar aan de andere kant worden wij er juist in datzelfde Nederland telkens en telkens weer aan herinnerd, dat wij taalwetenschappelik de zaken heel anders moeten bekijken, doordat wij hier op een klein gebied zulke verbazende taalverschillen vinden: langzamerhand wordt dit dan ook in een ruimer kring dan die van de taalkundigen begrepen. Vaak zal men bv. horen zeggen: dat het Fries geen

dialekt is maar een taal, en hoewel dit in de mond van veel mensen niets meer is dan een frase, zijn er toch ook heel veel, die de diepere zin van deze uitspraak voelen en begrijpen; nl.: rijksgrenzen zijn heel dikwels geen taalgrenzen; een dialekt, dat in een deel van een land gesproken wordt, is vaak veel minder na verwant met andere van dat zelfde land dan met buitenlandse, en aan de uitdrukking ‘de Nederlandse taal’ mag volstrekt niet de betekenis toegekend worden: ‘*de* taal van Nederland’, om de eenvoudige reden, dat dit geen homogene taal is, die als zodanig tegenover andere talen gesteld kan worden.

Nog in een ander opzicht kan de vergelijking van dialekten met de ‘algemene beschaafde’ taal zijn nut hebben. Die ‘beschaafde taal’ namelik klinkt lang niet in ieders mond gelijk; en zelfs als wij niet letten op verschillen in timbre enz., op de ‘stem’ van de persoon, die spreekt, blijven er nog eigenaardigheden over, waardoor het ‘beschaafd’ van de een zich van dat van de ander onderscheidt. Ik heb hier het oog op de ‘dialekten’ van de beschaafde taal. Er zijn mensen, die zó spreken, dat zelfs een geoefend oor niet horen kan, waar zij vandaan komen, maar bij de meeste, die zich in de ‘beschaafde omgangstaal’ uitdrukken, horen wij direkt, of ze uit het Westen of het Oosten van het land komen, en als wij wat vertrouwd zijn met de lokale schakeringen van de taal, kunnen wij vrij nauwkeurig de ‘Heimat’ van de sprekers vaststellen. Op het laatste philologencongres hield Prof. VAN HAMEL een voordracht met demonstratie ‘over het gebruik van den phonograaf bij de studie van uitspraak en voordracht in een vreemde taal’ (vgl. de ‘Handelingen’ blz. 204 vlg.): hij liet ons daar de taal van beschaafde Fransen uit verschillende streken van het land horen, en de verschillen waren frappant. Terwijl ik hiernaar luisterde, kwam de overtuiging in mij op, dat dergelike onderzoekingen van groot nut kunnen zijn voor de studie van de taalontwikkeling in het algemeen. Tegenwoordig schrijft men graag taalverandering - in de eerste plaats klank- en aksentwijziging - daaraan toe, dat een taal wordt overgenomen door een bevolking, die vroeger een andere taal sprak. Het ligt voor de hand (dat behoeft geen

nader betoog), dat werkelik in zo'n geval een taal snel en belangrijk zal veranderen. Zulke gevallen zijn er genoeg bekend: de talen van Etruriërs, Liguriërs enz. zijn geheel verdwenen, zonder dat daarom de mensen die ze eenmaal spraken zijn uitgestorven: zij hebben andere talen aangenomen. Ook in onze dagen en in het land, waar wij leven, bestaat een dergelike ‘taalmenging’: nml. het overnemen van het beschaafde Nederlands door de populatie of een deel hiervan van verschillende delen van ons land. De modifiseringen, die die taal hier en elders ondergaat, kunnen wij duidelik waarnemen en zij kunnen ons het verschijnsel ‘taalmenging’ beter doen begrijpen; niet alleen zal de leek, de dilettant in de taalkunde, met belangstelling zulke verschijnselen opmerken: ook de geleerde, die de wetenschap vooruit wil brengen, die de taalverschijnselen tot in hun diepste verborgenheden wil doorgronden, ook hij moet blij zijn, dat de praktijk van het dageliks leven hem dit eenvoudige middel verschaft, om zijn inzicht zuiverder en beter te maken.

Herhaaldelik gebruikte ik het woord ‘dialekt’ en ik geloof, dat ik nergens hierdoor aanleiding heb gegeven tot verkeerd begrijpen van wat ik neerschreef. Toch is het niet ongewenst, dat ik nog even stilsta bij de betekenis van dit woord: het wordt nl. niet altijd in dezelfde betekenis gebruikt en dat heeft dikwels misverstanden tengevolge. Zo heb ik het meermalen bijgewoond, dat mensen het er over oneens waren, of het Fries een dialekt is van het Nederlands. In zulk een geval is de oorzaak van het misverstand eenvoudig deze: dat die personen aan het woord ‘dialekt’ een verschillende betekenis hechten. De niet taalkundig geschoolde mensen verstaan gewoonlik onder een Nederlands dialekt een taal, gesproken door de bevolking van een deel van Nederland, en die afwijkt van het zogen. ‘beschaafde’ Nederlands. Als wij deze definitie geven, dan is het Fries wèl een Nederlands dialekt. Maar de taalkundigen redeneren anders. Zij zeggen: als enige talen - 't zij dan talen van grote landstreken, van provinsies of van afzonderlike dorpen - na verwant zijn met elkaar, zodat zij tegenover andere taalgroepen als 't ware één familie vormen, dan noemen wij die talen dialekten van deze taalfamilie of

van de taal, waar zij gezamenlik uit zijn voortgekomen. Natuurlik is dan het Fries geen dialekt van het Nederlands, zelfs is volgens deze definitie de uitdrukking ‘Nederlands dialekt’ een kontradiktie; in die woorden ligt opgesloten, dat er een ‘Nederlandse taal’ bestaan heeft, waaruit al die lokale talen zijn ontstaan, of te wel, wat op hetzelfde neerkomt, dat deze laatste een homogene groep vormen, die zich van de niet-Nederlandse talen belangrijk onderscheidt. En dit is niet zo. Wij kunnen zeggen: Het Metslawiers is een dialekt van het Fries, of: Het Fries is een dialekt van het Anglofries, - maar geen van beide is een dialekt van het Nederlands. Natuurlik is de stelling: ‘Het Fries is een dialekt’ of: ‘Het Fries is geen dialekt’, zoals men dikwels formuleert, zonder er bij te voegen ‘van het Nederlands’ onvolledig: een taal is altijd een dialekt ten opzichte van een andere taal. Het Fries is wèl een dialekt, als wij het beschouwen in zijn betrekking tot het Angelsaksies en andere westgermaanse talen, het is het niet, als wij alle verwantschap hogerop negéren, en het op zich zelf beschouwen of in verband met lokale dialekten, die er een onderdeel van vormen. Natuurlik neemt dit niet weg, dat wij gerust mogen spreken van ‘het dialekt van Maastricht, van Twente’ enz., als wij ons zelf er maar van bewust blijven wat wij hiermee bedoelen en als wij ons maar zo uitdrukken, dat een ander er geen onzin uit kan distilleren.

Het is te hopen, dat gaandeweg de meer wetenschappelike opvatting van het woord ‘dialekt’ ook onder het lekenpubliek meer zal doordringen, en dat dit beter zal onderscheiden tussen de verschillende definities van het woord. Ten eerste is dat gewenst, omdat ook niet-linguisten zo graag meespreken over de kwestie, of deze of gene taal een dialekt is, ja of neen; dit zal met veel meer vrucht gebeuren als men juister en scherper definieert. Ten tweede ook is het niet kwaad, dat het grote publiek van een zo belangrijk taalkundig begrip een enigszins zuivere voorstelling heeft. M.i. is het zeer aan te bevelen, om ook op middelbare scholen eens over zulke dingen te spreken; laten de leerlingen er ook eens over denken, wat een dialekt is, om dan ten slotte onder leiding van de docent het juiste antwoord op die vraag te vinden. En laten zij ook

eens attent worden gemaakt op de grote verscheidenheid van dialekten op de bodem van ons land, die het ons onmogelik maakt, van ‘het Nederlands’ als van een eenheid te spreken. Heus, dergelike kwesties zijn zoveel nuttiger dan heel wat hoofdstukken uit de grammatika, die òf masjinaal worden ingepompt en dan weinig nut hebben en niet erg ontwikkelend werken, òf, wanneer men ze wat verstandiger wil bespreken, veel te moeilijk zijn, en van de leraar eisen, dat hij over psychologiese zaken op een voor jongens bevattelike en boeiende manier spreekt.

N. VAN WIJK.
Den Haag.

Puntdichten van Kneppelhout.

Uit de weinig gelezen *Geschriften* van J. KNEPPELHOUT nemen we als bladvulling een paar puntdichten over (deel XI, blz. 225 en 222), die de meeste van onze lezers waarschijnlik onbekend zijn. Het eerste is een bewijs dat de spot met riddersterren onder het jongliberale Leidse geslacht in de lucht zat. Het is ongedateerd, maar dagtekent stellig van ± 1848:

Vroeger steeg, in ster veranderd,
Menig held naar 't hemeldak.
Maar de sterren vallen zelven
Thans de menschen op hun pak.

(Vgl. VAN DEN BOSCH: *St. Nikolaas avond* in de *Zwolse Herdrukken* No. 21, blz. VIII en blz 52).

Het andere, van 1854 ligt in de lijn van de *Leekedichtjes*:

Orthodox-Liberaal.

- Zoekt gij den sleutel nog van 't Hemelsch koninkrijk
Of hebt ge hem op goed Geloof gevonden?
- Ik zoek gestaâg er naar, gebogen in het slijk,
En onderzoek, te midden van de zonden.

Welluidendheid van taal.

Is welluidendheid van taal een begrip waarover men nog op andere wijze kan spreken dan door middel van absolute gezegden die de een zonder bewijs zal aannemen en de ander zonder nadenken zal verwerpen? Hier, is men geneigd te zeggen, heerst het chauvinisme, of teminste het subjektieve oordeel, zonder enige beperking. Allergewoonst is, dat men een taal die men niet verstaat voor geen menselik geluid houdt. Van Herodotus[1] af, die van de holbewoners van Afrika verklaart dat zij niet spreken, maar piepen als de vleermuizen, is de gehele Europese, en vermoedelik ook de niet Europese, literatuur vol van uitspraken die een vreemde taal voor ‘vogelgetjilp’, voor ‘papegaaiengekrijs’ uitmaken.[2] De Hottentotten hebben hoogstwaarschijnlik hun naam te danken aan de indruk die hun taal met haar smekkende geluiden op onze voorouders maakte. Zij spreken, zegt een zeventiende-eeuws schrijver, zo onbeholpen, ‘dat d'onzen hen ten opmerke van deze belemmering en ongehoorde hakkeling van tale den naam van Hottentots gegeven hebben, gelijk dat woord in dien zin gemeenlik schimpsgewijze tegen iemand die in het uiten zijner woorden hakkelt en stamelt, hier te lande gebruikt wordt.’[3] De stakkers begrepen niet dat die Hollandse naam een scheldwoord was en noemden zichzelf ten slotte ook Hottentot of Hotnot, maar men behoeft er niet aan te twijfelen, dat zij zich zelven in 't geheel niet slecht ter tale gevoelden Zij zullen veeleer juist zo gedacht hebben als een Basoeto, die aan een zendeling verklaarde dat hem 't Duits als vogelgesnater in de oren klonk. De Duitse geleerde die dit met verontwaardiging vermeldt en aan de kaffers hun ‘tierischen

1) Herodotus IV, 183.
2) Voorbeelden bij Brunnhofer, *Die Ästhetik der Sprache*, Deutsche Revue 1886, blz 3 (van de overdruk).
3) Dapper, *Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten*, Amsterdam 1668, blz. 652.

Schnalzlauten' verwijt[1)], heeft stellig niet veel meer begrip van taal getoond dan zij.

Niet veel minder naïef is 't oordeel van verschillende volken dat hun taal een onmiddellike gave van God is, terwijl de andere talen door mensen zijn uitgevonden. Ik zal de lezer niet vermoeien met veel citaten waarin allerlei talen van de aardbodem als zeer welluidend worden geprezen of als wanschapen klankverbasteringen worden gelaakt. Ik herinner er slechts aan hoe BILDERDIJK tot groter eer van zijn moedertaal heeft gesmaald op 't Duits, het Engels en vooral op het Frans.

Over dit alles moet men tans glimlachen. Liever wil ik eens nagaan of er, te midden van al die tegenstrijdigheid, toch niet enkele punten zijn waarover teminste een grote meerderheid het eens is.

Dan vind ik in de eerste plaats, dat men vrij eenstemmig een brevet van buitengewone welluidendheid toekent aan het Grieks, aan het Oudgrieks wel te verstaan. 'Behalve voor het Grieks,' zegt meer dan één Duits schrijver van naam, 'doet de Hoogduitse taal in welluidendheid voor geen enkele andere taal onder.' En met bijna dezelfde woorden zeggen Engelse schrijvers (b.v. MACAULAY) of Franse auteurs ten opzichte van hun taal hetzelfde. Er is iets zeer vermakeliks in dat toekennen van de hoogste prijs der welluidendheid aan een taal waarvan niemand ter wereld de uitspraak in zulke biezonderheden kan kennen dat men zich een enigszins volledige voorstelling van het geluid van een enkele Griekse zin kan vormen. Hoorden die prijsrechters elkander Grieks spreken, met inachtneming van alles wat de wetenschap als vaststaande heeft uitgemaakt, dan zouden zij elkaar niet zonder moeite verstaan. Hun schijnbare eenstemmigheid berust op een gemakkelik te verklaren misverstand: hun bewondering voor de vormen van de taal en vooral voor de inhoud der geschriften, brengen zij over op de halfbekende klanken. Sleur doet het overige.

Positiever schijnt mij de oorzaak te zijn waardoor zo algemeen aan de Italiaanse en Spaanse taal welluidendheid wordt toegekend, terwijl men die aan het verwante Portugees ontzegt; ook de roem van het Russies in dit opzicht schijnt mij niet onverklaarbaar. Wat het Italiaans betreft, ik erken dat er genoeg mensen zijn - ik behoor onder dat getal - die niet vinden dat juist deze taal schoner dan elke andere klinkt, maar de meerderheid van hen die weinig of veel studie van 't Italiaans gemaakt hebben is 't geheel eens met BYRON's oordeel in Beppo, waar de dichter zegt:

1) Brunnhofer, o.l. blz. 3.

'k Houd van die lieve bastaard van 't Latijn,
Die taal smelt als een kus op vrouwenlippen,
't Is of men ze moet schrijven op satijn,
Die sylben die een zefier doet ontglippen,
Die vloeib're klanken, klaar als kristallijn!....
Geen grove toon kan hier de tong ontglippen,
Als in ons Noords rauw, roch'lend keeluitduwen,
Waarin wij alles sissen, krijsen, spuwen.

Het Spaans is in West-Europa minder bekend dan het Italiaans, en men vindt dan ook niet zulk een groot aantal aanprijzingen van de buitengewone zoetvloeiendheid van die taal. Laat ik er een enkele aanhalen, een bekend Spaans gezegde: ‘toen de slang Eva bedriegen wilde heeft hij, om zeer verleidelik te wezen, Spaans tegen haar gesproken.’[1)]

Heel anders is 't oordeel over 't Portugees. Keizer Maximiliaan van Oostenrijk placht te zeggen: ‘wie nooit Portugees gehoord heeft, weet niet hoe de duivel met zijn grootje spreekt.’ 't Enige wat hij goedvond in deze taal, die zo rijk is aan neusklanken, was, zeide hij, de gelegenheid die ze aanbood om, terwijl men haar door de neus sprak, een andere, fatsoenlike taal, met de mond te spreken.

Ik behoef U niet te zeggen, dat de Portugezen hun taal de schoonste op aarde noemen, maar naar 't schijnt delen vreemdelingen die bewondering zelden.

Ik geloof nu dat de oorzaak van de vrij grote eenstemmigheid omtrent 't Italiaans en 't Spaans tegenover het Portugees hierin gezocht moet worden, dat die taal het welluidendst wordt gevonden, waarin eigenschappen die bij 't zingen van gewicht zijn het meest de aandacht trekken, waarin b.v. de medeklinkers niet al te sterk het getal der klinkers overtreffen. Nu is het Italiaans zeer rijk aan vokalen, die daarbij een zeer afwisselend timbre hebben; het telt weinig spiranten, en de medeklinkers, die daarvoor vatbaar zijn, hebben veel ‘stem.’

Om dit te bewijzen kan men de statistiek te hulp roepen. Een Fransman heeft in een filosofiese dissertatie over de wijze ‘waarop in de taal onze gevoelens en neigingen worden uitgedrukt’, lange tabellen gegeven[2)] waaruit men o.a. kan zien hoe de verhouding van 't aantal klinkers tot dat der medeklinkers is in verschillende talen van Europa. Ik heb de moed niet gehad om hem na te rekenen,

1) Brunnhofer, o.l. blz 9.
2) Bourdon, *L'expression des émotions et des tendances dans le langage*. Parijs, Alcan, 1892. Zie vooral blz. 80 en 81, verder blz. 71 vlg.

wat niet slechts een tijdrovend maar ook een lastig werk zou wezen, daar men zich bij het tellen zo gemakkelik van de wijs laat brengen door het schrift, dat dikwels medeklinkers en klinkers weergeeft die niet gehoord worden. Voor die fout heeft de schrijver zich, naar hij verzekert, zorgvuldig in acht willen nemen, doch of dit hem steeds gelukt is zou alleen een herhaald onderzoek kunnen leren. Ik deel dus zijn resultaten onder zeker voorbehoud mee; voor 't gemak heb ik de getallen anders gegroepeerd dan hij, en ik bepaal mij ook tot de cijfers omtrent een vijftal talen gegeven. Dan vind ik dat in 't Duits tegenover *100* medeklinkers *53* klinkers staan, in 't Russies *66*, in 't Frans *77*, in 't Spaans *79* en in 't Italiaans *81*.[1)] Bij een kleine, en dus niet zeer betrouwbare, proef op een stuk eenvoudig Hollands proza genomen, kreeg ik voor onze taal het cijfer *65* voor 't aantal klinkers dat tegenover elke honderd medeklinkers voorkomt.

De statistiek toont derhalve aan dat het Italiaans zeer veel vokalen heeft en dat het Spaans het daarin nabijkomt. Omtrent het Portugees heeft mijn zegsman geen onderzoekingen gepubliceerd, maar al mag die taal ook een groot aantal klinkers bezitten, zij heeft toch iets dat ons, als wij met onze wijze van zingen te rade gaan, minder aangenaam kan wezen. Het Portugees heeft namelik een groot aantal nasale klinkers en bij ons zingen heeft de neusholte een zeer ondergeschikte rol. 't Zou mij niet verwonderen indien de Grieken, die teminste in hun kerkelike liederen veel meer wat men noemt ‘door de neus zingen,’ het Portugees in 't geheel geen onwelluidende taal vonden.

Er komt echter nog iets anders dan de klanken in aanmerking bij 't bepalen der welluidendheid: de klemtoon. Sommige talen hebben een zeer sterke klemtoon op een vaste lettergreep van 't woord, bij andere is daarentegen de klemtoon vrij zwak en niet aan een bepaalde sylbe gebonden. Het is duidelik dat talen van de laatste soort bij vergelijking met zang in een gunstiger konditie zijn; zij voegen zich lichter naar een melodie dan een idioom waar de regelmatig terugkerende voorkeur aan een bepaalde lettergreep gegeven, de lenigheid van de voordracht benadeelt Aan de bewegelikheid van 't aksent schijnt mij het Russies de roep van grote zangerigheid te danken te hebben. De Polen, die toch zeker niet van vooringenomenheid tenopzichte van de Russen verdacht zullen worden, vinden dat de taal van hun onderdrukkers buitengewoon welluidend is Gelijk alle Slaviese talen zeer nauw verwant zijn, gelijkt ook het

1) Ik noem ronde getallen; de juiste cijfers zijn: 52, 99; 66, 22; 77, 04; 79, 33; 80, 91.

Pools sterk op het Russies, maar het onderscheidt zich daarvan in één belangrijk punt: het heeft een vast aksent op de voorlaatste lettergreep, en ik twijfel niet of daarin schuilt de reden van de verschillende appreciatie.

Ik heb geen ogenblik gemeend door het maken van deze enkele opmerkingen een afdoende verklaring te geven van het verschijnsel dat de klankschoonheid der talen zo verschillend wordt beoordeeld. Hoofdzaak is dat nooit te ontleden gevoel dat het ene schoon en het andere lelik doet vinden, en dat voor zulk een belangrijk deel subjektief moet blijven. Alleen kunnen we hier en daar associatie met oorspronkelik ongelijksoortige voorstellingen aanwijzen die suggestief werken. Bij 't oordeel over de beweerde zangerigheid van 't Oudgrieks wees ik daar reeds op; ik zie evenzoo in de, vooral vroeger, veelverbreide mening dat het Duits een bij uitstek voor de zang geschikte taal is, een gevolg van de voortreffelikheid der Duitse lyriese poezie en der Duitse komponisten. Ook de Italiaanse musici hebben veel bijgedragen om aan het Italiaans een reputatie te geven die van de gezongen taal op de gesproken taal is overgegaan.

Bij de beoordeling van de welluidendheid van een gedicht beslist, vooral in de moedertaal, het *rythme*, 't element van welluidendheid dat veel meer dan de klank der woorden inherent aan 't gedicht is verbonden. Het rythme blijft, ook als de uitspraak verandert; daardoor kan men nu nog een Nederlands gedicht schoon van geluid vinden uit een tijd toen vele klanken verschilden van de hedendaagse uitspraak, toen de lange *i* nog niet tot *ij* was geworden, toen *ou* nog niet als *au* klonk, toen *sch* nog *sk* luidde enz.[1)] Op gelijkheid van rythme berust ook onze eenstemmigheid

1) Ik beweer natuurlik niet dat de lange *i* op zich zelf minder schoon is dan onze *ij*, of dat *au* en *sch* welluidender zijn dan *ou* en *sk* (menigeen zal 't omgekeerde met instemming van veel landgenoten kunnen verdedigen), maar ik wil er alleen op wijzen dat wij gedichten uit de 16e of 't begin der 17e eeuw, waarvan we de uitspraak op bovengenoemde punten niet kennen of niet in acht nemen, toch ook om hun ‘geluid’ kunnen bewonderen. Dwaas is het daarentegen om, gelijk geschied is, in beschouwingen te treden, over de klankschoonheid van SHAKESPEARE's sonnetten en VONDEL's rijmwoorden zonder enig besef te tonen van ingrijpende veranderingen in de uitspraak.
Dat *ou* in woorden als *mouw, oud* in de 16e eeuw nog een gesloten *o* als eerste deel van de tweeklank had, ook in Noord-Nederland, blijkt o.a. uit Erasmus, *De recta latini graecique sermonis pronunciatione* (Sylloge ed. Havercampus II, blz. 89; zie ook in diezelfde bundel de verhandeling van Smith op blz. 551 van hetzelfde deel).

over de welluidendheid van een gedicht al spreken wij dat gedicht, onder invloed van onze vaderlandse dialekten, zeer verschillend uit. Een bewoner van Zwolle, van Groningen, van Maastricht of Middelburg kan verrukt worden door verzen die de dichter zelf in een zeer sterk afwijkende uitspraak gehoord heeft. Hoort later b v. een Zwollenaar de dichter zijn verzen voordragen, en konstateert hij daarbij een sterk Amsterdams of Rotterdams aksent, dan zal hij wel teleurgesteld zijn, maar hij blijft het rythme genieten.

D.C. HESSELING.

De alexandrijn en de vijfvoet.

VONDEL gebruikt den alexandrijn, terwijl VAN MANDERS vertaling (van VERGILIUS) den vijfvoet, het 'vers commun' heeft. Van beide, van alexandrijn en vijfvoet, is de metrische eenheid de jambe, en toch welk een onderscheid! De vijfvoet, los en vlug, altijd in beweging, met nauwelijks voelbare caesuur, statig zonder stijfheid en gevoelig voor de fijnste schakeeringen van ontroering, die den polsslag van het rythme sterker doen kloppen; de alexandrijn, voller van geluid, gedragener van gang, minder luchtig-beweeglijk dan de vijfvoet, evenwichtig in zichzelf op de rust van de caesuur, die het vers in twee helften deelt, en daardoor meer een geheel op zich zelf, - maar daardoor tevens gebondener, minder direct van uitdrukking dan de vijfvoet. Als, om in VONDELS taal te spreken, de alexandrijn op hooger brozen gaat, zijn stap is er zwaarder door geworden. Er is meer stijl in den alexandrijn en meer gevoeligheid in den vijfvoet.

(R. JACOBSEN, *Carel van Mander*, blz. 95).

Hasselbach's 'Nederlandsche-spraakkunst' principiëel beoordeeld.[1)]

'De **Nederlandsche-Spraakkunst**, waarvoor ik naast de bestaande een plaatsje kom vragen, onderscheidt zich, behalve door een andere indeeling en ook door eenige uitbreiding van de stof, ook door een ten deele andere wijze van behandeling. Een grammatica staat tot de taal, gelijk b.v. een plantkunde tot de plantenwereld; het is geen wetboek, maar een zoo logisch mogelijk geordend overzicht van de feiten en wetten, die de waarneming der levende taal, in klank en schrift, leert kennen.' Zo luidt het begin van het voorbericht van deel I. Met het slot van het voorbericht van deel II: 'niet maar klakkeloos aannemen, uit eigen oogen zien, met eigen ooren hooren, en zich rekenschap geven', vormt dat een mooie beginselverklaring: door waarneming van de levende taal de gebruikers brengen tot eigen waarneming.

Wie dat onderneemt, moet zelf goed onderscheiden, zich zelf goed bewust zijn welke taal hij als uitgangspunt neemt; moet zich door geen vooropgezette meningen laten afleiden van de zuivere waarneming van het waar te nemen objekt. Dan toch alleen is het mogelik dat hij anderen uit eigen ogen leert zien en met eigen oren leert horen.

De bijvoeging *in schrift* klinkt wel enigszins verdacht. Een levende taal kan natuurlik geschreven worden, maar dat zal de schrijver hier wel niet bedoeld hebben, altans niet uitsluitend. Klaarblijkelik heeft hij gedacht aan het schrijfgebruik, waar dat afwijkt van het Algemeen Beschaafd, en dat hij dat gebruik een levende taal noemt, doet vrezen. Die vrees is niet ongerechtvaardigd, zoals § 13 '*Spreektaal en schrijftaal*' bewijst. De lezer oordele: 'Aanvankelijk was de geschreven taal de zoo duidelijk mogelijke afbeelding van de gesprokene. Terwijl de spreektaal echter, onder den invloed van de voortdurend veranderende levensomstandigheden, uitvindingen, nieuwe

1) *Nederlandsche Spraakkunst* door W.H. HASSELBACH. Twee dln. (Groningen. - J.B. WOLTERS, 1905).

bestaansmiddelen, uitbreidend verkeer, toenemende vermenging der bevolking, enz., zich aldoor wijzigde en wijzigt, vertoonde en vertoont de schrijftaal een meer behoudend karakter en volgt ze de spreektaal slechts van verre. Daardoor is er langzamerhand tusschen beide een groote afstand gekomen. Men behield en behoudt verschillende teekens, *ij, ei, o, oo*, schoon ze geen verschillenden klank meer voorstellen; teekens als *ch* in de slot-*sch*, schoon ze niet meer uitgesproken; allerlei vormen, woorden, uitdrukkingen, schoon ze niet meer gehoord worden. De beweging om de schrijftaal meer in overeenstemming te brengen met de (beschaafde) spreektaal wint veld. Toch zal er altijd wel verschil blijven en zal men zonder in de zoogenoemde *boeketaal* te vervallen juister en keuriger schrijven dan spreken: fijner, rijker, meer doordacht wat de woordenkeus, kunstiger wat den zinsbouw betreft. Veel zou er ook gewonnen zijn, als de Nederlanders beter leerden spreken.'

Kommentaar is overbodig. Kan men zich sterker staaltje denken van dooreenhaspeling van spelling, d.i. aanduiding van taal; van vormen, woorden en uitdrukkingen die nog wel geschreven maar niet meer gezegd worden; en van het noodzakelike verschil dat wel altijd zal blijven bestaan tussen spreken en schrijven?

Dezelfde verwarring vindt men o.a. in:

§ 140, 5°: 'in de *schrijftaal*[1)] drong soms de sterke vervoeging door van werkwoorden, die, als afgeleid, zwak zouden moeten zijn; zoo b.v. *schrijven, fluiten, schenken, dingen*'. De schrijver bedoelt waarschijnlik: in het Algemeen Beschaafd; hij stelt daar volkstaal: *maken, miek*, tegenover *schrijftaal*, in plaats van tegenover Algemeen Beschaafd.

§ 130, 5°, Opm. I: 'Bij de bijvoeglijke nw. eindigend op *r*, wordt een *d* ingelascht, b.v. *zwaarder*. In de spreektaal gebeurt dit, in de volkstaal ten minste, ook na *l* en *n. Hoe kaalder hoe royaalder, volder, dunder* enz.; *minder* drong in de *schrijftaal*[1)] door'.

§ 121, 5°. Daarin vindt men een zonderlinge vermenging van geschreven en gesproken taal. 'De genitief van eigennamen wordt gevormd door s, 's[1)] of ',[1)] of hij wordt omschreven.'

Van een schrijver die zo geschreven en gesproken taal verwart, is het niet te verwonderen dat hij zich bij zijn onderzoek niet altijd geplaatst heeft op het juiste standpunt, wat betreft de verhouding die er bestaat tussen de taal zelf en zijn schriftelike aanduiding.

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

In § 220 vinden we de gewone voorstelling: ‘de **v** en **z** worden als sluitletter vervangen door de onechte *f* en *s*’. Deze benoeming van het teken in *graaf* en *huis* wijst al voldoende het standpunt van de schrijver aan. Het volgende dient dan ook vooral ter illustrering.

§ 221, Opm. 3: ‘Bij eigennamen op een sisklank wordt de 2de naamval uitgedrukt door het teeken ', b.v. *Frans' boek*’ (d.i. spelling) ‘of men bezigt de omschrijving: *de ligging van Cadix*’. In

§ 221, Opm. 8 lezen we: ‘De persoonsuitgang **t** smelt in de uitspraak van *gij kondt* samen met de *d*; in de spelling ook als de stam op **t** eindigt: *hij zit*; in: *gij kocht, mocht, bracht* enz. met den tijdsuitgang **t**’. Zulke voorstellingen zijn niet zo onschuldig als ze lijken. Ze brengen ernstige studerenden tot een vraag als de volgende die mij meer dan eens gedaan is: welke *t* is weggevallen in *hij praat*: de *t* van het werkwoord of van de uitgang. En konsekwent voeren ze tot de mening dat men leerlingen van de lagere school moet meedelen dat *hij praat* staat voor *hij praatt*. In

§ 205, Opm. 7 brengt het uitgaan van het geschreven woord de schrijver tot de volgende onjuiste bewering: ‘In: *haatte, doodde, daggeld* e.d., waar de twee. *t*'s, *d*'s, *g*'s tot twee verschillende woorddeelen of woorden behooren, heeft men geen verdubbeling van een letterteeken, wel in *pitten, ladder, dregger* e.d., waar ze één klank afbeelden’. Alsof men in *haatte* twee *t*'s hoort! Juist is de volgende voorstelling: men *hoort* in beide groepen van woorden maar één ,medeklinker, maar het dubbel schrijven heeft in elk van de gevallen een andere oorzaak: in het eerste berust het op de regel van de Gelijkvormigheid of de Overeenkomst, - in het tweede is het voor ons nu een gevolg van konventie.

§ 193. Kenschetsend is ook wat hij over het ontstaan van het lidwoord *het* schrijft: ‘Het onzijdige *dat* was in de middeleeuwen ook lidwoord; de afkorting *t* werd later, als men met meer klem wilde spreken, uitgebreid tot *het*, eigenlijk het persoonlijk voornaamw. waarvoor die afkorting ook dienst deed: *dat land, 't land, het land*.’ ‘Als men met meer klem wilde spreken,’ alsof *het* ooit, anders dan bij hoge uitzondering en in biezonder gebruik, als *hèt* luidde.

Samenhangende met het feit dat hij te veel uitgaat van de geschreven taal, is *het ontbreken van een hoofdstuk over het aksent*. Hij heeft over het hoofd gezien dat de betekenis van een zin niet alleen afhangt van de betekenis en de vorm der woorden en van het zinsverband, maar ook van het aksent, dat niet altijd in schrift wordt

weergegeven, maar vaak bij het lezen moet blijken uit het zinsverband.

Doordat bij dat aksent over 't hoofd ziet, veroordeelt hij in § 181, 3 de samentrekking in: '*De afgevaardigde zal het gebeurde niet laken, maar de regeering* (zal het laken, of: zal hij laken)', op grond van onduidelikheid, ten gevolge van dubbelzinnigheid Bij het spreken zal de klemtoon vanzelf de juiste betekenis aangeven. Valt die op *afgevaardigde* en *regering*, dan zijn die woorden onderwerp; valt hij op *gebeurde* en *regering*, dan zijn die woorden voorwerp. De schrijver vervalt hier in dezelfde fout als vele voorstanders van de naamvals-*n*, die de noodzakelikheid van die uitgang trachten te bewijzen uit losse zinnen.

Het aksent laat hij ook buiten rekening, als hij in § 149, 4, Opm. 2 en 3 meedeelt dat *het* in *het tocht* en *er* in *er wordt gepraat* dienst doen om de meedelende en vragende vorm te onderscheiden. *Wordt er gepraat* is wel nooit een mededeling - evenwel niet altijd een vraag - maar *er wordt gepraat* kan evengoed een vraag zijn als een mededeling.

Wie in de tegenwoordige tijd een spraakkunst van het Nederlands schrijft, kan op verschillende manieren te werk gaan. Hij kan zich op het principiëel-zuivere standpunt plaatsen en niets anders geven dan de toestand van het Algemeen Beschaafd met zijn nuancen. Hij kan daarvan uitgaan en daarnaast een overzicht geven van het meer of minder algemene schrijfgebruik. Maar in geen geval mag hij zich stellen op het standpunt dat wat velen bij het schrijven nog doen, de toestand is van de taal van nu. Dat doet de schrijver: hij gaat uit van het schrijfgebruik en wijst dan aan waar het Algemeen Beschaafd van dat gebruik afwijkt. Door dat uitgaan van de zogenaamde 'schrijftaal' blijkt de schrijver dus in de praktijk te staan op het standpunt dat TERWEIJ konsekwent en DEN HERTOG halfslachtig innam.

Hij definiëert 'geslacht' als 'de wijze waarop een zelfstandig naamwoord wordt verbogen.' Wel voegt hij er tussen haakjes *werd* bij, maar deze toevoeging redt natuurlik de behandeling niet. Hij komt dan ook tot uitingen als de volgende: 'het verschil tusschen de mannelijke en de vrouwelijke woorden is niet *hoorbaar*[1)]; in de meeste gevallen worden de naamvals-*n*'s van het lidwoord (*van d*en *toren, op d***en** *stoel*, e.d.) niet *uitgesproken*[1)], en ons taalgevoel waarschuwt niet of we moeten *zeggen*[1)] d e s z a k s of d e r z a k enz.'; - in de gewone spreektaal zegt men ook *hij* ter aanduiding van leven-

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

looze voorwerpen, *zonder zich om het taalgeslacht te bekommeren*[1]. (§ 119).

Hoe veel helderder is de voorstelling bij Dr. VAN WIJK, (blz. 117-120), die er o.a. op wijst dat woorden als *koe* in de taal van de een mannelik en in die van de ander vrouwelik zijn, en duidelik doet uitkomen dat de schrijfwijze die de grote meerderheid nu nog volgt, berust op de toestand van de taal in een vroegere periode, in strijd is met die in de hedendaagse taal en dus iets willekeurigs. Ook H. weet dit wel, blijkens een uiting als deze (§ 119, Opm. 5): 'de zaak is juist andersom als ze moest zijn; men k a n niet zeggen: zus of zoo wordt het woord verbogen en daarom is het mannelijk of vrouwelijk, maar men zegt: het is mannelijk of vrouwelijk verklaard en daarom wordt het zus of zoo verbogen; de verkeerde wereld dus.' Maar ten gevolge van het onjuiste uitgangspunt komt deze opmerking niet tot zijn recht en zal de leerling die zijn boek volgt, slechts verwarde denkbeelden krijgen van wat nu eigenlik in ons tegenwoordig Nederlands 'geslacht' is.

Dezelfde verwarringwekkende voorstelling vindt men - het spreekt bijna vanzelf - in de leer van de naamvallen. De naamval is 'een *vorm*[1] die uitdrukt welken dienst een woord in den zin verricht' (§ 113). Maar verder in § 114: 'Wanneer we een zelfstandig nw. waarnemen in de verschillende diensten die het kan bewijzen, dan zien we, dat het in de meeste gevallen *denzelfden vorm*[1] heeft.' En: 'doordat men eenzelfden vorm, naar gelang van den dienst in den zin, nu eens nominatief, dan weer genitief, datief of accusatief noemt, krijgt het woord naamval, in plaats van de juiste beteekenis naamvalsv o r m , die van naamvals - d.i. - zinsdeelbetrekking.' 'In het volgende,' zegt hij verder, 'houden we ons aan naamval = naamvalsvorm'.... en dan volgen in § 115 nog de gebruikelike gevallen waarin de verschillende naamvallen voorkomen. Ook hier kan al wat hij ter verduideliking uit de geschiedenis van de taal bijbrengt, natuurlik de scheve voorstelling niet recht maken: het uitgangspunt dat de vormen die velen nog bij het schrijven gebruiken, vormen zijn die in de taal leven en dienst doen, is principiëel verkeerd, en op elke beschouwing die daarvan uitgaat, rust de vloek der onduidelikheid. (Zie ter vergelijking VAN WIJK, § 76)[2].

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
2) In § 28, 4, is de bijstelling een andere naam voor de bepaalde zelfstandigheid. In § 116, 4, Opm., plaatst hij zich op het standpunt van DEN HERTOG en noemt ook *rode wijn*, in '*Op de tafel staat een flesch rooden wijn, hij dronk een flesch rooden wijn*' een bijstelling. Als men dan nog aanneemt dat een bijstelling in dezelfde naamval staat als het bepaalde woord, is men klaar met de *n* van '*rooden*'. Zo verwringt men, ter wille van een eenmaal aangenomen schrijfwijze, de bestaande toestand. Soms toch is de verbinding zó innig dat er van geen bepaling sprake is; soms is het eerste woord de bepaling, dan het tweede. Aan het slot van deze Opmerking wijst de schrijver daar trouwens zelf op en in § 155, Opm. 4 roert hij zelfs even het aksent aan, dat verschillend -kan zijn naar de betekenis. (Zie ook VAN WIJK, bl. 34).

   De verwarring is m.i. een gevolg daarvan, dat hij als naamvalsovereenstemming aanneemt het *willekeurig volgen* van een regel *bij het schrijven*: 'Maar men geeft den naam bijstelling ook aan ieder zelfstandignaamw., dat als bepaling bij een ander zelfst.nw. wordt geplaatst en er *thans in naamval mee overeenkomt*.' Men schrijft een *n* omdat het een bijstelling is en men noemt het een bijstelling, omdat men een *n* schrijft. Daarop komt eigenlik de redenering neer.

Het is onnodig uitvoerig na te gaan dat ook uit de definitie ‘de wijzen zijn de vormen der werkwoorden, die uitdrukken in welke verhouding, volgens de voorstelling van den spreker, de openbaring van bestaan staat tot de werkelijkheid,’ een voorstelling van de verschijnselen volgt die geheel en al in strijd is met wat we in het Algemeen Beschaafd waarnemen. Men vindt er o.a. nog al de gevallen van de aanvoegende wijze die in de meeste van die boeken genoemd worden als nog heden ten dage gebruikelik, met voorbeelden ter toelichting als: ‘*het is niet noodig, dat men ons* z i e ; *we wenschen, dat het u goed* g a ; *wie er ook* k o m e , *ik ben niet thuis; de man* z i j *welbespraakt, welsprekend is hij niet*’ enz

Ook uit kleinigheden blijkt dat voor de schrijver het schrijfgebruik de toon aangeeft:

§ 158, 3e: ‘*Thans*[1)] regeeren de voorzetsels een accusatief.’

§ 221, **5**, Opm. 8: ‘In de aanvoegende wijze wordt de **e** niet uitgestooten en heeft dus geen samensmelting plaats: *gij kondet, zoudet, kochtet*, enz.

§ 133. Onder de vormen van een werkwoord, die “volgens de waarneming van de gesproken en de geschreven taal” kunnen voorkomen, noemt hij wel op: *gij groeiet* en *gij hebbet*, niet de vormen na *je* en *U*.

§ 18, **4**. *U* schijnt als onderwerp niet te bestaan. Altans, op de plaats van het enkelvoud van de 2e persoon staan wel *je* en *gij*, niet *U*, vgl. *Ik ben, je bent*, g i j z i j t , *hij is, wij zijn*, g i j z i j t , *zij zijn*.

Eigenaardig is in § 122 de bijvoeging aan het slot, waarmee al het voorafgaande omvergeworpen wordt. Hij wijdt een bladzij aan de

1) Ik cursiveer.

sterke en zwakke verbuiging van de bijvoeglijke woorden, en voegt er dan aan toe: “Zoo luidden althans vroeger de regels”.

Kenmerkend voor een beschouwing die niet van de waar te nemen taal zelf uitgaat en eenvoudig konstateert wat is, maar als vanzelf aanneemt dat wat in de ene taal uitgedrukt wordt ook in de andere bestaat, is het gebruik van het woordje *dus*.

§ 18. “Het onderwerp kan zijn de naam of de aanduiding: 1e van den s p r e k e r, 2e van den a a n g e s p r o k e n e, 3e van een d e r d e zelfstandigheid. Er zijn *dus*[1] drie spraakkunstige personen: de eerste, de tweede en de derde persoon”. Alsof er ook geen andere mogelikheden bestonden.[2]

§ 19. Behalve de voorstelling van het onderwerp en die van het gezegde is er bij de vorming van een gedachte nog een d e r d e zaak: de wijze, waarop de spreker (of denker) beide voorstellingen tot elkaar in betrekking brengt. Ook in den zin is *dus*[1] een derde element noodzakelijk: de uitdrukking van de betrekking tusschen onderwerp en gezegde, de m o d a l i t e i t of v o o r s t e l l i n g s w i j z e.’

Men vergelijke daarmee alweer Dr. VAN WIJK, § 50: ‘In veel talen, bijv. in het Grieksch, kan men door een vorm van een werkwoord zonder meer volkomen duidelijk te kennen geven, of het onderwerp van een zin 1e, 2e of 3e pers. enkel- of meervoud is’ enz. en: ‘Ook het aantal *persoonsvormen* is (in onze taal) kleiner geworden; één vorm doet vaak dienst voor verschillende personen,’ enz.

Het is niet de vraag of er zekere verhoudingen bestaan, maar of er in een taal speciale vormen zijn die die verhoudingen uitdrukken: of aan de logiese onderscheidingen een formele beantwoordt. Dat moet onderzocht worden, en daarom is het een principieel-verkeerde liberaliteit te zeggen dat het er niet op aankomt welke kategorieën er aangenomen worden: ze zijn er, of ze zijn er niet, en de spraakkunstschrijver heeft dat alleen te konstateren.

Verkeerd is dus:

§ 140, Opm. 6: ‘Bij sterke werkw. vindt men: *je schreef, je nam, las, bond, bood; dus*[1] ook in den vragenden vorm *nam, las, speelde je*? enz.’ Trouwens, naast *je komt* staat *kom je*?

Men mag niet, als de schrijver, zeggen dat het er niet op aankomt, of men al of niet een voorwaardelike wijze of een meewerkend

1) Ik cursiveer.
2) Zie ‘Nieuwe Taalgids’ blz. 49: tweeërlei *wij*; talen met een twee-, drie-, viervoud.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

of oorzakelik voorwerp aanneemt. ‘Praktisch is de eene onderscheiding evenveel waard als de andere; de hoofdzaak blijft altijd, den vorm in zijn juiste beteekenis op te vatten’ (§ 134, Opm. 3), of in § 157, Opm. 5: ‘In hoofdzaak komt dit alles neer op een naamverwisseling; de verhoudingen blijven in allerlei verscheidenheid bestaan. Met of zonder den naam oorzak, of meewerk, voorwerp, moet men zich rekenschap geven van de wijze, waarop de genoemde zelfstandigheid in de openbaring van bestaan van het onderwerp betrokken is.’

Kenmerkend voor een beschouwing die niet van de taal zelf, maar van een willekeurig aangenomen norm uitgaat, is ook de onderscheiding in volledige en onvolledige zinnen. Wie dat doet, komt tot uitingen als de volgende:

§ 15. ‘De zin is de spraakeenheid; men spreekt in zinnen, *al zijn die niet altijd af*.’[1)]

§ 49. ‘Onvolkomen is een zin, waarin de persoonsvorm *vervangen is*[1)] door een anderen vorm.’

§ 49, **5**, Opm 1. ‘Het tegenwoordig deelwoord *zijnde* of *wordende* wordt dikwijls weggelaten; dan is de beknopte zin eigenlijk een *onrolledige beknopte*[1)] zin. *Vastbesloten* (zijnde) *niet toe te geren*, versterkte de keizer het garnizoen der hoofdstad’ (Zie o.a. VAN WIJK, blz. 65).

Wie niet innig doordrongen is van de waarheid dat de grammatikus niets anders te doen heeft dan te konstateren hoe het is, komt vanzelf tot willekeurige voorschriften en uitspraken. Ook deze schrijver is er niet aan ontkomen.

§ 180. Ongeoorloofd is de samentrekking in: ‘*De man dien ik liefhad als mijn vriend en* (wien) *ik mijn geheel vertrouwen had geschonken*’, maar ermee door kan: ‘*Rome werd* (hulpww.) *door Romulus gesticht en* (*werd*, koppelww.) *allengs zeer machtig*’. Wel komt de persoonsvorm die niet herhaald wordt, hier in verschillende betekenis voor, maar toch is de weglating ‘noch hinderlijk, noch onduidelijk’, ofschoon toch weer niet ‘**strikt grammaticaal**’. Die woorden hier zeggen bladzijden; ze verraden de man voor wie niet het gebruik de hoogste wetgever is, maar die gezag toekent aan regels die de een of andere logika-taalman heeft uitgedacht en als de alleen-ware gedekreteerd.

§ 128. Even willekeurig is het voorschrift: ‘Men gebruikt als datief van het betr. voorn.w. *die* de vormen met *w.*’ Ieder kan toch

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

horen dat men de vorm met *d* gebruikt in zinnen als: *de jongen* d i e *ik dat gegeven heb*.

§ 153, **4**, Opm. 6. Soms staat de ontkenning in uitroepen, waar de gedachte juist bevestigend is; *niet* is dan feitelijk *onjuist*[1] gebruikt, b.v. *Hoeveel grooter zou* n i e t (*wel*) *hun verbazing zijn, als*.... enz.

§ 201, **3**. Aan HUYDECOPER herinnert de redenering over *behalve*. Die schreef: '*behalve* i k deugt niet, want in 't Latijn zegt men altijd *praeter* m e , nooit *praeter e g o* '. HASSELBACH haalt er wel het Latijn niet bij, maar gaat toch redeneren. '*Behalve* is moeilijk te benoemen. Feitelijk hangt de naamval, die er op volgt, af van de betrekking tot het werkw. *Allen gingen uit behalve ik*, dus ook: *behalve mijn oud*e oom. Men heeft hier een ellips: *behalve* (bij zijde) *dat ik niet uitging*'. Uitstekend is, waar men de naamvals-*n* nog wil schrijven, de vergelijking met het analoge geval van het voornaamw. Maar de toevoeging: 'feitelijk hangt de naamval, die er op volgt, af van de betrekking tot het werkw.', bederft alles weer. Dat is geen konstateren, maar beredeneren hoe 't wezen moet. Hoe anders doet Dr. VAN WIJK (blz 140) bij dat woord: 'Sommige woorden staan op de grens tusschen voegwoord en voorzetsel; b.v. *behalve: er was niemand behalve hij* (of: *hem*): *behalve hem was er niemand*'.[1]

Van het aannemen van willekeurige regels tot het aanbrengen van willekeurige veranderingen in de waar te nemen taal, ter verklaring van een of ander verschijnsel, is de afstand niet groot. Een sterk voorbeeld is wel:

§ 148, **4**, Opm. 2: 'De vorm: *De stad is* m i j n , o n s , kan beschouwd worden als een bezittel. vnw. (*de stad is mijn stad*), doch dan moet *ons* in *onze* veranderen'.

Zonder enig histories onderzoek neemt de schrijver afkortingen en ellipsen aan, als dat in zijn kraam te pas komt, - ellipsen 'die *dienen*[2] om zich kort en bondig, of met gevoel uit te drukken'. (§ 181) Zo zijn:

§ 148, **4**, Opm. 5, '*zoo* en *hoe* in *het is zoo, hoe is die grap*?' afkortingen van '*zoodanig* en *hoedanig*' en zijn

1) Een zelfde standpunt neemt de schrijver in bij de vaststelling van het verschil tusschen *kunde* en *kunst*. Hij stelt het verschil vast, maar *het wordt niet altijd in acht genomen*, ook blijkens het woord *spraakkunst*. (I, bl. 12).

1) Een zelfde standpunt neemt de schrijver in bij de vaststelling van het verschil tusschen *kunde* en *kunst*. Hij stelt het verschil vast, maar *het wordt niet altijd in acht genomen*, ook blijkens het woord *spraakkunst*. (I, bl. 12).

2) Ik cursiveer.

Opm. 7: *de kachel is aan, het brood is op* te verklaren uit een ellips, voor: *aangegaan, aangemaakt, opgegeten*.

§ 181. *De tuin* a c h t e r h e t h u i s staat voor *die achter het huis gelegen is*. In

§ 99 lezen we: 'Wanneer een voorzetsel zijn regeering *verliest*[1)] blijft het geen voorzetsel; het wordt bijwoord. *De polder loopt onder water. De polder loopt onder*'. En daarmee samenhangende: 'Een paar voorzetsels veranderen van vorm, als ze bijwoord worden: *met*, - *mee; tot - toe; van - af. We gaan met u; we gaan mee* enz.'

§ 115, Opm. 1. '*Geef den keizer wat* d e s k e i z e r s *is*, is eigenlik een ellips voor: *het recht des keizers*. In

§ 115, Opm. 2, werkt de schrijver de onjuiste opvatting waartoe het woord *zin* in *beknopte zin* allicht verleidt, in de hand door te zeggen: "In den beknopten bijzin *valt*[1)] gewoonlijk het onderwerp *weg*[1)]: *Hij wenscht uw beste vriend te blijven*." En in

§ 160, Opm. 3 neemt hij ter verklaring zelfs zijn toevlucht tot weglating van een hele zin: "*Het staat niet netjes, als je zonder handschoenen uitgaat*". Hier is *het* = dat je zonder handschoenen uitgaat; de onderwerpszin is dus *weggelaten*'.[1)]

Zulke verklaringen door het aannemen van willekeurige, denkbeeldige weglatingen zijn wel gemakkelik, maar of ze de leerlingen zullen brengen tot zuiver waarnemen van hun taal, valt te betwijfelen. Veeleer tot oppervlakkig dilettantisme.

Hoe weinig wetenschappelik zulk een wijze van verklaring is, doet ten overvloede het woordje *kan* zien in:

§ 134, **3**, Opm. 1: 'De verleden tijd der aanvoeg wijs in hoofdzinnen geeft te kennen, dat de spreker de vervulling van den wensch onmogelijk acht. *Ware ik maar thuis*. Hier blijkt de nauwe verwantschap met de voorwaardelijke wijs. Men *kan*[1)] dergelijke zinnen *ook*[1)] beschouwen als onvolledige volzinnen, als voorw. bijzinnen waarbij de hoofdzin (b.v. *hoe gelukkig zoude dat zijn*) is weggelaten.'

Wie een levende taal beschrijft, zal dikwijls moeten verklaren: het is niet precies te zeggen hoe het is; de een voelt het zus, de ander zo, of: de grenzen zijn niet nauwkeurig te trekken. Wie anders doet, geeft niet de toestand van de taal weer zoals hij is, maar neemt een denkbeeldige taal aan, en van wat daarbuiten valt, zegt hij: het verschil wordt niet altijd in acht genomen. De leerling krijgt daardoor een vals beeld van de taal en een valse voorstelling

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

van taal in 't algemeen. Ook in dit boek zijn bewijzen te vinden van de zucht om een denkbeeldige ‘vaste’ taal aan te nemen.

§ 123. Er is verschil tussen een *groot* en een *grote* vorst, enz., maar: ‘in het dagelijksch leven wordt dit verschil niet in acht genomen; men brengt zijn schoenen naar *een knappen schoenmaker*, gaat naar *een heel knappen dokter*.’ In

§ 132 worden van de bijwoorden in de superlatief alleen die op *st* genoemd: *het mooist* enz. Voorbeelden van vormen als *mooiste* worden niet gegeven. In

§ 26 wordt het lijdend voorwerp nog gedefiniëerd als de zelfstandigheid die òf het ‘voortbrengsel der handeling van het onderwerp’ is òf ‘die lijdelijk ondergaat en daardoor gewijzigd wordt.’ Gevallen als *een boek lezen, een plaat zien, geld hebben* worden over 't hoofd gezien.

Véél meer had duidelik moeten uitkomen dat de schrijver innig doordrongen was van wat hij in het Voorbericht van deel I zelf zegt: ‘Het stelsel van indeeling, rangschikking en benoeming is menschenwerk; zoo er hier of daar een verschijnsel, een plant- of taalvorm niet in past, ligt het aan het stelsel. Bij het algemeen in zwang zijnde spraakkunstsysteem, waaraan ik me in hoofdzaak gehouden heb, komt dat nog wel eens voor.’

Het is te begrijpen dat de schrijver van dit boek, dat waarschijnlik vooral voor onderwijzers bestemd is, geen radikale veranderingen in het systeem heeft trachten te brengen. Maar het behoud van de oude indeling is alleen dàn verenigbaar met het program, in het *Voorbericht* ontwikkeld, wanneer de schrijver zich op krities standpunt plaatst. Dat bewijst b.v. de Spraakkunst van KUMMER. Nieuw en oud zo ineen te smelten, dat zowel de voorstanders van het oude als van het nieuwe er vrede mee kunnen hebben, leidt tot tweeslachtigheid en verwarring. Dat ziet men aan deze spraakkunst.

Ik heb met deze beschouwing geen volledige beoordeling van het werk van de heer H. willen geven, maar enkel willen doen zien dat een boek dat niet uitgaat van het Algemeen Beschaafd, noodwendig verwarring moet stichten in de geesten van de gebruikers. Alleen hij die volkomen in zich opgenomen heeft dat deze taal de waarnemingstaal is waaruit de wetten die het leven der taal beheersen, afgeleid worden, kan als gids optreden en anderen leren waarnemen. Wil hij onder zijn waarnemingen ook opnemen de vormen die velen nog gebruiken bij hun schrijven, of de taal van vroegere en hedendaagse auteurs, niets is daar tegen.

Het nagaan van het tegenwoordig schriftelik taalgebruik, het taalgebruik van de tegenwoordige auteurs, is in een spraakkunst die *voor onderwijzers bestemd* is, zelfs *noodzakelik*.

Maar niet minder *noodzakelik* is, met het oog op het taalonderwijs dat dezelfde onderwijzers te geven zullen hebben, dat ze scherp leren onderscheiden en niet allerlei taal- en spelvormen, allerlei taalgebruik dooreenhaspelen tot een mengelmoesje dat dan 'spraakkunst' heet.[1)]

Ten slotte nog een enkel woord, ter voorkoming van misverstand. Ik heb trachten aan te tonen dat de heer H. in theorie uitgaat van de nieuwe taalopvatting, maar in de praktijk telkens tot het oude standpunt terugkeert Daarmee wil ik niet zeggen dat het boek minder is als zovele andere. Integendeel, gaarne verklaar ik dat het m i. blijken geeft van overigens met zorg samengesteld te zijn en van veel voorafgaande studie. En ik hoop dat een tweede druk de schrijver nog eens in de gelegenheid zal stellen de rijke stof zo om te werken, dat er een spraakkunst ontstaat die zich op een zuiver standpunt plaatst. H. VAN STRIEN.

Een aardige definitie van stafrijm.

G. VERRIEST haalt in zijn mooie studie *Over de grondslagen van het rythmisch woord*, eerst verschenen in het tijdschrift 'Vlaanderen,' en later afzonderlik gedrukt (Van Dishoeck - Bussum - 1904), de volgende aardige definitie aan van stafrijm, door de dichter GEZELLE bedacht:

'De Stafrijmen zijn gelijk Stapsteenen, waarop men Steunt met de Stemme, latende al wat daartusschen valt maar vluggelings en in 't voorbijgaande uitgesproken.'

1) Hoe noodzakelik dat is, bleek me nog dezer dagen. Een leerling van een opleidingsinrichting die met het oog op het examen bij zijn werk de volledige buigingsuitgangen moest gebruiken, had geschreven: *naar haren zin*. Dat werd door de leraar afgekeurd: het moest zijn *naar haar zin*, want: in uitdrukkingen schreef men de volledige buigingsuitgangen nooit. Het jonge mens was nu de kluts helemaal kwijt. De leraar deelde de gronden waarop dat voorschrift rustte, niet mee. Ik vermoed dat zelfs bij deze dogmatikus de natuur, onbewust, boven de leer ging - in dagelikse uitdrukkingen.

Beets in het buitenland.

J.J. Duproix. Nicolas Beets et la Littérature Hollandaise. Ouvrage couronné par l'Université de Genève. Prix Amiel. - Amsterdam, Scheltema & Holkema; Genève, A. Jullien. 1907. (Pr. ƒ1.90).

Een goed geschreven werkje, dat, door middel van de litteraire waardering van BEETS' Camera, de aandacht van 't buitenland wil vestigen op de Hollandse litteratuur. Aantonen, dat de Camera Hollands is, zo Hollands als onze duinen, onze vaarten, onze weiden met runderen en onze huizen en steden. En dat de schrijver van de Camera het door en door Hollands karakter heeft ontleend aan z'n omgeving, die zich in de klare natuur van die zeldzame Hollander heeft weerspiegeld.

Zodat in het boekje zeker wel eenheid van opvatting te vinden is, iets afgeronds, wat het maakt tot een zaakrijke - met illustratief vertaalwerk toegelichte - Handleiding van wat men gewoonlik noemt nationaal-Hollandse kunst.

Ook bij de heer DUPROIX is BEETS in de eerste plaats HILDEBRAND. Als de student BEETS de predikant te Heemstee is geworden, en hij de natie wil ‘stichten’ met z'n poëzie - wat BEETS in 't kerkelik leven, schrijvende, mee heeft verschaft, wordt niet eens genoemd, - is 't mooi er af. Maar de Camera krijgt z'n beurt. En een goeie beurt ook: de helft van de omvang van 't boekje. Hoofdstuk II handelt over de Geschiedenis van de Camera; hoofdstuk III en IV achtereenvolgens over het eerste gedeelte (Nurks, Stastok, Een oude kennis) en het twede gedeelte, na '51 dus (Kegge, Witse, Studiën en Schetsen). In een kort overzicht wordt de lezer indachtig gemaakt aan drieërlei elementen: schetsen, zoals de Veerschipper, de Huurkoetsier, de Baker[1)]; - essai's, zoals Onze jongens, Kinderrampen, 's Winters buiten, Vooruitgang; - en zedetaferelen, meest humoristies opgevat,

1) DUPROIX zegt La Nourrice.

zoals de uitgebreidere verhalen Nurks, Stastok, Kegge, Witse, Een oude kennis. En van die verhalen krijgt de lezer een inleidend overzicht en een karakteriserend, of wel beroemd gebleven gedeelte: b.v. uit de Stastok; Het diakoniehuismannetje; uit Nurks de bekende revue over de Haarlemse zondagswandelaars; uit Een oude kennis, Het toneel in de koepel, en zo voorts. De buitenlandse lezer krijgt dus wel het eigenaardige, en bestgeslaagde van BEETS' levend schetswerk onder de ogen.

Voor ons, die als Nederlanders de Camera kennen, zijn van meer belang de Hoofdstukken I (De Mensch, het Werk en z'n histories en letterkundig milieu), V (HILDEBRAND's kunst) en VI (De plaats van NICOLAAS BEETS in de letterkundige geschiedenis van Holland). Altans, wij horen ook graag eens, hoe een ander over ons bekende dingen oordeelt. En dit oordeel is de moeite waard. Bij DUPROIX draait alles hierom: Hoe komt het, dat HILDEBRAND in BEETS is ondergegaan. Ondergegaan, immers: ‘L'oeuvre poétique de BEETS mérite à peine une mention rapide’. En: ‘on demeurera confondu de la sérénité avec laquelle le poète médiocre donna un beau jour congé à la muse rèaliste du talentueux HILDEBRAND’. Ja, 't is voor hem ‘un cas étrange de psychologie littéraire’. Maar 't raadsel moet, zegt de schrijver, worden opgelost; anders krijgt de lezer geen volledig beeld van NICOLAAS BEETS, en evenmin van de juiste plaats die hij in de geschiedenis der hollandse litteratuur inneemt.

De reden nu is: ‘l'écrivain a ignoré l'artiste dont il avait l'étoffe. Niet dus, dat het geestelik ambt te Heemstee BEETS' zwijgende verlochening van z'n Camera zou moeten verklaren. Althans niet in hoofdzaak. 't Kan zijn, dat de herder der gemeente, bij 't dageliks omdwalen in de droefheid en de ellende der mensen het hoofd heeft geschud over z'n vroegere, oppervlakkige mensenpsychologie uit z'n Leidse tijd. 't Zou ook niet onmogelik zijn, dat de aristocraat BEETS van de burgerlike connecties die de student HILDEBRAND maakte z'n bekomst had. Doch, ce ne sont pas là les véritables motifs du sacrifice littéraire en question. Neen, de kwestie gaat verder; ook buiten de Camera, op 't gebied van BEETS' poëtiese werkzaamheid moet gevraagd: comment expliquer la cohabitation du rimailleur et du poète dans le même homme?’ En de oplossing ligt alleen hierin, dat BEETS de gaaf miste der zelfkritiek. Hij wist zich geen grenzen te stellen. Hij was niet de door God begenadigde kunstenaar. En de bladzij van de buitenlander is 't lezen waard:

Pour édifier une oeuvre parfaite, il ne suffit pas à un homme de posséder un tempérament d'artiste; il lui appartient encore de se

connaître comme tel; par là, jentends qu'il doit avoir un sentiment très net de la nature de son talent, afin d'en savoir la mesure, d'en démêler les ressources, d'en apprécier la portée. La capacité littéraire n'est pas faite exclusivement de sensibilité artistique, mois encore de raison et de réflexion. En même temps que la conscience de ses aptitudes esthétiques, l'homme de lettres doit avoir l'intuition intellectuelle de leur valeur, savoir les dominer, les diriger dans le sens où elles demandent à s'épanouir. S'il ne possède, tout au moins à l'état latent, les dons du critique, le génie lui-même s'expose à la médiocrité. Sans doute, il n'est pas nécessaire à un poète, à un romancier, à un nouvelliste, de s'exercer à l'examen des oeuvres d'autrui. Mais il importe qu'à la façon dont il élabore ses créations, on pressente qu'il serait apte, s'il s'en donnait la peine, à juger à compétence des productions étrangères aux siennes. Or, BEETS ne possédait pas ce don; il s'est chargé lui-même d'en laisser une preuve matérielle dans les conférences pupliées par lui sous forme d'essais. Ses études sur VONDEL, sur BILDERDIJK[1] sont à ce titre, de précieux documents. On l'y devine désarmé devant les productions de ses devanciers, si bien désarmé qu'il admire avec une confiance ingénue jusqu'à leurs défauts les plus éclatants. Leur emphase devient de la grandeur, leur mauvais goût passe, à ses yeux, pour du charme. Il va par exemple, jusqu'a comparer à un tableau de Raphaël une tirade où VONDEL, décrivant les anges du paradis, les représente jamais lassés de savourer la manne céleste et de croquer ‘d'angéliques sucreries.’ S'il se hasarde à ses sujets où le patriotisme ne sollicite plus sa partialité, il n'est guère mieux inspiré, à moins qu'il ne fasse appel aux ressources de sa science livresque et n'ait à sa disposition quelque jugement de Vinet, pour soutenir le sien.[2] Une si radicale impuissance à examiner avec fermeté les oeuvres d'autrui procédait de celle où il était de se juger lui-même. Poète, il manquait totalement de ce don que les Anglais désignent d'un mot expressif, le *self-criticism*. L'aveu en existe quelque part dans ces recueils de vers: il avait pour ses poésies les mêmes faiblesses qu'un père vis-à-vis de ses enfants: les dernières venues lui semblaient les meilleures. Il a manqué de boussole, il ne sut pas se contrôler; laisson la brusquement l'oeuvre, inaugurée par *Camera Obscura* était le fait d'un écrivain incapable de démêler les ressources naturelles de son tempérament. Si l'on ne faisait entrer cet élément d'appréciation en ligne de compte, on s'exposerait à ne

1) Voir ses Récréations littéraires (1856) et ses Variétés littéraires (1876).
2) Récréations littéraires, p. 255-156.

pas comprendre exactement pourquoi, presque au début de sa carrière, HILDEBRAND prit sa retraite.

Wat BEETS miste, merkt DUPROIX op, heeft hij niet kunnen krijgen door het erven van z'n omgeving of van z'n voortijd. Vóór 1830 is Hollands litteratuur zo goed als zonder oorspronkelikheid. MARNIX is de man geweest, die in z'n 'Bijenkorf' aan z'n nieuw vaderland een nationaal proza heeft willen geven. Maar na z'n tijd heeft de Hollandse litteratuur, hoe bedrijvig en vruchtbaar ook, niet geproduceerd in de richting van een nationale tendenz. Wetenschap beoefende men genoeg en zo veelzijdig mogelik; maar de Rederijkerij ging de weg van 't klassicisme op; de mensen verfransten of verlatijnden; besproken werden de verdiensten van een OVIDIUS en een VIRGILIUS, een RONSARD en een CLEMENT MAROT; ieder moest minstens een stuk vertaald en franse of latijnse strofen geschreven hebben. 'La langue dont le génie de MARNIX a créé l'individualité s'exerce à habiller des pensées étrangères'. Uit die school komen HOOFT en VONDEL en zoveel anderen voort met een zeer betrekkelike oorspronkelikheid. HOOFT, eigenlik historicus, staat beneden VONDEL als dramaturg; 'et VONDEL, le colosse, le génie, est à peine égal du Français Montechrestien, le pâle imitateur de l'emphatique Sénèque. Ses connaissances sont étendues; ses créations sont ambitieuses; il devine le monde de l'art, mais il n'y entre pas. Incapable de se borner, impuissant à étreindre sa matière, il ne parvient pas à faire passer la vie dans une oeuvre où la froide imitation tient lieu d'originalité. Il faut en dire autant de JACOB CATS....' Ja, de 18de eeuw staat in dit opzicht nog lager. Kortom, 'il a manqué a la littérature néerlandaise, immédiatement après MARNIX de Sainte-Aldegonde, un Aristarque, un censeur sévère, arbitre du goût, capable d'enseigner à la pléïade des écrivains hollandais l'art des sacrifices nécessaires'. En zo BEETS en z'n onmiddelike voorgangers BILDERDIJK, TOLLENS en DA COSTA hun kunst niet helder hebben ingezien, en de auteur van de Camera niet heeft kunnen gissen in welke richting z'n natuurlike aandacht steun verlangde, zijn zij niet alleen de dupe van de misvattingen van hun geest of van hun geslacht, - ook de voorgangers uit de gouden tijd moeten voor een groot deel de verantwoordelikheid dragen. En wat BEETS betreft, hij heeft de dwaling van z'n voorgangers in zekere mate goed gemaakt, en in de Camera een monument gesticht, dat van een zuiver hollandse geest is doortrokken.

Welke is nu de verantwoordelikheid van onze vroegere geslachten?
Niets anders dan het verzaken van de nationale aanleg, die zich

zo waarachtig en zo hoog ontwikkeld heeft in de schilderkunst, maar in de litteratuur niet tot z'n recht kon komen. Deze verklaring is een der opmerkelikste bladzijden in DUPROIX' breed-kijkend werk.

Eerst gaat het over het karakter van de vlaams-hollandse schilderschool, vergeleken met de italiaanse, - met TAINE's 'Philosophie de l'art dans les Pays-Bas' in de rug:

L'atmosphère est ici éducatrice des yeux; l'homme y peut, sans effort, apprendre à discerner les teintes les plus mobiles. Il était naturel, que, dans ces conditions, la couleur y sollicitât quiconque sentait s'agiter obscurément en lui le démon de l'art; le Hollandais, comme le Flamand, devait posséder, de par son milieu, une inclination naturelle à cultiver la peinture au détriment de la sculpture et des belles-lettres. De ce point de vue, la disproportion qui existe, au dix-septième siècle, entre le génie des peintres et celui des littérateurs néerlandais paraît dejà moins étrange. Mais il y a des raisons plus profondes à donner de son existence. Les caractères intrinsèques des écoles hollandaises, qu'il s'agisse d'individualités aussi différentes que celles de Rembrandt, de Steen, de Ruysdaël ou de Potter, en fournissent l'essentielle.

Comme les maîtres flamands, les maîtres néerlandais se signalent par la façon dont ils traient le détail d'un tableau. Réalistes de tempérament, frappés avant tout par l'infinité des traits particuliers qui, dans un groupe ou dans un paysage, concourent á l'impression totale, ils s'attachent, sur la toile, à reconstituer l'ensemble par la reproduction fidèle et presque servile du détail. - - L'art italien, ou pour parler plus généralement, l'art classique, procède, en effet, d'un point de vue diamétralement opposé. Aux yeux de son disciple, le détail est accessoire. Il ne part pas de la réalité comme le Flamand; il part de l'idée et ne voit le réel qu'à travers elle. Donnez-lui un visage à représenter, un groupe, un coin de nature il commence par se demander quelle idée générale se dégage du visage, du groupe, du coin de nature. Dès qu'il a cru la deviner, il s'assigne pour tâche unique de représenter le modèle en telle manière que l'image soit apte à susciter chez le spectateur les seuls sentiments et pensées qui se rattachent à l'intention entrevue par lui. A cette fin, il sacrifie impitoyablement le détail inutile. De là vient que son tableau, attentivement contemplé, vous procure une impression nette, éveille en vous un rêve unique, ou, du moins, concentre votre intérêt tout entier sur un point principal. Mais regardez une toile hollandaise; peut-être un premier et superficiel coup d'oeil vous laissera-t-il d'abord une vision simple; restez toutefois une minute à la scruter; vous verrez immédiatement votre

attention se disperser aux quatre coins du tableau, et, fût-il haut de six pouces, large de dix, vous sentirez votre esprit tiraillé en tous sens. Il s'y trouve tant d'accessoires, observés et reproduits avec un soin infini; les moindres coins sont fouillés avec tant de scrupule, que votre regard, à son tour, se sent incapaple d'en laisser un seul inexploré. Tandis que la première oeuvre, dans son unité, vous aura donné un sentiment de repos, la seconde, tout en vous procurant une jouissance aussi intense, vous laissera une légère sensation de fatigue, parce que vous aurez eu à refaire, en une certaine mesure, tout le travail accompli par le peintre pour ne laisser échapper aucun des détails qui, dans la réalité, concouraient à composer l'ensemble. La beauté, pour le premier artiste, était simple; en une certaine mesure, il la concevait *a priori* pour l'imposer aux choses; celles-ci s'en trouvent illuminées, comme le corps est illuminé par l'âme, dans la philosophie platonicienne. Aux yeux du second, elle est complexe; elle n'existe pas *a priori*; elle se dégage du détail des choses. Un oeuvre, pour en donner la sensation, doit s'attacher à en reproduire les moindres accidents. Son art se modèle strictement sur la nature. De là, la scrupuleuse exactitude du pinceau des peintres flamands et hollandais. Inaccessibles à la beauté transcendante, ils cherchent, en figurant la nature, à donner l'impression de la beauté immanente, qui pénètre les êtres et ne se peut isoler de leurs parties mêmes les plus infimes. Ils obéissent ainsi à la tendance de leur race. Or celle-ci, en Hollande, au dix-septième siècle, beaucoup plus encore qu'en Flandre, est restée à peu près indemne de toute influence étrangère exagérée. Elle y a produit presque exclusivement des chefs-d'oeuvre; si quelques peintres ont essayé de la corriger ou de s'en affranchir, ils y ont perdu le meilleur de leur originalité.

Deze natuur nu hebben de hollandse litteratoren verzaakt.

.... inconscients des ressources du génie national, ils se laissèrent réduire par l'idéal classique, étranger à leur terre brumeuse. L'influence des chambres de rhétorique fut, en ce sens, désastreuse. Elles mirent à la monde l'humanisme.... Les écrivains principaux, ayant appris à connaître Rome et la Grèce à travers les tragédies de Sénèque, tentèrent, à la façon de VONDEL, d'instaurer chez eux la tradition classique.... Au contraire des REMBRANDT, des FRANS HALS et des POTTER, ils furent infidèles à leur penchant naturel. Celui-ci les orientait vers le réel; ils le délaissèrent. Manquant essentiellement de cette aptitude aux idées générales qui est l'âme de tout art classique,

ils adoptèrent donc un idéal littéraire en réalité inaccesible, sinon à leur intelligence du moins à leurs facultés créatrices.... Leurs oeuvres à tous attestent que l'ouvrier d'art ne saurait faire impunément abstraction totale des tendances maîtresses de sa race. Sans doute, il lui appartient de les soumettre à son tempérament, dans la mesure où il en est capable; sans doute, sa raison propre est appelée à leur assurer un développement harmonieux. Mais elles doivent demeurer les directrices de son travail. Il doit s'attacher à leur créer un lit où leur cours se puisse éployer à la façon d'un fleuve majestueux; sinon, le flot s'en èparpille, se disperse, tend à s'évaporer. Ainsi Marnix de Saint-Aldegonde à pu buriner, au seizième siècle, une langue à laquelle les écrivains hollandais du dix-septième et du dixhuitième siècle n'ont pas su faire le sort auquel elle était destinée.

Wat de hollandse schilders waren in de 17de eeuw, was HILDEBRAND's Camera omstreeks 1840. De Camera schiep een nieuwe proza. Op BEETS volgden CREMER en MULTATULI; in een ander genre COUPERUS (par l'habilité avec laquelle il sait grouper l'infinité des traits particuliers) en HEYERMANS, wier wezenlike verdienste is, ‘la tendance réaliste dont *Camera obscura* fut vraiment l'initiatrice en littérature, deux cents an après les peintres du dix-septième siècle’.

Doch wij willen niet alles meedelen wat ons door goed inzicht trof. Dat de leider van de *Gids* en BEETS niet in 't zelfde scheepje voeren, merken we, gesluierd, in 't Ie Hoofdstuk. Het slot van DUPROIX' arbeid zinspeelt er nogmaals op, waar het gaat om de algemene waardering, welke BEETS, die de volksnatuur terugvond, van de zijde der natie ten deel moest vallen. Ook deze bladzij opent voor de waarde van de beide mannen een perspectief. Doch wie geeft 't antwoord op de vraag?

S'il eût suffi à la gloire momentanée d'HILDEBRAND d'avoir conquis les suffrages populaires, ce sera, pour son modeste ouvrage, un titre beaucoup plus solide aux yeux de la postérité ignorante des moeurs d'un siècle lointain, indifférente aux pensées d'une génération éteinte, que d'avoir mis au grand jour les meilleurs des capacités littéraires de sa langue et de sa race. La critique même dont il fut l'objet, en 1839, de la part de POTGIETER, n'en est-elle pas le plus sûr garant? Le directeur du *Gids* appréciait à sa juste valeur le style savoureux de *Camera*. Il déplorait toutefois que son auteur eût appliqué son talent à si petite matière. Il aurait désiré de plus nobles sujets. Encore hanté par la tradition classique, ils s'appliquait à enseigner à la *Jeune Hollande* l'évangile littéraire de VONDEL. Il trouvait trop

terre à terre la minutieuse observation dont l'oeuvre nouvelle était née. Peut-être, en dernière analyse, ce jugement ne fut-il pas étranger à la résolution prise par BEETS, en 1851, de délaisser une inspiration qu'il ne croyait plus digne d'occuper son esprit. En ce cas, le rigueur de la déduction nous obligerait à conclure en envisageant la retraite prématurée d'HILDEBRAND comme le dernier des mauvais tours joués aux lettres néerlandaises par l'influence d'un idéal étranger au naturel du peuple hollandais.

J.K.

Boekbeoordelingen.

De Heerlijckheit der Kercke van Joost van den Vondel. Met een inleidende studie, verklarende voetnoten, en taalkundige aanteekeningen, door Dr. H.W.E. Moller (E. van der Veoht, *Amsterdam* 1907). (Prijs ƒ 4.25. Beknopte uitgaaf ƒ1.90.

De herleefde Vondel-studie onder de jongere Katholieken is een heuglik feit. Ondanks de liefdevolle ijver van ALBERDINGK THIJM en zijn volgers, en het boek van de Duitse Jezuiet BAUMGARTNER, waarin Vondel's leven en werken voor het eerst in samenhang van Katholiek standpunt beschreven werden, bleef onze kennis omtrent de Katholieke VONDEL vol leemten. Van verschillende zijden, en in onderling overleg wordt dit terrein nu ontgonnen. GERARD BROM schreef verleden jaar een interessante studie over de *Altaergeheimenissen*, terwijl zijn proefschrift over Vondel's bekering weldra zal verschijnen. Pater BOELEN maakte een détail-studie van de *Lucifer*; pater MOLKENBOER spoorde de bronnen van de *Altaergeheimenissen* op, en gaf daardoor een kijkje in Vondel's studeerkamer. MOLLER promoveerde met een studie over *De Heerlijckheit der Kercke*, die aangevuld en omgewerkt, in een statig, mooi uitgevoerd boekdeel verscheen.

Een brede, tot in kleinigheden afdalende studie opent het werk. Over de *Aanleiding en voorbereiding* was nog weinig bekend. De toelichting van VAN LENNEP (deel X) bepaalt zich tot een kort ‘Kritisch overzicht’; BAUMGARTNER besteedt aan het gehele werk niet meer dan één bladzijde (blz. 273). MOLLER toont nu aan dat op zijn Deense reis de omgang met1 de Spaanse gezant REBOLLEDO, die zelf dichter was, bij VONDEL ‘een sluimerend verlangen opgewekt had’, en dat van die tijd (1657) de groei van het plan dagtekent, waar-

van de sporen ook in andere gedichten van de tussenliggende jaren te vinden zijn. In een volgend hoofdstuk worden als *Bronnen* genoemd de ‘Stad Gods’ (*Civitas Dei*) van de kerkvader AUGUSTINUS, die evenwel niet slaafs gevolgd werd, en de *Bijbel*. Hoewel VONDEL in zijn Katholieke tijd de *Vulgata* gebruikte en daarnaast de Leuvense vertaling raadpleegde, liet ook de zogenaamde bijbel van deux-aes, zijn vroegere huisbijbel, meermalen herinneringen na. Voor het historiese gedeelte gebruikte hij een kerkgeschiedenis van de Jezuiet BISCIOLA. Om het gebruik van die bronnen na te gaan, werd dit voor elk onderdeel nauwkeurig bestudeerd (blz. XLV-LXXXVII).

Het derde hoofdstuk is aan *de oude uitgaven* en de kritiek van de tekst gewijd. Opmerkelik is het, hoe weinig de gedrukte tekst te vertrouwen is, waarschijnlik doordat de verbetering van de drukproeven aan een korrektor overgelaten werd. Op grond daarvan heeft MOLLER met de grootste nauwgezetheid VONDEL's handschriften en drukken bestudeerd, en het is geen geringe verdienste, dat hij op die wijze veel tot zuivering van de tekst bijgedragen heeft. Natuurlik is van elke verandering in de tekst en in de aantekeningen rekenschap gegeven.

Het vierde hoofdstuk geeft een *Kenschetsing en beschouwing*. De uitgever heeft daarmee een dubbel doel: hij wil de lezer voorbereiden door in grote trekken de bouw en de gang van het gedicht te schetsen, en tegelijk zijn eigen indrukken weergeven, zijn eigen waardering van het geheel en van de onderdelen uitspreken. Men zou het dus een pedagogies hoofdstuk kunnen noemen. De ontleding lijkt mij uitstekend geslaagd; de waardering zal ieder aan de zijne dienen te toetsen. Klinkt de loftoon soms wat luid, met niet minder beslistheid worden de zwakke plaatsen veroordeeld, b.v. de weerlegging van de heidenen tegen het einde van het tweede boek (CXXIII) en de kroniekachtige tweede helft van het derde boek, waar VONDEL te slaafs de geschiedenis volgt (CCXXVII; vgl. de twee volgende blz.). Voorzover ik kon nagaan, bleek dat de scherpzinnige schrijver ook een ontwikkelde smaak heeft; bovendien deelt hij VONDEL's vurige liefde voor de Moederkerk, en is hij zòzeer met dit werk vertrouwd geraakt, dat zijn leiding uiterst leerzaam is. Aan het slot verwerpt hij, m.i. terecht, VAN LENNEP's verdenking, als zou VONDEL zich door angst voor de overheid hebben laten weerhouden om ook de Protestantsche ketterij in zijn gedicht te brandmerken Bovendien wil hij dit gedicht evenmin een hekeldicht als een leerdicht noemen, maar karakteriseert hij het als lyries-epies. De drijvende kracht ziet hij niet, zoals VERWEY, in VONDEL's Roomse trots, maar in zijn innige Roomse liefde voor de Moederkerk.

In de *Aantekeningen* heeft de uitgever een praktiese splitsing gemaakt; aan de voet van de bladzijde vindt men de nodigste taalkundige verklaringen, zo kort mogelik gehouden. Aan het einde van de tekst volgen een reeks bredere aantekeningen (blz. 110-185), die een waardevolle bijdrage leveren tot de kennis van VONDEL's taal, uit de latere, nog te weinig onderzochte periode. Steeds wordt de ware methode gevolgd: VONDEL te verklaren uit VONDEL. De aangehaalde bewijsplaatsen getuigen van grote belezenheid; meermalen wordt daardoor een verrassende verklaring gegeven van een moeielike plaats of een zeldzaam woord, of een waarschijnlike verklaring tot zekerheid gebracht, b.v. bij *ongeverfd* (I, 230), *uitgestort* (I, 259), *jaght* (I, 308), *oprollen* (I, 310), *aert* met kollektieve betekenis (II, 321), *vermast* (II, 458), *klincken* (III, 237)[1] *beholpen* = verheugd (III, 1129). Een *Woordenlijst*, met verwijzing naar de aantekeningen, verhoogt de bruikbaarheid.

Een prakties denkbeeld was het ook, naast de volledige uitgave, een goedkopere verkrijgbaar te stellen, waaruit het bronnenonderzoek, dat een beperkter kring van lezers interesseert, weggelaten is. Met deze voorbeeldig-nauwkeurige uitgave heeft de heer MOLLER dit hoofdwerk van de Roomse Vondel ons veel nader gebracht. Met grote belangstelling zien we zijn beloofde studie over de 'drieënheid van gedichten': *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst, Joannes de Boetgezant* en *De Heerlijckheit der Kercke* (blz. XX) tegemoet[2].

C.D.V.

Leidraad bij de studie der letterkunde voor de Hoofdacte door Frisius. I. Vondel. (II. Hooft volgde). - P. Noordhoff 1906. - *Groningen*. (Prijs *ƒ* 0,90).

Niet op de keuze der stukken zozeer, - ofschoon op de slechts 28 bladzijden lyriek tezamen, het aandeel van de anti-Synodale polemiek wel wat ruim is (De Rommelpot, de Geuse-Vesper, De Otter enz., Het Stockske), als wel op de veel te uitvoerige en al te vaak overbodige aantekeningen vallen onze bedenkingen.

Aanhalingen tevens, op hun plaats in historiese studies en standaard-

1) Het *Mnl. Wdb.* III, 1553 haalt nog uit *Vondel* aan: 'op een bekken klinken.' Komt de betekenis 'slaan' in 't tegenwoordige Vlaams niet voor? Ik meen mij die uit STIJN STEUVELS te herinneren.

2) Vergelijk verder de beoordeling van GERARD BROM, en de anti-kritiek van de schrijver, beide in *Van onzen Tijd* (Jaarg. VII), die in de rubriek 'Uit de Tijdschriften' vermeld zijn.

werken, nemen in een werkje, dat veel moet overschouwen voor de kennis van een man als VONDEL, veel te veel ruimte in en leiden van 't nodige en zakelike af.

Juist soberheid is hier geraden: de tekst is de hoofdzaak; het in de stukken gemeenschappelik-kenmerkende, in *taal* en in *strekking*, kon gebracht worden in een ‘Inleiding’.

Hier ontbreekt zo'n ‘Inleiding’.

En voor de kennis van VONDEL kunnen deze enkele gedichten en de onsamenhangende reeksen notities niet volstaan.

De lading helt sterk over naar de histories-anekdotiese kant. En 't stuur lijdt er onder.

Bovendien, zijn de taalkundige opmerkingen alle betrouwbaar?

In ‘Het Stockske’ wordt bij vs. 21:

> Ghy *ruste* van uw trouwe plichten
> Na 'et rusten van dien ouden stock,
> Geknot door 's bloetraats bittren wrock:
> Nu stut en styft ghy noch myn dichten.

gevoegd, dat *ruste* staat in de aanvoegende wijs.

Ook ingeval dit waar mocht zijn, dan had er wel bij gezegd mogen worden, dat hier niet de *vorm* beslissen mag. Dikwels toch zien wij bij VONDEL, in de indicatief, imperfecta als *gy suchte* (Stedekroon); *wat my gemoete* (Jeptha); *hoe dickwils taste uw herck* (Leeuw.) dat 's jagers-oogh *verblinde* (ald.). Dit had, om niet van de weg te helpen, behoren te worden gememoreerd.

Bij vers 13

> Hoe dickwyl *streckt* ghy onder 't stappen
> Naer 't hof der Staeten stadigh aen
> Hem voor een derden voet in 't gaen
> En klimmen op de hooge trappen.

wordt achter *streckt* kortweg aangetekend *strecktet*. Zonder meer.

Is dit soms een ‘verbetering’?

Zo neen, was daar dan ook niet nodig geweest op te merken, dat de twede pers. van 's zwakke imperf. bij VONDEL geregeld zonder *t* voorkomt? En dat *streckt* hier even goed een wisselvorm is van *streckte*, als bij ons nog *ik zeg* naast *ik zegge*?

Door dit te doen, had de studerende ‘voor de hoofdacte’ wat meer inzicht kunnen krijgen in de taal-zelve van VONDEL, en had hij kunnen leren begrijpen waarom voor de dichters, - en trouwens voor alle levende taaluiting - vormen als *gij leefdet, gij antwoorddet, gij strektet* onbruikbare dingen zijn en ook wel onbruikbaar zullen blijven.

Aan het slot staan vragenreeksen over een drietal drama's: de

Gysbrecht, de *Leeuwendalers*, de *Lucifer*. Ze zijn voor ‘de studeerenden’.
Misschien, dat op examens wel eens op die wijze gevraagd wordt!
Maar hoe werkt deze wijze van ‘vragen’ de oppervlakkigheid in de hand!

Verzen van Vondel. - *Amsterdam* 1906. S.L. van Looy. (Prijs *ƒ* 1.25).

Dit bundeltje heeft voordelen, die de ‘Leidraad’ mist. Een verscheidenheid van inhoud, en een zeer korte ‘Woordenlijst’. Doch ongaarne missen we een ‘Inleiding’.

Korte lyriese stukjes, die in de volledige ‘Vondel’ de aandacht ontglippen, komen in dit boekje in schitterende schoonheid uit. We noemen *De Kruisbergh, De Rijnstroom, Ecce Homo, Aan de Beek* en de *Klinckerts*. Daarnaast staan bekenden als de *Vertroostinghe*, de *Uitraert*, de *Roskam*, de *Geuse-Vesper*. Ten slotte volgen enige reien, en één ‘Treurspel’. De keuze is gelukkig: 't is de ‘*Adam in Ballingschap*’. Wie VONDEL kent, weet wat z'n *Adam* zeggen wil. En ook de poezie zelf van de ‘*Adam*’; de kleur; de ijle lichtsfeer, waarin zich z'n verbeeldingen vormen; de compositie, die op de ‘heilige spelen’ terugwijst; de diepe zin en het cantieke geluid van z'n reizangen; ze geven voldoende in dit ene ‘spel’ de karakteristiek van de symboliese Christen-dichter weer.

Vondel-Studiën I. (Vondel en de Sterrekunde) door J.J.G. Boelen S.J. - *Nijmegen.* - L.C.G. Malmberg. - 1906. (Prijs *ƒ* 0,90 ingen., *ƒ* 1,25 geb.).

Zulke studiën moesten er eindelik komen. In VONDEL's werken toch, van veelzijdige aard, is na te speuren de ganse wetenschap van z'n tijd. Door de strekking van die werken: de verheerliking van God in het geschapene en in het geschiede, moesten christen-leraars opgewekt worden hem te lezen en te onderwijzen, en, vooral als zij tevens bekoord werden door de wijze van voorstelling en de trant van schildering in een altijd- schone taal, geestdriftig z'n didakties-lyriese werken te amenderen. Dit nu doet de heer BOELEN met jeugdige moed en loffelike ijver. Zijn eerste bundeltje, - uitgewerkte opstellen, te voren in de ‘Studiën’ verschenen, - leidt de belangstellende lezer in ‘de Astronomische kennis’ van VONDEL. Uitteraard, wij wisten het reeds, is deze ‘Wetenschap van het Heelal’, in de litteratuur altans,

nog die, welke de oudheid aan de Middeleeuwen en de Renaissance overleverde. En zo worden dan ook hier de aan Ptolemaeus en Aristoteles herinnerende astronomiese inzichten aan de hand vooral van de ‘Bespiegelingen’, getoetst, aan wat de schrijver noemt ‘VONDEL's Astronomische Poëzie’. Daarop volgen de ‘Dansrei’ in ‘Adam in ballingschap’, een bijdrage over ‘Vondel en de Zon’ en tot slot enige niet minder interessante ‘Aanhangsels’. Wat wij in deze met liefde geschreven opstellen al weer opmerken, is, dat ook VONDEL's en daarmee de ganse 17de eeuwse kennis van het Universum, hoe schitterend ook verwerkt tot mysties-gekleurde cantieken en kunstvolle symboliese dansen, op de keper beschouwd, een alles behalve afgeronde en algemeen erkende ‘leer’ vertegenwoordigt. Zij is een in de overgedragen litteratuur geijkte zienswijze, die zich zoveel mogelik houdt aan wat de M.E. hogescholen als Aristoteliaanse wetenschap meende te moeten onderwijzen, en, ofschoon zij door een telkens appeleren op bijbelse uitspraken als in de ‘Psalmen’, in de ‘Apocalysis’ en anderzins, zich van een kerkelik cachet heeft verzekerd, en niettemin een sterk-heidens karakter draagt.

Trouwens, alle menselike weten en geloven was ‘scholasties’ gerepristineerd. Intussen, wij zien gaarne ook naar andere dan ‘astronomiese’ Vondel-studiën uit.

Eén opmerking nog:

Er staat: ‘.... middelerwijl een planeet voortgaat, beschrijft zij tevens een eigen wentelings-cirkel; dus juist, omdat zij voortgaat, voltrekt zij eigenlijk die cirkels nooit, maar ontstaat er een soort van lussen, *epicycli* genaamd’ (blz. 16).

Dit is toch niet des schrijvers eigen mening?

J.K.

Twee dialekt-woordenboeken.

Loquela van Guido Gezelle, tot Woordenboek omgewerkt. Eerste aflevering, Amsterdam, L.J. Veen, 1907. (12 of 13 afl. à ƒ 1.25). Woordenboek, bevattende Drentsche woorden en spreekwijzen, verzameld door Dr. J. Bergsma. Eerste aflevering (Groningen, J.B. Wolters, (4 afl. á ƒ 1.25).

Voor de taalschat van Vlaanderen en Drente, twee uiterste flanken van het Dietse taalgebied, vragen deze woordenboeken onze aandacht.

Niet zozeer door de toevallig-gelijktijdige verschijning - GEZELLE's werk dateert uit de jaren 1881 tot 1895 - als door de innerlike overeenkomst verdienen deze beide werken een gezamenlike bespreking. Ze zijn de vrucht van grote toewijding en jarenlange studie. Van GEZELLE getuigt de verzamelaar (J. CRAEYNEST): 'Zijn leven lang deed hij niets liever dan pittige volksgezegden, ongeboekte volkswoorden afluisteren en met heiligen eerbied opteekenen om ze voor vergetelheid te behoeden.' De veertien jaargangen van zijn tijdschriftje *Loquela* werden de schatkamer daarvoor.

BERGSMA zegt in zijn *Voorbericht*: 'Wat mij zelven betreft, het is mij onder de bewerking telkens een genot geweest te zien, hoe tal van algemeene taalverschijnselen binnen de grenzen van een klein taalgebied kunnen worden waargenomen.'

Het motief is dus verschillend: GEZELLE verzamelt met kunstenaarshartstocht: oude woorden zijn hem dierbaar als reliquieën. Zijn afkeer van het 'schuimgespuis' komt voort uit innige liefde voor al wat volks-eigen Vlaams is. Maar ook: die oude woorden zijn allerminst antiquiteiten. 'Wie zalder ons nu die middeleeuwsche woorden, die nog in levend en tierend gebruik zijn bij de Vlamingen, doen mijden en verzaken, als dood en uitgestorven? Wie zalder ons beletten ten minste de nieuwelings aangekleste bastaards af te snijden en uit te roeien, om de oude eigene en schoone vlaamsche spruitelingen in hunne stede te gebruiken en te bezigen?' (blz. 46). GEZELLE's poëzie en pittig proza kwamen bewijzen dat dit streven geen partikularistiese gril, maar levensbehoefte van zijn kunst was. Zijn *Loquela* toont hoe ernstige wil en volharding dilettantisme tot wetenschap kunnen wijden. Ook daarin gaat de kunstenaar, wiens diepste motief liefde voor het woord is, niet schuil. Luister maar naar deze verklaring (blz. 23): '*Amoblablomme*, dat is eene blauwe, welgekende blomme, die vele in 't koorn groeit, en 's zomers tusschen de *aren*, de *auwen* heure blijde bloeien ontpluikt; daarom heet ze ook, met met eenen blijden rijmslag, *aublauw*, klankverkort *ablauw*.'

BERGSMA is allereerst geleerde en folklorist; het verzamelen is voor hem studeerkamerstudie, een intellektueel genot. Maar zijn materiaal schuilt evenmin in boeken: een schare van oud-leerlingen en andere medewerkers, voor een groot deel onderwijzers, wist hij aan het werk te zetten om met hem de oogat van de Drentse akker binnen te halen. Vandaar de overeenkomst met *Loquela*, al is het Drentse woordenboek minder breed opgezet. De voorbeelden verplaatsen ons telkens midden in het volksleven. 't Is geen dode stof, al is het in woordenboekvorm saamgeperst. De taalliefhebber bladert er telkens

opnieuw met genoegen in. Van streng-wetenschappelik standpunt zijn tegen beide boeken soortgelijke bezwaren aan te voeren.

GEZELLE geeft soms onkrities-overladen dokumentering (b.v. bij *amper*), terwijl verhandelingen als bij *baas* uit het woordenboek-kader vallen; BERGSMA geeft een verhandeling over vreemde woorden (onder *c*) en stukken dialekt-vergelijking (onder *a* en *e*), die beter in een samenhangende inleiding zouden passen[1)]. Maar daar staat het voordeel tegenover dat deze afwisseling het boek minder droog maakt.

GEZELLE's *Loquela* is bedoeld als aanvulling van het bekende *Westvlaamsch Idioticon* van DE BO. Een zo rijke nalezing is ook voor de Nederlandse taalwetenschap een kostbare gave. De belangstelling in brede kringen voor de taal van GEZELLE en STREUVELS heeft deze uitgave mogelik gemaakt. De belangstellende leek zal zich verlustigen in aardige woorden als *balg-allemachtig* voor 'een die zeer vele eet' of *bekfluite* voor klarinet, in pittige uitdrukkingen spreekwoorden en vergelijkingen, in uitweidingen over Vlaamse taalverschijnsels. Maar blijvende belangstelling zal dit boek wekken bij alle taalkundigen.

Datzelfde geldt voor BERGSMA's Woordenboek. Menigeen - en niet alleen de geboren Drent - zal er met genoegen in grasduinen. Men vindt er aardige woorden en uitdrukkingen (b.v. onder *broezen* en *achter*), parafrasen en vergelijkingen (b.v. onder *as*), schertsende woorden als *balkenscheere* en *gaapstok*, bewijzen voor bijbelse in vloeden (b.v. *adammen* = hard werken; *hij hef Aobram zeen* = hij is dood); bijdragen tot de kennis van Drentse volkskunde en volksleven (b.v. *boe, boer*, enz.).

Maar in het biezonder dient in dit tijdschrift gewezen te worden op het belang van dergelijke dialektstudie voor elk taalonderwijzer. De muffe lucht van doktrinaire zinsontleding en 'stijl-oefeningen' heeft menigeen doen vergeten dat de taal een stuk leven vertegen-

1) Een paar andere opmerkingen over de techniek van dit boek wil ik niet verzwijgen, omdat ze wellicht bij de samenstelling van de volgende afleveringen van enig nut kunnen zijn. Het komt mij voor dat het aantal niet-speciaal-Drentse woorden en uitdrukkingen (b.v. *begrijpen, van belang, benul, betoeterd, gappen*, enz.) besnoeid kon worden, waardoor ruimte gewonnen wordt. In de tweede plaats dient het aantal verwijzingen groter te zijn, zal de gebruiker niet meermalen te vergeefs zoeken. De woorden die men onder het artikel *benapt* en *blasters* b.v. aantreft, zijn grotendeels niet onder hun eigen beginletters te vinden. Onder *betten* wordt het niet verklaarde *dooi* genoemd, dat op zijn eigen plaats ontbreekt. Bij vergissing zijn soms niet bij elkaar behorende woorden onder één artikel gebracht (b.v. bij *bangigheid*).

woordigt. Wie door zijn opleiding de lust in taalstudie verloren heeft, moet maar eens gaan botaniseren in de volkstaal! Daar kan hij leren dat klankleer en grammatika, woordvorming en betekenisleer alleen droog zijn voor de lettereter; dat er een volkshumor bestaat, waarvoor geen 'beschaafde' de neus hoeft op te halen. Daar kan hij leren dat het dialekt nog iets anders is dan een 'onbehoorlike' taal en een 'lelike uitspraak', waar hij ver boven verheven is. Door de taal van zijn omgeving aandachtig te bestuderen, zal hij beter berekend worden voor zijn taak in de school. Voor wie met de methode- VAN STRIEN kennisgemaakt heeft, behoeft dat geen nadere toelichting. Bovendien is er geen beter materiaal tot toelichting van zijn onderwijs in het Algemeen Beschaafd, dat wat onmiddellik binnen de kring van ieders waarneming ligt, en waarvoor de leerlingen zich levendig interesseren.

En bij dieper gaande taalstudie is van de 'spraakmakende gemeente' niet minder te leren dan van de spraakkunst. In de eerste plaats de fonetiese verschijnselen, maar daarvoor is speciaal-studie noodzakelik. Meer voor de hand liggen andere taalverschijnselen: nieuwvorming (o.a. klanknabootsing), samenstelling en afleiding, de zogenaamde volksetymologie, en betekenisovergangen. Wie uit die gezichtspunten deze woordenboeken doorbladert, zal verrassende vondsten doen. Aardig is het b.v. soortgelijke woorden te zien ontstaan in zo uiteenliggende dialekten. Het Vlaams kent *afbeenderen* (te voet afleggen); het Drents: *beendern* en *anpooten*; in het Vlaams wordt de samenstelling *barvoets* verduisterd tot *barboets* (vgl. *belbeende*); in het Drents tot *barft*. Aardig zijn in het Drents de afleidingen van het ww. *boerken*, en de samenstellingen met *gat*, dat tot suffix verzwakt. Zulke staaltjes zijn met vele te vermeerderen. De schijnbaar weinig uitlokkende lektuur van deze woordenboeken opent het oog voor de taal van eigen omgeving. Het is op zich zelf al een verdienste dat BERGSMA zo veel onderwijzers voor zijn plan wist te winnen. Mogen anderen, al is het louter in het belang van hun eigen studie, dit voorbeeld volgen.

Deze beide woordenboeken verdienen dus een warme aanbeveling. Als ze voltooid zijn, zal onze taalwetenschap een paar hulpbronnen rijker zijn, die de bewerkers tot eer strekken.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (September-Oktober).

De Gids. - Sept. J. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA-ELIAS stelt in haar studie *Vondel en de Grieksche tragici* het probleem: vanwaar VONDEL's voorliefde voor EURIPIDES, terwijl 'het fijne skepticisme van dezen voltairiaanschen geest' hem zoveel vreemder moest zijn dan de innige vroomheid van SOPHOCLES. De schr. betoogt dat VONDEL het wezen van de Griekse tragedie nooit doorgrond heeft. In zijn navolgingen van de grote tragici 'paart zich eene gebrekkige, onvolledige theorie aan een herhaald mistasten in de praktijk.' Deze stelling wordt toegelicht door de ontleding van 'eenige zijner beste stukken': *Gebroeders, Andonias* en *Jeptha*, en daarnaast de trits *Lucifer, Adam in Ballingschap* en *Noah*. Opmerkelik is daarbij de terugkeer tot JONCKBLOET's principe: de aesthetiese toetsing. De schr. klaagt over 'de schromelijke verwaarloozing der aesthetica door de Nederlandsche geleerden.'

Ten slotte wordt betoogd dat onze zeventiende-eeuwse schrijvers nòch klassiek nòch romanties waren: 'VONDELS werken behooren dus tot een bastaardgenre.' In de geesteskultuur van de zeventiendeeeuwse maatschappij was 'ware tragiek' onmogelik.

Okt. Het *Overzicht der Nederlandsche letteren* van CARL SCHARTEN bestaat deze keer uit een reeks 'korte aanteekeningen' over een aantal werken die in de loop van dit jaar verschenen.

De Nieuwe Gids. - Sept. Een leerzaam en breed opgezet artikel wijdt H. DE BOER aan *De regie der zomerspelen* (*Lanseloet* en *Elckerlyc*). Zijn doel is: 'de artistieke beteekenis dezer uitvoeringen in hun moderne regie eenigermate te omschrijven, en in verband daarmee van den geest der tijden, waaruit deze beide werken zeldzame en belangwekkende exempels zijn, het een en ander te verhalen.' Naast menige fijne opmerking over de techniek van de opvoering, geeft de schr. beschouwingen over de geest van de stukken zelf, in 't biezonder van de *Lanseloet*; o.a. over de opvatting van de liefde, die er uit spreekt. - De *Literaire Kroniek* van KLOOS handelt over CYRIEL

BUYSSE, en over de bloemlezing uit PRUDENS VAN DUYSE's gedichten, onlangs door VICTOR DE MEIJERE uitgegeven. - De criticus acht deze 'opgewonden verstandelijke welsprekendheidspoëzie' grotendeels van uitsluitend histories belang.

Okt. - KLOOS beoordeelt in zijn *Literaire Kroniek* de jongste verzen van H. ROLAND HOLST.

De twintigste eeuw. - Sept. LEO VAN PUYVELDE vertelt in een kort artikel iets over het leven van de jonggestorven Vlaamse dichter ALBRECHT RODENBACH en geeft een karakteriserend overzicht van zijn werk.

Groot-Nederland. - Okt. Van NOUHUYS polemiseert in de rubriek *Dramatische Kunst* tegen EMANTS' aesthetiese beschouwingen over het toneel, die een plaats vonden in de voorrede van zijn toneelstuk *Domheidsmacht*.

Elseviers Maandschrift. - Okt. TOP NAEFF schrijft over de *Zomerspelen* een artikel, dat door foto's aangevuld wordt. Jammer dat die ongekleurde afbeeldingen slechts een gebrekkige indruk geven van de vertoningen, die juist door licht en kleur zo biezonder waren.

De Beweging. - Sept. ALBERT VERWEY trekt in zijn *Studies in Hölderlin* een parallel tussen HÖLDERLIN en VONDEL, door brokstukken uit beider vertaling van *Koning Edipus* naast elkaar af te drukken. - J. KOOPMANS besluit zijn studie over *Willem van Haren's 'Friso*'. Daarin wordt aangetoond dat VAN HAREN's 'antiek en massief epos', hoe zwak ook als kunstprodukt, door zijn ideeën-inhoud buitengewoon interessant is. 'Als geheel, is de Friso hoog van stijl, en de openbaring van een voorname en diep wijsgerige geest.' De Friese oervorst is een 'gepraedestineerde Aufklärungs-vorst, doorkneed met de ethiek van Engelse moralisten.' In hem 'hebben Stoa en Verlichting zich geassocieerd.' - MAURITS UYLDERT geeft een gedetailleerde, afbrekende kritiek van VAN MOERKERKEN's poëzie.

Okt. ALBERT VERWEY schrijft over *Het Beoordeelen van Gedichten* een paar mooie, diepgaande bladzijden. Verder geeft hij *Drost's Hermingard, gedeeltelijk herdrukt*, met inleiding en toelichting. Daarmee wordt voor deze zeldzaam geworden roman en de te weinig bekende auteur terecht nog eens de aandacht gevraagd. - MAURITS UYLDERT geeft een scherpe kritiek, gekarakteriseerd door de woorden *Onbevoegd inleiden*, op de *Zelfkeur* in SIMONS' Wereldbibliotheek.

Van onzen tijd X-XI. MARIA VIOLA geeft een interessante beschouwing over *De vertooning der zomerspelen*, waarbij ook het wezen van deze Middeleeuwse kunst ter sprake komt, en o.a. betoogd wordt 'hoe de middeleeuwse mensch aan een andere noodwendigheid gehoorzaamde dan de moderne dramaticus erkent.' - H.W.E. MOLLER kritiseert onder het opschrift *Bloemlezen* de '*Verzen van Vondel*, verzameld door H. BARTELS en E. VRIJDAG.' Hij maakt er de verzamelaars een verwijt van dat ze, door bovenal het 'algemeen menschelijke' in VONDEL te zoeken, de christen-kunstenaar onrecht aangedaan, en VONDEL's poëzie niet voldoende toegelicht hebben. - C.R. DE KERK vervolgt zijn artikel *Van doctor Kuyper, Moester Bilderdijk en Vader Cats*, waarin hij de eerste 'na-theologiseert', en tegenover 'het centrale dogma der Calvijnsche leer' VONDEL's 'praedestinatie-haat' plaatst, die tot schoonheid werd in zijn Hekeldichten. Ten slotte de *Litteraire Kroniek* van MARIA VIOLA.

XII. J.A. VAN LIESHOUT behandelt onder de titel *Vlamingen III* het werk van GUSTAAF VERMEERSCH, die hij 'als psychologies auteur van alle Vlamingen de beste' noemt. MARIA VIOLA vervolgt haar *Litteraire Kroniek*; C.R. DE KLERK besluit het bovengenoemde artikel, waarin hij er tegen op komt dat KUYPER de dichter CATS ten koste van de theoloog VOET verheft.

Ons Tijdschrift. Afl. 5-6. In een *Kort vertoog over 'Calvinistische Vertoogen*' kritiseert V. de aldus getitelde studies van J. POSTMUS. Hij verwijt de schrijver 'ongedurigheid' en gebrek aan 'voorafgaande rustige studie,' en licht dit toe door elkaar tegensprekende citaten. Dezelfde criticus prijst onder de rubriek boek beoordeelingen JACOBSEN's proefschrift over *Carel van Mander*.

Afl. 7. Onder de rubriek *Van Boeken* geeft V. een brede bespreking van VAN ELRING's bloemlezing *Vondels Lyriek*, met citaten en aanvullende kritiek.

Museum. - Aug. Sept. A. KLUYVER geeft een aankondiging van *De Boeventaal. Zakwoordenboek van het Bargoensch of de taal van de jongens van de vlakte*. Deze lijst, afkomstig van ambtenaren der politie geeft zogoed als alleen materiaal. Merkwaardig is daarin na te gaan 'hoe het Bargoensch aldoor voortgaat in de behoeften van het oogenblik te voorzien.' - C.G.N. de VOOYS bespreekt het tweede deel van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. G. KALFF wijst in een aankondiging van het ten dele verouderde boek van WILHELM WACKERNAGEL: *Poetik, Rhetorik, Stilistik* op de

belemmering van de literair-historiese en literair-esthetiese studieën aan de universiteit, door de wet op het H.0. - K. SNEYDERS DE VOGEL bespreekt de buitenlandsche dissertatie van MARIE LOKE: *Les versions néerlandaises de Renaud de Montauban, étudiées dans leurs rapports avec le poême français*.

School en Leven IX N°. 1, bevat een artikel van A.W. STELLWAGEN: *Betuttelingen van Koenen's Handwoordenboek*. In dezelfde afl. begint O. THON een belangrijk en nuttig opstel: *Over spraakontwikkeling bij het kind en spraakgebreken. Dr. H. Gutzman*.

Volkskunde XIX **afl. 1-2.** Jos. SCHRIJNEN schrijft over *Twee volksheiligen* (Lucia en Brigitta) en wijst op het verband tussen hun funkties en de etymologie van hun naam ('licht'). - J.W. MULLER geeft een aardige plaats voor het woord *Beeldwit* = slaapwandelaar (uit 'belewitte', eig. 'goede geesten'). - L.G. EGGINK beschrijft Zaause *Meisjesspelen*. - A. DE COCK zet zijn reeks *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk* voort. - G.J. BOEKENOOGEN vervolgt zijn *Nederlandsche sprookjes en vertelsels*. - C.C. VAN DER GRAFT vult een bijdrage uit de vorige jaargang aan: *Nog eens het haaroffer in gebakvorm*. - MAURITS SABRE bespreekt een achttiende-eeuwse raadsel-profetie en een vijftiende-eeuws raadsel, onder het opschrift *Satirische profetie of raadselspel*?

Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde. XXVI **Afl. 2.** Jos. SCHRIJNEN brengt de *Taalgrenzen* van het zogenaamde *Mich* kwartier in Zuid-Nederland in kaart. - J. VERDAM verklaart het ontstaan van de uitdrukking *Op zijn Fransch*, van *behept* (naast Mnl. *behepet*) en doet mededelingen omtrent zeldzame woorden, of woorden waarvan de oorsprong duister is (*gewricht, buken, haren, beitel, boten*, een vervorming van *drochtijn, ontpluken, saken, zakken*. - Dezelfde schr. drukt *Een fragment eener Hooglied-paraphrase* af. - Verder nog de volgende kleine bijdragen: G.A. NAUTA: *Moyses Gezang*; W. DE VRIES: *Vocaalrekking vóór r + dentaal; Iets over vocaalquantiteit; Mnl. ruden*. M. VAN BLANKENSTEIN; *Kaf.* H. KERN: *Suursak*. J. PRINSEN J.Lz.: *Kloppen-castrare*. A. BEETS: *Kaneelwater*. P. VAN MEURS: *Sta bij*.

Noord en Zuid. - Aug. E. RIJPMA behandelt voor de hoofdaktestudie '*Waarheid en Droomen' door Jonathan*. - B.H. PETERI geeft een brede prijzende aankondiging van TE WINKEL's *Inleiding tot de*

geschiedenis der Nederlandsche Taal; J. MONSMA, de gewone bloemlezing uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. De redakteur TACO H. DE BEER wijdt een artikel aan *De taak der taalleeraars en die hunner opleiders*, ‘naar aanleiding der Intrêerede van Prof. dr. J.J. SALVERDA DE GRAVE,’ waarin hij zijn mening uitspreekt dat de universitaire opleiding voor aanstaande docenten in het Frans onvoldoende is.

Sept. P. BEISHUIZEN Gz. schrijft *Over beeldspraak*, naar aanleiding van opmerkingen van KLOOS, en zet dan uit onze oude dichters staaltjes van soortgelijke beeldspraak naast elkaar. - ‘*Noodlot’ van L. Couperus* wordt geanalyseerd door S.E.C. VAN VALKENBURG. - Van wijlen A.C. OUDEMANS zijn een aantal *Woordverklaringen* opgenomen.

Okt. A. DE LAUWERE geeft een uitwerking van de *Examen-opgaven voor de Hoofdakte*, en kritiseert het mondeling examen te Breda. Deze bijdragen leveren overtuigende bewijzen, hoe de sleur en een dooren-door ouderwetse taalbeschouwing bij deze examens een rol spelen. Wij zeggen het de redakteur DE BEER van harte na (zie zijn *Naschrift*): wanneer zal die ‘zinsontlederij’ eindelik eens plaats maken voor nuttige taalkennis en taalinzicht! - F. VAN GORTEL schrijft over het woord *Fooi* - Verder *Boekbesprekingen* door B.H.P.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie 1907. *Cornelis Everaert's spelen als spiegel van de maatschappelijke toestanden zijns tijds* is de titel van een belangrijke redevoering, door prof. J.W. MULLER in de Vlaamsche Akademie gehouden. Deze Sinnespelen schilderen in schrille kleuren de ellende van het arbeidende volk in het achteruitgaande Brugge. Van de oorlogsrampen, van de strijd tussen de moderne industrie met het gildewezen vinden we de weerklank in EVERAERT's werk. In het laatste gedeelte tracht de schr. het probleem op te lossen, hoe de half-revolutionaire toneeldichter aan het slot van zijn stukken verkeert in een konservatieve boetprediker.